

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

VASFÎ DİVÂNİ'NİN TAHLİLİ

89387

Yasemin SEVİM

Danışman

Yrd. Doç. Dr. İlhan GENÇ

İZMİR

1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin maddesine göre, Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Yasemin Sevim'in " " konulu tezi incelenmiş ve aday/...../.....tarihinde, saat’ da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği yanıtlar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ VASFÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Adı Soyadı

Yasemin SEVİM

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

* Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

Soyadı : SEVİM

Adı : Yasemin

Tezin Türkçe adı : Vasfi Dîvânı'nın Tahlîli

Tezin yabancı dildeki adı : Analysis of Vasfi's Divan

Tezin yapıldığı :

Üniversite: Dokuz Eylül

Enstitü: Eğitim Bilimleri

Yıl : 1999

Tezin Türü : Yüksek lisans

Dili: Türkçe

Sayfa Sayısı : XX+288

Referans Sayısı : 33

Tez Danışmanının:

Ünvanı Adı Soyadı : Yrd. Doç. Dr. İlhan GENÇ

Türkçe anahtar kelimeler :

İngilizce anahtar kelimeler :

1. Vasfi
2. Divan
3. Tahlil
4. Şiir
5. Osmanlı Edebiyatı

1. Vasfi
2. Divan
3. Analysis
4. Poem
5. Ottoman Literature

Tarih: 05.04.1999

İmza :

Ö Z E T

XVI. Asır nazîre mecmualarında şiiirlerine sık sık rastlanılan Vasfî, tezkireciler tarafından övölmeye lâıyık bir şâir olarak tanıtılmaktadır. Ancak kaynaklarda şâirin hayatı hakkında verilen bilgiler oldukça azdır. Çalışmamızın konusunu Vasfî Dîvânı'nın tahlili oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Mehmed Çavuşoğlu'nun "Vasfî Dîvân -Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980" adlı eseri esas alınmıştır.

Vasfî Dîvânı "Din-Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan", "Tabiat" adları altında dört ana bölümde incelenmiş, şâirin şiirlerinde kullandığı unsurlar ve bu unsurları nerelerde, nasıl, hangi anlamlarda ve hangi ilişkiler içinde kullandığı tesbit edilmeye çalışılmıştır. Dîvân, bu dört ana başlık altında incelenmeden önce, şâirin hayatı, sanatı, dîvânda kullandığı atasözleri, deyimler, veciz ifadeler ve vezinler hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

Vasfi is introduced as a poet who deserves compliment by Tezkire's whose poems are seen oftenly in Nazire bulletins in XVI.th century. But the information about his life is much less than required. The subject of our study is the analyses of Vasfi's Divan. At this study, Mehmed Çavuşoğlu's "Vasfi Dîvân-Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980" is taken basicly.

Vasfi's Divan is analysed in four main categories named "religion-mysticism", "society", "human", "nature" and the elements used in his poems are tried to be analysed where and how these elements are used and in which meaning and in which relations. Before analysed of Divan in this four main categories, the life and the art of poet, poverb used in Divan, idioms, terses and metres are given as information. General assessment is done at the conclusion.

ÖN SÖZ

Dîvân Edebiyatı yüzyıllar boyunca ortaya koyduğu eserler ile kültürümüzün önemli bir bölümünü oluşturur. Bu yüzden bu edebiyatın mahsullerinin incelenmesi ilmî bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dîvân Edebiyatı mahsulleri, metin neşri, metin tahlili ve edebiyat tarihi çalışmaları gibi çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmektedir. Metin tahlili, bu çalışmalar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ilmî bir değerlendirmenin belgelere dayanma zorunluluğu vardır ve sanatçı hakkında verilecek en doğru hüküm ancak onun eserinin incelenmesi ile ortaya koyulabilir. Bu sebeple çalışmamıza konu olarak XVI.yy şâirlerinden Vasfî Dîvânı'nın tahlilini seçtik.

Çalışmamızda Mehmed Çavuşoğlu'nun kurduğu tenkidli metni (Vasfî Dîvan-Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1980) esas aldık. Eseri incelemeye geçmeden önce, yapılan tahlil çalışmalarını tesbit etmeye çalıştık. Bir bölümünün künyesini giriş bölümünde verdiğimiz bu eserlerden “Şeyhî Dîvânı'nı Tedkik”, “Nev'î Dîvânı'nın Tahlili”, “Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili” ve “Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası” adlı eserleri inceledik ve kendimize model olarak almaya çalıştık. Daha sonra şâirin hayal dünyasına girmek, şiirlerinde kullandığı unsurları ve bu unsurları nerelerde, hangi anlamlarda kullandığını tesbit etmek amacıyla eseri baştan sona fişledik. Fişlerin tasnifi sonucunda “Din-Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” olmak üzere dört ana bölüm elde ettik.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde şâirin hayatı, sanatı, şiir ile ilgili görüşleri, kullandığı atasözleri, veciz ifadeler, deyimler ve vezinler hakkında bilgi verdik. Vasfî'nin şiirlerinde kullandığı unsurlar, ana başlıklar altında incelenirken yapılan değerlendirmeleri beyitleriyle örnekledik. Örnek beyitlerin transkripsiyonunda elimizdeki metne sadık kaldık. Elimizden geldiği kadar beyitleri tekrar etmemeye özen gösterdik; ancak bazı maddelerde malzemenin azlığı ve kimi beyitlerin birkaç bölüm için örnek oluşturması nedeni ile bu beyitleri tekrar etmek zorunda kaldık. Birçok bölümde ise; örnek beyitlerin fazla oluşu, bu beyitlerin birbiriyle yakın veya aynı özellikleri göstermeleri sebebiyle beyitlerin tamamını örnek olarak vermekten kaçındık. Ancak, açtığımız başlıklar ile ilgili olarak tesbit ettiğimiz tüm beyitleri çalışmamızın sonunda “Vasfî Dîvânı'nın Sistemantik Dizini” adı altında belirttik.

Örnek olarak aldığımız beyitlerin dîvândaki yerlerini gösteren kısaltmaları kaside: K, gazel: G, musammat: Mu. ve kıt'a: K1. olarak düzenledik. Bu kısaltmalardan önce verilen rakamlar beyitlerin yer aldıkları sayfaları, sonraki rakamlar ise; sırasıyla şiir ve beyit numaralarını göstermektedir [Ör. 36 (K.4.22) = s. 36, kaside 4, beyit: 22]. Dîvânda yer alan iki musammat, tenkidli basımda kasideler ile birlikte bir bölüm halinde düzenlenmiş ve bunlar kasidelerin arkasından on ve onbir olarak numaralandırılmıştır. Biz de çalışmamızda bu düzenlemeye uyduk.

İnceleme kısmının ardından, dîvânın tahlili neticesinde vardığımız değerlendirmeleri "Sonuç" bölümünde özetledik.

Tahlil çalışmalarının önemine dikkatimi çekerek bu sahada çalışmam için beni yönlendiren, tüm bu çalışmalarım sırasında beni titizlikle izleyen Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. İlhan Genç'e, karşılaştığım çeşitli güçlüklerde yardımlarını gördüğüm Araş.Gör. Şerife Yağcı'ya, tezimin her aşamasında desteğini gördüğüm eşim Salih Sevim'e teşekkür ediyorum.

Yasemin SEVİM
İzmir, Nisan 1999

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	I
İçindekiler	III
Kısaltmalar	X
GİRİŞ	XI
I. VASFÎ, HAYATI VE SANATI	XI
II. VASFÎ DÎVÂNÎ'NİN ÖZELLİKLERİ	XVII
III. VASFÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİL METODU	XIX
I. BÖLÜM: DİN - TASAVVUF	1
A. DİN	1
1. ALLAH	1
2. MELEKLER VE CENNET VARLIKLARI	2
3. KUTSAL KİTAPLAR	3
4. AYETLER VE HADİSLER	3
5. PEYGAMBERLER	4
6. ÇEHÂR-YÂR	7
7. SAHABE	7
8. KAZÂ VE KADER	8
9. ÂHİRET VE İLGİLİ UNSURLAR	8
10. DİĞER İTİKADÎ UNSURLAR	10
11. DİN İLE İLGİLİ UNSURLAR	12
12. İBÂDET İLE İLGİLİ UNSURLAR	14
B. TASAVVUF	17
1. ÂŞİK (ERBÂB-I İŞK, EHL-İ HÂL)	17
2. RİND	18
3. TARİK	18
4. MESCİD, MEYHÂNE, HÂNE-İ HAMMÂR, KÜNC-İ İŞRET	18
5. ABDAL	19

6. HIRKA-I KEBUD, NEMED-PUŞ.....	19
7. SÂLIK.....	19
8. DERGAH (DERGEH).....	20
9. UZLET.....	20
10. AKIL (AKL).....	20
11. GAYB.....	20
12. HİMMET, İNÂYET.....	21
13. KERÂMÂT.....	21
14. ÂRİF.....	21
15. ZAHİD, VAİZ.....	21
16. MUTEKİF.....	22
17. MEY.....	22
18. ZÜHD, TAKVA.....	22
19. YÂ HÛ.....	23
II. BÖLÜM: CEMİYET	24
A. ŞAHİSLAR	24
1. TARİHÎ ŞAHSİYETLER.....	24
2. TARİHÎ-EFSANEVÎ ŞAHSİYETLER.....	27
3. MASAL KAHRAMANLARI VE ONLARLA İLGİLİ UNSURLAR.....	30
B. KAVİMLER	31
1. HİNDÎ.....	31
2. ZENGÎ, RÛMÎ.....	31
C. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	31
1. RÛM, ÇİN.....	31
2. RUS, FRENGİSTÂN.....	32
3. BAĞDAD, HİCAZ, ADEN.....	32
4. RODOS, SİROS (SEREZ).....	33
5. KARA FERİYE.....	33
6. HUTEN, TATAR.....	33
D. NEHİRLER	33
1. CÛY-I ŞAT.....	33

E. SOSYAL HAYAT	34
1. SOSYAL TABAKALAŞMA	34
2. EĞLENCE HAYATI.....	46
3. HABERLEŞME	48
4. ÇEŞİTLİ TELAKKÎ VE İNANIŞLAR	49
5. İNŞÂÎ UNSURLAR.....	55
6. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ	60
7. SÛS EŞYALARI.....	62
8. GİYİM KUŞAM EŞYALARI VE ONLAR İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	68
9. YAZI İLE İLGİLİ ARAÇ VE GEREÇLER.....	71
10. SİLAHLAR VE İLGİLİ MALZEME.....	74
11. MUSİKÎ ALETLERİ.....	78
12. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR	79
13. ÂDET VE GELENEKLER.....	84
III. BÖLÜM: İNSAN.....	86
A. İNSAN	86
B. GÜZELLİK	86
1. GENEL OLARAK GÜZELLİK (HÛSN, MELÂHAT, CEMÂL, CEMÎL).....	86
2. GÜZELLİK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR	86
C. SEVGİLİ	88
1. GENEL OLARAK SEVGİLİ	88
2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	92
D. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI	97
1. SAÇ, KÂKÛL (ZÛLF, KÂKÛL, MÛY, MÛ, TURRA) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	97
2. KAŞ (EBRÛ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	101
3. GÖZ (ÇEŞM, DÎDE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	102
4. GAMZE VE İLGİLİ TASAVVURLAR	105
5. KIRPIK (MÛJE, MÛJGÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	106
6. YÜZ, YANAK (CEMÂL, RÛY, TAL'AT, VECH, HADD, RUH, RUHSÂR, RÛ, LİKA, İZÂR, PEYKER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	107

7. BEN (HÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	110
8. HAT (AYVA TÜYLERİ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	112
9. AĞIZ (DEHÂN, DEHEN, FEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	114
10. DUDAK (LEB, LA'L) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	116
11. GABGAB VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	119
12. BOY (KADD, BÂLÂ, BÜLEND) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	119
13. KULAK (GÜŞ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	120
14. GÖĞÜS (BER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	121
15. BEL (MİYÂN, BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	121
16. BEDEN, TEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	121
17. EL, AYAK (PÂY) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	122
18. ÇENE (ZEKÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	122
E. SEVGİLİDE DİĞER UNSURLAR.....	122
1. BÛS.....	122
2. REFTÂR (HIRÂMÂN, REVÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	123
3. KÛY VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	123
4. EŞİK, KAPI (BÂB, DER, ASİTÂN, İŞİK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	125
5. AYAĞI TOPRAĞI (HÂK-I KADEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	125
6. TER VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	126
7. HÛY (HULK).....	126
8. SELÂM (MERHABÂ).....	127
9. NÂZ, ŞİVE, CİLVE.....	127
10. GÖNÛL.....	127
F. ÂŞIK.....	128
1. ÂŞIK.....	128
2. GÖNÛL.....	135
G. ÂŞIĞIN VÛCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	143
1. BEDEN (CİSM, TEN, VÛCÛT) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	143
2. CAN VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	145
3. BAŞ (SER), SAÇ, AĞIZ (DEHÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	147

4. YÜZ, YANAK, BENİZ (RUH, RÛY-I ZERD, ZERD-RÛ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	148
5. GÖZ (ÇEŞM, DÎDE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	149
6. GÖZYAŞI (EŞK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	150
7. GÖZ BEBEĞİ (MERDÛM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	153
8. KIRPIK (MÛJE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	154
9. BOY (KADD, KÂMET) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	155
10. BEL (BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	155
11. SÎNE VE İLGİLİ TASAVVURLAR	156
12. CİĞER VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	157
13. EL (DEST), KOL VE İLGİLİ TASAVVURLAR	157
H. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER.....	158
1. HASTA (BÎMÂR), HASTALIK VE DELİ (DÎVÂNE), DELİLİK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR	158
2. ÂH, FERYÂD, FİGÂN, EFGÂN, NÂLE, NÂLIŞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	158
3. YARA (DÂĞ, ZAHM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	163
4. GAM, GUSSA, DERT, BELÂ VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	164
5. CEVR Ü CEFÂ, MİHNET VE İLGİLİ TASAVVURLAR	168
6. HASRET, FÛRKAT (FİRÂK, HECCR, CÛDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	171
7. VUSLAT (VASL, VİSÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	173
8. AŞK (IŞK, MAHABBET, MİHR, SEVDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	175
I. RAKİP	179
1. GENEL OLARAK RAKİP (AGYÂR, İL, GAYR).....	179
2. RAKİP İLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	180
IV. BÖLÜM: TABİAT	184
A. KOZMİK ÂLEM.....	184
1. FELEK (EFLÂK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, ÂSUMÂN, GÖK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	184
2. YILDIZLAR.....	189
3. GEZEĞENLER.....	190
4. GÜNEŞ (ÂFİTÂB, HURŞİD, MİHR, GÛN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	190

5. AY VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	191
6. IŞIK, AYDINLIK (ŞUÂ, ŞULE, TÂB, PERTEV, FER, FÜRÛĞ, NÛR, RÛŞEN, ENVÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	193
7. KARANLIK (ZULMET, TÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	194
8. GÖLGE (SÂYE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR	194
9. DİĞER KOZMİK UNSURLAR	194
B. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	195
1. ZAMAN (RÛZGÂR, DEVR, DEVRÂN, ZAMÂNE, DEHR, DEM, VAKT, HENGÂM, ÇAĞ) VE İLGİLİ UNSURLAR.....	195
2. YIL (SÂL), AY (MÂH) VE İLGİLİ UNSURLAR.....	196
3. MEVSİMLER (FASL)	197
4. GÜN VE İLGİLİ UNSURLAR	201
C. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA).....	205
1. SU VE İLGİLİ UNSURLAR.....	205
2. TOPRAK VE İLGİLİ UNSURLAR.....	212
3. ÂTEŞ VE İLGİLİ UNSURLAR.....	220
4. HAVA VE İLGİLİ UNSURLAR.....	223
D. HAYVANLAR.....	226
1. KUŞLAR.....	226
2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR.....	231
3. BÖCEKLER VE SÜRÜNGENLER.....	233
E. NEBATLAR	235
1. AĞAÇLAR.....	235
2. ÇİÇEKLER.....	239
3. MEYVELER.....	251
F. BAĞ, BOSTÂN, ÇEMEN, SEBZ, GÜLİSTÂN, GÜLŞEN, GÜLZÂR, LÂLEZÂR, NEYİSTÂN, ŞEKERİSTÂN	251
1. BÂĞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	251
2. BOSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	252
3. ÇEMEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	253
4. SEBZ VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	253

5. GÜLİSTÂN (GÜLSİTÂN), GÜLŞEN, GÜLZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR	254
6. LÂLEZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	256
7. NEYİSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	256
8. ŞEKERİSTÂN (ŞEKKERSİTÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	257
SONUÇ	258
VASFÎ DÎVÂNİ'NİN SİSTEMATİK DİZİNİ	262
BİBLİYOGRAFYA.....	287

KISALTMALAR

- C. : cilt
G. : gazel
İA. : İslam Ansiklopedisi
K. : kaside
KB. : Kùltür Bakanlığı
Kı. : kıt'a
Ktb. : Kùtùphanesi, Kitaphđı
MEB. : Millî Eğitim Bakanlığı
Mu. : musammat
s. : sayfa
TDK. : Tùrk Dil Kurumu
TDV. : Tùrk Diyanet Vakfı
TY. : Tùrkçe Yazmalar
Ùn. : Ùniversitesi
Yay. : Yayınları
yk. : yaprak

GİRİŞ

I. VASFÎ, HAYATI VE SANATI¹

Bazı tezkirecilere göre övülmeye ve anlatılmaya lâyık bir şâir olarak tanıtılan, bazılarınca da parlak sözlerle övülen Vasfî, XVI.yüzyıl nazîre mecmualarında sık sık rastlanan şâirlerdendir. Vasfî, Sultan II.Bâyezîd devri şâirlerindedir. Sehi Bey, tezkiresinde, Vasfî'nin Serez yakınındaki Temür Hisar adlı kasabadan olduğunu kaydeder. Âşık Çelebi ise Serezli olup Temür Hisar'da kadılık yaptığını belirtir. Yine Âşık Çelebi tezkiresine göre Vasfî, Ali Paşa'nın himayesinde bulunmuştur. Ayrıca Âşık Çelebi Serez'e onun delaletiyle tayin edildiğini de belirtir. Ancak Sehi Bey ve Latîfî böyle bir münasebetten söz etmemişlerdir².

Vasfî'nin hayatı ile ilgili fazla bilgi yoktur. Latîfî onun Serez kadısı iken bir iftiraya uğrayıp hapsedildiğini belirtmektedir. Ancak Mehmed Çavuşoğlu söz konusu iddianın Latîfî Tezkiresi'nden başka hiç bir kaynakta yer almadığını belirterek konuya ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir³. Araştırmacı, kaynaklarda belirtilmemiş olmasına rağmen Koca Mustafa Paşa'ya beş kaside sunmuş olmasının bu sadrazam ile şâir arasında münasebet olduğunu gösterdiğini kaydeder. Şâir, dîvânda yedinci sırada yer alan kasideyi Tâcîzâde Câfer Çelebi'ye sunmuş ve ondan Kara Ferye kadılığını talep etmiştir. Câfer Çelebi bu talebi geri çevirmemiş ve Vasfî'nin Kara Ferye'ye kadı olmasını sağlamıştır. Bu kaside bize şâirin, o devirde rahat bir geçim sağlayan kadılık mesleğini yapmasına rağmen daima para sıkıntısı içinde bulunduğunu göstermektedir. Vasfî, Dîvân'nda seksenbirinci sırada yer alan gazelini elli yaşlarında iken yazdığını belirtmektedir. Bu ifade bize onun elli yıldan fazla yaşadığını açıklamaktadır⁴.

Sehi Bey, Vasfî'nin son memuriyetinin Malkara kadılığı olduğunu ve orada ölüp oraya defn edildiğini bildirmektedir. Diğer tezkireciler arasında böyle bir bilgi veren yoktur⁵.

¹ Çalışmamızın konusunu Vasfî'nin hayatını ve eserlerini incelemek oluşturmadığı için, bu konudaki bilgiler Mehmed Çavuşoğlu'nun "Vasfî Divan -Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1980, 164s." adlı eserinden özetlenilerek alınmıştır.

² M. Çavuşoğlu, a.g.e.,s. 3.

³ M. Çavuşoğlu, a.g.e.,s. 4, 5.

⁴ M. Çavuşoğlu, a.g.e.,s. 12.

⁵ M. Çavuşoğlu, a.g.e.,s. 13.

Sehi Bey'e göre Vasfi ilim sahibi, farklı bir nazım üslubu bulunan, şiir yolunda kendine mahsus bir tarzı bulunan ve aruz bahirleri arasından değerli vezinler bulup kullanan bir şâirdir. Latîfi ise Vasfi'nin şiir sanatının övülmeye layık, sanatlı fakat tabîi olduğunu ve herkes tarafından beğenilip okunan şiirlerinin Necâti Bey'in şiirlerine benzediğini ifade etmektedir. Âşık Çelebi, Vasfi'nin şiirinden hiç söz etmezken, Kınalızâde Vasfi 'yi anlatılmaya değer, ince hayalli, hoş edalı, latif sözlü, belagat ve beyan kaidelerine uygun yazan bir şâir olarak tanıtmaktadır¹.

Vasfi hakkında Mehmed Çavuşoğlu'nun nihaî değerlendirmesi şöyledir: "Yaptığım araştırmalardan vardığım sonuç şudur ki, Vasfi'nin müstakil bir dîvânı kalmamıştır. Manchester ve Kahire nüshasının da bütün şiirlerini içinde bulundurduğu inancında değilim Halbuki Riyâzî ve Kafzâde Fâizî verdikleri örnekleri dîvânından seçmiş olduklarını söylüyorlar. Onların ifadesine bakılırsa XVII. yüzyılın ortalarına kadar Vasfi'nin dîvânının nüshalarına rastlamak mümkündür. Halbuki Kâtib Çelebi Keşfü'z-zünun'unda bahs etmiyor. Zamanında çok okunan bir şâirin dîvânının bir iki nüshası günümüze kadar gelmiş olmalıydı. Bu sebeple, Latîfi'nin (âmgîrlikte Necâti'ye nazîredür.) sözünü olduğu gibi kabul etmek biraz güç oluyor. Hele Beyâmî'nin (Vasfi hâric-i hîta-i imkân, ferîd-i zamân, vahîd-i devrân, şâir-i fasîhü'l-beyândur.) lafına bir secî' oyunu olmaktan başka değer verilmez sanırım.

Gerçekten kasidelerinde şâirliği ile övünmekte ise de, bence divandaki 38 numaralı (âşık ol) redifli gazel ve Sehi Bey'in zamânında çok beğenildiğini ve tanzîr edildiğini söylediği 73 numaralı gazel dışında yekâheng sayılabilecek gazel yoktur. Buna karşılık, yer yer güzel beyitleri vardır. Dili çağdaşlarınınki gibi sâde, buluşları ise zevki okşayan ince buluşlardır. Şiirleri umûmiyetle âşıkânedir."²

Tezkireciler tarafından şiirleri bu şekilde değerlendirilen Vasfi, dîvânında birçok beyitte kendi şiirlerini değerlendirmekte ve onların üstün nitelikler taşıdığını belirtmektedir. Şâirin şiir ve şâir hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

*Vasfîyem kim câme-yi eş'ârı çâk itsem gerek
Gerçi kim 'âlemde eş'ârum zuhûrumdur benim*
108(G.50.5)

¹ M. Çavuşoğlu, a.g.e.,s. 13-15.

² M. Çavuşoğlu, a.g.e., s. 15.

Vasfî şiiirleri için “âbdâr, tâze, ter, rengîn, mehzûn”¹ gibi sıfatlar kullanmış ve onları bu vasıfları ile övmüştür:

*Nazmum eşcârı egerçi ter ü mehzûndur lîk
Bir dem olmaz ki aña derd ü belâ virmeye bâr*
50 (K.8.25)

*Ben şehâ ol Vasfîyem kim nazm-ı rengînüm görüp
Sînesinde naqş ider her defter ü divân beni*
147 (G.89.8)

*Beyti ocağını şulayup süpürüp silen
Âhiyle Vasfîmîn gâzel-i âbdâridur*
71 (G.13.5)

Dîvânda şâirin şiiirleri için kullandığı belli başlı mecazlar şunlardır: Bahr, güher-i âbdâr, gevher-i nazm, dür-i şehvâr, buhur-ı nazm, dürer-i nazm vb. Şâir, kâmil bir kişi olduğunu bu özelliğinin şiiirlerinden anlaşılabilceğini ifade etmektedir:

*Ey Vasfîmüñ kemâline inkâr iden amüñ
Şi’ri kemâle ire midi kâmil olmasa*
132 (G.74.5)

Şiiirlerinin birçok şâirin yüzünü karartacak kadar iyi olduğunu söyleyen Vasfî, bazı tanınmış şâirleri kendisi için mukâyese unsuru olarak ele alır:

*Vasfîyâ şî’riñ karar dur anca defterler yüzün
Ger olursa defter ü tømâr u divân ile bahş*
67 (G.9.8)

*Ehl-i nazm içinde kim Sahbân-ı devrânım bu gün
Muştafa medhinde itsem n’ola Hassân ile bahş*
67 (G.9.9)

Şiiirlerini yukarıda belirttiğimiz sıfatlar ile öven ve kendisini tanınmış şâirler ile mukayese eden Vasfî, sade bir dille söylediği, yer yer ince buluşlar ile zenginleştirdiği

¹ Bu kelimelerin tezkirelerde şiiir için birer terim olması hakkında bkz. Filiç Kılıç: XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Şiiir Tenkidi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

şirlerinde çeşitli atasözlerine, veciz ifadelere, Arapça ve Farsça ibârelere ve deyimlere de yer vermiştir:

Atasözleri:

Vasfî, Dîvân'ında bir atasözüne yer vermiştir:

Gözden uzak olan gönülden de uzak olur:

Cüdâ olalı beni aîmaduñ belî dirler
Kişi gözden ola dür olur gönülden dür
 39 (K.5.25)

Türkçe Veciz İfadeler:

Şair, Türkçe'nin ses ve anlam kalıplarını da şiirine başarıyla sokmuştur. Bunlar:

Âdeme gamlar gelür söylense bir gamnâkden. (G.57.5)

Ârif oldur k'âteş-i meyden ola âteş-nişân. (K.7.9)

Belî bir yirde âteş yansa çok demler nişân gitmez. (G.23.1)

Kıymeti artar ne denlü kim olursa az gül.(G.37.11)

Bilürsin gitmeyince hânedan âteş duhân gitmez.(G.23.2)

Dirler ki ölümiş kişiden çoğ akıcak kan.(G.64.3)

Ben gedâyam yeg durur bilmek kişi endâzesin.(G.60.2)

Ey sanem elmâsa âteş eylemez dirler ziyân. (K.7.18)

Göze korhulu yirde gelmez uyhu.(G.68.3)

Sevmez kişi çü bir güzeli ihtiyâr ile.(G.87.5)

Teng-dil olsa kişi lâbüd açar gönlini âb.(G.5.2)

Kim güle dâyim olur hâr-ı siyeh dirler karîb.(G.6.2)

Müşkil olur eylemek her kişi nâdân ile bahs.(G.9.7)

Bildüm güzellerün sanemâ bağı taş olur.(G.11.5)

K'ekser önince bâd-ı sabânun gubâr olur.(G.12.2)

Bülbülü feryâda virür lâcerem fasl-ı bahâr.(G.15.5)

Ki ölüm fikri şehâ kişiyi gamgîn eyler.(G.17.2)

Gerçi kim âlemde eş'ârum zuhûrumdur benüm.(G.50.5)

Kişiyem müşkil olurmuş sanemâ terk-i vatan.(G.58.6)

Bülbül oldur kim seve her dem gülün bir tâzesin.(G.60.1)

Bâd olsa belî hâk olur elbette perişân.(G.64.4)

Enîs olmaz imiş insâna âhû.(G.69.2)

Belî her bülbülün meyli olur öz gülistânna.(G.72.4)

Zahmı olmayan beden lâyük degül merhemlere.(G.76.4)

Nûr olur anun yiri kim ser vire dîn üstine.(G.79.4)

Kim duâ itmek şehâ âdet durur sin üstine.(G.79.7)

Bir avuc toprak ile ola mı deryâ yenile.(G.80.4)

Mü'minün şeytân ölüm vaktind'alur îmânını.(G.88.2)

Ki gül hengâmına revnâk viren bülbül figâmdır.(K.9.7)

Arapça Farsça İbâreler:

Vasfî Dîvânı'nda Arapça ve Farsça ibârelere çok az rastlanmaktadır. Bu da şairin Türkçe'ye verdiği önemin ve dil hassasiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dîvândaki Arapça ve Farsça ibâreler şunlardır:

a. Arapça İbâreler:

El-cinsü ile'l-cinsi yemil, "Her şey kendi cinsine meyl eder." G.40.4.

Lâ-hayre illâ fi'l-vasat, "Hayır ancak ortadadır." G.26.3.

b. Farsça İbâreler:

Kâr be-nevbet, "her şey sırasıyla" G.8.7.

Mübârek bâd, "Mübârek olsun." G.92.4.

Deyimler:

Vasfî Dîvânı'nda zengin bir deyim kullanımı vardır. Bu zenginlik şairin Türkçe söyleyişlere ve kalıp ifadelerine verdiği önemin de bir göstergesidir. Şiire deyimleri sokma eğilimi şaire Necâtî'den geçmiş olmalıdır. Fuad Köprülü, Vasfî'de Necâtî tesirinden bahseder¹. Bu tesir şair deyim kullanımına da yansımış olmalıdır.

Ağına düş-: G.55.1.

Ağzı dili olma-: K.4.2.

Ağız aç-: K.4.27., G.53.2.

Ağzına düş-: G.69.5.

¹ M. Fuad Köprülü: Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., 4. Basım, İstanbul 1986, s. 368-369.

- Ağzına möhr ur-: K.4.23.
- Ahım al-: Mu.10.II.1., G.61.1.
- Ayağa düş- (Ayaklara düş-, ayakda yat-): K.4.26., G.11.6., G.42.6., G.77.5.
- Ayaklarda kal-: K.2.33., G.98.7.
- Bağrı taş ol-: G.11.5.
- Bağrına taş bas-: K.4.8.
- Bağrını del-: Mu.10.VII.1.
- Bahtı uyan- (dîde-i bahtı uyan-): G.54.2.
- Baş açık ol-: K.8.19.
- Baş çek-: K.8.3.
- Baş çıkar-: K.6.4.
- Baş üzre tut-: K.3.5.
- Başa çık-: G.77.5.
- Başa üş-: G.89.5.
- Başına devlet er-: G.8.6.
- Başına devlet güneşi doğ-: G.100.5.
- Başına tac et-: G.8.6.
- Belini bük-: G.30.1.
- Bir içim su: G.69.5.
- Can al-: G.8.5., G.63.2., G.80.2.
- Can dile-: G.44.3.
- Can gözet-: G.83.4.
- Can iste-: K.1.13., G.18.6.
- Can terk et-: G.44.3.
- Can ver-: Mu.11.IV.2., G.7.1., G.15.3., G.29.4., G.67.3., G.67.4., G.76.5., G.80.2., G.95.2.
- Cana minnet ol-: G.8.5.
- Cam gibi sakla-: G.89.2.
- Canına can kat-: K.9.5.
- Canından usan-: G.91.5.
- Canını teslim et-: G.41.1.
- Ciğer yak-: G.27.2.
- Ciğeri yan-: G.45.1.
- Dâd al-: G.92.1., 92.2.
- Dâd ver-: K.6.26.
- Dağ ur-: G.40.2., G.81.5., G.84.5.
- Dâra çek-: G.41.1.
- Defter eyle-: K.4.10.
- Dem ur-: K.2.34., G.17.3., G.27.3., G.37.8., G.77.4.
- Destan et-: G.89.7.
- Dil al-: G.80.2.
- Dil uzat-: K.1.7., K.8.15., G.56.4.
- Dil ver-: G.87.5.
- Dile al-: G.80.1.
- Dile düş-: G.26.2.
- Dünyalar dur-: G.2.5.
- Dünyayı yak-: G.100.1.
- Eksik gedik ol-: G.39.1.
- El al-: K.2.33.
- El sun-: G.87.4.
- El ur-: G.51.8., G.55.3., G.86.3., G.96.3.
- El üstünde tut-: K.4.17.
- Elden ele gez-: G.22.1.
- Elden ele git-: G.23.6.
- Eli altında ol-: K.8.3.
- Eli tut-: G.41.9.
- Elleri düş-: K.7.8.
- Gam çek-: G.80.5.
- Gam ye-: G.38.7.
- Gamlara düş-: G.76.1.

- Gönül aç-: G.5.2.
 Gönül al-: Mu. 10. I. 1., G. 16. 2., G. 23. 5., G. 31. 6., G. 32. 2.
 Göz açdırma-: G.52.3.
 Göz değme-: G.59.2.
 Göz dik-: K.4.27.
 Göz göre göre: G.72.5.
 Göz yum-: G.53.6.
 Göze görün-: G.63.2.
 Gözü görme-: Mu. 10.VI.2.
 Gözü görmez kulağı işitmez: K.4.22.
 Gözü hiç kimseyi görme-: K.4.4.
 Gözünden çık-: G.59.3.
 Gözünü süz-: K.5.4.
 Günde bin kere öl-: K1.4.3.
 Hem-nefes ol-: G.22.1., G.22.6.
 Hoş tut-: G.75.6.
 İki gözünden sakın-: G.59.2.
 Kadrini bilme-: G.19.3., G.27.3.
 Kan ağla-: G.80.3.
 Kan ağlat-: G.5.3.
 Kan tut-: G.63.4., G.89.6.
 Kan yut-: G.23.4.
 Kanına gir-: G.70.6., G.72.2., G.89.6.
 Kanına susa-: G.87.4.
 Kenar ol-: G.55.4.
 Kendini bil-, (Kendüzini bil-): G. 19. 3., G. 73. 4.
 Kıyamet kopar-: G.8.4.
 Kızıl kana boyan-: G.91.3.
 Kül ol-: G.42.3.
 Saçı ağar-: K.6.38.
 Ser ver-: G.79.4.
 Sine(yi) siper et-: G.66.2.
 Sokağa düş-: G.95.7.
 Şeytan sözüne uy-: G.77.3.
 Ümit kes-: G.47.5.
 Yabana at-: G.95.8.
 Yele ver-: Mu.11.II.1., G.81.7.
 Yer edin-: G.96.4.
 Yol verme-: G.96.5.
 Yola düş-: G.36.6.
 Yoluna torak (Türâb) ol-: G.51.8.
 Yüreğinin yağı eri-: G.95.6.
 Yüz bul-: G.42.6.
 Yüz kızart-: G.42.2.
 Yüz sür-: G.71.6.
 Yüz tut-: G.52.4.
 Yüz ur-: G.42.2., G.45.4.
 Yüz ver-: G.17.4., G.35.5.
 Yüzünden utan-: G.59.4.
 Yüzünü karart-: G.9.8.

II. VASFÎ DÎVÂN'I'NİN ÖZELLİKLERİ

Çavuşoğlu, VASFÎ DÎVÂN'I'nı neşre hazırlarken Manchester'deki John Rylands kitaplığında bulunan nüshayı esas almıştır. Buna çeşitli mecmualardan alınan şiiirlerle birlikte, İsmail Erünsal'dan alınan Kahire nüshasının mikrofilminin tedkiki sonucunda elde edilen şiiirler eklenmiş ve metin ortaya çıkmıştır. Metinlerdeki farklılığa işaret edilmekle

birlikte Manchester ve Kahire nüshalarının aynı hattat tarafından yazıldığı tahmin edildiği belirtilmiştir. Mehmed Çavuşoğlu Vasfî Dîvânı'nı neşre hazırlarken başvurduğu yazmaların ve kaynakların şunlar olduğunu belirtmiştir:

Mecmua, Fatih Millet Ktb. Ali Emîrî Ef. Manzum, N.674; Mecmua, Fatih Millet Ktb. Ali Emîrî Ef. Manzum, N.681; Bayazıt Umimî Ktb. (Eğridirli Hacı Kemal'in Câmîü'n-nezâir'i) N.5782; Mecmua, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Semineri Ktb. 9202; Dîvânlar Mecmuası, John Rylands Library, Manchester-İngiltere, N.62; Nûruosmaniye Ktb. (Edirneli Nazmî'nin Mecmuatü'n-nezâir'i) N.4915; Mecmua, Süleymâniye Ktb. Es'ad Ef. Yazmaları, N.3418; Mecmua, Süleymâniye Ktb.Zühdü Bey Yazmaları, N.607; Topkapı Sarayı Ktb. Bağdâd Yazmaları (Pervâne Bey Mecmuası), N.406; Mecmua, Topkapı Sarayı Ktb. Hazîne Yazmaları, N.1073; Mecmua, Topkapı Sarayı Ktb. Revan Yazmaları, N.1969; Mecmua, Topkapı Sarayı Ktb. Revan Yazmaları, N.1972; Mecmua, Üniversite Ktb. TY. 1547; Mecmua, Üniversite Ktb. TY. 1724; Mecmua, Üniversite Ktb. TY. 2955; Dîvânlar Mecmuası, Dârü'l-Kütübi'l-Mısırî, N. 8796, Kahire, Mısır.¹

Dîvânın şekli özelliklerine gelince; Vasfî Dîvânı 9 kaside, 2 musammat, 102 gazel ve 4 kıt'adan oluşmaktadır. Dîvânda yer alan dokuz kasidenin beyit sayıları şöyledir: 1. kaside 42 beyit, 2. kaside 41 beyit, 3. kaside 30 beyit², 4. kaside 29 beyit, 5. kaside 29 beyit, 6. kaside 40 beyit, 7. kaside 45 beyit, 8. kaside 30 beyit, 9. kaside 13 beyit.

Dîvânda yer alan 102 gazelden 53 tanesi 5 beyitten meydana gelmiştir. 11 beyitlik 1 gazelin yer aldığı dîvânda 6 beyitlik 16, 7 beyitlik 25, 8 beyitlik 5 ve 9 beyitlik 2 gazel bulunmaktadır.

Dîvânda kullanılan vezinler ise şu şekilde sıralanabilir:

Bahr-i Remel

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün, 2 kaside, 29 gazel, 1 kıt'ada,

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün, 2 kaside, 2 musammat, 26 gazel, 2 kıt'ada,

Bahr-i Hezec

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün, 1 kaside, 9 gazelde,

Mefâilün mefâilün feülün, 3 gazelde,

Mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün, 12 gazelde,

Bahr-i Cedid

Feilâtün mefâilün feilün, 1 gazel, 1 kıt'ada,

¹ M. Çavuşoğlu, a.g.e., s. 16.

² Bu kasidede bir beyit numarası (28 iki kere) mütekerredir.

Bahr-i Muzari

Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün, 1 kaside, 19 gazelde,

Bahr-i Müctes

Mefâilün feilâtün mefâilün feilün, 3 kaside, 3 gazelde kullanılmıştır.

III. VASFÎ DÎVÂN'NIN TAHLİL METODU

Bu çalışmamızda Mehmed Çavuşoğlu tarafından hazırlanan Vasfi Dîvânı'nın Tenkidli basımını esas aldık ve tahlil etmeye çalıştık. Çalışmamıza başlamadan önce tahlil alanında yapılmış ve yayınlanmış çalışmalar ile üniversitelerde konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaları tesbit ettik. Tesbit ettiğimiz çalışmaların bir bölümünü burada belirtmeyi uygun gördük¹.

¹ Nahit Aybet: Fuzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür, Ankara, 1989; Sabahattin Küçük: Bâkî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme, doktora tezi, Fırat Ün., 1982; Mehmet Emin Ertan: Fuzûlî Dîvânı'nda Hayvanlar, yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1989; Sabahat Güler: Fuzûlî Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1986; Kenan Erdoğan: Fuzûlî Dîvânı'nda Kozmografya ve Tabiat, yüksek lisans tezi, Çukurova Ün., 1989; Ayşegül Mine Yıldırım: Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Aşk, Âşık ve Maşuk Mefhumlarının Tahlili, yüksek lisans tezi, Trakya Ün., 1990; Ömer Yaraşır: Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Dinî-Tasavvufî Mefhumların Tahlili, yüksek lisans tezi, Trakya Ün., 1990; Hanefi Yontar: Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Ölüm, Ayrılık ve Yalnızlık Temaları, yüksek lisans tezi, Trakya Ün., 1990; Asuman Yılğör: Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda Bitkiler, yüksek lisans tezi, İstanbul Ün., 1990; Nihat Öztoprak: Hayreti Dîvânı'nda Bitkiler, yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1986; Mehmet Sarı: Hayreti Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1986; Ahmet Arı: Hayreti Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikler, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1987; Ayşe Şengül: Helakî Dîvânı'nın Tahlili, yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1990; İrfan Topal: Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Din ve Tasavvuf, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1986; Ahmet Mermer: Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Nebatlar, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1985; Yavuz Demir: Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1986; Ayşe Yaşar: Usulî Dîvânı'nda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar, yüksek lisans tezi, Fırat Ün., 1990; Naci Okçu: Şeyh Galib'in Dîvânı ve Hüsn ü Aşk'ındaki Tasavvufî Unsurlar, doktora tezi, Atatürk Ün., 1978; M.Nejat Sefercioğlu: Fuzûlî Dîvânı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikler, yüksek lisans tezi, Hacettepe Ün., 1981; Mustafa Tatçı: Hayreti Dîvânı'nda Din ve Tasavvuf, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1985; Hamiye Duran: Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında Din ve Tasavvuf, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1987; Mehmet Temizkan, Hayreti Dîvânı'nda Âşık, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1989; Rıdvan Uzel: Nev'i Dîvânı'nda Bitkiler, yüksek lisans tezi, Hacettepe Ün., 1981; Cemal Kurnaz: Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, yüksek lisans tezi, Hacettepe Ün., 1981; Bünyamin Çağlayan: Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1990; Baysal Kersu: Nizâmî Dîvânı'nda Sevgilide Güzellik Unsurları, doktora tezi, İstanbul Ün., 1992; Süleyman Solmaz: Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı'nda Aşk, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1986; Hikmet Feridun Güven: Hayreti Dîvânı'nda Kozmik Âlem ve Zaman, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1988; Mahmut Camcı: Nev'i Dîvânı'nda Şiir ve Edebiyat ile İlgili Kavramlar, yüksek lisans tezi, İstanbul Ün., 1994; Hüseyin Özcan: Abdulmalik Hilmi Dîvânı ve Tahlili, yüksek lisans tezi, Gazi Ün., 1992; Mustafa Sütçü: Kadı Burhaneddin Dîvânı'nda Maddî Kültür, yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1986.

Bu tesbitin ardından “Şeyhî Dîvânı’nı Tedkik”, “Nev’î Dîvânı’nın Tahlîli”, “Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlîli” ve “Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası” adlı eserleri kendimize model olarak aldık¹. Daha sonra şâirin hayal dünyasına girmek, şiirlerinde kullandığı unsurları ve bu unsurları nerelerde, hangi anlamlarda kullandığını tesbit etmek amacıyla eseri baştan sona fişledik. Fişlerin tasnifi sonucunda “Din-Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” olmak üzere dört ana bölüm elde ettik.

¹ Harun Tolasa: Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973; Ali Nihad Tartan: Şeyhî Dîvânı’nı Tedkik, İstanbul Ün. Ed. Fak. Yay., 1964; M. Nejat Sefercioğlu: Nev’î Dîvânı’nın Tahlîli, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1990; Cemal Kurnaz: Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlîli, M.E.B. Yay., İstanbul, 1996.

I. BÖLÜM: DİN - TASAVVUF

A. DİN

1. ALLAH

Sultan II. Bâyezîd devri şâirlerinden Vasfî'nin Dîvânı'nda müstakil olarak Allah'ı konu edinen (tevhîd, münâcât...vb.) herhangi bir manzumeye tesadüf edilmemektedir. Ancak, muhtelif beyitlerde çeşitli vesilelerle Allah adına yer verilmiştir. Bu beyitler içinde de Allah, müstakil olarak ele alınmamıştır. Dîvânda Allah'ın adı ve sıfatları, sığınma, niyâz etme, halinden, zamandan ve sevgiliden şikayet etme, devrin sultanını ve devlet adamlarını methetme, onların ömürlerine ve devletlerine dua etme sebepleri ile zikredilmiştir.

Dîvânda Allah "Allah, Hudâ, İlâhî, Hak, Hak Taâlâ, Rab, Tanrı" adlarının yanı sıra; "Hudâ-yı Pâk, Kudret-i Hak, Kemâl-i Kudret, Dest-i Kudret, Kudret Kâtibi, Kassâm-ı Ezel, Vâhid, Ferd, Ahad, Sâni', Gafûr, Cihân-bîn" sıfatları ile anılmıştır.

Vasfî Dîvânı'nda ad ve sıfatları İslâm dininin esaslarına uygun olarak anılan Allah, tektir, eşi ve benzeri yoktur. O, mekânsız ve sonsuzdur:

*Bi-ḥaḳḳ-ı Vâhid ü Ferd ü Ahad ki cümle amuñ
Kemâl-i kudreti ḳabzındadır bu heft ü çihâr
41 (K.6.13)*

Allah, yoktan var edendir, canı ve teni yaratandır. Her şeyi var eder, kâinâtın düzenini sağlar. O, varlığın ve mekânın tek hâkimidir. Allah'ın gücü her şeyi yapmaya yeter. İyilik ve kötülük Allah'tandır. O, sonsuz bir bahışlayıcılığa, merhamate ve lutfâ sahiptir:

*Ḳaḳ seni ḳaḳ idicek leb diyü ey mâh sañâ
Şarmış evrâk-ı gül-i terlere şehd ü şekeri
158 (G.100.6)*

Dîvânda Allah unsuru ile ilgili olarak yer alan bu sıfatların yanısıra, Allah adına, çoğunlukla memduhu methetme, onun ömrüne ve devletine dua etme, sevgiliye dua ve beddua etme vesileleri ile yer verilmiştir:

*Devletüñ şâhım ser-sebz eylesün Haq dâyimâ
Gülşen-i ömrüñ güline irmesün bād-ı hazân
47 (K.7.44)*

*Dem-be-dem şıhhatde olmak yaraşur şâhum saña
Dilerem şıhhat vire her demde Allâhum saña
60 (G.2.1)*

*Ĥudâdan isterem ey cevr-pîşe dildârum
Ki 'âşık ide senüñ gibi bir cuvâna seni
153 (G.95.3)*

2. MELEKLER VE CENNET VARLIKLARI

Vasfî Dîvânı'nda melekler ve hûrîler, "melek, melâyık, hûr ve hûr-ı cinân" isimleri ile yer almıştır. Meleklerin ve hûrîlerin çok güzel ve günahsız varlıklar olduklarına inanıldığı için övülen kişiler ve sevgili meleklerle, hûrîlere benzetilmiştir. Bu benzetme hem fizikî güzellik, hem de ruh güzelliği yönlerinden yapılmıştır:

*Eyâ vezîr-i melek-ħaşlet ü felek-mikdâr
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı vağâr
40 (K.6.1)*

*Ol perî-rüy u melek-ħüya n'ola dinse perî
Rüyüdür rüy-ı perî zülf ü ĥatı bâl ü peri
159 (G.101.1)*

Melek mefhumu, âşık ve rakip ile ilgili tasavvurların yer aldığı beyitlerde de ele alınmıştır. Bu beyitlerde rakip şeytan, sevgili melek olarak hayal edilmiştir:

*Şeytân sözine uymaz idüñ ey melek n'içün
Senden beni ayırdı rakîbüñ nifâk ile
135 (G.77.3)*

Vasfî Dîvânı'nda zahidlerin ibadet etmelerinin sebebi olarak, cennete dolayısı ile meleklerle ve hûrîlere kavuşma istekleri gösterilmiştir. Şâire göre, zahidlerin amacı cennete ulaşmaktır ve bütün ibadetleri bu amaca yöneliktir. Âşîğın amacı ise; sevgiliye ulaşmaktır:

*Zâhid ki zühdi cennet için eyler ey şanem
Rıdvân u hür u cennet aña vü baña seni
148 (G.90.3)*

Dîvânda adı zikredilen tek melek ise; iki beyitte anılan Rıdvân'dır. Bilindiği gibi Rıdvân cennetin kapıcısı olan meleğin adıdır. Bu yüzden adı cennet ile birlikte anılmış; "Ravza-i Rıdvân" tamlaması ile cennet yerine kullanılmıştır:

*Sâye gibi hâk ol bir serv-şaddüñ yoluna
Ger dilerseñ ravzâ-i rıdvân maşâm olsun saña
61 (G.3.4)*

3. KUTSAL KİTAPLAR

Vasfî Dîvânı'nda mukaddes kitaplardan bahsedilmemektedir.

4. AYETLER VE HADİSLER

Vasfî'nin Dîvânı'nda iki ayet isim olarak, bir ayet-i kerîme de iktibas olarak geçer bunlar şunlardır:

Sûre-i İhlâs:

*Sînesi üzre yazup Sûre-i İhlâşî tamâm
Saña ihlâşını 'arz' eylemek ister hâtem
35 (K.4.11)*

Yâsîn:

*Gördi cânı k'ulaşur kaşları yasına göñül
Bildî n'olduğın amuñ başladı Yâ-Sîne göñül
56 (Mu. 11.V.1)*

Ve'ş-şemsi ve'd-duhâ¹:

Vaşf-ı cemâl-i dilbere çün kıldum ibtidâ

Geldi dilüme ma'la²-ı ve 'ş-şemsi ve 'd-đuhâ

62 (G.4.1)

Dîvânda hadis iktibası bulunmamaktadır.

5. PEYGAMBERLER

Vasfi'nin Dîvânı'nda peygamberlerden Hz. İbrahim, Hz. Süleyman, Hz. Hızır, Hz. Yusuf, Hz. İsa (Mesih) ve Hz. Muhammed'in adı geçer. Bunlar içinde en fazla yer verilen peygamber Hz. Süleyman'dır.

a. Hz. İbrahim

Vasfi Dîvânı'nda bir beyitte yer alan Hz.İbrahim; "Halil" sıfatıyla anılmıştır. Bilindiği gibi, Hz.İbrahim çok küçük yaşta Bâbil halkının puta tapmasına hayret etmiş; putlardan ilâh olamayacağını düşünmüştür. Birgün bütün Bâbil halkı kurban kesmek için şehri terk edince, puthâneye girip bir balta ile bütün putları kıran ve baltayı en büyük putun boynuna asarak putları onun kıldığı söyleyen Hz. İbrahim bu yolla, putlara tapmanın saçmalığını ortaya koymuştur. Dîvân'da Hz.İbrahim bu özelliği ile ele alınmış ve sevgili için benzetilen olmuştur:

Neng ü nāmūsı bütün Vaşfînüñ ey dōst şıduñ

Büt-şiken olduguñ içün didiler saña Halil

98 (G.40.5)

b. Hz. Süleyman

Dîvânda adı en çok anılan peygamber Hz.Süleyman'dır. Hz.Süleyman adı ile anıldığı gibi "Cem" lakabı ile de ele alınmıştır². Vasfi Dîvânı'nda Süleyman peygamber, peygamberliğinin yanısıra sonsuz iktidara sahip bir padişah oluşu; bu hakimiyetin sembolü haline gelmiş olan parmağındaki yüzüğü; veziri Âsaf'ın üstün özellikleri ve karınca ile

¹ "Güneş ve kuşluk vaktine andolsun", Şems (91): 1.

² Edebî metinlerde daha çok Cemşid için kullanılan Cem adı, bazı metinlerde Hz. Süleyman için de kullanılmıştır. Bkz. Ahmet Talat Onay: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, (Haz. Cemal

olan kıssası vesileleri ile yer almıştır. Süleyman peygamberin adının anıldığı beyitlerde devrin vezirlerini methetmek için; Hz.Süleyman'ın veziri Âsaf örnek gösterilmiş, Hz. Süleyman genellikle Âsaf, hatem, mühr unsurları ve azamet, kudret sıfatları ile birlikte zikredilmiştir:

*Şâh olup şâh-ı Süleymân-âzamet haşra degin
Saña âşafîğ ile ola muqarrer hâtem*
36 (K.4.29)

Dîvânda bir beyitte Süleyman peygamber ile karınca kıssasına telmih yapılmıştır. Bu beyitte karınca âşığın gönlüne; “mülk-i Süleyman” ise; “vuslat-ı cânân”a benzetilen olmuştur:

*Bu dil-i haste k'ider vuslat-ı cânâna heves
Mürdur şanki ider mülk-i Süleymâna heves*
82 (G.24.1)

c. Hz. Hızır

Vasfî Dîvânı'nda Hızır peygamber âb-ı hayâtı bulması ve âb-ı hayâtı içerek ölümsüzlüğe kavuşması sebebi ile ele alınmıştır. Hızır peygamber, sevgilinin ayva tüylerinin yer aldığı beyitlerde ve ömrünün sonsuz oluşu nedeni ile, memduhun ömrüne dua edilen beyitlerde anılmıştır. Bu beyitlerde Hızır peygamber ile birlikte zulmet, çeşme-i hayvan ve âb-ı hayât ibarelerine de yer verilerek; Hızır peygamberin âb-ı hayâtı bulması ile ilgili kıssaya da telmih yapılmıştır:

*Zulmet-i hecr içre ışık Âb-ı Hayâtın Hızır-ves
Nüş idüben câvidân olmak dilerseñ âşık ol*
96 (G.38.6)

*Mesned-i devletde izz ü baht u muşratla ola
Tâ kıyâmet Hızır ömri gibi ömrüñ câvidân*
47 (K.7.45)

*Heves eylerdi göñül la'lüñe ger irse hañuñ
Hızır ile yegrek olur Çeşme-i Hayvâna heves*
82 (G.24.2)

Dîvânda Hızır peygamberin ele alınmasının bir başka sebebi ise, onun darda kalanların imdadına yetiştiği inancıdır. Bilindiği gibi, dilimizde bu inancın bir neticesi olarak “Kul bunalmayınca Hızır yetişmez.” ve “Hızır gibi yetişmek” ifadeleri sıkça kullanılmaktadır:

*Keştî-i cismüm bu girdâb içre gark olmuşdı ger
İrmese bād-ı şabâ Hızır-ı mübârek-pey gibi*
155 (G.97.4)

d. Hz. Yûsuf

Dîvânda bir beyitte anılan Yûsuf peygamber güzelliği yönünden ele alınmıştır:

*Yûsuf zamân geçdi zamânuñdur ey şanem
Höş gör zamân her kişinüñ bir zamân var*
76 (G.18.5)

e. Hz. İsa (Mesîh)

Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte yer alan İsa peygamber “Mesîh-i himmet” terkibi ile anılmış ve hastalara şifâ olma özelliği üzerinde durulmuştur:

*Ger ilâc eylerse lutf idüp Mesîh-i himmetüñ
Va'ile şahşından gidüp def'ola renc-i intizâr*
32 (K.3.19)

f. Hz. Muhammed

Dîvânda “Mustafa” ve “Ahmed-i Muhtâr” adları ile üç beyitte anılan Hz. Muhammed, hayatında bir kere bile yalan söylememiş olması, verdiği sözden asla dönmeyişi sebepleri ile aldığı “Emîn” sıfatı ile birlikte ele alınmıştır:

*Bi-hakk-ı hazret-i şehbâz-ı kebk-i kudret-i Hak
Emîn-i dîn-i şafâ ya'nî Ahmed-i Muhtâr*
41 (K.6.16)

Hiz. Muhammed bir beyitte, devrinin Őairlerinden olan, Hiz. Peygamber'e yazdđđ Őiirlerle tanınan "Hassân" ile, bir başka beyitte de "ashâb" ile birlikte zikredilmiştir.

*Ehl-i nazm içinde kim Sahbân-ı devrânâm bu gün
Muştafâ medhinde itsem n'ola Hassân ile bahs*
67 (G.9.9)

*Gönlüm harîmi Ka'besi bir nürdur¹ yine
Beîzer ki Muştafâ gelür aşhâb u âl ile*
143 (G.85.3)

6. ÇEHÂR-YÂR

Vasfî Dîvânı'nda dört halifeden saygı ile bahsedilmiştir. Beyitlerde Hiz.Ebubekir, doğruluğu, dürüstlüğu ve sözünün eri oluşu nedeni ile elde ettiđđ "Siddik" lakabı ile anılmıştır. Hiz.Ömer heybeti ile anıldığı gibi, adaletli oluşu sebebi ile kazandığı "Fârûk" lakabı ile de zikredilmiştir. Hiz.Osman, Hiz.Muhammed'in iki kızı ile evlendiđđ için eriştđđ rütbe ve bu sebeple aldığı "Zü'n-nûr" lakabı ile anılırken, Hiz.Ali ise; cömertliđđi nedeni ile "Alî-cûd" olarak anıldığı gibi, savaşlarda gösterdiği başarılar, yiđitliđđi ve cesareti sebepleri ile edindiđđi "Haydar" lakabı ile de anılmıştır:

*Bi-hakk-ı Hazret-i Şiddik heybet-i Fârûk
Bi-hüküm-i Hazret-i Zü'n-nûr u Haydar-i Kerrâr*
41 (K.6.17)

*Ol 'Alî-cûd u Ömer-heybet ü Ösmân-rütbet
Âşaf-ı Cem-âzamet şâhib-i gerdûn-vağâr*
49 (K.8.10)

7. SAHABE

Sahabe, Vasfî Dîvânı'nda iki yerde Şu şekilde geçer:

*Gönlüm harîmi Ka'besi bir nürdur yine
Beîzer ki Muştafâ gelür aşhâb u âl ile*
143 (G.85.3)

¹ Beyitte bir nûr olarak yazılan kelime pür-nûr olmalıdır.

*Bi-hakk-ı cümle-i aşhâb-ı bâ-şafâ-yı güzîn
Mu'în-i şer'ü şer'ât muhâcir ü enşâr
41 (K.6.18)*

8. KAZÂ VE KADER

İslâm inancına göre kazâ, olması Allah tarafından takdir edilen şeylerin vakti gelince gerçekleşmesidir. Kazânın istenmeden yapılan, sonucu kötü ve zararlı olan iş ve zamanında çeşitli sebeplerle yapılmayan ibadetlerin usul ve kurallarına göre daha sonra gerçekleştirilmesi anlamları da vardır. Vasfî Dîvânı'nda kazâ, bu anlamları ile üç beyitte yer almıştır:

*Her tîr-i belâ kim atılır kavş-i kazâdan
Eylər bizi hecr aña siper hey n'idelüm hey
157 (G.99.2)*

*Goncadur bülbüli hâlin ne bilür işkı amuñ
Ne kazâ idi 'aceb uğradı nâgâh baña
59 (G.1.4)*

*Secde çoğ itmiş durur Vasfî kemân-ebrûlara
Kaşuñ ömünde kazâ itsün kim eylermiş gâlat
84 (G.26.5)*

9. ÂHİRET VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Âhîret

Dîvânda iki beyitte “âhîret” ve “âlem-i ukbâ” adları ile anılan âhîret, İslâm inancına uygunluk göstermektedir. Âhîret, yer aldığı beyitlerde bu dünyanın geçiciliğini ortaya koymaktadır:

*Bu bende-i ezeliiden tapuña hayr du'â
Budur hemîn k'ola dünyâ vü âhîret ma'mûr
39 (K.5.29)*

*Vasfî ayağ da yatside dünyâda gâm degül
K'erbâb-ı ışka 'âlem-i 'uqbâda baş olur*
69 (G.11.6)

b. Kıyâmet (Haşr)

Bu dünyanın sonu ve âhiret hayatının başlangıcı olduğuna inanılan kıyâmet ve haşr, dîvânda çoğunlukla zamanın uzunluğunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Her hangi bir şeyin uzun süre devam edeceğini belirtmek için “ tâ kıyâmet, tâ haşr, haşra dek, haşra degin” ifadelerine yer verilmiştir:

*İdemezven tâ kıyâmet ger ider olsam beyân
Şol kadar çekdim cefâ ben mübtelâ maḥbûbdan:*
120 (G.62.2)

*Rüşen ide cihânda kamu mâh-ı tal'atunî
'Ömrün günine haşra degin irmeye zevâl*
30 (K.2.41)

Kıyâmetin beyitlerde yer almasının bir başka sebebi ise, kıyâmet günü meydana gelecek olan büyük karışıklık, kargaşadır. Bu karışıklık “kıyâmet kopmak” deyiminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur:

*Öldür beni kim sensüz eyâ gözleri âfet
Hecrün koparur başuma her lahza kıyâmet*
66 (G.8.4)

c. Âhir Zaman:

Bir beyitte geçer:

*Ol ki rây-ı 'âlem-ârâstyla olmuşdur amunî
Ḥâne-i pür-fitne âḥir zamân dârü'l-emân*
46 (K.7.24)

d. Cennet

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin ve memduhun cennete lâyık birer varlık olarak tasavvuru, sevgilinin melek ve hürî olarak hayal edilmesi, sevgilinin kûyunun cennet olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Beyitlerde “Cennet, Firdevs, Cinân, Ravza, Ravza-i

Rıdvân ve Huld” adları ile anılan cennet, genellikle sevgilinin ve memduhun bulunduğu yer olarak hayal edilmiştir. Gülşen, gülzâr, gül ve bahâr mevsimi gibi unsurlarla anılan bu cennet bahçesinin bülbülü olmak âşığın en büyük dileğidir:

*Lutf kıl Vasfîyi redd itme ki ey şeh yaraşur
Gülşen-i cennet-i küyüfâda anuñ gibi hezâr*
49 (K.8.21)

Zahidin ibadetlerini cennete girmek için yapması, onun şâir tarafından eleştirilmesine sebep olur:

*Hevâsı zâhidüñ huld u benüm küy-ı nigârumdur
Belî her bülbülüñ meyli olur öz gülîstânına*
130 (G.72.4)

Vasfî Dîvânı’nda cennet bir beyitte meyhane olarak tasavvur edilmiştir. Aynı beyitte sevgili “hûr” olarak nitelenmiştir:

*Güşe-i meyhâne cennet yâr hûrumdur benüm
Cennet ü hûr istemek gayrı kuşûrumdur benüm*
108 (G.50.1)

e. Cehennem

Vasfî Dîvânı’nda cehennem bir beyitte “düzah-ı firâk” terkibi ile anılırken, bir yerde telmihen, “nâr-ı ecel” terkibi ile geçer:

*Semüñ ki nâr-ı ecelden zebânedür tîğüñ
Dil-i muhâlif ü rûh-ı ‘adûdur aña şirâr*
40 (K.6.7)

10. DİĞER İTİKADÎ UNSURLAR

a. Ölüm ve Ecel

Vasfî Dîvânı’nda ölüm, ecel şeklinde anılan ölüm, her canlının yaşayacağı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Şâir, bu durumu “Çün ecel derdine yokdur çâre” sözleri ile belirtmiş, ölümü önlemenin imkânsızlığı ile kendisinin tutulduğu aşk hastalığından kurtulmasının olanaksızlığı arasında ilgi kurmuştur:

*Çün ecel derdine yokdur çäre lutf it ey tabîb
Hasta-i işkâm benim sa'î eyleme dermânuma
128 (G.70.5)*

Ölüm, genellikle sabırsız oluşu ve ölüm vaktinde şeytanın inananları imanlarından etmek için uğraşması gibi inanışlarla ele alınmıştır. Bu inanışların yer aldığı beyitlerde şeytan rakip için imân ise, sevgili için benzetilen olmuştur:

*Dil şabr iderdi vaşl ümîdiyle hecre ger
Ömrüm gibi ecel daği müsta'cil olmasa
132 (G.74.4)*

*Yârı artuğ saklaram agyârdan hecrinde kim
Mü'îminüñ şeytân ölüm vaktind' alur îmânını
146 (G.88.2)*

Dîvânda ölüm ile ilgi kurulan bir başka varlık ise, sevgilinin ayva tüleridir. Sevgilinin ayva tüyleri âşık için ölümü ifade etmekte ve onu üzmektedir:

*Ölümündür hatuñ añdurma melûl itme beni
Ki ölüm fikri şehâ kişiyi gâmgîn eyler
75 (G.17.2)*

b. Rûh

Vasfî Dîvânî'nda rûh, "rûh-ı adû", "rûh-ı sâni", "rûh-ı Şeyhî" tamlamaları ile birer beyitte zikredilmiştir:

*Bu demler nûş kıl cânna cân katmaq dilerseñ ger
Anı kim ehl-i hikmet dir bedende rûh-ı şânîdür
51 (K.9.5)*

c. Perî

Vasfî Dîvânî'nda "perî", "perî-rûy", "tufl-ı perî" ve "perî-ruhsâr" ifadeleri ile beş beyitte anılan perî unsuru göze görünmemesi ve güzel olduğuna inanılması sebebiyle sevgili için benzetilen olmuştur:

*Ol perî şevki ile âh idüben
Hâne-i şabrumuz harâb idelüm
109 (G.51.5)*

d. Şeytân

Dîvânda dört beyitte “şeytân” ve bir beyitte “dîv-i adû” ifadeleri ile anılan şeytan, yer aldığı beyitlerin dördünde rakip için benzetilen olmuştur. Bu beyitlerde şeytan, fesat, nifakçı ve müminlerin imanlarını almaya çalışan bir varlık olarak nitelenmiştir. Gazellerde anıldığı zaman rakip için benzetilen olan şeytân; kasidelerde sadece bir beyitte anılmış ve “dîv-i adû” tamlaması içinde yer almıştır:

*Biñ şaf olursa eger dîv-i ‘adûdan ne zarar
Aldı barmagina çün âşaf-ı şafder hâtem
35 (K.4.13)*

11. DİN İLE İLGİLİ UNSURLAR

a. Din

Dîvânda “dîn-i safâ, diyâr-ı dîn, emîn-i dîn-i safâ, mihr-i sipîhr-i dîn ü düvel, mu’în-i dîn ü düvel, şeref-i dîn ü düvel, adû-yı dîn” terkipleri ile anılan din çoğunlukla memduhu övmek için ele alınmıştır:

*Mu ‘în-i dîn (ü) düvel ya ‘nî Muştafâ Paşa
Vezîr-i a‘zam-ı şâhenşeh-i şigâr u kibâr
40 (K.6.3)*

Gazellerde ise, sevgilinin yüzü ile din arasında ilgi kurulmuş, sevgilinin zülfünün ve hattının dine zararlı olduğu, ancak din için canını verenlerin yerinin cennet olduğuna işaret edilmiştir:

*N’ola ger zülfüñ yiri olursa cânâ ruħlaruñ
Nür olur anuñ yiri kim ser vire dîn üstine
137 (G.79.4)*

*Haç-ı miskînüñ yüz virme ziyândur dîne
Tayamup hüsnüñ çok ‘âşıkı miskîn eyler
75 (G.17.4)*

b. İmân, Mü'mîn, İslâm, Müselmân, Küfr, Kâfir, Küffâr

İmân, mü'mîn ve Müselmân, ele alındıkları beyitlerin hemen hepsinde küfr, kâfir ve küffâr ile oluşturdukları tezat içinde ifade edilmişlerdir. Gazelerde kâfir sözü ile kastedilen çoğunlukla rakiptir. Sevgilinin yüzünü göstererek onu dine davet etmesi faydasızdır. İman ile küfr arasındaki tezat sevgilinin yüzü ile saç için benzetilen olmalarına sebep olmuştur. Bilindiği gibi, küfürde gizleme, örtme ve karanlık anlamları mevcuttur ve saç da sevgilinin yüzünü örtmektedir:

*Gösterme rakîb-i seg-i bî-dîne cemâlûñ
Olmaz çü müselmân aña 'arz' eyleme imân*
122 (G.64.5)

Sevgilinin âşığa sürekli olarak eziyet etmesi, ona merhamet etmemesi ve gözlerinin âşığı öldürmek isteyen bir katil olarak tasavvur edilmesi, sevgilinin gözlerinin ve sevgilinin de kâfir, imansız olarak nitelenmesine sebep olmuştur:

*Rüzedür kâfir gözüñ kan içmesün didüm didi
Rüzesi kâfirlerüñ şınmaz şarâb-ı nâbdan*
112 (G.54.4)

*Görürler hâlîmi hecrüñde kâfirler esirgerler
N'içün rahm eylemezsün sen müselmânsın hey imânsuz*
79 (G.21.2)

*Mihnet-i hecrüñde kâfirler esirgerler beni
Âhir ey meh yok midur bir zerre imânuñ seniñ*
89 (G.31.5)

Kasidelerde “diyâr-ı dîn” ve “Hıttâ-i İslâm ” adları ile anılan İslâm ülkelerini kâfirlerden koruyan, mamûr kılan memduh, bu özellikleri ile övülmüş, “diyâr-ı küf” olarak nitelenen Müslüman olmayanların yaşadıkları ülkelerin harap bir halde oldukları belirtilmiştir:

*Nehîb-i seyl-i belâ şaldı tîği küffâra
Kim andan irmeye islâma diyü gerd-i fütür*
38 (K.5.13)

*Halel terdi cihân halkıma küfr ehlinden
Hıfzuñ olmasa eger hıttâ-i islâma hişâr*
49 (K.8.17)

*Sen ol mücâhid-i gâzîsin oldı sa şyuñla
Diyâr-ı küfr harâb u diyâr-ı dîn ma'îmür*
38 (K.5.17)

e. Put, Zünnâr

Vasfî Dîvânı'nda put ve zünnâr kavramlarına birer beyitte yer verilmiştir. "Büt-şiken" ifadesi ile ele alınan put, Hz. İbrahim'in bir özelliği olarak ifade edilmiştir. Bilindiği gibi, papazların bellerine bağladıkları kemerlerinin adı olan zünnâr, her hangi bir benzetmeye konu olmaksızın bir beyitte anılmıştır:

*Hem-kiriş oldı uyup gerçi ki tanbûrlara
Heves itmez hele anlar gibi zünnâra kôpuz*
80 (G.22.3)

12. İBÂDET İLE İLGİLİ UNSURLAR

a. Namaz ve İlgili Unsurlar

aa. Namaz

İslâm dininin şartlarından biri olan namaz, Vasfî Dîvânı'nda iki beyitte anılmıştır. Beyitlerde "namâz" ve "namâz-ı ıyd" şeklinde anılan namaz, kılınırken secde edilmesi, kibleye yönelmesi ve Ka'be'nin Müslümanların kiblesi olması yönlerinden ele alınmıştır. Namaz ile ilgili unsurların yer aldığı beyitlerin birinde Ka'be sevgilinin kîfyu olarak tasavvur edilmiştir:

*Küyun olsa n'ola her kanda isem secdegehüm
Ka'benüñ her tarafında kılınmış çü namâz*
77 (G.19.4)

*Ger namâz-ı 'îd için mihrâb-ı zerkâr olmasa
Kible resminde nedendir oldı bu tāk âşikâr*
31 (K.3.3)

bb. Secde, Secdegeh, Mihrâb, Kible, Mescid

Vasfî Dîvânî'nda mihrâb, yer aldığı beyitlerin çoğunda sevgilinin kaşları için benzetilen olmuştur. Sevgilinin kûyu ise; kible ve secdegeh olarak tasavvur edilmiştir. Şâirin bu benzetmeleri yapmasının amacı, kişinin tüm varlığı ile bir yöne yönelmesini belirtmek içindir. Âşık, tüm varlığı ile sevgiliye yönelmiştir. Bu yüzden sevgilinin bulunduğu yer, âşığın kiblesi, secdegâhıdır:

*Kaşlaruñ ben togru şandum secde kıldum sehv imiş
K'egrilik olmamağ olmaz kâfirî mihrâbda*

136 (G.78.2)

Dîvânda mescid, yer aldığı iki beyitte meyhane ile karşılaştırılmış, âşığın sevgiliye olan aşkından ötürü meyhaneyi mescide tercih ettiği belirtilmiştir:

*Vasfîyâ tâ ki görüp çeşmini âhü dimişem
Beni öldürse gerek derd ile âh o dimişem
Terk idüp mescidi meyhâneye yâ hû dimişem
Beni öldürmelidir vây beni vây beni*

56 (Mu.11.VI.)

b. Oruç ve İlgili Unsurlar

İslâm dininin beş şartından biri olan oruç, yer aldığı beyitlerin ikisinde sevgiliyi görememe, ondan ayrı kalma şeklinde ele alınmıştır. Bilindiği gibi, oruç nimetlerden ayrı kalma, onların değerini anlama ve nimetlere duyulan arzusun artması özelliklerini içermektedir. Oruçtan sonra gelen bayram, bu nimetlere ulaşmayı sağlamaktadır. Bu yüzden sevgilinin visali âşık için bayram niteliğindedir. Ancak, sevgili âşığa vaslını haram etmiştir. Beyitlerde oruç ile ilgili olarak yer alan bir başka özellik ise, Müslümanlara şarap içmenin günah oluşudur. Şâir, oruçlu olarak hayal ettiği sevgilinin gözünün, şarap olarak nitelediği âşığın kanını içmesinin yasak olduğunu dile getirmiştir:

*İd ayı gibi gel bizi şâd eyle zinde kıl
Gam rüzesinde ey şanem öldük melâl ile*

143 (G.85.4)

*Vasfîye rûzedür diyü vasluî harâm idüp
Sen gayrılarla mey içesin ola mı halâl*
94 (G.36.7)

*Rûzedür kâfir gözüñi kan içmesün didüm didi
Rûzesi kâfirlerüñi şımmaz şarâb-ı nâbdan*
112 (G.54.4)

c. Ka'be ve İlgili Unsurlar

Vasfî Dîvânı'nda Ka'be, yer aldığı beş beyitin üçünde, sevgilinin kûyu için benzetilen olmuş, bir beyitte âşğın gönlü olarak tasavvur edilmiş, bir beyitte ise, "Ka'be-i maksûd" tamlaması içinde ona erişmenin ne kadar zor olduğu ifade edilmiştir. Beyitlerde Ka'be ile ilgili olarak ele alınan özellikler; Ka'be'nin Müslümanların kiblesi oluşu, ona yönelerek secde etmeleri, Ka'be'ye ulaşmak için çölün geçilmesinin gerekliliği ve bu yüzden ona ulaşmanın zor oluşu, ancak bu zor yolda ölenlerin günahlarından arınacağı ve Ka'be'nin huzur, saadet ve nûr ile dolu oluşudur:

*Vasfîyâ var ser-i kûyma ölürseñi de eger
Ka'be yolında ölen kişinüñi olmaz günehi*
156 (G.98.6)

d. Sevâb, Helâl

Vasfî Dîvânı'nda bu kavramlardan sevap bir yerde, helâl ise iki yerde şöyle geçer:

*Sen gülüñi râh-ı havâsında rakıñ' ölçdüreyin
Ki şavâb olur imiş yoldan arıtmak dikenî*
151 (G.93.3)

*Vasfî harâmî çeşmi n'ola içse kanımı
Mey içmek oldu mezheb-i küffârda halâl*
97 (G.39.5)

*Vasfîye rûzedür diyü vasluî harâm idüp
Sen gayrılarla mey içesin ola mı halâl*
94 (G.36.7)

e. Günâh (Güneh), Harâm, Tevbe

Vasfî Dîvânı'nda beş beyitte zikredilen günah (güneh), genellikle "günahını bilmek" ve "günahı yazılmak" ifadeleri içinde yer almıştır. Şâir beyitlerde günah ile ilgili

olarak, günahını bildiğini ancak bundan kendisinin değil kötü talihinin sorumlu olduğunu, bu yüzden merhamete ihtiyaç duyduğunu, sevgilinin âşığı öldürmesinin günah olmayacağını ve Ka'be yolunda ölen kişilerin günâhsız olacaklarını belirtmiştir:

*Ben itmedüm bu hatâ vü günâhı bil k'itdi
Bu naḥs tâli^cü bu baḥt-ı şüm (u) nâ-hemvâr
42 (K.6.22)*

Bilindiği gibi, haram, şer'î hükümlerdendir ve İslâm dinince yasaklanmış şeylerdir. Vasfi Dîvânı'nda haram olarak anılan şeyler içki içmek ve sevgilinin vuslatıdır. Sevgilinin vuslatını âşıktan esirgemesi harâm etmesi olarak nitelenmiştir:

*Câm-ı la'ile göñül 'ayş-ı müdâm olsun saña
Ol şarâbı bensüz içerseñ harâm olsun saña
61 (G.3.1)*

Dîvânda bir beyitte ele alınan tevbe, âşığın sadık kalamadığı, sabredemediği ve tutamadığı bir hâl olarak ifade edilmiştir ve âşığa tevbesini bozduran şeyin bahar mevsimi olduğu belirtilmiştir:

*Gitti derdâ n'ideyin tevbeye hiç şabr ola mı
Ṭab^c-ı Vasfî ola vü faşl-ı gül-i tevbe-şiken
114 (G.56.6)*

B. TASAVVUF

Vasfi Dîvânı'nda tasavvufi kelime ve kavramlara pek fazla raslanmaz. Dîvânın bazı yerlerinde rastladığımız kavramlar şunlardır:

1. ÂŞIK (ERBÂB-I İŞK, EHL-İ HÂL)

Vasfi Dîvânı'nda tasavvufi mânâda âşık kullanımı, erbâb-ı aşk ve ehl-i hâl terkibleri ile birer beyitte karşımıza çıkmaktadır:

*Vasfî ayak da yatdise dünyâda gam degül
K'erbâb-ı işka 'âlem-i 'ukbâda baş olur
69 (G.11.6)*

*Yâ bir zebânedür ki yamup nâr-ı ışkıdan
Bu ĥırķa-i kebûda Şarupdur bir ehl-i hâl
27 (K.2.5)*

2. RİND

Bu kavram, dört yerde geçer. Örnek vermek gerekirse:

*Eger ben rind-i Şâhid-bâz isem ıayb itmesünler kim
Yigütlük çağı ışret devri ıâşıkluk zamânudur
51 (K.9.6)*

3. TARİK

Vasfi Dîvânı'nda iki beyitte "tarık-i ışk" ve "ışkun tarıķı" olarak anılan tarık, tasavvufi yönden ele alınmamıştır. Bu tamlamalar ile kastedilen aşk yoludur. Beyitler:

*Bî-riyâ tâ'at gerekse gel tarıķ-ı ıřķa gir
Mutribi vâ'iz idin sâķî imâm olsun saķa
61 (G.3.5)*

*ıřkuñ tarıķi içre dil olup durur
Âteş gibi ki yola düşüp ola pây mâl
94 (G.36.6)*

4. MESCİD, MEYHÂNE, HÂNE-İ HAMMÂR, KÜNÇ-İ İŞRET

Dîvânda mescid iki, meyhâne dört beyitte, hâne-i hammâr ve künc-i işret ise bir yerde geçmektedir. Bazı örnekler:

*Gâh ıuryân oluban gâh nemed-püş olup
Rindler gibi girür ĥâne-i ĥammâra kopuz
80 (G.22.4)*

*Vasfiyâ zâhid eger mescide yol virmezse
Yüri meyhâneye yir yok saķa meyhâne gibi
154 (G.96.5)*

5. ABDAL

Divanda bir beyitte anılan abdal, gül için benzetilen olmuştur. Bilindiği gibi abdal kelimesinin bir çok anlamı vardır. Vasfi Dîvânı'nda yer aldığı bir beyitte Abdalân-ı Rûm, abdalân gibi adlarla bilinen ve eskiden yalın ayak, başı açık gezerek dilencilik yapan, saçlarını, bıyıklarını ve kaşlarını tıraş ederek göğüslerine çeşitli döğmeler yaptırın dervişler kastedilmektedir:

*Baş açuk yalıñ ayak gül ki bir abdâluñdur
Reh-i şevkuñda yelüp ayagi pür olmuş hâr*
49 (K.8.19)

6. HIRKA-I KEBUD, NEMED-PUŞ

Vasfi Dîvân'nda, rindler hırka giymekle ilgili olarak da zikredilmişlerdir. Bu kavramlar dîvânda şöyle geçer:

*Yâ bir zebânedür ki yamup nâr-ı işkdan
Bu hırka-i kebûda şarupdur bir ehl-i hâl*
27 (K.2.5)

*Gâh şuryân oluban gâh nemed-puş olup
Rindler gibi girür hâne-i hammâra kopuz*
80 (G.22.4)

7. SÂLİK

Sâlik unsuru bir beyitte anılmış ve âşık için benzetilen olmuştur. Bilindiği gibi Tasavvuf yoluna giren kişilerin en büyük isteği Allah'ın varlığı içinde yok olmaktır. Tasavvuf ehli varlığını yok edip Allah ile bir bütün olmayı amaçlamaktadır. Divanda âşık "mülk-i adem" in sâliki olarak nitelenmiştir. Aynı beyitte yer alan sevgilinin dudağı sâlikin ulaşmayı hedeflediği büyük amacı, Allah'ın varlığında yok olma, fenada bâkî olma fikrini temsil etmektedir:

*Özini fikr-i dehânuñla senüñ hiç ideli
Oldı Vasfî şanemâ sâliki mülk-i 'udemüñ*
88 (G.30.7)

8. DERGÂH (DERGEH)

Vasfî Dîvânı'nda üç beyitte anılan dergâh unsuru, sevgilinin ve memduhun bulunduğu yer, kûyu olarak ele alınmıştır:

*Ger hatâ kılur ise Vasfî kerem kıl 'avf it
Geldi dergâhuña yalvarmağa boynında kefen*
116 (G.58.7)

9. UZLET

Sözlük anlamı, bir kenara çekilip kendi kendine yaşama olan ve tasavvufî mânâda kişinin dünya nimetlerinden ve işlerinden elini eteğini çekmesi anlamına gelen uzlet, Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte anılmıştır. Şâir henüz umduğu şeylere kavuşamadığını bu yüzden kendisi için feragat etmenin ve uzlete çekilmenin vaktinin gelmediğini dile getirmiştir:

*Baîa ne hîn-i ferâgat ne vaqt-i 'uzletdür
Murâdum atına ben olmadın henüz süvâr*
42 (K.6.25)

10. AKIL (AKL)

Akıl, Vasfî Dîvânı'nda üç yerde geçer. Örnek:

*Fazlıñuñ vasfında kâşır der ki nefs-i nâıka
Lutfuñuñ methinde 'âciz pîr-i 'aql-ı ħurde-dân*
46 (K.7.33)

11. GAYB

Vasfî Dîvânı'nda gayb, bir beyitte şöyle geçer:

*Fikr iderken ben bu tarzı nâgehân ħurşîd-ves
Oldı bürc-i gaybdan bir maṭla'ı gârrâ 'ayân*
45 (K.7.15)

12. HİMMET, İNÂYET

Himmet, tasavvufta gönlü toplayıp bir maksat için yönlendirmektir. Vasfî Dîvânî'nda bu kelime zaman zaman tasavvufî anlamı dışında da yer almıştır. Kavramın tassavvufî örnek olarak şu beyitleri zikredebiliriz:

*Ey bafla himmet meyinden mest olan tan^c etme kim
Nüş-ı cân olsun safla çün ol meyi nüş eyledüñ
92 (G.34.4)*

*Bu ne hikmetdür ki ol himmet meyinden Vasfîyâ
Halk içüp cüş eylemez sen içmedim cüş eyledüñ
92 (G.34.5)*

Dîvânda inâyet kelimesi ise bir yerde şöyle geçer:

*Egerçi hak durur şimdi gevher-i nazmı
İnâyet-i şeh olursa olur dür-i şeh-vâr
26 (K.1.37)*

13. KERÂMÂT

Dîvânda bir yerde yaradılışla, yetenekle bağlantılı olarak şöyle geçer:

*Gülşen-i tab 'um kerâmâtından olmuşdur bu kim
Saña gönderdüm şitâ faşında güller armağân
47 (K.7.35)*

14. ÂRİF

Kelime, Vasfî Dîvânî'nda üç yerde geçer. Örnek vermek gerekirse:

*Pâdişâh-ı ins ü cân olmak dilerseñ 'âşık ol
'Ârif ü rind-i cihân olmak dilerseñ 'âşık ol
96 (G. 38.1)*

15. ZÂHİD, VÂİZ

Zâhid kelimesi, Vasfî Dîvânî'nda beş yerde geçer. Bir örnek:

*Vasfîyâ zâhid eger mescide yol virmezse
Yürî meyhâneye yir yok saña meyhâne gibi
154 (G.96.5)*

Vâiz ise bir beyitte şu şekilde yer alır:

*Bî-riyâ tâ'at gerekse gel tarîk-ı 'ışka gir
Mutribi vâ'iz idin sâkî imâm olsun saña*
61 (G. 3.5)

16. MUTEKİF

Bir ibâdethâneye çekilip ibâdetle meşgûl olan kimseye mutekif denilir. Vasfî Dîvânı'nda bu kavram bir yerde şöyle geçmektedir:

*Künce-i 'ışretde mu'tekif olıban
Halk-ı 'âlemden ictinâb idelim*
109 (G.51.4)

17. MEY

Vasfî Dîvânı'nda mey kelimesi tasavvufî mânâsıyla dokuz beyitte geçer. Bu kullanımlardan bir örnek verebiliriz:

*'Âlemi vahdet meyinden cümle medhûş eyledüñ
Bendeñ bir cür'adan n'icün ferâmûş eyledüñ*
92 (G.34.1)

18. ZÜHD, TAKVA

Zühd ve takva kavramları, bir yerde beraber kullanılmışlardır. Bir yerde ise zühd kelimesi tek başına geçer:

*Zâhid ki zühdi cennet icün eyler ey şanem
Rıdvân u hür u cennet aña vü baña seni*
148 (G.90.3)

*Benüm pencâh-sâle zühd ü takvâmı yele virdi
Mey dü-sâle vü şevk-ı nigâr-ı çârdeh-sâle*
139 (G.81.7)

19. YÂ HÛ

Yâhû kelimesi sûflerce kullanılan bir seslenme ve cevap sözüdür. Bir şeyin sona erdiğini anlatmak için de kullanılır. Vasfî Dîvânı'nda üç yerde geçer:

*Ṭolunup gözlerümden ol güneş-rû
Didi kim şağ esen ḳal saña yâ hû*

127 (G.69.1)

*Vasfîyâ tâ ki görüp çeşmini âhû dimişem
Beni öldürse gerek derd ile âh o dimişem
Terk idüp mescidi meyhâneye yâ hû dimişem
Beni öldürmelidir vâi beni vâi beni*

56 (Mu.11.VI.)

II. BÖLÜM: CEMİYET

A. ŞAHISLAR

1. TARİHİ ŞAHSİYETLER

a . Hükümdarlar

Dîvânda adı zikredilen tek Osmanlı padişahı Sultan II. Bâyezid'dir.¹ Dîvândaki I. ve II. kasideler Sultan II. Bâyezid'a sunulmuştur. Bu manzumelerin dışında, bir gazelde de adı zikredilmiş ve bu beyitte cengaverliği, merhameti ile övülmüştür:

*Bâyezîd Hân-ı muzaffer-fer ebü'l-feth ol k'anuî
Kem nem-i lutfiyle buldı rütbet ü i'zâz gül*

95 (G.37.9)

Sultan II. Bâyezid için yazılan I. ve II. kasidelerde de, adı birer beyitte zikredilmiştir. Bu beyitler dışında benzetmeler mücerret olarak yapılmıştır. Başlıca övgü sebepleri yüceliği, cömertliği, el açıklığı, ağırbaşlılığı, asaleti, adaleti, cesareti ve kahramanlığı, savaşçılığı, dindarlığı, İslâm dininin ve ülkelerinin koruyucusu olmasıdır. Bu övgüler hudutsuz bir şekilde yapılmış, güneş, ay, vb. gibi kozmik unsurların Sultan II. Bâyezid Han'ın hizmetkarları oldukları belirtilmiştir:

*Hilâl bâb-ı şerîfünde halka-ı sîmîn
Güneş sarây-ı refî'ünde şemse-i zer-kâr*

25 (K.1.29)

*Bülend-mertebe şeh Bâyezîd-i deryâ-dil
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı veķâr*

24 (K.1.18.)

*Mihr-i sipihr-i dîn ü düvel Bâyezîd Hân
Zîb-i cemâl-i memleket ü (zînet-i celâl)*

28 (K. 2.13.)

¹ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: "Bayazid II", İA., C.II., s. 392-398.

Dîvânda Sultan Bâyezîd'in adının zikredildiği diğerk manzume 1. kît'adır. Bu bölümde, cesareti ve erdemliliği ile övülmüş, bu yönlerden Fars hükümdarlarından binlerce kere üstün olduğu belirtilmiştir:

*Pâdişâh-ı bahr u ber Şeh Bâyezîd-i şîr-dil
Kim hezârân fazlı var Dârâ vü Kâbûs üstine
163 (K1. 1.1.)*

Yine aynı kît'a Sultan I. Bâyezîd'in yaptırdığı geminin denize indirildiği tarihi belirtmektedir¹.

b. Diğerk Devlet Erkânı

Dîvânda adı anılan diğerk devlet erkânı, şâirin beş kaside sunduğu Sadrazam Koca Mustafa Paşa² ve birer kaside sunduğu Hadım Ali Paşa³ ile Tâci-zâde Câfer Çelebi⁴ dir.

Bu kasidelerde Mustafa Paşa, Hadım Ali Paşa ve Câfer Çelebi, merhametli oluşları, yücelikleri, cesaretleri ve kahramanlıkları, cengaverlikleri, adaletli oluşları, din ve devlet koruyucusu olmaları vesileleri ile övülmüşlerdir:

*Mihr-i bürc-i izz 'Alî Paşa ki olmuşdur anuñ
Tâk-ı eyvân hilâl i âsumân- ı iktidâr
31 (K.3.7.)*

*Mu Ğin-i dîn ü düvel ya Ğnî Muştafâ Paşa
Veziir-i a Ğzam -ı şâh-ı muzaffer ü manşûr
38 (K.5.11.)*

*Âfitâb-ı âsumân-ı fazl-ı Ca fer Beg k'amuñ
Nûr-ı feyzinden pür olmuşdur zemîn ü âsumân
46 (K.7.22.)*

¹ Mehmed Çavuşoğlu: Vasfî, Dîvan -Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1980, s. 13.

² (?- 1580) XV. Asır Osmanlı veziri olup aslen Bosna'nın Sokol köyündendir. Kıbrıs ile Gürcistan ve Şirvan fatihi namıyla meşhurdur. Bkz. Bekir Kütükoğlu: "Koca Mustafa Paşa", İA., C. VIII, s. 732-736.

³ (?-1511) Osmanlı devlet adamı, II. Bâyezîd'in sadrazamlarındandır. Bkz. Reşat Ekrem Koçu: "Ali Paşa, Hadım", İA., C.I., s. 331, 332.

⁴ (?- 1515) II. Bâyezîd ve I. Selim devirlerinde nişancılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuş ve eserleri ile tanınmış bir şahsiyettir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin: "Cafer Çelebi", İA., C.III., s. 8-10.

c. Osmanlı Sahası Dışındaki Hükümdar ve Devlet Adamları

Vasfî Dîvânı'nda Osmanlı sahası dışındaki hükümdar ve devlet adamlarının isimleri anılmamıştır.

d. Şâirler

Dîvânda sözü edilen şâirler Hâfız¹, Selmân², Şeyhî³, Hassan⁴ ve Sahbân⁵'dir. Vasfî bu şâirlerin adlarını kendi şâirliğini övmek için zikreder. Kendisini onlarla mukayese eder ve daha iyi şiirler yazdığını belirtir:

*Ehl- i nazm içinde kim Sahbân-ı devrânım bugün
Mustafâ medhinde itsem n'ola Hassân ile bahş*

67 (G.9.9)

Arap şâirlerinden Hassân'dan daha iyi methiyeler yazabileceğini belirten Vasfî'nin Şeyhî, Hâfız ve Selmân'ı takdir ettiği görülmektedir:

*Her hayâli ki ide Vasfî hatuñ vasfında
Rûh-ı Şeyhî işidüp rûhına tahsîn eyler*

75 (G.17.5)

*Vasfîyâ çünkü şehûñ ragbeti yok fâyide ne
Tutalum nazm ile ben Hâfız u Selmân oldum*

106 (G.48. 6)

¹ Ünlü İran şâiri. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı (Çeviren): "Hâfız Dîvânı", MEB.Yay., İstanbul, 1992, s. I-III.

² (1309-1376) Ünlü İran şâiri. İran edebiyatında Sadi ve Hâfız'dan sonra önemli bir yer işgal eder. Bkz. Tahsin Yazıcı: "Selmân-ı Sâvecî", İA., C.X., s. 458-461.

³ (Ö.1431) XV. Asır Türk şâirlerindedir. Germiyanlı olup Dîvânı, Hârâmesi ve Hüsrev-i Şîrin Mesnevisi ile meşhurdur. Bkz. Faruk Kadri Timurtaş: "Şeyhî", İA, C.XI., s. 474-479.

⁴ Hassan Bin Sabit. Arap şâirlerinin meşhurlarından ve sahabedendir. Hz. Peygamber devri şâirlerinden olup Hz. Muhammed'i hicveden şâirlere verdiği cevapla meşhurdur. Bkz. Şemseddin Sami: "Hassan Bin Sabit", Kâmûsu'l- A'lâm, Miran Matbaası, İstanbul, 1308, C.III., s.1940, 1941.

⁵ Fesahat ve belagatta ismi darb-ı mesel hükmüne geçmiş bir Arap olup Harun Reşid zamanında yaşamıştır. Bkz. S. Sami: a.g.e., C. IV, s. 2539.

e. Diğer Sanatkârlar

aa. Yâkût¹

Dîvânda adı zikredilen tek hattat Yâkût-ı Mustasımî'dir. Yâkût adı Dîvân Şiiri geleneğine uygun olarak "hat" kelimesi ile birlikte anılmıştır:

*Haṭṭuñ ucndan düşer âḥir şehâ la'lüñ dile
Mücib-i şöhret degül Yâkûta illâ ḥüsn- i ḥat
84 (G.26.2)*

bb. Mânî²

Dîvânda adı anılan tek nakkaştır. Şâir birinci kasidede sabah aydınlığının güzelliğini anlatmak için Mânî ismini anmıştır:

*Sepîde-dem ki kalem çekdi Mânî-i gülzâr
Pür oldı levḥ-i çemen şemselerle nakş-ı nigâr
23 (K.1.1)*

2. TARİHİ-EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

a. Nerîmân³, Sâm⁴, Zâl⁵

İran efsanelerinde yer alan bu şahıslar bilindiği gibi kuvvetleri, yiğitlikleri ve pehlivanlıkları ile ünlüdürler. Zâl, Sâm'ın oğlu, Nerîmân'ın torunudur. Her üçünün ismi de birer beyitte zikredilmiştir. Şâir bu isimleri mukayese amacı ile kullanmıştır. Kendisinin aşk kavgasında Sâm ve Nerîmân'dan üstün olduğunu belirtmiştir:

*Pehlevânlık kârzâr-ı ıṣṣ olursa döstüm
İdelüm bu yolda biñ Sâm u Nerîmân ile bahş
67 (G.9.6)*

¹ İslâm dünyasında hat tarihinin mühim merhalelerinden birini temsil eden büyük sanatkâr. Bkz. Nihad M. Çetin: "Yâkût-ı Mustasımî", İA., C.XIII., s. 352-357.

² M. 245 tarihinde dünyaya gelip yeni bir din icad etmeğe kalkmıştır. Meydana koyduğu mezhep Hristiyanlık'la Zerdüşî dininin karışımından ibarettir. Mânî-i Nakkaş demekle meşhurdur. Ressamlıkta fevkalade mahareti olup Erjeng isimli bir kitap meydana getirmiştir. Bkz. Ş. Sami: a.g.e., C. VI, s. 4136, 4137.

³ Eski İran tarihinde kahramanlığıyla meşhur oğlu Sam'la anılır. Bkz. Ş. Sâmî: a.g.e., C. VI, s. 4574.

⁴ Meşhur Rüstem-i Zâl'in atası ve Neriman'ın oğlu bir kahramandır. Sistan'da hüküm sürmüştür. Bkz. Ş. Sami: a.g.e., C. IV, s.2504.

⁵ Şehname kahramanlarındandır. Rüstem'in babasıdır. Bkz. İ. Pala: a.g.e., s. 532.

Dîvânda ikinci sırada yer alan ve Sultan Bâyezîd'a sunulan kasidede Zâl'in oğlu Rüstem ile Sultan II. Bâyezîd mukayese edilmiştir:

*Rüyînten âteş-i gazâbuñ görse nerm olur
Tigüñle kan olur dil-i sengîn pür-i Zâl*
29 (K.2.22)

b. Cem (Cemşit)¹, Efridun (Feridun)²

Bilindiği gibi Cem ve Efridun İran'ın Pişdâdiyân sülalesine mensup hükümdarlarıdır. Beyitlerde “Hazret-i Cem”, “Cem kudret”, “Efridûn-haşem” terkipleri ile zikredilmişlerdir. Kudret, hükümdarlık ve zekayı temsil ederler. Övülen kişilerin bu özelliklerini belirtmek için ele alınmışlardır:

*Ey Süleymân-rütbet ü Cem-kudret Efrîdûn-haşem
Âşaf-ı 'ahd ü vezîr-i kâmrân u kâmkâr*
32 (K.3.10)

Cem'e dayanan bir başka beyit ise 52. gazelde yer almakta ve bu beyitte Cem bir başka önemli özelliği olan kadehi ile birlikte anılmaktadır:

*Câm-ı mey-i murâda bulam dest-rest eger
Himmat olursa hazret-i Cem-iiktîdârdan*
110 (G.52.6)

c. Hüsrev-i Perviz¹

İran'ın Sasaniyân sülalesine mensup olan bu meşhur padişah, bilindiği gibi hazineleri ile ünlüdür. Dîvânda bir beyitte Hüsrev'in “Genc-i Şâyegân” adlı hazinesinden bahsedilmiştir. Şâir kafiyelerinin Hüsrev'in hazineleri kadar değerli olduğunu belirterek şâirliğini övmüştür:

¹ Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Hz. Nuh peygamber zamanında yaşadığı rivayet edilmektedir. Bkz. İ. Pala: a.g.e., s. 99, 100.

² İran'ın hurafelerle karışmış eski tarihine göre Pişdâdiyân sülalesinin beşinci hükümdarıdır. Bkz. Ş. Sâmî: a.g.e., C.V., s. 3406.

Midhatüñde şâyegân düşdiyse n'ola kâfiye
Sen anı ma zür tut k'ol oldı Genc-i Şâyegân
 47 (K.7. 41)

d. Dârâ², Kâbûs³

Eski İran sülalelerine mensup olan bu hükümdarlar adaletli olmaları ile ün salmışlardır. Bir beyitte anılan “Dârâ” ve “Kâbûs”, II. Bâyezid’i yüceltmek amacı ile mukayese unsuru olarak kullanılmışlardır:

Pâdişâh-ı bahr u ber Şeh Bâyezîd-i şîr-dil
Kim hezârân fazlı var Dârâ vü Kâbûs üstine
 163 (Kı.1.1)

e. Lokmân⁴

Hikmet ve hekimliğin sembolü olarak bilinen Lokmân’ın ismi, dîvânda bir beyitte zikredilmiştir. Şâir, hastalıkları doktorlardan çok hasta olanların bileceği fikrinden hareketle, aşk hastalığında usta olduğunu ve bu konuda Lokmân ile bahse girebileceğini belirtmektedir:

Ben ki kânûn-ı lebûñ fikriyle bîmâr olmuşam
Eylesem tañ mı şifâ bâbında Lokmân ile bahş
 67 (G.9.3)

f. Âsaf¹

Âsaf kelimesi dîvânda övülen kişilerin özelliklerini belirtmek için kullanılmıştır. Bilindiği gibi Âsaf Hz.Süleyman’ın veziridir ve fazilet, idarecilik, akıl sembolüdür. Şâir

¹ Eski İran meliklerinden Sasaniyân sülalesinin yirmiikinci hükümdarıdır. Hüzmüz’ün oğlu ve meşhur Nurşirevân-ı Âdil’in torunudur. Bkz. Ş. Sâmî: a.g.e., C.III., s. 2045.

² İran’ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır. Ekber ve Keykûbât adları ile de anılır. Bkz. A. T. Onay: a.g.e., s. 11.

³ Ziyâîler sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. XI. Yüzyılda yaşamıştır. İlmin muhtelif şubelerinde bilgi sahibi olan Kâbûs, Arapça - Farsça şiirler ve küçük risaleler bırakmıştır. Bkz. Cl. Huart: “Kâbûs”, İA, C. VI, s. 31, 32.

⁴ Halk geleneğinde değişik kişiliklerle karşımıza çıkan tarihî bir şahsiyettir. Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokmân’ın peygamber veya nebi olduğu hakkında tefsirlerle rivayetler vardır. Ancak çoğunluk, onun salih bir kul olduğunu kabul eder. Bkz. İ. Pala: a.g.e., C.I-II., s. 316-317.

övdüğü vezirleri bu yönlerden Âsaf'a benzetir. Birçok beyitte ise, Dîvân Edebiyatı geleneğine uygun olarak, Âsaf kelimesi vezirin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır:

Ol Âlî-cûd u 'Ömer-heybet ü 'Osman-rütbet
Âsaf-ı Cem- 'azamet şâhib-i gerdûn-vaqâr
 49 (K.8.10)

Âşafâ her dem el üstinde tutarsın ne 'aceb
Eylese mühr-i Süleymânı müsaḥḥar ḥâtem
 35 (K.4.17)

g. Leylâ ve Mecnûn

Bilindiği gibi Leylâ ve Mecnûn İslâm edebiyatlarında sıkça mesnevi konusu olan bir aşk hikâyesidir. Leylâ sevilen, Mecnûn seven sembolü olarak şöhret bulmuştur. Vasfî Dîvânı'nda bu iki isme bir beyitte rastlanılır. Şâir, seven kişinin başına gelen herşeyin müsebbibinin sevilen olduğunu belirtmek için bu ünlü hikâye kahramanlarından faydalanmıştır:

Mecnûn ki yapıdı başına murg' âşiyânını
Görenler anı didi ki Leylî'imârıdır
 71 (G. 13.3)

3. MASAL KAHRAMANLARI VE ONLARLA İLGİLİ UNSURLAR

a. Âb-ı Hayât

Beyitlerde “Âb-ı Hayât” ve “Çeşme-i Hayvân” adları ile zikredilen ve içene ebedî hayat verdiği inanan âb-ı hayât, zulmet ve Hızr adları ile birlikte anılır. Bilindiği gibi zulumât, âb-ı hayâta varmadan önce geçilmesi gereken ve birçok zorluklarla dolu olan, üç ay süren bir yoldur. Hızr, İlyas ve İskender âb-ı hayâtı bulmak için yola çıkmış, Hızr ve İlyas, âb-ı hayâtı içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş, ancak İskender yolu şaşırılmış ve âb-ı hayâta ulaşamamıştır. Beyitlerde sevgilinin ayva tüyleri zulumâta, dudakları ise zulumât içindeki âb-ı hayâta benzetilir:

¹ Efsaneye göre Hz. Süleyman'ın veziridir. Bkz. A.J.Wensinck: “Âsaf”, İA., C.I., s. 664.

*Heves eylerdi göñül la lûñe ger irse hañuñ
Hızr ile yegrek olur Çeşme-i Hayvâna heves*
82 (G. 24.2)

B. KAVİMLER

1. HİNDÎ

Bir beyitte zikredilmektedir. Siyah rengi nedeni ile ele alınmıştır. Sevgilinin benleri için benzetilen olmuştur. Ayrıca kölelik hâli izafe edilmiştir:

*Didüm ey meh beñlerüñ fülful midür nâz eyleyüp
Didi bir hindî gulâmundur bu gün fülful benim*
100 (G. 42.4)

2. ZENGÎ, RÛMÎ

Her ikisi de renkleri nedeni ile zikredilmişlerdir. Övülen kişinin yüceliğini belirtmek için kullanılmışlardır. Gece ve gündüz övülenin kapısını bekleyen iki köle olarak ele alınmışlardır:

*Hidmetin itmek için dergehüñüñ nevbetle
Zengî vü rûmî iki bende durur leyl ü nehâr*
49 (K. 8.18)

C. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

1. RÛM, ÇİN

Bir beyitte yer almaktadırlar. Rum ve Çin malları mukayese edilmiş, Rum (Anadolu), Çin'e üstün tutulmuştur:

*Ey hâce Çin metâ'im ho kim bu Rûmdur
Bunda mey adlu hâş firengî kumâş olur*
69 (G. 11.7)

2. RUS, FRENGİSTÂN

Bir beyitte zikredilmişlerdir. Sultan II. Bâyezıd'ı methetmek, seferlerini anlatmak için kullanılmışlardır:

*Fıkr iderken kim bu ejderhâyı şâh-ı nîk-baht
Gönderür gâlib Frengistâna yâ Rûs üstine
163 (Kı. 1.3)*

3. BAĞDAD, HİCAZ, ADEN

Vasfî Dîvân'nda Bağdad, Hicaz ve Aden isimleri birer beyitte zikredilmişlerdir. Irak'ın başkenti ve en büyük şehri olan Bağdad, Klasik Edebiyatımızda çokça adı geçen bir şehirdir. Bilindiği gibi “Âşıka Bağdad sorulmaz.”, “Yanlış hesap Bağdad'dan döner.” gibi atasözlerimiz vardır. Bu atasözlerinin varlığı Bağdad şehrinin Türk kültüründeki yerini ortaya koymaktadır. Vasfî Dîvân'nda Bağdad şehri aşk ile olan ilgisi yönünden ele alınmıştır:

*Tâ esâs-ı 'ışık Bağdâdı uruldu gönüme
Seylbâr-ı eşk-i çeşmümden hacildür cüy-i Şat
84 (G. 26.4)*

Bilindiği gibi, Hicaz, Klasik Edebiyatta sevgilinin bulunduğu yeri, onun mahallesini temsil etmektedir. Oraya ulaşmak için âşğın sıkıntılar, güçlükler çekmesi ve bunlara sabretmesi gerekmektedir:

*İsteyen küyüña varmağa çeküp miñnet ü renc
Şabr kılsun gâma kim dür durur râh-ı Hicâz
77 (G. 19.5)*

Aden ise incileri bakımından bir beyitte ele alınmıştır:

*Deler elmâs-ı müjem dür yaşımı tu hıfe için
Ki delins' artar imiş kıymeti dürr-i 'Adenî
151 (G. 93.4)*

4. RODOS, SİROS (SEREZ)

Bir beyitte zikredilmişlerdir. Sultan II. Bâyezıd'ın yaptırdığı geminin denize indirilme tarihini belirtmek için ele alınmışlardır.

*Bir Sirösi mäh-peyker baña ilhâm eyleyüp
Didi tarîh-i latîfin çağ Rödös üstine*

163 (Kı. 1.4)

5. KARA FERİYE¹

Bir beyitte geçmektedir:

*Bu muğarrerdür Kara-feryeye takrîrüm gelür
Ger iderseñ lutf idüp tahrîr-i tahrîk-i benân*

47 (K.7.42)

6. HUTEN, TATAR

Huten ve Tatar, misk âhûlarının burada bolca bulanması nedeni ile zikredilmiştir. Bu yerler, Vasfî Dîvânı'nda "müsk-i Hutten" "ciger-i müsk-i Hutten" ve "müsk-i Tatar" terkipleri ile üç beyitte yer almaktadır. Misk, kokusunun güzelliği, siyah rengi nedeniyle sevgilinin saçları ile ilgili teşbihlerde geçer:

*Düşüben bencileyin başma zülfün hevesi
Odlara yandı karardı ciger-i müsk-i Hutten*

116 (G. 58.3)

D. NEHİRLER

1. CÛY-I ŞAT

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan tek nehirdir. Bağdad şehri ile birlikte anılmıştır. Şâir gözyaşlarının oluşturduğu nehrin Şattûlarab nehrini utandıracak durumda olduğunu belirtmektedir:

¹ Yunanistan makedonyasında Selanik yakınlarında bir beldedir. Bkz. J.H. Kramers: "Kara Feriye", İA., C. VI., s. 246.

*Tā esās-ı ışk Bağdādı uruldı gōñlūme
Seylbār-ı eşk-i çeřmūmden hacildür cūy-ı řāt
84 (G.26.4)*

E. SOSYAL HAYAT

1. SOSYAL TABAKALAşMA

a. Sultan

Beyitlerde “şeh, şâh, husrev, sultan, padişâ, padişâh, şeh-i iklim-i gam, şeh-i sıgâr u kibâr, vezîr-i şeh-i âdil, inâyet-i şeh, hançer-i şehenşeh-i gâzi, şehenşeh-i âlem, şâh-ı suhandân, şâh-ı nıkbaht, şâh-ı âdil, bûy-ı hulk-ı şâh, hûsrev-i cemşid-cenâb, devletli sultânım, hûsn ili sultânı, pâdişâh-ı bahr u ber, pâdişâh-ı ins ü cân, mülk-i gamun pâdişâhı” gibi isim ve tamlamalarla anılan sultan, dîvânın en çok rastlanılan unsurlarından biridir. Kaside ve kıt’alarda bu isimlerle anılan, genellikle devrin sultanı II.Bâyezid’dir. Gazelerde ise çoğunlukla kastedilen sevgilidir. Bunların yanında övülen diğer şahıslar için de zaman zaman bu tabirler kullanılmıştır.

Vasfi Dîvânı’nda zikredilen sultanın özellikleri, klasik sultan anlayışına uygun özellikleri taşımaktadır. Sultan, ülke sahibidir. Ülkenin, halkın mutluluğu ve refahı sultana bağlıdır. Sultan ülkesini her türlü tehlikeden korur ve halkının mutlu yaşamasını sağlar. Sultan, adalet, merhamet, lütuf ve ihsan sahibidir:

*Ne için mest gözün kıanı Vasfîmün içer
şâh-ı ‘âdil çü yasağ itdi k’içilmeye şarâb
63 (G. 5.5)*

Sultan ülkeler fetheder. O, İslâm ülkelerinin ve İslâm dininin koruyucusudur. Ona ulaşmak lutufların en büyüğüdür. şâir de bu mertebeye ulaşma isteği içindedir:

*Lutf kıl Vasfîyi redd itme ki ey şeh yaraşur
Gülşen-i cennet-i küyüñda amün gibi hezâr
49 (K. 8.21)*

Vasfi Dîvânı’nda sultan ile birlikte sultana ait olan bir takım unsurlar da ele alınmıştır. Bunlar, sultanın kapısı, gül bahçesi, atı, çadırı, gölgeliği ve tahtıdır:

*Meger kim milket-i gülşende şah olmuş durud bülbul
K'otagi lāle-i hamrā vü güller sāyebāndur*

51 (K.9.4)

Sultanın ele alındığı birçok beyitte ise övülen kişiye dua etmek amacı vardır:

*Kaşideden garaz oldur ki şāha du'ā
Degül durur bu ki şî'riyle ide fazl' izhār*

26 (K.1.40)

Şâir, özellikle gazellerde kendisini esire sevileni ise sultana eş değer göstermiş ve sultana ait özellikleri sevgiliye maletmiştir:

*Niçe bir Vasfîyi cevriñle öldüresin
Şāhsın lutf idüp olsafî n'ola ger bende-nevâz*

77 (G.19.7)

b. Vezir, Beg (Bey)

Vasfî Dîvânı'nda “vezir, vezîr-i azâm, Âsaf” isimleri ile zikredilen vezir, sadrazam Koca Mustafa Paşa ve Hadım Ali Paşa'nın sıfatı olarak kullanılmıştır:

*Mu'în-i dîn ü düvel ya'ni Muştafâ Paşa
Vezîr-i a'zam-ı şāh-ı muzaffer ü manşûr*

38 (K.5.11)

Âsaf maddesinde de belirtildiği gibi, övülen kişiler birçok beyitte Âsaf kelimesi ile yüceltilmişlerdir:

*Aşafâ her dem elüstinde tutarsın ne 'aceb
Eylese mühr-i Süleymân müsaḥḥar ḥâtem*

35 (K.4.17)

Bey kelimesinin zikri ise, sevgiliye hitap etmek içindir. Vasfî Dîvânı'nda “begüm” redifli bir musammat da mevcuttur:

*Alalı göflümü ol zülf-i semen-sāy begüm
Yıllar oldı çekerem derd ü gamuñ hây begüm*

*Eyleme şimdi beni illere rüsvây begüm
Kerem it hây begüm begcûgeztüm hây begüm*
53 (Mu.10.I.)

c. Kul (Bende, Esîr, Gedâ, Gulâm, Çâker)

Vasfî Dîvânı'nda kul, esîr, gedâ, gulâm, bende ve çâker gibi isimlerle anılan kölelik mefhumu, genellikle sultan ile birlikte ele alınmıştır. Bu kişiler sosyal tabakalaşmanın en altında yer alırlar. Hiç bir şeye sahip değildirler. Hayatları, mutlulukları, üzüntüleri, sevinçleri, kısaca herşeyleri sultana bağlıdır. Zayıflar ve hayatlarını devam ettirebilmek için sultanın korumasına, himayesine muhtaçtırlar:

*Zehr-i mâr-ı fakırdan öldürmedin ben bendeñî
Lutf it in ʿâm eyle şol himmet diyen tiryâkden*
115 (G.57.3)

*Lutf idüp himmetler in ʿâm eyleseñ ben bendeñe
ʿÂleme tîğ-i zebân ile olurdum kâmrân*
47 (K.7.38)

Kul, özellikle gazellerde âşîğın gönlü yerine kullanılmıştır. Bir çok beyitte ise doğrudan doğruya âşîğın yerine geçmiştir. Âşîğın kul olarak ele alındığı bu beyitlerde, sevgili sultan ile karşılanmış ve âşîğın onun şefkatine, merhametine ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır:

*Niçe bir Vasfîyi cevruñle şehâ öldüresin
Şâhsın lutf idüp olsañ n'ola ger bende-nevâz*
77 (G.19.7)

*Götür hâk-i mezellelden fakîr-i derdmendüñdür
Terahhüm eyle Vasfî bendeñe devletlü sultânım*
99 (G.41.8)

Vasfî Dîvânı'nda zikredilen kulun özellikleri klasik anlayıştan farklılık göstermemektedir. Onun amacı sultana hizmet etmektir ve ancak bu şerefe ulaşan kullar mutlu olurlar. Kullar, sultanın sağlığına duacıdırlar. Ulaşmak istedikleri mertebe sultanın kapısıdır:

*Ƙadĩmĩ bendelerdendür zamānlardur ki ƙapuũla
Du ʿā- yı ƙayruũ itmek her nefes vird-i zebāndur*

52 (K.9.11)

d. Resmĩ ve Gayrıresmĩ Görevler, Meslekler ve Meşguliyetler

aa. Leşker, Sũvār, Sipāhĩ, Levend, Mĩr

Vasfĩ Dĩvānı'nda askerlikle ilgili bu görevler bir ƙaç beyitte zikredilmiştir. Bir beyitte anılan leşker, Divan Edebiyatının klasik kalıpları içinde ele alınmıştır. ÅřıĖın gnlũ bir şehre, onu saran gam ise askere benzetilmiştir:

*Gnli řehristānı Vasfĩnũ açılmaz āh kim
Leşker-i gam tũtdı ey dilber der ũ dervāzesin*

118 (G.60.5)

Sevgili her an bir āřıĖın gnlũnũ alan bir sipāhĩdir:

*Ele bir ʿāřıĖuũ gnlin alur her lahza ol dilber
Benũm yārum sipāhĩdũr elinden bir toğan gitmez*

81 (G.23.5)

Her yaştan, her tabakadan, her seviyeden, her meslekten kişiler sevgiliye tutkundur:

*Ey dil anuũ ũftādesi tenhā seni şanma
Åřıftesidũr řāh u gedā mĩr ũ sipāhĩ*

160 (G.102.3)

bb. Cerrāh, Tabĩb (Tābabet İle İlgili Unsurlar)

Vasfĩ Dĩvānı'nda cerrāh ve tabĩb ile birlikte birtakım ilaçlara ve tıp terimlerine de rastlanır. Dĩvānda szũ edilen hastalıklar, aşk acısı ve ayrılık dertleridir. Åřık, aşk acısı ve sevgiliye kavuşamamanın verdiği ızdırap içinde kıvranmaktadır. Bu durumda onun hastalıklarını ilacı doğal olarak sevgili olacaktır. Bazı beyitlerde bizzat sevgili ilaç olarak ele alınırken, bazen de onun dudakları ilaç olarak zikredilmiştir:

*Bu dil-i bĩnāra em şordum tabĩb-i şışkdan
Didi kim Vasfĩ olur saħa devā maħb ũbdan*

120 (G. 62.5)

Beyitlerde aşk yarasının tedavisinde kullanılan maddeler; tiryâk, fetil, merhem, em olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Sînemi çâk eyle kim rahm idesin ben hastaya
Zahmı olmayan beden lâyıq degül merhemplere*
134 (G.76.4)

Vasfî Dîvânî'nda sevgilinin gamzesi için cerrâh sıfatı da kullanılır. Âşığın gamlı göğsü sevgilinin bakışları ile yarılarak tımar edilmiştir, iyileştirilmiştir:

*Şanki bir cerrâhdur gamzeñ ki gelmiş sîneme
Her yana yarup arar derd oğları peykânını*
146 (G.88.3)

Dîvânda hastalıklar ve tedavileri ile ilgili olarak, bir beyitte Hz.İsa'nın mucizesine, bir başka beyitte ise Lokman'a telmih yapılmıştır:

*Ger ʻilâc eylerse lutf idüp Mesîh-i himmetüñ
Vaʻde şahşından gidüp defc ola renc-i intizâr*
32 (K.3.19)

*Ben ki kânûn-ı lebüñ fikriyle bîmâr olmuşam
Eylesem tañ mı şifâ bâbında Loqmân ile bahş*
67 (G.9.3)

cc. Ferrâş, Dellâk, Gâşiyedâr, Hıdmetkâr, Pâsbân, Perdedâr, Gazelhân, Cevherdâr

Dîvânda, ferrâş iki beyitte zikredilmiş ve memduhun niteliklerini övmek için kullanılmıştır. Beyitlerde, silen, süpüren, döşeyen, düzenleyen olarak görülen ferrâş ismi, ilkbahar ile birlikte zikredilmekte ve bulut olarak düşünülmektedir:

*Nitekim ferâş ola gülşende ebr-i nevbahâr
Nitekim zer-pâş ola bostânda bād-ı mihricân*
47 (K.7.43)

Vasfî Dîvânî'nda, dellâk, gâşiyedâr, hıdmetkâr, pâsbân, perdedâr, gazelhân ve cevherdâr mefhumları birer beyitte zikredilmişlerdir.

Övülen kişinin bulunduğu yer zümürüd bir kale, burada açan goncalar akikten kuleler, bu bahçede öten bülbül ise, kalenin pâsbânı (hazine bekçisi) olarak tasavvur edilmiştir:

*Ya gülşen bir zümürüd kal'adur kim goncalar anda
'Akîkîn kullelerdür bülbül amûn pâsbânudur*

51 (K.9.3)

Perdedâr kelimesi, sevgilinin zülfü için kullanılmıştır. Sevgilinin siyah saçları, onun gün yüzüne perdedâr olup örtmekte ve âşîğin gözlerinde âlemin kararmasına sebep olmaktadır:

*Zülfüñ kaçan ki gün yüzüñe perde-dâr olur
'Âlem gözüme kara saçuñ gibi târ olur*

70 (G.12.1)

Gâşiyedâr, övülen kişinin yüceliğini belirtmek için anılmıştır. Sultan II. Bâyezîd'a sunulan birinci kasidede çarh gâşiyedâr, hilâl gâşiyeye olarak tasavvur edilmiştir. Benzer bir kullanım bir beyitte geçen cevherdâr kelimesi için de söz konusudur:

*Olalı kâdr-i bülendüñ sivrâr-ı hîng-i felek
Hilâl gâşiyedür aña çarh gâşiyeye-dâr*

25 (K.1.34)

*Ûadrüñ atıdur meger bu çarh k'encümle hilâl
Oldı güyâ aña cevherdâr zîn-i zer-nigâr*

32 (K.3.18)

Birer beyitte anılan hizmetkâr ve dellâk, sevgili ile ilgili tasavvurlarda yer almışlardır. Şâir, "hüsn ili sultanları" olarak ifade ettiği güzellerin kendisine hizmetçi olacağını ümit etmektedir. Diğer beyitte ise, ay olarak hayal edilen sevgilinin dellâk tarafından tıraş edildiği tasavvur edilmiştir.

Vasfî Dîvâmı'nda gazelhân kelimesi ise bir beyitte, şâirin kendisini övme vasıtası olarak geçer:

*Lutf idüp Vasfîyi redd itme ki ey şeh yaraşur
Bâğ-ı hüsnüñde amûñ gibi gazelhân olıcağ
86 (G.28.6)*

dd. Hoca, İmam, Kadı, Vâiz, Rehber, Mutrib

Vasfî Dîvânı'nda hoca, iki beyitte; imam, kadı, vâiz, rehber ve mutrib birer beyitte geçer. Mutribe, sâkî gibi rindliği övmek için yer verilmiştir. Şâir, sevilene samimi bir ibadet için aşk yoluna girmenin gerektiğini, bu yolda âşığa yol gösterecek olanların ise mutrib ve sâkî olacağını belirtmektedir:

*Bî-riyâ tã'at gerekse gel tarîk-ı ışka gir
Mutribi vâ'iz idin sâkî imâm olsun saña
61 (G. 3.5)*

Vasfî Dîvânı'nda hoca, kadı ve herhangi bir benzetmeye konu olmamıştır. Rehber ise ayrılık yolunda âşığın gönlüne kılavuzluk etmektedir.

ee. Nakkaş

Vasfî Dîvânı'nda nakkaş iki beyitte zikredilmiştir. Tabiatın oluşturduğu çeşitli görüntü ve durumlar birer nakış olarak, rüzgar ise bu manzaraları çizen nakkaş olarak tasavvur edilmiştir:

*Nite ki ebr ola ferr âş-ı sâhat-ı gülşen
Nite ki bād ola nakkâş-ı levha-i gülzâr
26 (K.1.41)*

Bir başka beyitte ise aşk şehrine gelip havadisleri nakleden bir nakkaşın gönül evini nakşederken onu kanlı çizdiği anlatılmaktadır:

*İşkuñ şehrine konmağâ nakkâş-ı havâdis
Dil hânesini eyledi kan ile münakkâş
83 (G.25.4)*

ff. Pehlivan (Pehlevân), Sayyâd

Vasfî Dîvânı'nda pehlivanlığa iki beyitte yer verilmiştir. Şâir, pehlivanlık bahsinde Nerîmân ve Sâm'a işaret etmiş; aşk kavgasında onlarla bahse girebilecek kadar usta olduğunu belirtmiştir:

*Pehlevānlık kārzār-ı ʔışk olursa dōstum
İdelüm bu yolda biñ Sām u Nerīmān ile bahş
67 (G.9.6)*

Bir başka beyitte ise pehlivanlık sevgilinin sıfatı olmuştur:

*Pehlevānsın dōstum tiğ-i cefā şalmağda kim
Kanlu yaşlarla pūr itdüñ sīnemüñ meydānını
146 (G.88.6)*

Vasfî Dîvânı'nda av ve avcılık ile ilgili unsurlara birkaç beyitte tesadüf edilmektedir. Âşğın gönlü av, sevgili ve özellikle de sevgilinin saçı avcı olarak tasavvur edilmiştir:

*Gördüm çü kara zülfüñi ol ağ arasında
Şayd oldı göñül murgî kalup ağ arasında
142 (G.84.1)*

Bir başka beyitte ise sevgili av olarak tasavvur edilmiştir. Âhûya benzetilen sevgili, başkasına yar olduğu için, şâir tarafından şikâr olarak nitelenmiştir:

*Yine ey âhû-yı vahşî kime yâr olmuşsın
Kimüñ ağına düşüp kime şikâr olmuşsın
113 (G.55.1)*

gg. Hırîdâr

Vasfî Dîvânı'nda alışveriş ile ilgili mefhumlara dört beyitte yer verilmiştir. Bu beyitlerde çoğunlukla hırîdâr âşık için satın alınacak mal ise, sevgilinin visali için benzetilen olmuştur. Âşık visale ermek için hiç bir karşılık beklemeden; canını vermeye razıdır. Fakat sevgili visâlini ona vermediği gibi başkalarına hiç bir karşılık beklemeden sunmaktadır. Bu durumun âşığa verdiği acı “çârsû-yı gam” tamlaması ile ifade edilmiştir. Bir beyitte ise; sevgili hırîdâr, âşğın canı satın alınacak mal, sevgilinin visali ise; nakit olarak hayal edilmiştir:

*Çârsü-yı gâmda cân virdüm vişâlûñî virmediñ
Olmamak yegdür semüñle şatu bázâr olmadan*
125 (G.67.4)

*Cânuma vaşlı ile yâr hırîdâr olmuş
Cân virem ben de amüñ gibi hırîdâr olucağ*
87 (G.29.4)

e. Çeşitli Sosyal Durumlar, İlişkiler ve Bunlara Göre Bazı Tipler

aa. Yiğit, Cuvân, Nev cuvân, Pîr

Şâir, gençliğin gelip geçici olduğunu, gerçek gençliğin gönül gençliği olduğunu belirtmiş; bunu sağlamak için ise âşık olmanın gerekli olduğunu söylemiştir:

*Vasfîyâ gâm yime dehrüñ gerdişi kaddüñ büküp
Pîr iderse nev-cuvân olmak dilerseñi 'âşık ol*
96 (G. 38.7)

Kimi zaman da şâir yiğitlik çağını işret ve âşıklık zamanı olarak düşünmüş ve bu şekilde şiire dökmüştür:

*Eger ben rind-i şâhid-bâz isem 'ayb itmesünler kim
Yiğitlik çağı işret devri 'âşıkluk zamânıdır*
51 (K.9.6)

bb. Refik, Yârân, Hem-dem, Hem-râh, Hem-reh, Hem-nefes, Hem-ser, Hem-râz, Dem-sâz

Birbiri ile yakın anlamlar içeren bu kelimelerden en çok anlamı hem-demdir. Arkadaş, yoldaş anlamına gelen bu kelimeler beyitlerde sevgili ve âşık için kullanılmışlardır. Sevgilinin hem-demi, bir çok beyitte diken olarak tasavvur edilen rakip olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin rakip ile hem-demlik etmesi, âşığa ızdırap veren şeylerin başında gelmektedir:

*Hârlardur hem-demüñ nâlem işitmezsin benim
Gülsin ammâ diñlemezsin bülbülüñ âvâzesin*
118 (G.60.4)

Beyitlerde âşîğın arkadaşı, yoldaşı olarak anılan unsurlar ise; kopuz, belâ, dert, gam, sevgilinin mahallesinin köpekleri, göz yaşı, ayrılık, âşîğın gölgesi, âh ve nâledir:

*Vasfî diyâr-ı fûrkate derd oldı hem-rehûfî
Yol korkuluk durur yine hem-râhdan şakın*
119 (G.61.5)

*Her kılı cism-i naçîfînde figânlar eyler
Hem-nefes olalı Vasfî-i giriftâra kopuz*
80 (G.22.6),

Bazı beyitlerde ise; âşîğın sevgilinin kendisine arkadaş olacağı ümidini taşıdığını, hatta arkadaş olduğunu ifade ettiğini görmekteyiz. Bunda sevgilinin gül, âşîğın bülbül olarak tasavvuru ve gül ile kulak arasında kurulan ilişki etkili olmuştur:

*Sahm-ı meclis içre itdi cilveye âğâz gül
Bülbülûfî sâzına beîzer kim olur demsâz gül*
95 (G.37.1)

*Başdan ayağa kulakdur nâlişin güş itmege
Bülbül-i dil-çasteye şanmañ degül hem-râz gül*
95 (G.37.2)

cc. Garîb

Vasfî Dîvâm'nda garib, iki beyitte anılmıştır. Bu beyitlerden birinde garîb; tuhaf, alışılmışın dışında olan; anlamında kullanılmıştır. Bir başka beyitte ise; garîb kavramı âşîğın niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Benden ey dilber seni ayırmağ istermiş rakîb
N'eyledüm ol kâfir-i bî-dîne n'itdüm ben garîb*
64 (G. 6.1)

dd. Mihmân

Mihmân mefhumuna Vasfî Dîvânı'nda iki beyitte tesadüf edilir. Şâir dünyayı gelip geçici olan bir yer; insanların bu dünyada geçirdikleri zamanı ise, misafirlik olarak

görmektedir. Kendisinin bu misafirlik boyunca huzurlu bir gün geçirmediğini belirtmektedir .

*Geleli ʿaleme bir gün güldürmedi çarh
Bilmedin gör ne belâ-ğâneye mihmân oldum*
106 (G.48.5)

Bir başka beyitte ise âşğın gönlü, “gamın mihmân-sarâyına “ benzetilmiş, bu sarayın misafiri olan dertlerin âşğın gönlünden eksik olmadığı söylenmiştir:

*Ġamuñ mihmân-sarâyı olalı hecrüñde dil cânâ
Cihânda bir gün olmaz kim olam bir lağza mihmânsuz*
79 (G.21.4)

ee. Sâkî, Mest, Bî-hûş, Lâ-yakil, Mübtelâ

Vasfî Dîvânî’nda “mest, andelib-i mest, mest-i ışk, bî-hûş, lâ-yakil“ şeklinde anılan sarhoşluk; içki nedeni ile değil aşk yolu iledir. Beyitlerde âşık ve âşığı temsil eden bülbül, aşk sarhoşu olarak ele alınmıştır:

*Mağabbet cür ʿasın nûş itmek için ʿandelib-i mest
Şanasın göncalar cân-ı şarâb-ı ergâvânîdür*
51 (K.9.2)

*Mağabbet meyllerin nûş itmek için ʿandelib-i mest
Elinde güyyiâ almış durur la ʿîn ayagi gül*
93 (G.35.2)

Vasfî Dîvânî’nda âşık ve âşığı temsil eden bülbülden başka sarhoş olarak ele alınan bir başka varlık ise sevgilinin gözüdür:

*Ne için mest gözüñî kanını Vasfîñüñî içer
Şâh-ı ʿâdil çü yasağ itdi k’içilmeye şarâb*
63 (G.5.5)

*Mağmûr gözlerüñle beni mest-i ışk idüp
Yirüm müdam güşe-i meyğâne eyledüñ*
90 (G.32.3)

İki beyitte zikredilen mübtelâ ise âşğın bir sıfatı olarak kullanılmıştır:

*İdemezven tâ kıyâmet ger ider olsam beyân
Şol kadar çekdüm cefâ ben mübtelâ maħbûbdan*
120 (G.62.2)

Bezm meclisinin esas unsurlarından biri olan sâkî; dîvânda genellikle hitap edilen bir kişi, bazen de sevgili olarak ele alınmıştır. Şâir, sâkîden sürekli olarak içki sunmasını istemektedir:

*Sâkıyâ mey şun ki ben dünyâya mağrûr olmazam
Her metâ'î kim cihân virür gurûrumdur benüm*
108 (G.50.4)

ff. Harâmî, Düzd, Câdû, Tarrâr

Vasfî Dîvânı'nda birer beyitte zikredilen harâmî, düzd, câdû ve tarrâr kavramları sevgilinin gözü ve gamzesi için kullanılmışlardır. Âşğın gönlünü viraneye çevirmesi, kan içici ve kıyıcı olması, acımasız oluşu ile sevgilinin gözleri harâmî olarak telakki edilmiştir:

*Vasfî harâmî çeşmi n'ola içse kanımı
Mey içmek oldı mezheb-i küffârda halâl*
97 (G.39.5)

Yine aynı sebeplerden sevgilinin gamzesi düzd olarak tasavvur edilmiş, gözleri ise âşğın çeşitli hilelerle ve büyülerle, cilvelerle kendisine bağlaması nedeni ile cadı olarak nitelendirilmiştir:

*Yir idinse bu yıkuğ gönlümi gamzeñ ne 'uceb
Düzd olan kiştye yir olmaya vîrâne gibi*
154 (G.96.4)

*Gözlerüñ sihr ile mihr üstinde tutmuşdur maķân
Kim ide bu fende ol câdû-yı fettân ile baħş*
67 (G.9.5)

Bir beyitte anılan tarrâr, turra ile birlikte anılmış ve sevgilinin kakülü için kullanılmıştır. Şâir, sevgilinin anber kokulu saçlarının gönlünü perişan ettiğini belirtmektedir. Bilindiği gibi, Klasik Edebiyatımızda saç, âşğın sevgilinin yüzüne ulaşmasını engelleyen bir kesret olarak işlenmektedir:

*Vasfîyâ bir dem perîşânlıkdan itmezler halâş
Gönlümüz bu turra-i tarrâr-ı anberbârlar*
74 (G.16.5)

gg. Ayyâr, Mekkâr, Gaddâr, Gammâz

Vasfî Dîvân'nda düzenbaz ve hileci anlamlarına gelen ayyar ve mekhar; zulmeden, kıyıcı ve merhametsiz anlamında olan gaddar ve söz yetiştiren anlamındaki gammaz sevgili için kullanılmıştır. Sevgili âşğın gönlünü hile ile çalmıştır ve hiç acımadan âşğâ işkence etmektedir:

*Gönlümüz mihr ile alıp dutdular cevri itdiler
Âh bu mekkârlar gaddârlar ayyârlar*
74 (G.16.2)

Dîvânda mekr, hile yapma işi sevgiliden başka aşk ateşinin bir özelliği olarak zikredilmekte, bir beyitte yer alan gammaz ise gülün bir sıfatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

hh. Serkeş

Vasfî Dîvân'nda bir beyitte geçen serkeşlik, sevgili için kullanılmıştır. Şâir sevgilinin serkeşlik etmediğini belirterek ona dua etmiştir:

*Serkeşlik idüp âşğâ cevri eylemez ol şâh
Çok çok yaşasun devlet-i hüsnîyle İlâhî*
160 (G.102.4)

2. EĞLENCE HAYATI

a. Bezm (Aş, Meclis, Sohbet)

Vasfi Dîvânı'nda eğlence hayatının önemli bir bölümünü bezm âlemi oluşturmaktadır. Şarap, kadeh, sürahi, şem, kopuz ve sevgili, bezm ile birlikte anılan unsurlardır. Sevgili işveleri ile cilvesiyle bezme renk katan unsurdur. Şâir sevgilinin aşkı ile aş edilmesini gerektiğini dile getirmektedir. Sevgilinin aşkı ile içilen bu şarap âşığı ebedî hayata kavuşturacaktır:

*Yine güllerle gülşen şanki cennet gülistânıdır
Bu dem 'aş it ki her bir dem hayâl-ı câvidânîdir*
51 (K.9.1)

İki beyitte anılan sohbet, yer aldığı beyitlerin birinde bezm âlemini ifade etmektedir. Şâir, bu beyitte bezm âleminin vazgeçilmez dört unsuru olduğunu dile getirmiştir:

*Yâr u sâz u gül ü mül şohbeti lâzım bilüñüz
Çâre yokdur ki şafâ ola bu çâr olmayıcak*
85 (G.27.4)

Vasfi Dîvânı'nda meyhâne kelimesi tasavvufi çağrışımlarla geçmektedir¹.

b. Bayram (İyd)

Vasfi Dîvânı'nda ele alınan bayram daha çok Ramazan Bayramı'dır. Beyitlerde "ayn-ı iyd, namaz-ı iyd, iyd-veş, iyd ayı" şeklinde zikredilen bayram, sevinç ve neşe kaynağıdır. Şâir, bayramların neşe, sevinç ve mutluluk kaynağı olması nedeni ile, bayramlar ile âşığın sevgiliye kavuşması arasında ilgi kurmuştur:

*'İd ayı gibi gel bizi şād eyle zinde kıl
Gam rûzesinde ey şanem öldük melâl ile*
143(G.85.4)

Şâir getirdiği bu güzellikler nedeni ile, bayramları vuslattan başka sevgilinin kendisine de benzetmektedir:

¹ Tasavvufî mânâda tekke olarak kullanılan meyhâne şâir tarafından mescide tercih edilmektedir. Bu kullanımdan tasavvufî kavramlarla ilgili kısımda bahsedilmiştir. Bkz. s. 18.

*Nitekim 'id iriŝe bir h b-r  dilber gibi
Nitekim ola meh-i nev kadd-i 'aşık gibi z r*
33 (K.3.28)

Vasfı D v nı'nda bayram unsuru ile birlikte en çok hil le yer verilmektedir. Bilindiği gibi, Ramazan Bayramı ayın gökyüzünde hil l şeklinde görünmesi ile başlamaktadır. Ő ir, kimi beyitlerde bayram olarak nitelediği sevgili ile birlikte, bu özelliğinden dolayı hil le de yer vermiştir:

*G yiy  kim 'idd r bir h b ferru h-f r nig r
Kim an almış kucagına hil l itmiş kin r*
31 (K.3.1)

Vasfı D v nı'nda Kurban Bayramı'ndan mecaz  olarak bahsedilmektedir. Sevgiliye kavuşma yine bayram olarak nitelendirilmektedir ve ŝ ir bu amaç uğruna kurban olmaya hazırdır:

*Yazayın kan ile bir yirde ki bir h bu i ben
Irmedin vuŝlatınu  'idine kurb n oldum*
106 (G. 48.3)

c. Seyr, Tem ŝ 

Vasfı D v nı'nda yer alan bir başka eğlence şekli seyr ve tem ŝ dır. Tem ŝ  özellikle ilkbaharda yapılmaktadır. D v nda seyr ve tem ŝ  ile birlikte ele alınan unsurlar g l-z r, g list n,  b, bülbül ve g ld r:

*Gel tem ŝ  vaktidir g lz r  seyr it k'andadır
'Aşık-ı ŝ r de bülbül dilber-i tam z g l*
95 (G.37.4)

3. HABERLEşME

Vasfı D v nı'nda bir haberleşme aracı olan mektup (n me),   beyitte anılmıştır. D v nda haberleşme genellikle  ŝık ile sevgili, ya da  ŝık ile  ŝıđın gönlü arasında olmaktadır:

*Diledüm derd-i dilümden safta bir nâme yazam̄
Toldi evrâkuñ içi kanlu yaşından kalemüñ*

88 (G.30.4)

*Bir meveddet-nâme geldi ışkıdan göflüme kim
Guşşadur sernâmesi 'unvân ana elķâb-ı ğam*

105 (G.47.2)

Görüldüğü gibi, Vasfî Dîvâm'nda bir haberleşme aracı olan mektubun yer aldığı beyitler, âşğın çektiğı aşk acısını belirtmektedirler.

4. ÇEŞİTLİ TELAKKİ VE İNANIŞLAR

a. Devlet

Vasfî Dîvâm'nda devlet, daha çok kasidelerde yer almaktadır. Beyitlerde “devlet-i hüsn, kasd-ı devlet-i pa-bûs, hilâl-i felek-i devlet, devlet bahri, devlet güneşi, devlet ümmîdi, mesned-i devlet, devlet ü izzetle, nevâ-yı devlet, gubâr-ı devlet, tâc-ı devlet, ehl-i devlet, âsumân-ı devlet, devlet-i gerdûn, mihr-i devlet âsumâm, zamâne devleti, devletlü sultanum” şeklinde anılan devlet mefhumu, klasik anlayışa uygun özellikler taşımakta, yüksek, kutsal bir mevki ve saadet anlamına gelmektedir.

Dîvânda daha çok kasidelerde anılan devlet mefhumu ile birlikte en çok zikredilen kişiler, şâirin bu kasidelerde övdüğü Sultan II. Bâyezid ve devrin sadrazamlarıdır. Şâir, memduhu yüce özellikleri nedeni ile överken bu devletinin devam etmesi için dua eder:

*Mesned-i devletde izz ü bah̄t u nuşrâtlâ olâ
Tâ kıyâmet Hızr' ömri gibi ömrüñ câvidân*

47 (K.7.45)

Vasfî Dîvâm'nda devlet mefhumu, hilâl, felek, âsumân, güneş gibi varlıklara teşbih edilmiştir:

*Umar idüm ki toğa başuma devlet güneşi
Âh kim olmaz imiş şâm-ı firâkuñ seheri*

158 (G.100.5)

Bir çok beyitte ise, şâir devlete, yani saadete ulaşmak istediğini belirtir:

Ḥāk-i derūfī başuma tâc ide zemâne
Ger devleti yok başuma bir gün ire devlet
 66 (G.8.6)

Şâir bir çok beyitte kıymetinin bilinmediğini söyleyerek zamandan şikâyetçi olmuş ve bunu da devlet mefhumunu kullanarak ifade etmiştir:

Vasfî zemâne devleti bir i'fîbâr imiş
Geçmez misin daḥî bu kırtı i'fîbârdan
 110 (G.52.5)

b. Âlem (Dünyâ, Cihân, Dehr)

Vasfî Dîvânı'nda adı en çok anılan unsurlardan biri de âlemdir. Beyitlerde âlem, “âlem-i bî-hûşluk, âlem-i ebr-i benân, âlem-i ışk, âlem-i ukbâ, dâr-ı âlem, gûş-ı âlem, melâz u melce-i âlem, şehenseh-i âlem, âlem hâli, âlemün dimağı, levh-i âlem, halk-ı âlem, rûy-ı âlem, âlem-ârâ, âlem-tâb” terkipleriyle zikredilir. Cihan ise “cihân-ı fânî, cihân-ı ferah, cihân-ı kerem, halk-ı cihân, meh-i cihân-ı kerem, salâh-ı cihân-ı kevn ü fesâd, ârif ü rind-i cihân, cihân halkı, cihân içi, dâr-ı cihân” olarak geçer. Aynı mânâdaki dehr ise, “dehr-i cefâ-âyîn, dehr-i denî, dehrün gerdişi” şeklinde zikredilir. Kavramlar, İslâm dininin dünya ve âlem anlayışına uygun olarak ele alınmıştır. Dîvânda söz edilen dünya gelip geçici bir yerdir ve insanlar onun üzerinde birer misafirden başka bir şey değildirlir:

Geleli 'âleme bir gün beni güldürmedi çarḥ
Bilmedin gör ne belâ-ḥâneye mihmân oldum
 106 (G.48.5)

Vasfî Dîvânı'nda bu beyitte olduğu gibi diğer beyitlerde de dünya, çoğunlukla olumsuz olarak ele alınmıştır. “Dehr-i denî” olarak nitelenen dünya, belâ, çile ve sıkıntılarla doludur. Dünyanın nimetlerinden cahiller ve kötüler faydalanmakta, iyi insanların, faziletli kişilerin değeri anlaşılammaktadır. Bu yüzden şâir, misafir olarak

geldiği bu dünyada huzuru bulamamıştır. Tek tesellisi bu dünyanın gelip geçici olmasıdır. Ona göre bu dünyada rahat edemeyenler, mutlu olamayanlar, arzularına kavuşamayanlar, öteki dünyada, asıl âlemde, mutlu olacaklardır. Şâir kendisinin de öteki dünyada huzura kavuşacağına, değerinin anlaşılacağına ve bu dünyada çektiği sıkıntıların mükafatını göreceğine inanmaktadır:

*Dem-be dem dehr-i denî devr ide her câhil için
Kala fazl ehli ayaklarda zihî hayf zihî*
156 (G.98.7)

*Vasfî ayak da yatdise dünyâda gam degül
K'erbâb-ı ışkâ âlem-i ıkbâda baş olur*
69 (G.1F.6)

Vasfî'ye göre bu dünyanın kendisine olduğu kadar, nimetlerine ve dünya malına da kıymet vermemek gerekmektedir. Dünya malı ile gururlanmak boş bir harekettir:

*Sâkıyâ mey şun ki ben dünyâya mağrur olmazam
Her metâ'î kim cihân virür gurûrumdur benüm*
108 (G.50.4)

Vasfî bu âlemde kendisini ancak şiirleri ile gösterebileceğini belirtmektedir. Kendisini var eden bu şiirlerin sevgiliyi etkileyeceğini bilse, bütün âlemi şiirleri ile dolduracağını söylemektedir:

*Vasfîyem kim câme-i eş'ârî çâk itsem gerek
Gerçi kim âlemde eş'arum zuhûrumdur benüm*
108 (G.50.5)

*Pür iderdüm bu cihân içini divânlar ile
İtse dilberler eger defter ü divâna heves*
82 (G.24.7)

Vasfî Dîvânı'nda âlem mefhumu daha çok gazellerde zikredilmiştir. Kasidelerde ise daha çok memduhu övmek, onun yüceliğini belirtmek için kullanılmıştır:

*Ne senüñ gibi cihân içinde bir memdüñ olur
Ne anuñ gibi görür meddâh çeşm-i rüzgâr*

33.(K.3.23)

c. Ömr

Vasfî Dîvânı'nda "ömr-i dirâz, nihâl-i bâg-ı ömr, bâg-ı ömr, ömrüm bahârı, hâsıl-ı ömrüm, gülşen-i ömrün, sebât-ı ömrün, ömrün günü, izdiyâd-ı ömrine" şeklinde anılan ömür, daha ziyâde memduha dua etmek için zikredilmiştir:

*Rüşen ide cihânda kamu mâh-ı tal'utuñ
Ömrüñ günine haşra degin irmeye zevâl*

30 (K.2.41)

Ömür gelip geçici olması ve kısıllığı ile bağ, bahçe, bahar ve güle benzetilmiştir. Şâire göre, su gibi akıp giden ömrü iyi değerlendirmek gerekmektedir. Ömrü iyi değerlendirmek için, âşık olunmalı, gece gündüz gül yüzlü sevgili anılmalı ve ayş edilmelidir:

*Vasfîyâ ömri 'abeş yirlere zâyî'dür o kim
Rüz u şeb manzarı bir lâle-îzâr olmyacak*

85 (G.27.5)

Kasidelerde memduha dua etmek amacı ile zikredilen ömür mefhumunun birlikte anıldığı unsurlardan biri de câvidândır. Uzunluğu bakımından ise Hızır'a telmih yapılır:

*Mesned-i devletde 'izz ü baht u muşratla ola
Tâ kıyâmet Hızır ömri gibi ömrüñ câvidân*

47 (K.7.45)

Vasfî dünyadan yakındığı gibi ömründen de yakınmaktadır. Şâirin ömrü de sevgilisi gibi kararsızdır ve cevri ü cefâ içinde geçmektedir. "Ömrüm" redifi ile yazdığı 43 numaralı gazelinde bu duygularını dile getirmektedir:

*Egerçi va'ideder idüp baña itdüñ vefâ ömrüm
Velî korqum bu k'ol 'ahde benim itmez vefâ ömrüm*

*Şehâ senden mi öğrendi ki bir lahza karar itmez
Gelüp geçdükçe cevr ile geçer bu bî-bakâ ömrüm*

*Eger hâk ola bu cismüm mezârumdan güzer kılsañ
Hevâ-yı mihr-i şevkuñla diyem hâ merhabâ ömrüm*

*Cefâ vü cevr ile geçdim çü benden rahm idüp bârî
Ne hâl ile kalurven bir nazar kıl sen baña ömrüm*

*Çü senden geçdi ol meh Vasfîyâ âh ile geç dâyim
Kimüñ kim ömri geçse dir ölince hasretâ ömrüm*

d. Yâdigâr (Armağân)

Vasfî Dîvânı'nda yâdigâr, bir beyitte; armağân ise iki beyitte zikredilmiştir. Armağân kasidelerde anılmıştır. Şâir, övdüğü kişiyi Allah'ın halka bir armağânı olarak görmektedir:

*Cihânda devletüñ Ğdiyle hurrem ol ki ol devlet
Cihânuñ halkına Hak hazretiniñ armağândur
52 (K.9.13)*

Bir başka beyitte ise sevgiliye kış ortasında güller (şiiirler) armağân ettiğini belirtmektedir. Yadigar ise; şâirin gönlünde sevgilinin açtığı aşk yarası olarak nitelendirilmiştir. Bu yara âşığa gurbette sevgilisinden hatıra olacaktır:

*Vasfî cihânda al bile git tîgi za hımmı
Gurbetde yârdan saña ol yâdigâr olur
70 (G.12.5)*

e. Uyku (Hâb)

Vasfî Dîvânı'nda uyku (hâb), dört beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde baht ile uyku arasında münasebet kurulmuştur. Şâir; bahtının uykuda olduğunu düşünmekte, uykuda olan bahtının ancak sevgilinin kendisine merhamet etmesi ile bu uykudan uyanabileceğini belirtmektedir:

*Baña rahm itdüñ görüp sînemde tîrüñ za hımmı
Dîde-i bahtum benim güyâ uyandı hâbdan
112 (G.54.2)*

Bir başka beyitte ise şâir aşk derdinden uyku yüzü görmediğini, sabahlara kadar bu derd ile feryâd ederek halkı da uyutmadığını, çünkü eğer uyurlarsa rüyalarında sevgiliyi görebileceklerini belirtmektedir:

*Ṭaî degüldür halkı uyutmazsa nâlem her gice
Korqaram kim gün yüzüñ nâgeh görürler ḥâbda*
136 (G.78.4)

f. Tâli, Baht

Vasfî Divânı'nda on beyitte zikredilen baht ve bir beyitte anılan tâlih unsuru genellikle olumsuz bir özellik göstermektedir. Beyitlerde “baht-ı bernâ, baht-ı perişan, baht-ı siyah, baht-ı şûm, izz ü baht-ı devlet, izz ü baht-ı nusrat, dide-i bahtum, kara bahtum” tamlamaları ile anılan baht karasız, uğursuz ve kötü olarak nitelenmiştir. Şair, kendisine bir türlü gülmeyen bahtından şikayetçidir:

*Ben itmedüm bu ḥatâ vü günâhı bil k'itdi
Bu naḥs ṭâli'ü bu baht-ı şûm (u) nâ-hemvâr*
42 (K.6.22)

Divanda baht, memduha dua etmek amacı ile zikredildiği beyitlerde ise âşığın bahtının tersine olumlu özellik gösterir. Şâir, bu beyitlerde memduhun bahtı, devleti ve ömrü için dua eder:

*Fikr iderken kim bu ejderhâyı şâh-ı nîk-baht
Gönderür gâlib Firengistâna yâ Rûs üstine*
163 (Kı.1.3)

*Ölince ḥaşr olasm izz ü baht u devletle
Nihâl-i bâğ-ı ömürden hemîşe ber-ḥordâr*
26 (K.1.42)

g. Kimyâ

Divanda iki beyitte yer alan kimyâ, herhangi bir maddeyi altın haline getirme işlemidir:

*Zerd eyler ise be'üzümü mihrüñ 'aceb midür
Olmaz gar'ib hâki zer eylerse kîmyâ*

62 (G.4.2)

5. İNŞÂÎ UNSURLAR

a. Hâne (Ev, Beyt)

Vasfî Dîvânı'nda "cismüm evin", "hâne-i dil-i Vasfî", "hâne-i hammâr", "hâne-i merdüm", "hâne-i pür-fitne-i âhir zamân", "hâne-i sabr", "hâne vü peymâne-i rızık u ecel", "hânekâhı gönlümün", "dil hânesi", "derd ü gamdan hâneler", "belâ-hâne" ifadeleri ile anılan ev mefhumu; genellikle âşîğın vücudu, âşîğın gönlü, dünya ve göz olarak tasavvur edilmiştir. Âşîğın gönlü olan hâne sevgilinin ilgisizliği nedeni ile harap olmuştur. Ancak sevgilinin ilgi göstermesi ile ma'mur olacaktır. Âşîğın gönül hânesi aşk ateşi ile yanmış bir haldedir. Âşîğın sevgisini sakladığı gönlü (dil hânesi) kan ile işlenmiştir. Âşîğın gözyaşları cismini (cismüm evi) yıkarak bütün âlemi suya boğmuştur:

*Ey döst hâne-i dil-i Vasfîyi mihr ile
Ma'mûr kıl ki cevri ile vîrâne eyledüñ*

90 (G.32.5)

b. Sarây, Kale (Kal'a), Kule (Kulle), Hisâr, Bürc (Burc), Sûr, Zindân, Vîrâne, Kuyu (Çâh, Çeh)

Vasfî Dîvânı'nda saray adı dört beyitte kale ve kule adları birer beyitte anılmıştır. Saray, yer aldığı beyitlerin ikisinde memduhun ikametgahı olarak anılmıştır. Diğer beyitlerde ise; "mihmân-sarây" ve "mihnet-sarây-ı gerdûn" tamlamaları ile anılmış ve âşîğın gönlü ile dünya için benzetilen olmuştur:

Gamuñ mihmân-sarâyı olalı hecrüñde dil cânâ

Cihânda bir gün olmaz kim olam bir lahza mihmânsuz

79 (G.21.4)

Dîvânda kule ve kale adları bir beyitte anılmıştır. Gülşen zümrütten bir kaleye goncalar ise akikten kulelere benzetilmiştir.

Vasfî Dîvânî'nda hisâr, zindan ve virane mefhumları ikişer beyitte zikredilmişlerdir. Hisâr yüksekliği ve tehlikelere karşı koruyucu olması yönleri ile ele alınmış; memduhun, kâfirlerin tehlikelerine karşı İslâm ülkelerine hisâr olduğu belirtilmiştir:

*Halel irerdi cihân halkına küfr ehlinden
Hıfzuñ olmasa eger hıttâ-i islâma hisâr
49 (K.8.17)*

Bir başka beyitte ise hisâr ile sevgili arasında ilişki kurulmuş ve sevgilinin bedenini başdan ayağa kadar güzellik hisârı olduğu belirtilmiştir:

*Bir sūr çekdi bürc-i bedende nişâk-ı yâr
Başdan ayağa mülk-i melâhat hisârıdur
71 (G.13.2)*

Dîvânda zindan unsuru âşığı sinesinde saklayan bir yer olarak ele alınmıştır. Aşkından deliye dönen şâir zindan edilmiştir.(G.89.2) Diğer bir beyitte ise âşığın canını sevgilinin oklarından saklayan bedeni zindan olarak tasavvur edilmiştir:

*Tîrûññ zaşmın görüp cân kaçsa zaşmumdan n'ola
N'eyesün maşbûs olan çün deldiler zindânını
146 (G.88.4)*

Vasfî Dîvânî'nda, harap bir inşâî unsur olan vîrâne; âşığın gönlü olarak tasavvur edilmiştir. Şâir sevgilinin gamzesinin gönlünden ayrılmasını istememektedir. Hırsız (düzd) olarak tasavvur edilen sevgili için, âşığın gönlünden daha uygun bir yer olamayacağı belirtilmektedir:

*Yir idinse bu yıkuk göñlümi gamzeñ ne 'aceb
Düzd olan kişiye yir olmaya vîrâne gibi
154 (G.96.4)*

Âşığın gönlü evini vîrâne haline getiren sevgilidir. Yine ancak sevgilinin ilgisi, sevgisi onu onaracak ve ma'mur hale getirebilecektir:

*Ey dōst hāne-i dil-i Vasfīyi mihr ile
Ma' mūr kıl ki cev̄r ile vīrāne eyledüñ*
90 (G.32.5)

Vasfî Dîvânı'nda daha çok kasidelerde yer alan ve "bürc-i beden, bürc-i gayb, bürc-i izzet, âfitâb-ı bürc-i atâ, âfitâb-ı bürc-i sipihr-i fezâyil, mihr-i bürc-i izz Ali Paşa" gibi tamlamalarla anılan bürc mefhumu memduhu övmek için zikredilmiştir:

*Mihr-i bürc-i izz 'Alī Paşa ki olmuşdur anuñ
Tāk-ı eyvāni hilāl-i āsumān-ı iktidār*
31 (K.3.7)

Dîvānda bir beyitte zikredilen kuyu (çâh) mefhumu ise; sevgilinin çene çukuru için benzetilen olmuş ve sakınılması gereken bir yer olarak ele alınmıştır:

*Çek miñmet-i çeh-i zeķanın çün şakınmaduñ
Kaç kez didüm saña göñül ol çāhdan şakın*
119 (G.61.4)

c. Çadır (Sâyebân, Otağ)

Vasfî Dîvânı'nda sâyebân ve otağ olarak zikredilen çadır ile gül, lâle ve bulut arasında ilgi kurulmuştur. Büllbülün gülşen ülkesinin padişahı olduğu; güllerin ve lâlerin ise onun çadırı oldukları tasavvur edilmiştir:

*Meger kim milket-i gülşende şāh olmuş durur bülbül
K'otağı lâle-i hamrâ vü güllersâyebandur*
51 (K.9.4)

Bir başka beyitte ise inci yüklü bulutlar (ebr-i mirvârîd-bâr) ile sâyebân arasında ilgi kurulmuştur:

*Var yüri şāhāne işret kıl huşûsâ kim bu dem
Ebr-i mirvârîd- bār üstünde olmuş sâyebân*
45.(K.7.14)

d. Kapı (Kapu, Bâb, Der, Dervâze), Pencere (Revzen), Duvar (Dîvâr)

Vasfî Dîvânî'nda bir çok beyitte ele alınan ve “kapun, bâb-ı gam, bâb-ı şerîf, der-i dildâr, der-i gûş, hâk-i der, der ü dervâze” şeklinde zikredilen kapı, âşîğın ulaşmayı amaçladığı bir yer olarak ele alınmıştır. Şâir, memduhun veya sevgilinin kapısına ancak kendisinin yakışacağını belirtmektedir. Onun en büyük arzusu bu kapının hizmetçisi olmaktır. Hilâl bu şerefli kapının halkası olarak tasavvur edilmiştir. Memduhun kapısı şâirin maksadının gülşeni olmuştur. Vasfî, bu gülşene bülbül olarak kendisinin yakışacağını düşünmektedir:

Ķapuñ kim oldı şehâ gülşen-i gül-i makşûd

Yaraşur anda eger ola Vasfî gibi hezâr

25 (K.1.35)

Vasfî Dîvânî'nda bir beyitte adı anılan pencere (revzen) açılması; eve havanın ve güneş ışıklarının girmesini sağlaması bakımından ele alınmış ve âşîğın bedeninde sevgili tarafından açılan yaralar pencereye benzetilmiştir. Âşîğın ev olarak tasavvur edilen bedeni sevgilinin okları ile delinmiş ve açılan bu pencereler âşîğın canının sevgiliye yaklaşmasına sebep olmuştur:

Ne kadar tîr k'ire cānuma cānānumdan

Cānib-i kūyına revzenler açar cānumdan

111 (G.53.1)

İki beyitte adı anılan duvar (dîvâr) ile kılıç arasında ilgi kurulmuştur. Şâir gönül evinin her duvarının sevgilinin kirpiklerinin düşüncesi ile Zül'fikâr şeklinde işlendiğini belirtmiştir(G.15.4). Bir başka beyitte ise koruyucu olması bakımından kılıç ile duvar arasında ilgi kurulmuştur:

Ķalel irişmez ebed mülküñe ki tîğüñdür

Ķalelle mülküñ arasında âhenñ dîvâr

25 (K.1.31)

e. Âşiyân

Vasfî Dîvânı'da üç beyitte âşiyân adı anılmıştır. Âşığın gönlü bir kuş sevgilinin zülfü ise yuva olarak hayal edilmiştir. Bahar günlerinde âşığın gönlünün sevgilinin zülfünü mesken etmesi gerektiği belirtilmiştir:

*Ruḥlaruñ devrinde ƙo dil mesken itsün zülfüñ
Kim bahâr eyyâmıdır her murgâ vaqt-i âşiyân
45 (K.7.19)*

Bir başka beyitte ise âşığın canına kasteden sevgilinin zülfünün kuş yuvasına benzediği; fakat aslında yılan yuvası olduğu hayal edilmiştir:

*Dile sînemde ƙaşd itdükce zülfi nâleler eyler
Hemân ol murgâ beîzer kim gelür mâr âşiyânına
130 (G.72.3)*

Dîvânda âşiyân adının anıldığı diğer beyitte ise Leylâ ve Mecnûn'a telmih yapılmış; âşığın başına gelen her şeyin sevgiliden olduğunu belirtmek için âşiyân unsurundan faydalanılmıştır.(G.13.3)

f. Gemi (Fülk, Keşti)

Vasfî Dîvânı'nda gemi üç beyitte zikredilmiştir. Su üstünde hareket etmesi, dalgalarla sallanması, gidip gelmesi yönleri ile gemi ile âşığın bedeni arasında ilgi kurulmuştur:

*Keştî-i cismüm bu girdâb içre ğarƙ olmışdı ger
İrmese bād-ı şabâ Hızr-ı mübârek-pey gibi
155 (G.97.4)*

Bir başka beyitte ise gemi ile fal unsuru arasında bağlantı kurulmuştur (G.85.1). Şâir Dîvânın birinci kıt'asında ise Sultan II.Bayezîd'in yaptırdığı bir gemiden söz etmektedir. (Kı.1.2)

6. YIYECEK VE İÇECEK MADDELERİ

a. Tatlılar

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan yiyecek maddelerinin çoğunluğunu tatlılar oluşturmaktadır. Bu yiyecekler; şeker (kand) ve bal (şehd)dır. Dîvânda “şekker, şehd ü şeker, tûtî-i şeker-şiken, kand” ifadeleri ile yer alan şeker, altı beyitte anılmaktadır. Bal kelimesine ise iki beyitte yer verilmiştir. Her iki madde ile de; tatlı olmaları sebebiyle sevgilinin dudakları ve ağzı ile ilgili olarak anılmışlardır. Ayrıca ağız ve dudaklarla olan ilgisinden dolayı söz de şeker olarak tasavvur edilmiştir. Beyitlerde şeker ile birlikte adı anılan bir başka unsur ise papağandır. Bilindiği gibi, papağan konuşmaya alıştırılırken şeker ile beslenmektedir. Bu nedenle bazı beyitlerde şeker ile papağan bir arada anılmışlardır. Beyitlerde şeker ile birlikte anılan bir başka unsur ise yine tatlı anlamını taşıyan “şîrîn” kelimesidir:

*La'î-i şîrîmüñ görüp şekker ezilmiş karşıña
Ben meger cānā ölem k'almayam andan dadımı*
150 (G.92.2)

*Teşbîh idemez dil lebüñüñ şehdine kandi
Devlet amüñ ey şeh ki lebüñ şehdine kandi*
149 (G.91.1)

b. Diğer Yiyecekler

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan diğer yiyecek maddeleri karabiber (fülfül), çerez (nukl) ve kebaptır. Üç beyitte adı anılan fülfül ile sevgilinin benleri arasında ilgi kurulmuştur. İki beyitte yer alan kebab ise âşığın kan dolu gönlü ile ilişkilendirilmiştir. Dîvânda bir beyitte adı anılan nukl, yine âşığın gönlü olarak düşünülmüş ve eğer mecliste mezeye ihtiyaç duyulursa âşığın gönlünün meze olarak kullanılabileceği belirtilmiştir:

*Hâcet-i nukl olursa meclisde
Dil-i pür-ğūmumuz kebâb idelüm*
109 (G.51.2)

*Didüm ey meh beñlerüñ fülfül midür nâz eyleyüp
Didi bir hindî gulāmumdur bu gün fülfül benim*
100 (G.42.4)

c. İçecekler

Vasfî Dîvânı'da yeralan içecekler “şarâb-ı ergavân, şarâb-ı nâb, şarâb-ı şevk, azm-ı şarâb-ı nâb, câm-ı şarâb-ı ergavân, câm-ı şarâb-ı ergavânî, mey-i bî-gaş, mey-i dü-sâle, mey-i nâb, mest-i mey-i ışk, câm-ı mey-i murâd, habâb-ı mey, câm-ı mey, ateş-i mey, devr-i câm-ı mül, yâr u sâz u gül ü mül sohbeti” şeklinde anılan şarap ve bir beyitte zikredilen şerbettir. Vasfî Dîvânı'nda adından sıkça bahsedilen şarap; genellikle kadeh (câm, sagâr, ayag, peymâne) ile birlikte anılır:

*Vasfîyâ âhîr vücûduñ çünkim olurmuş âdem
Nüş lâl câm-ı meyi bir dem tegâfûl itmeyüp*
65 (G.7.5)

Vasfî Dîvânı'nda şarap ile ilgili olarak üzerinde durulan bir nokta; şarap içmenin İslâm dininde yasaklanmış olmasıdır:

*Ne için mest gözüñ kanım Vasfînüñ içer
Şâh-ı âdil çü yasağ itdi k' içilmeye şarâb*
63 (G.5.5)

Vasfî Dîvânı'nda şarap, rengi, tadı ve sarhoş etme özelliği ile sarhoşluk, ateş, ergavân, kan, bahar mevsimi, sevgilinin yanağı, sevgilinin dudağı, la'l, sâz, sohbet, gül, sâfâ, aşk, gonca, yâkût unsurları ile birlikte anılmıştır. Beyitlerde rengi bakımından şarap ile birlikte adı en çok anılan unsurlar kan, ergavân ve ateştir:

*Zemherîrün âteşi çün kim bür üdetdür bu dem
Ârif oldur k' âteş-i meyden ola âteş-nişân*
45 (K.7.9)

Dîvânda şarap bir beyitte (G.52.6) Cem ile birlikte anılmış yine bir beyitte rengi sebebi ile şarap ile yâkût arasında münasebet kurulmuştur:

*Hevâ-yı âteş-i la'li dile dâğ urdı dildârüñ
Şun ey şâkî k' aña merhem durur yâkût-ı seyyâle*
139 (G.81.5)

Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte zikredilen şerbet devâ olma özelliği ile ele alınmıştır:

*Halk-ı bî-himmet marîz-i fakr idi lutf eyleyüp
Añlara virdüñ ginâ şerbetlerin nüş eyledüñ*
92 (G.34.2)

7. SÛS EŞYALARI

a. Kıymetli Taşlar ve Madenler

aa. Altın (Zer)

Vasfî Dîvânı'nda adı en çok zikredilen maden altındır. Dîvânda altın "hurde-i zer, pâşiş-i zer, zer ü zîver, zer-beft, zer-feşân, zer-kâr, zer-külâh, zer-nişân, zer-pâş, zerrîn kabâ, nâcah-ı zerrîn hilâl" şeklinde anılmıştır. Vasfî Dîvânı'nda adı daha çok kasidelerde anılan altın, rengi, parlaklığı ve değerli bir maden olması nedenleri ile ele alınmıştır. Taşdığı bu özellikler nedeni ile altın; güneş, yaprak, rüzgâr, kimyâ ve âşığın âhının ateşi ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*Hilâl bâb-ı şerîfuñde halka-i sîmîn
Güneş sarây-ı refî'üñde şemse-i zer-kâr*
25 (K.1.29)

Vasfî Dîvânı'nda altın adının anılmasının bir başka sebebi; altından yapılmış eşyaları belirtmek içindir. Altının değerli bir maden olması nedeni ile memduha ait bir çok eşyanın (Kemer, eyer, kadeh, dâmen, külâh, kabâ) altından yapıldığı belirtilmiştir:

*Qadrüñ atıdır meger bu çarh k'encümle hilâl
Oldı güyâ añca cevherdâr zîñ-i zer-nigâr*
32 (K.3.18)

Her ikisinin de değerli madenler olması nedeni ile; bazı beyitlerde ise altın ile gümüş birlikte kullanılmışlardır:

*Fağr hâkinden alıp cûdı aña vire vücûd
Sîm ü zerle n'ola ger olsa tîvânger hâtem*
35 (K.4.16)

bb. Gümüş (Sîm)

Gümüş, Vasfî Dîvânı'nda adı çokça anılan madenlerden biridir. “sîm ü zer, sîm-ber, sanem-i sîmber, sanem-i lâle-rûh u sîmber, sanem-i serv-i kad ü sîmber, halka-i sîmîn, sîmîn-ber, sîmîn-sâ'id” tamlamaları ile zikredilen gümüş; değerli olması, beyazlığı ve parlaklığı nedeni ile ele alınmıştır. Bu özellikleri nedeni ile hilâl ve gül yaprağı ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. Ayrıca “sîm-ber, sîmîn-ber, sîmîn-sâ'id” terkipleri ile sevgilinin teni, bedeni ve eli için sıfat olmuştur:

*Her tîr k'irür sîneme ol sîm-berümden
Mihriyle amûñ cûşa gelür kan cigerümden*
124 (G.66.1)

cc. Güher, Gevher, Cevher, Cevâhir, Mücevher

Vasfî Dîvânı'nda “cevher-i elmâs-ı peykân, cevher-dâr, cevâhir-i medehât, gevher-i nazm, dürr ü gevher ü şebnemle, vasfun gevheri, gevher-bâr, gevher-pâş, güher-i âbdâr, sözüm güheri, güher-bâr” şeklinde anılan mücevher unsuru daha çok kasidelerde ele alınmıştır. Şâir mücevher unsurunu çoğunlukla şiirlerini, sözlerini ve beyitlerini övmek için kullanmıştır. Şiirlerinin mücevher kadar değerli ve güzel olduğunu belirtmiştir:

*Rîştelerdür dür ü gevherle pür ebyâtum kim
Var durur her biri ucında mücevher hâtem*
36 (K.4.25)

*Îrse sözüm güherleri deryâ kulağına
Agzum şadef gibi pür iderdî le'âl ile*
143 (G.85.7)

Bazı beyitlerde ise memduha ait birtakım eşyaların (tığ, peykân); değerli ve güzel olması bakımından; mücevherden yapılmış olduğu belirtilmiştir.

dd. La'l, Yâkût, Zümrüt (Zümürüd), Akik, Elmâs

Bu taşlar arasında adı en çok anılan la'ldir. Kırmızı rengi sebebiyle bir çok beyitte sevgilinin dudağı yerine kullanılmıştır. Bu hayalin dışında âşığın gözü ve şarap ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*'Aceb teb hâle mi bu la'lüñ üstinde olan cânâ
Ya hõd vaqt-i seher düşmiş ola ter goncaya jâle
139 (G.81.3)*

*Mihrümden amuñ her tarafın la'l ü zer itdüm
Sen pâke nazar kıldığıçün dîde-i pâküm
107 (G.49.4)*

La'l ile aynı özellikleri taşıyan yâkût ise; iki beyitte anılmıştır. Bu beyitlerin birinde kırmızı rengi sebebiyle şarap ile ilgili olarak anılmış “yâkût-ı seyyâle” tamlaması ile yer almıştır. Diğerinde ise; ünlü hat sanatçısı Yâkût'un adı olarak zikredilmiştir.

La'lin beyitlerde yer almasının bir başka sebebi kadeh, taç, yüzük, hokka gibi kıymetli eşyaların yapımında ve süslenmesinde kullanılmış olmasıdır:

*Dest-bûsuñ şerefîni beñzer idindi maqşûd
Zerden idindi kemer la'lden afser hâtem
35 (K.4.18)*

Zümrüt, yer aldığı üç beyitte yeşil rengi sebebiyle ele alınmıştır. Bu özelliği nedeniyle gülşen ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. Gülşen zümrütten bir kaleye, goncalar akikten kulelere benzetilmiştir. Zümrütün beyitlerde kullanılmasının diğer sebebi ise memduhun tacını süslemesidir:

*Ya gülşen bir zümürüd kal'adur kim goncalar anda
'Aşkîñ kullelerdür bülbül amuñ pâsbândur
51 (K.9.3)*

Vasfî'nin Dîvânı'nda elmâs adı iki beyitte anılmıştır. Bilindiği gibi, elmâs diğer maddeleri delme özelliğine sahip olan değerli bir taştır. Beyitlerde bu özelliği nedeni ile âşığın kirpikleri ve sevgilinin oku ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*Deler elmâs-ı müjem dür yaşımı tu hfe için
Ki delins' artar imiş kıymeti dürr-i 'Adenî
151 (G.93.4)*

ee. İnci (Dürr, Lûlû, Le'âl), Sedef (SadeF)

Vasfî Dîvânı'nda rengi, şekli, güzelliği ve değeri nedeni ile çeşitli tasavvurlara konu olan inci "dürr-i Adenî, dürr-i şehvâr, dürrer-i nazm, dür-feşân, ebr-i dür-feşân, dest-i dür-feşân, lûlû-yı mensûr" terkipleri ile zikredilmiştir. Kaynağının yağmur tanesi olması sebebiyle âşığın gözyaşı, yağmur, bulut, deniz ve umman unsurları ile birlikte anılmıştır:

*Senüñ için heves-i 'ışkuña düşsem n'ola kim
Dür için şimdi mi kıldı kişi 'ummâna heves
82 (G.24.3)*

Şâir, birçok beyitte ise şiirini övmek için sözlerini inci tanelerine benzetmiştir:

*Velî tapuñda bu 'arz' olman kaşîde degül
Tavîle-i dür-i şehvârdur katâr katâr
42 (K.6.32)*

İnci, bir beyitte incileri ile ünlü olan Aden şehri ile birlikte anılmış ve âşığın gözyaşı için benzetilen olmuştur.(G.93.4)

Bilindiği gibi sedef inciye oluşturan ve saklayan hayvandır. Bu hayvanın yuttuğu yağmur taneleri inciye dönüşmektedir. Vasfî Dîvânı'nda iki beyitte zikredilen sedef ağız ile birlikte anılmıştır.

*Ger bād-ı lutfuñ itdüre bahr-ı se hâña mevc
'Âlem şadef dehân gibi ola pür-le 'âl
29 (K.2.23)*

b. Güzel Kokular

Vasfî Dîvânı'nda adı zikredilen güzel koku maddeleri; müşk, anber ve kâfûrdur. Dîvânda bu maddeler kokularının yanı sıra renkleri itibarî ile de konu olmuşlardır. Beyitlerde adı en çok anılan koku maddesi olan müşk genellikle "Huten" ile birlikte anılmıştır:

*Gonca-yı lâleyi dâğıyle ne dem ki görem
Al vâlâya şarılmış şanuram müşk-i Hutem
114 (G.56.5)*

Vasfî Dîvânı'nda kokularının yanında müşk unsuru siyah rengi nedeni ile; kâfûr unsuru ise; beyaz ve saydam bir madde olması sebebi ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin benleri, Zulmet, âşığın yanakları, sevgilinin kaşları ve sevgilinin zülfü ile; siyah rengi bakımından; müşk arasında münasebet kurulmuştur:

*İlâhî olmasun hâlî yüzünde hâl-i müşkinüñ
Ki kâfûra ziyân irişür ey meh olsa fülfulsüz
78 (G.20.5)*

Vasfî Dîvânı'nda bahûr kelimesi de güzel koku mânâsıyla şöyle geçer:

*Eyâ sipihri ma'âlî bu çarh u encüm-i çarh
Sarây-ı kâdr-i refî'üñdedür bu hâr u bahûr
38 (K.5.15)*

c. Diğer Süs Unsurları

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan diğer süs unsurları; sürme (kuhl, tûtiyâ), ayna (âyine), tarak (şâne) ve yüzük (hâtem, nigîn), küpe (güşvar) ve gerdanlık (tavk)dır.

Vasfî Dîvânı'nda iki beyitte adı anılan sürme unsuru; siyah rengi ve toz halinde bulunması sebepleri ile konu edilmiştir. Şâir, gam tufanının bedenini yok ettiğini; bu nedenle eğer sürme yapmak için bedeninin tozlarını arayan olur ise; hiç bir şey bulamayacağını belirtmektedir:

*Şöyle gârk itmiş durur cismüm bu gâm tûfânı kim
Tütüyâ için ararlarsa bulunmaz gerdümi*

152 (G.94.3)

Vasfî Dîvânında ayna (âyîne) adı dört beyitte zikredilmiştir. Bu beyitlerin ikisinde ayna ile tabiat arasında ilişki kurulmuştur. Bu beyitlerde “tabîat âyînesi, âyîne-i tabîat” terkipleri ile anılan ayna, tasavvuf düşüncesi ile ilgili olarak ele alınmıştır. Bilindiği gibi, tasavvufî düşünceye göre bu dünya gerçek âlem değildir ve bu dünyadaki tüm varlıklar aslında birer hayalden ibarettir. Aynanın gösterdiği görüntüler de aslında birer hayalden ibarettir. Şâir bu yönden ayna ile tabiat arasında ilgi kurmuştur:

*Ki seng-i saht-ı cefâ-yı zemâneden vardur
Tabî'at âyînesinde hezâr dürlü küsür*

38 (K.5.20.)

*Vasfî meye cilâ-yı tabî'at dimiş hakîm
Âyîne-i tabî'atı hoş tut cilâ ile*

133 (G.75.6)

Vasfî Dîvânı'nda ayna kelimesinin zikredildiği bir başka beyitte ayna kum ile olan ilgisinden dolayı ele alınmıştır. Şâir bedenini “âyîne-i tab'-ı pâk-bâz” olarak nitelendirmiş; “gerd-i belâ ü jeng-i fütûr” olarak tanımladığı kötü kaderinin bu temiz aynayı kirlettiğini belirtmiştir.(K.5.21) Dîvânda ayna ile ilgi kurulan bir başka varlık ise sevgilinin yüzü ve saçlarıdır. Sevgilinin siyah saçları aynayı örten bir örtü olarak tasavvur edilmiştir:

*Haç degüldür görinen ruhları âyîne durur
Düşmiş âyîneye 'aks-i ser-i zülf-i siyehi*

156 (G.98.4)

Vasfî Dîvânı'nda tarak, küpe ve gerdanlık adları birer beyitte zikredilmiştir. Tarak ile; şekil benzerliğiden dolayı; âşığın eli arasında ilgi kurulmuştur. Âşığın elinin; sevgilinin saçlarını okşamak için tarak şeklinde yapıldığı belirtilmiştir. (G.96.3) Beyitlerde yapıldıkları madenin rengi ve şekilleri bakımlarından küpe ve gerdanlık ile hilâl arasında ilgi kurulmuştur:

*'İd yâ hod bir güzel gül yüzlü sîmîn-ber durur
Kim hilâl olmuş anuñ güşına sîmîn güşvar*
31 (K.3.2)

*Bu felek her mâh kim saña hilâlin 'arz' ider
Dimek ister ki senüñ bir bende ñem ben tavk-dâr*
32 (K.3.17)

Vasfî Dîvânında yüzük, bir beyitte “niğîn” adı ile zikredilmiştir. Bu beyitte yüzük şekli bakımından dudağa benzetilmiştir:

*'Aks-i la 'iüñ olsa yegdür çeşm-i pür-ñûmunda kim
Mu 'eber olur niğîn la' olcaq hâtemlere*
134 (G.76.3)

Bu beyit dışında; beyitlerde yüzük, “hâtem” adı ile anılmıştır. Dîvânın dördüncü kasidesi “hâtem” rediflidir. Hâtem redifinin yanısıra; aynı kasidenin ondokuzuncu beyitinde ve yetmişaltı numaralı gazelin üçüncü beyitinde adı anılan hâtem unsuru; çoğunlukla Hz. Süleyman ve Âsaf ile birlikte anılmıştır.

8. GİYİM KUŞAM EŞYALARI VE ONLAR İLE İLGİLİ UNSURLAR

a. Kumaş çeşitleri

Vasfî Dîvânı'nda adı zikredilen kumaş çeşitleri “atlas, zer-beft, keçe(nemed)”dir. Dîvânda bir beyitte ise çeşidi belirtilmeden kumaş adı zikredilmiştir. Bu beyitte Çin malı ile Rum malı mukayese edilmiş ve Rum malı Çin malına üstün tutulmuştur.(G.11.7) Bilindiği gibi nemed, dervişlerin kullandığı bir kumaştır. Dünya nimetlerinden vazgeçen dervişlerin giydiği keçedir. Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte anılan nemed, bu yönü ile ele alınmıştır ve rind unsuru ile birlikte anılmıştır.(G.22.4) Dîvânda atlas va zer-beft unsurları ise birarada ve bir beyitte anılmıştır. Bahar mevsiminde tabiatta oluşan güzellikler ile atlas-ı zer-beft unsuru arasında ilişki kurulmuştur:

*Ger çıkardıysa bahâruñ ol mülevven câmesin
Atlas-ı zer-beft ile zeyn oldı şimdi bostân*
44 (K.7.5)

b. Giyim Eşyaları

Dîvânda adı anılan giyim kuşam eşyaları hurka, gömlek (pîrahen), etek (dâmân, dâmen), yen, külâh (zer-külâh, küleh), üsküf, kaba (zer-kaba), libâs, hil'at, yaka (girîbân), kemer (mîtâk), peçe (nikâb), cevşen, zünnâr ve câmedir.

Vasfî Dîvân'ında sekiz beyitte zikredilen "dâmen" genellikle el ile birlikte anılmıştır. (Destümde dâmânun senün, tutdı çün dest-i ümîdüm himmetün dâmâmı, yarışur dâmenüme, dâmenüne el urmuşlar, dâmenüne el uravuz) Şâir, gam elinin yakasını bir türlü bırakmadığını, himmetin eteğinden tutarak, bu dertten kurtulmayı ümit ettiğini belirtmektedir. (G.88.7) Bir başka beyitte ise rakibin (seg-i.kuy), âşğın eteğine yapışarak sevgiliye ulaşmasına engel olduğu ifade edilmektedir. (G.73.2) Beyitlerde etek ile birlikte anılan diğer unsurlar "gül, hâr, rakip, altın, ve deniz"dir. Bir başka beyitte ise şâir sevgilinin eteğinin parça parça olduğunu; bu duruma rakip ile birlikte olmasının sebep olduğunu söylemektedir:

*Gül gibi dâmenüfîñ her tarafı çâk olmuş
Bildüm ey gönca-dehen hem-dem-i hâr olmuşsın
113 (G.55.2)*

Dîvânda iki beyitte zikredilen yaka (girîbân) âşğâ aittir ve âşık yakasını dertten, belâdan ve gamın elinden kurtaramamaktadır(G.41.9., G.88.7).

Vasfî Dîvân'ında elbise, libâs ve câme adları ile üçer beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde "siyeh libâs ve şer' libâsı" terkipleri ile anılan libâs olumsuz bir özellik göstermekte; gece ve âşğın kara bahtı ile ilgili tasavvurlarda yer almaktadır:

*Siyeh-libâs durur her biri çü şeb lîkin
Zemâne ruhları nûriyle pür durur envâr
43 (K.6.34)*

Beyitlerde "gülgün câme, câme-i eş'âr" şeklinde zikredilen câme mefhumu ile, baharda bostanın çiçeklerle süslenmesi, sevgilinin gül renkli elbisesi ve âşğın şiirleri arasında ilgi kurulmuştur. Şâir âlemde varlığının kanıtının şiirleri olduğunu belirtmiş ve şiirlerini yırtık bir elbiseye benzetmiştir. (G.50.5) Bir başka beyitte ise; sevgilinin bir çok

âşığın kanına girdiği ifade edilerek, kan ile sevgilinin gül renkli elbisesi arasında ilgi kurulmuştur:

*Bu gün ol kanlı dilber yine gülgün cāmeler geymiş
‘Aceb kaç ‘aşık öldürdi kaçmuñ girdi kanına
130 (G.72.2)*

Vasfi Dîvânı’nda hırka, kabâ, cevşen, gömlek, zünnâr ve yen isimleri birer beyitte zikredilmiştir. Bilindiği gibi hırka ve kabâ dünya nimetlerinden vazgeçmiş; dünya nimetlerine önem vermeyen insanların giydiği giysilerdir. Şâir bu unsurları kul ve ehl-i hâl unsurları ile birlikte anmıştır. (K.2.5., G.75.1) Şâir bir çeşit savaş elbisesi olan cevşen ile şüirleri arasında ilgi kurmuş; kaleminin mızrak; şüirlerinin cevşen olduğunu belirtmiştir:

*Def‘i tîr-i ta‘n-ı bed-ḥâh itmege besdür baña
Cevşen eş‘ârüm ḥatı vü kilk-i müşkânüm sinân
47 (K.7.39)*

Dîvânda bir beyitte adı anılan gömlek ile âşığın canı arasında ilgi kurulmuştur (G.73.1). Papazların bellerine bağladıkları bir çeşit kuşak olan zünnâr ve yen mefhumları ise herhangi bir benzetmeye konu olmaksızın birer beyitte zikredilmişlerdir (G.22.3., G.80.3).

Vasfi Dîvânı’nda başa giyilen eşyalardan külâh üç beyitte üskûf ise bir beyitte anılmıştır. Külâh ile âşığın âhının ateşi arasında ilgi kurulmuştur:

*Âhumuñ âtesidür başuma zerrîn külehüm
Şeh-i iklîm-i gamuñ böyle olurmuş külehi
156 (G.98.2)*

Bilindiği gibi, hil’at; padişah veya vezir tarafından takdir edilen kişilere giydirilen giysidir. Bu yüzden makam ve itibarı temsil eder. Vasfi Dîvânı’nda adı iki beyitte aıkredilen ve “hil’at-ı ışk” tamlaması ile anılan bu unsur aşk kaftanı olarak ele alınmış, şeh olarak nitelendirilen sevgilinin elinden bu kaftanı herkesin giyemeyeceği belirtilmiştir:

*Bir karış kesmek gerek ḳaddüñ uzundur ey rakîb
Ger dilerseñ ḥul‘at-i ışkı tamâm olsun saña
61 (G.3.6)*

*Hul'at-i 'iřkuñ benim haddüm degül geymek řehā
Ben gedāyam yeg durur bilmek kişi endāzesin
118 (G.60.2)*

Vasfî Dîvâm'nda kemer sevgilinin beline dolanan bir eşya olarak karşımıza çıkmaktadır. şâir sevgilinin belini saran kemere özenmektedir; çünkü kendisi o bele sarılamamıştır. Memduha ait olan bir eşya olarak zikredilen kemer ise altından yapılmıştır. İki beyitte zikredilen peçe, sevgilinin yüzünü örten bir örtü olarak ele alınmıştır. Bu beyitlerde sevgilinin yüzü güneş, onu örten peçe ise; gece olarak tasavvur edilmiştir:

*'Arz eyledi cemālini ol meh niķābdan
Güyā ki āfitāb idi çıķdı hiçābdan
123 (G.65.1)*

9. YAZI İLE İLGİLİ ARAÇ VE GEREÇLER

Vasfî Dîvâm'nda yazı ile ilgili araç ve gereçlerden adı anılanlar; tomâr, levh, defter, evrāk, varak, kitap, kalem (kilk, hāme)dir. Dîvānda iki beyitte adı zikredilen tomâr kavramı; herhangi bir benzetmeye konu olmadan defter ve dîvân adları ile birlikte anılmıştır. Bu beyitlerde tomâr; şâirin üzerine şiirlerini yazdığı bir nesne olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Vasfîyā şi 'rûñ karardur anca defterler yüzün
Ger olursa defter ü tomâr u dîvân ile bahş
67 (G.9.8)*

*Vasfîyā şi 'rûñ ol meh-rüya te'şîr eylemez
Oda yansun defter ü tomâr u dîvānuñ senüñ
89 (G.31.7)*

Vasfî Dîvâm'nda “defter, defter ü dîvân, defter ü tomâr u dîvân” şeklinde anılan ve üzerine yazı yazmaya yarayan bir başka unsur olan defter, çoğunlukla dîvân ile birlikte anılmıştır ve şâirin şiirlerini yazdığı bir nesne olarak zikredilmiştir:

*Pür iderdüm bu cihān içini dîvānlar ile
İtse dilberler eger defter ü dîvāna heves
82 (G.24.7)*

Beyitlerde defter ile birlikte anılan diğer unsurlar ise; gam ateşi ve destân unsurdur. Şâir; sevgiliden uzakda neler çektiğini anlatmak istese; bu anlatacaklarının destân olacağını belirtmektedir. Şâirin gamunun ateşi ile yazdığı şiirleri defterine ve dîvânına yansımıştır:

*Ger yazarsam ol şehe hecrinde hâlüm n'oldığın
Defter ü dîvâna şıgımaz dâstânım var benim*
102 (G.44.4)

*Her dem ki yazam süz-ı gamuñ vasfını Vasfî
Odlar saçılır defter ü dîvâna sözümden*
117 (G.59.5)

Vasfî'nin Dîvânı'nda yer alan ve üzerlerine yazı yazmaya yarayan diğer nesnelere; beş beyitte anılan levh, iki beyitte anılan varak ve üç beyitte anılan evrâktır.

Beyitlerde "levh-i âlem, levh-i çemen, levh-i eş'âr, levh-i gülnâr, levh-i zümürürd" şeklinde zikredilen levh unsuru daha çok bahar mevsimini tasvir etmek için anılmıştır. Levh unsuru ile birlikte sıkça anılan unsur ise nigârdır. Şâir, sabâ rüzgârının âlemi şemse ve gül resimleri ile işlediğini belirtmiştir. Şâir; âlemin Allah'ın kalemi ile nakşettiği bir resimden ibaret olduğunu dile getirmiştir:

*Bi-haqq-ı Şâni ʿi bî-çün ki kıl-ı taqdîri
Bu leh-i ʿâleme nakş-ı vücûdî kıldı nigâr*
41 (K.6.14)

Vasfî Dîvânı'nda iki beyitte anılan varak; gül yaprağı olarak nitelenmiş ve "sîmîn varak, zer varak" olarak zikredilmiştir. Varak, bahar tasvirleri ile birlikte ele alınmış ve Allah'ın (Kudret kâtibi) bahar hâllerini onun üzerine yazdığı ifade edilmiştir:

*Berg yâ bir zer varakdur k'anda kudret kâibi
Güviyâ yazup bahâr ahvâlin itmîşdür beyân*
44 (K.7.3)

Beyitlerde “evrâk-ı gül-i ter” şeklinde anılan evrâk kavramı sevgilinin güzelliğini ve tazeliğini belirtmek için kullanılmıştır. Evrâk unsurunun adının anıldığı bir başka beyitte ise şâir sevgiliye dertlerini anlatan bir mektup yazmak istediğini; ancak mektubun kan ile dolduğunu belirtmektedir:

*Diledüm derd-i dilümden saña bir nâme yazam
Toldı evrakuñ içi kanlu yaşından kalemüñ*
88 (G.30.4)

Vasfî Dîvânı’nda kitap, üç beyitte anılmıştır. “kitâb-ı hüsn, kitâb-ı nâz” tamlamaları ile anılan kitap; sevgilinin sıfatı olarak kuflanılmıştır. Sevgilinin güzellik kitabının vasıflarını bilgisiz ve görgüsüz olan rakibin anlamasına olanak yoktur. Ancak âşıklar; sevgilinin naz kitabını okuyarak; dertlerini şerh edebilirler. Şâir, sevgiliye duyduğu aşkın şevki ile; sevgilinin güzelliğini kitap yapmak istemektedir:

*Añlamaz hergiz kitâb-ı hüsnüñ evşâfın rakîb
Müşkil olur eylemek her kişi nâdân ile bahş*
67 (G.9.7)

*Ol kitâb-ı nâzdan bir faşl olur ‘uşşâklar
Derd-i dil şerhinden eydürler revân yüz bâb-ı gam*
105 (G.47.4)

*Vasfîyâ yazup ol şehüñ vasfın
Şevk-ı mihriyle bir kitâb idelüm*
109 (G.51.7)

Vasfî Dîvânı’nda kalem adı yedi beyitte anılmıştır. Beyitlerde “kalem, kilik-i müşkîn, kilik-i takdîr, kilik-i tîğ-i âsâr, hâme-ves” şeklinde anılan kalem ile kılıç arasında ilgi kurulmuştur:

*Diledükce deheni vasfını dil ala dile
Hâme-ves tîğ ile çeşmi ister ki dile*
138 (G.80.1)

Kalemin bir başka özelliği ise; misk kokulu olmasıdır:

*‘Âlem-i ebr-i benâmuñ feyzine olur sebeb
Kilk-i müşkîmüñ n’ola ger tutsa şekl-i nâvdân
46 (K.7.29)*

*Def’-i tîr-i ta’n-ı bed-ğâh itmege besdür baña
Cevşen eş’ârüm hatı vü kilk-i müşkîmüm sinân
47 (K.7.39)*

10. SİLAHLAR VE İLGİLİ MALZEME

Vasfî Dîvânı’nda sözü edilen silahlar ve onlar ile ilgili malzemeler; kılıç (tîğ), hançer, ok (tîr, hadeng), yay (kemân, kavs), mızrak (peykân, sinân, rumh, remh) ve ok çantası (terkeş)dir.

Beyitlerde “tîğ-i âteş-tâb, tîğ -i belâ-yı fakr, tîğ -i cefâ, tîğ -i gam, tîğ -i güher-bâr, tîğ -i hâr, tîğ -i ışk, tîğ -i tîz, tîğ -i zebân, zahm-ı tîğ -i gam, âteş-i tîğ” tamlamaları ile adı anılan kılıç, dîvânda sözü çok edilen silahlardan biridir. Bilindiği gibi, sevgilinin gamzesi, kirpikleri, gözleri, cevri ve cefası âşığı öldüren birer silahtır. Bu nedenle, kılıç, gazellerde âşığın yaralı sînesi, âşığın gamı ve sevgilinin hasretinden âşığın düştüğü kötü durumları anlatan tasavvurlarda yer almıştır. Sevgilinin cefa kılıcı âşığın sînesini kanlı yaşlarla doldurmuştur. Âşık aşkını sînesinde saklamaktadır ve sevgiliden cefa kılıcı ile sînesini parçalayarak bu sırrı âşikâr etmemesini istemektedir. Gurbette âşığa; sevgilinin kılıç yarası yadigar olacaktır. Âşığın kılıç yarasını gören tabib onun tımar olamayacağını düşünmektedir. Aşk kılıcının âşığa neler yaptığını görmek isteyenler; onun bu kılıç ile parçalanmış yaralı, gamlı sînesine bakmalıdırlar:

*Bilmek istersen ki tîğ-i ışk n’eyler ‘âşığa
Gör benim bu sîne-i pür-çâk-i gam-perverdümü
152 (G.94.2)*

*Vasfî cihânda al bile git tîği zahmını
Gurbette yârdan saña ol yâdigâr olur
70 (G.12.5)*

Pehlevānsın dōstum tīg-i cefā şalmakda kim
Ƙanlu yaşlarla pūr itdūñ sīnemūñ meydānını
 146 (G.88.6)

Kasidelerde ise; kılıç memduha ait bir savaş malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır ve şekli, keskinliği, koruyuculuğu, mücevherlerle süslü olması, üzerinde fetih ile ilgili âyetler yazılı olması yönleri ile ele alınmıştır:

Nehīb-i seyl-i belā şaldı tīg-i küffāra
Kim andan ırmeye islāma diyü gerd-i fütūr
 38 (K.5.13)

Ħalel irişmez ebed mülküñe ki tīgüñdür
Ħalelle mülküñi arasında āhenñn dīvār
 25 (K.1.31)

Bilindiği gibi kılıç demire su eklenerek yapılır bu yolla çelikleştirilirdi. Bu sebeple bazı beyitlerde su (âb) unsuru ile birlikte ele alınmıştır:

Ābdur tīg-i güher-bāri velī muşrat-mevc
Bāzdur tūr-i sitem-kāri velī feñ-şikār
 49 (K.8.13)

Kılıç iki beyitte dil unsuru ile birlikte anılmıştır. Şâir, eğer sultan tarafından himmet görürse; dilini kılıç gibi kullanarak; güzel sözler söylemede başarılı olacağını belirtmiştir:

Lutf idüp himmetler in ʿām eyleseñ ben bendeñe
ʿĀleme tīg-i zebān ile olurđum kāmran
 47 (K.7.38)

Ʀutaram tīg-i zebān ile su Ħan milketini
Himmet iderse bañā Ħusrev-i Cemşīd-cenāb
 63 (G.5.6)

Vasfi Dīvânı'nda adı en çok anılan savaş malzemesi ok (tūr, hadeng)tur. Okları muhafaza etmeye yarayan ok çantası (terkeş) ise bir beyitte zikredilmiştir.

Beyitlerde “tîr-i belâ, tîr-i cân-şikâr, tîr-i gam, tîr-i gamze, tîr-i kemân-ı ışk, tîr-i sitemkâr, def-i tîr-i ta'n-ı bedhâh, hedef-i tîr-i muhabbet, zahm-ı tîr” tamlamaları ile anılan ok; Dîvân Edebiyatı geleneğine uygun olarak; ele alınmış ve sevgiliye ait birçok güzellik unsuru oka benzetilmiştir. Sevgilinin gamzesi, kirpiği ve aşkı ok özelliği göstermektedir. Ayrıca ayrılık acısı, âşğın aşk derdiyle çektiği âhlar, cevri ve cefalar, âşğın dertleri ok ile birlikte ele alınan unsurlardır. Sevgilinin kirpik ve gamze okları âşğın sînesine, gönlüne saplanmakta; onu yaralamaktadır. Ancak âşık bu okların bedeninden, gönlünden çıkarılmasını istemez. Çünkü bu oklar sevgilinin âşğa armağanıdır. Âşık sevgilinin okları ile canında açılan yaraları pencere olarak nitilemekte ve bu pencerelerin kendisini sevgiliye yakınlştıracağını düşünerek sevinmektedir. Sevgiliden gelen belâ oklarının âşğın başının üstünde yeri vardır. Sevgilinin okları âşğın aşk ateşi ile yanan gönlünün mumlarıdır. Âşğın bedeni ok yaralarından göz göz olmuştur ve ayrılık acısı ile her gözden kanlar akıtmaktadır. Âşğın göğsü sevgilinin oklarının açtığı yaralarla gül bahçesine dönmüştür. Âşık sînesinin sevgilinin oklarına çanta olmasını istemektedir. Âşğın gönlü belâ oklarının nişanı olmuştur:

*Yarama çünkü fetîl ile olurmuş dermân
Tîrûnî alma ayırma beni dermânımdan*
111 (G.53.4)

*Sînem dilerem kim ola pür-tîr nigârâ
Yanııda ne zevk itdiğimi görelî terkeş*
83 (G.25.3)

*Her tîr-i belâ seng-i cefâ kim gele senden
Gelsün berü yir eyleyeyin cân u ser üzre*
129 (G.71.5)

Vasfî Dîvânı'nda yay (kemân, kavs) genellikle ok ile birlikte anılmıştır. Dîvânda yay ile ilgi kurulan varlıklar sevgilinin kaşları, âşğın boyu, bedeni, âşğın beli ve felektir. Bu unsurlar şekilleri yönünden yaya benzetilmiştir:

*Bilümi bükdi kemân gibi şehâ tîr-i gamuñ
Niçe bir şabr ideyin çekmege bâr-ı sitemüñ*
88 (G.30.1)

*Kemân-ibrûlaruñ kurbânı olmak
‘Aceb budur olupdur Vasfîye hû*
127 (G.69.7)

*Kemân-ı hasret ü derd ü firâk ile Vasfî
Felek çü tîr çeküp atdı yabana seni*
153 (G.95.8)

Sevgilinin gözleri yay çekmede ustadır. Ayrılık kazâ yayından atılan dert oklarına âşığı siper etmektedir:

*Hey nice türk-i kemândâr olur ey meh-rû gözüñ
Kim kemân kor dâyimâ yatduğca bâlîn üstine*
137 (G.79.5)

*Her tîr-i belâ atılır kim kavı-i kazâdan
Eyler bizi hecr aña siper hey n’idelüm hey*
157 (G.99.2)

Okun ucundaki sivri demir olan peykân, genellikle ok ile birlikte anılmıştır. Peykân şekil bakımından goncaya benzetilmiş; bir beyitte ise değerli bir maden olan elmâstan yapıldığı belirtilmiştir. Sevgilinin cerraha benzetilen gamzesi dert okları ile âşığın gönlünü yararak peykânlarını aramaktadır. Âşık sevgilinin elmâstan yapılmış peykânının gönlünde durmasını istemektedir; ateş ile dolu gönlünün ona zarar vermeyeceğini belirtmektedir. Bir başka beyitte ise; âşığın yaraları gül; sevgilinin peykânı ise diken olarak tasavvur edilmiştir:

*Gül durur yaralarum hâr durur peykânıñ
Tîr-bârân ile açıldı gülistânımdan*
111 (G.53.5)

*Çemende gönca şanasın ki kanlı peykândur
Teninde şâh-ı gülüñ tırmadın tutar jengâr*
23 (K.1.5)

*Cevher-i elmâs-ı peykânıñ ko tırsun dilde kim
Ey şanem elmâsa âleş eylemez dirler ziyân*
45 (K.7.18)

Yakın mücadelelerde kullanılan silahlardan hançer üç beyitte; sinân iki beyitte; rumh ve remh ise birer beyitte zikredilmiştir. Hançer, beyitlerde söğüt ağacı ve gonca ile birlikte anılmıştır. Ayrıca memduha ait bir silah olarak zikredilmiştir. Sinân ise bir beyitte kaleme benzetilirken; başka bir beyitte şimşeğe benzetilmiştir. Aynı beyitte rumh ile ejderha yılan arasında ilgi kurulmuştur:

*Bîd-i hançer-dâra havfinden tezelzüller irüp
Hançerin elden düşürmüş heybet-i bād-ı hazân
44 (K.7.7)*

*Def'e-i tîr-i ta'n-ı bed-ğah itmege besdür baña
Cevşen eş'arum hatı vü kilk-i müşkînüm sinân
47 (K.7.39)*

*Rumh-i pîçânı ile berğ-i sinân güyâ
Ejderhâdur ki dehânında anuî berğ ura nâr
49 (K.8.14)*

11. MUSİKÎ ALETLERİ

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan musikî aletleri; ney (nây), kopuz, tanbûr, sâz, çeng ve rebâbdır.

Dîvânda adı en çok anılan musikî aleti; yedi beyitte zikredilen ney (nây)dir. Bilindiği gibi ney, kamıştan yapılan nefesli bir çalgı aletidir. Beyitlerde, sesinin yankı olması, içinin hava ile dolu olması, kamıştan yapılmış olması ve delikli bir alet olması nedenleri ile anılmıştır. Bilindiği gibi, ney Dîvân şirinde; özellikle Mevlevî şâirlerce adı sıkça anılan bir musikî aletidir. Efsaneye göre aşk sırrına sahip olduğu düşünülen ney, şâir tarafından aşkı anlatmak için kullanılmıştır. Beyitlerde âşğın zayıf düşmüş bedeni ile segiliden ayrı kalmanın verdiği acı ile ettiği feryâd ve figânlar neye ve ney sesine benzetilmiştir:

*Vasfî şol de'îlü zâ'îf olmuş durur kim cismine
Degse bir kez bir kişi biñ kerre iñler ney gibi
155 (G.97.5)*

*Her gice fâ şubh olınca ney gibi efgân idüp
İñlerem derd ile kim düşdüm cüdâ maḥbûbdan
120 (G.62.4)*

Eski Türkler'in millî çalgısı olan kopuz, Vasfî Dîvânı'nda altı beyitte anılmıştır. Telli bir musikî aleti olan kopuz; yirmiiki numaralı gazelin redifi olarak kullanılmıştır. Bu gazelde şâir; kopuzu âşîğın dostu olarak tasavvur etmiştir:

*Her kılı cism-i naḥîfînde figânlar eyler
Hem-nefes olalı Vasfî-i giriftâra kopuz
80 (G.22.6)*

İki beyitte adı anılan sâz ve bir beyitte adları anılan çeng ile rebâb; eğlence meclisinin birer elemanı olarak zikredilmişlerdir. Bir beyitte adı zikredilen tanbûr ise kopuz ile mukayese edilmiş ve kopuz tanbûrdan üstün tutulmuştur:

*Yâr u sâz u gül ü mül şoḥbeti lâzım bilüñüz
Çâre yokdur ki şafa ola bu çâr olmayacak
85 (G.27.4)*

*Gene 'azm-i şarâb-ı nâb idelüm
Güş-ı çeng ü ney ü rebâb idelüm
109 (G.51.1)*

*Hem-kiriş oldı uyup gerçi ki tanbûrlara
Heves itmez hele anlar gibi zünnâra kopuz
80 (G.22.3)*

12. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR

Yukarıda belirtilen eşyalar dışında Vasfî Dîvânı'nda adı anılan ve günlük hayatta kullanılan eşyalar “çerâğ, mûm, şem', fânûs, peymâne, bâlîn, yatak, perde, hicâb, tabak, şîşe, kadeh, sâgar, câm, sûrahi, na'l, nalçe, kafes, rişte, kullâb, halka, mimâr, zencîr, kemend ve pute”dir.

a. Çerâğ, Mum (Şem'), Fânûs

Bir aydınlatma aracı olan çerâğ, iki beyitte zikredilmiştir. “çerâğ-ı bostân u gülistân, rûşen çerâğı” şeklinde anılan çerâğ, aydınlatma, ışık verme özellikleri nedeni ile ele alınmış; nergis, gülşen, gülistân ve bostân ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*Nergis isterseñ saña zerrîn kade h nergis yiter
K'ol durur çeşm ü çerâğ-ı bostân u gülistân
45 (K.7.13)*

*Nazar kıl kim nice rûşen kılupdur yine bâğ- ı gül
Şanasın gülşemüñ olmuş durur rûşen çerâğı gül
93 (G.35.1)*

Vasfî Dîvânı'nda adından en çok söz edilen aydınlanma aracı mum (şem')dur. Beyitlerde “şem'-i dil-i sûhte, şem'-i rûh, şu'â-ı şem'-i cemâl-i hilâl” tamlamaları ile anılan mum; ışık kaynağı olması, yanarken erimesi, eğlence meclisinin önemli unsurlarından biri olması sebepleri ile ele alınır. Dîvânda en çok sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olarak kullanılır. Âşık sevgilinin mum olarak tasavvur edilen yüzünün ve yanağının pervânesidir. Yanarken erimesi ve sarı rengi nedeni ile âşığın hasta gönlü mum olarak düşünülür. Dîvânda sevgili tarafından âşığın bağrına saplanan oklar; mum olarak düşünülen bir başka unsurdur. Bu benzetmelerin dışında geceyi aydınlatması sebebi ile hilâl ile mum arasında ilgi kurulmuştur:

*Düşeli şem 'i ru huñ şevkına pervâne gibi
Mihnet odları olupdur şanemâ bâl ü perüm
103 (G.45.2)*

*Bu gice şem 'senüñ süzüşüñ görüp ey dil
Eridi yüreginüñ yağı yana yana seni
153 (G.95.6)*

*Tâ kim şu 'â-ı şem 'i cemâl-i hilâlden
Rûşen ola hemîşe bu fânûs-ı pür- hayâl
30 (K.2.40)*

İçine mum konulan bir cam muhafaza olan fânûs bir beyitte ele alınmıştır. “fânûs-ı hayâl” tamlaması ile zikredilen fânûs, Dîvân Edebiyatı geleneğine uygun olarak; gökkubbe olarak tasavvur edilmiştir. (K.2.40.)

b. Yastık (Bâfîn), Yatak, Perde (Hicâb)

Vasfî Dîvânı’nda yastık ve yatak birer beyitte; perde ise perde ve hicâb adları ile olmak üzere iki beyitte zikredilmiştir. Sevgilinin gözlerinin yay çekmekte usta olduğu; bu nedenle yastığını üzerinde daima yay bulundurduğu hayal edilmiştir. (G.79.5) Yine bir beyitte zikredilen yatak ise herhangi bir benzetmeye konu olmamıştır. Şâir sevgilinin yatağının güller ile dolmasını istemektedir. Örtme ve arkasındaki nesnelere saklama özellikleri ile ele alınan perde, beyitlerde gece ve sevgilinin güneş olarak tasavvur edilen yüzünü örten bir unsur olarak ele alınmıştır:

*Henüz şahid-i çarh âfitâb-ı âlem-tâb
Verâ-yı perde-i kuhlîden itmiş idi zuhûr
37 (K.5.5)*

*‘Arz’ eyledi cemâlini ol meh niķâbdan
Güyâ ki âfitâb idi çıķdı hicâbdan
123 (G.65.1)*

c. Tabak, Sürâhi, Şişe, Kadeh (Peymâne, Sagâr, Câm, Ayag)

Vasfî Dîvânı’nda tabak adı bir beyitte anılmıştır. Şâir söz ile tabak arasında ilgi kurmuş; mücevhere benzeyen sözlerini söz tabaklarında memduha sunduğunu belirtmiştir:

*Getirdüler yine elfâzdan tabaklarda
Kapuîda itmege ma’nâ cevâhirini nişâr
43 (K.6.35)*

İki beyitte adı anılan sürâhi içine şarap konulan bir kap olarak zikredilmiştir. İçini boşaltırken çıkardığı ses (kulkul) sürâhinin; sevgilinin dudağına duyduğu özlemi anlatmaktadır. Şâir sevgilinin aşkından kanla dolan yüreğini; içi kan renginde şarap ile dolu olan sürâhiye benzetmektedir:

*Midhat-i lâ'li'nde cāmā cām-fezā kavlım görür
Bes şurâhî n'eyesün meclisde kulkul itmeyüp
65 (G.7.3)*

*Ârzü-yı cām-ı la'li'le bu hūnî dil gibi
İçi kan taldı şurâhînüñ şarâb-ı nâbdan
112 (G.54.7)*

Bir beyitte yer alan şişe kırılma özelliği nedeni ile âşığın gönlüne benzetilmiştir. Âşığın aşk ve vefa ile sevgiliye verdiği gönlü, sevgilinin cefasından bir şişe gibi ufalanmıştır:

*Ey dōst dilüm mihr ü vefā elüñde
Bir şîşe idi seng-i cefā ile uvandı
149 (G.91.6)*

Bezm âleminin vazgeçilmez bir unsuru olan kadeh, beyitlerde kadeh, peymâne, ayag ve cām adları ile anılmıştır. Rengi, içinde şarap bulunması ve şekli bakımından çeşitli tasavvurlarda yer almıştır. Kadeh bu özelliklerinden dolayı; sevgilinin ağzı ve dudakları ile goncaya benzetilmiştir. Bir beyitte ise; Cem ile birlikte anılmıştır:

*Cām-ı mey-i murâda bulam dest-res eger
Himmet olursa hazret-i Cem-ihtidârdan
110 (G.52.6)*

*Maḥabbet cür'asın nüş itmek için 'andelîb-i mest
Şanasın goncalar cām-ı şarâb-ı ergāvānîdür
51 (K.9.2)*

*Meygün lebünüñ yādına ey saķî-i mehveş
Şun nüş ideliim bir iki sāğar mey-i bî-gaş
83 (G.25.1)*

d. Na'l, Na'lçe, Kafes, Rişte, Kullâb, Halka, Mismâr, Zencîr, Kemend, Pûte

Bilindiği gibi na'l, ayakkabı, pabuç, binek hayvanlarının tırnaklarına çakılan bir madde ve oturulacak yerlerin en aşağısı anlamlarına gelmektedir. Dîvânda dört beyitte adı anılan na'l (Bir beyitte na'lçe ile birlikte anılmıştır.) Memduhu ve sevgiliyi övmek için

kullanılmış, memduhun ve sevgilinin adına ait bir eşya olarak zikredilmiştir. Bir beyitte ise şâir, memduhun yolunda “pâyâmâl olmak” istediğini belirterek; kendisi ise na’l arasında ilgi kurmuştur:

*Geh na 'çene şehîh olur gâh na 'lîñe
Ya 'nî diler yoluñda seniñ ola pâyâmâl
29 (K.2.20)*

Bir beyitte yer alan ve içinde kuşların yaşadığı bir mekân olan kafes; şâirin kendisini bülbüle benzettiği bir tasavvurda anılmıştır. Şâir, kendisinin cennet bahçesinin bülbülü olduğunu; ancak nağmelerinin toprak kafes (dünya) içinde kaldığını belirtmektedir:

*Vasfîyâ ben 'andelib-i gülşen-i firdevs iken
Hayf bu hâkî kafesde tab'î hoş-elhânuma
128 (G.70.7)*

İplik (rişte) kelimesi bir beyitte yer almıştır. Şâirin inciye benzeyen beyitlerinin ipliğe dizili olduğu belirtilmiştir. İki beyitte zikredilen çengel (kullâb) şekli bakımından ele alınmış; âşğın gönlünü saran gam ve gül dikenini kullâba benzetilmiştir. Halka yuvarlak şekli nedeni ile ele alınmış; üç beyitte zikredilmiş ve memduhun veya sevgilinin kapısının halkası olarak yer verilmiştir. Halka, şekli nedeniyle âşğın gözü ve hilâl ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*Halka-veş gitmez gözüm Vasfî der-i dildârdan
Güyyâ kim halka-i derdür hem'în ol bâbda
136 (G.78.5)*

“Zencîr-i ışk” ve “zencîr-i zülf” tamlamaları ile iki beyitte anılan zincir, âşğın gönlünün deli olarak hayal edilmesi, delilerin zincire bağlanmaları ve sevgilinin zülfünün zincire benzetilmesi sebebiyle ele alınmıştır:

*Zencîr-i zülf ile dili dîvâne eyledüñ
Sem'î-i ruhuñla cânımı pervâne eyledüñ
90 (G.32.1)*

İki beyitte anılan kemend, şekil ve uzunluk yönünden âşığın “dûd-ı âh”ı ve sevgilinin zülfü ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. Bir beyitte zikredilen mismâr gül ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. İçinde çeşitli maddelerin eritilmesinme yarayan bir eşya olan pota, bir beyitte ve “pûte-i gül” tamlaması ile anılmış; gül potasında eriyen varlık bülbülün hasta gönlü olarak ifade edilmiştir:

*Pûte-i gülde olan hürde-i zer şanma ki gül
Ateş-i bülbül-i dil-ğastedür ol hürde şirâr
48 (K.8.5)*

13. ÂDET VE GELENEKLER

Vasfî Dîvânı’nda âdet unsuru üç beyitte anılmıştır. Ancak ele aldığımız çeşitli bölümlerde de yeri geldikçe üzerinde durduğumuz gibi, beyitlerde âdet ve gelenekler ile ilgili çeşitli ipuçları mevcuttur. Dîvânda tesbit edebildiğimiz âdet ve gelenekler şunlardır: Göze sürme çekilmekte, kulağa küpe, boyna gerdanlık takılmaktadır. Yaraların tedavisinde merhem kullanılmakta; deliler zincir ile bağlanmakta; hasta olan kişiler dostları tarafından ziyaret edilmektedir:

*İşka düşdüm başuma üşdi belâ ü derd ü gam
Hasta oldum görmege geldi yine yârân beni
147 (G.89.5)*

Ramazan ayı ve ramazan bayramının başlamasının işareti olarak ayın hilâl şeklinde görünmesi kabul edilmektedir. Kimyâ ile toprağın altın yapılabileceğine, nisan yağmurunun sedefin içine düşmesi ile incinin oluştuğuna inanılmaktadır. Şarap, yasaklanmış, haram olan bir maddedir. Ölen kişinin mezarı ziyaret edilir ve kendisine dualar okunur:

*Öldi Vasfî derd ile gel lutf idüp sinine söğ
Kim du ‘â itmek şehâ ‘âdet durur sîn üstine
137 (G.79.7)*

Sağlıklı olmak, sağlıklı olduğuna şükretmek amacı ile kurban kesilmektedir. Bir çok beyitte ise âşık kurbanı benzetilmiştir ve sevgiliye kavuşmak için kurban olmaya razıdır:

*Gözleri öldürse 'uşşâkı n'ola 'âdet budur
Kendü sağ olmağa qurbân eylemek bîmârlar
74 (G.16.3)*

III. BÖLÜM: İNSAN

A. İNSAN

Vasfî Dîvânı'nda birer beyitte “insân” ve “âdem” iki beyitte “İns ü cân” ifadeleri ile anılan insan unsuru için müstakil olarak söylenen pek fazla bir şey yoktur. Dîvânda insana ait özellikler sevgili, âşık ve rakip kavramları ile verilmiştir. İnsan kavramının anıldığı bu dört beyitte şâirin genel olarak insana bakışı ile ilgili yer alan tek özellik; iyi bir insan olmak için âşık olmak gerektiğidir:

*Pâdişâh-ı ins ü cân olmak dilerseñ 'âşık ol
'Ârif ü rind-i cihân olmak dilerseñ 'âşık ol
96 (G.38.1)*

B. GÜZELLİK

1. GENEL OLARAK GÜZELLİK (HÜSN, MELÂHAT, CEMÂL, CEMÎL)

Güzellik, Vasfî Dîvânı'nda sıkça anılan kavramlardan biridir. Beyitlerde ele alınan güzellik çoğunlukla insan güzelliğidir. Şâir çeşitli hayal ve benzetmeler ile ele aldığı güzellik kavramını geçici olarak nitelemiş bu yüzden iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

*Bil gânimet kim geçer hüsniñ bahârı devridür
İç müdâm ey şâh fevt-i furşat-ı gül itmeyüp
65 (G.7.4)*

2. GÜZELLİK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bahar mevsimi, bağ, gülşen, gül ve çemen Vasfî Dîvânı'nda güzelliğin teşbih edildiği unsurların başında gelmektedirler. Bilindiği gibi, bahar mevsimlerin en güzeldir. Bahar güzelliğinin, içerdiği güzellik unsurlarının yanısıra geçiciliği bakımından da güzellik

ile benzerlik göstermektedir. Bahar mevsiminin bu özellikleri güzelliğin bahara teşbihine sebep olmuştur. Güzelliğin bağ, gülşen ve çemene benzetilmesi ise; sevgilinin güzellik unsurlarının bu mekânlarda bulunan varlıklara benzetilmesine dayanmaktadır. Sevgilinin boyunun ve yürüyüşünün selviye; gülüşünün güle, ağzının goncaya ve güle teşbihi ve âşığın bülbüle benzetilmesi, bağ, gülşen, çemen ve gül unsurlarının güzellik için benzetilen olmalarına neden olmuştur:

*Bağ-ı hüsn içinde bir serv-i revānum var benüm
Bir gül-i nev-reste şūh-ı dil-sitānum var benüm*
102 (G.44.1)

*N'eyleyem ol gülşen-i hüsmüñ gül-i hāndanımı
Diñilemez ben bülbül-i şūr-idenüñ efgānımı*
146 (G.88.1)

Sevgilinin sultân olarak tasavvuru güzelliğin devlet olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*Serkeşlik idüp 'aşıkā cevri eylemez ol şāh
Çok çok yaşasun devlet-i hüsnüyle İlāhî*
160 (G.102.4)

Sevgilinin sultân olarak tasavvuru güzelliğin devlete benzetilmesine sebep olduğu gibi ülkeye teşbihine de neden olmuştur. Dîvânda bu teşbih “hüsn ili”, “iklîm-i hüsn” ve “mülk-i melâhat hisân” tamlamaları ile ifade edilmiştir:

*Hüsn ili sultānu olmuşsin mübârek bâd için
Bâdı gönderdüm kabûl it ol mübârek bâdımı*
150 (G.92.4)

Güzelliğin değerini herkesin anlamasının mümkün olmaması ve güzelliğin ancak onun farkına varıp ona gereken değeri veren kişilerin varlığı ile değer kazanması güzelliğin kitaba benzetilmesine sebep olmuştur. Sevgilinin güzelliği âşık ile değer

kazanmaktadır; şâirin “nâdân” olarak nitelediği rakibin bu kitabı anlamasına olanak yoktur:

*Añlamaz hergiz kitâb-ı hüsnüñ evşâfın raķīb
Müşkil olur eylemek her kişi nâdân ile bahş
67 (G.9.7)*

C. SEVGİLİ

1. GENEL OLARAK SEVGİLİ

Vasfî Dîvân’nda sevgili en çok ele alınan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde “cân, cân-perver, cânân, yâr, döst, mahebûb, sevdügüm, güzel, hûb, sanem, nigâr, şâh, şeh, padişâ, padişâh, sultân, husrev, meh, mâh, âfitâb, âfitâb-rû, güneş-rû, âhû, tıfl, cuvân, nev-cuvân, oğlân, şüh, dilber, dilber-i ra’nâ, dildâr, habîb, zemâne, bî-vefâ, hercâyî, mekkâr, gaddâr, ayyâr, sengîn-dil, cefâ-hû, cefâ-pîşe, cevr-pîşe, zâlim, dil-sitân, serv, serv-kadd, serv-i bülend, serv-i hürâmân, sehî-reftâr, kitâb-ı nâz, büt-şiken, yâsemen, gonca, gonca-i handân, gonca-dehen, gül, gül-izâr, lâle-izâr, lâle-ruh, gün yüzlü, meh-likâ, meh-rû, melek, melek-hûy, perî, perî-ruhsâr, perî-rûy, hûr, hûr-i cinân, beg, sipâhî, mâh-pâre, mâh-peyker, hilâl-ebrû, kemân-ebrû, sâkî, v.b.” ad ve sıfatlar ile yer alan sevgilinin en belirgin özellikleri güzelliği ve âşığa karşı ilgisizliğidir. Sevgili âşığa karşı son derece ilgisiz ve acımasızdır. Ona sürekli olarak, cevr ü cefâ eder, çoğu zaman doğrudan doğruya onun canına kasteder ve ona eziyet etmek için elinden geleni yapar. Sevgilinin bu özellikleri, onun “gaddâr”, “sengîn-dil”, “cefâ-hû”, “cefâ-pîşe” ve “cevr-pîşe” gibi sıfatlarla nitelenmesine sebep olmuştur:

*Yine bir şüh-ı cefâ-pîşe güzel cânânıñ
Uğrın uğrın bakışı gönlümi vîrân itdi
164 (Kı.3.2)*

*Gönlümüz mihr ile alup dutdılar cevr itdiler
Âh bu mekkârlar gaddârlar ayyârlar
74 (G.16.2)*

*Sengîn-dil midür bu gönüller kapañ nedür
Kim gördi sîm içinde ola seng dilberâ*

62 (G.4.5)

Görüldüğü gibi sevgili güzelliği ile âşığın gönlünü çalarak onu kendisine âşık ettikten sonra ona sürekli olarak eziyet etmektedir. Ancak, âşık bu durumdan şikâyetçi değildir. Bilâkis sevgilinin kendisine eziyet etmesini istemekte; bunu kendisi için bir lütuf, bir nimet olarak görmektedir. Çünkü âşık için sevgilinin kendisine yaptığı eziyetin azalması; sevgilinin onu unutması, ilgi göstermemesi demektir. Ki bu da âşık için en büyük felakettir. Sevgilinin âşığa yaptığı eziyeti tabii karşılamamak, ondan şikâyetçi olmak, sevgilinin değerini bilmemek demektir ve terbiyesizlik olarak görülür. Gerçek âşıklar sevgilinin cevr ü cefâsını lütuf olarak görürler:

*Câna gerçi kim işüñ cevr ü cefâdur şanemâ
Baña ol cevr ü cefâ mihr ü vefâdur şanemâ*

54 (Mu.10.V.1)

*Baña cevr ü sitemüñ lutf u keremdür ide gör
Gerçi çok görmişüz ey dōst senüñ bu keremüñ*

88 (G.30.3)

Sevgili âşığa karşı ilgisiz ve acımasız bir tavır sergilerken, rakipten ilgisini esirgemez. Daima rakiple birlikte. Sevgilinin cevr ü cefâsını hiç şikâyet etmeden, hatta lütuf ve kerem olarak görerek, çeken âşığın dayanamadığı ve şikâyetçi olduğu tek şey sevgilinin rakiple birlikte oluşu; kendisine göstermediği, kendisinden esirgediği ilgiyi rakibe göstermesi; vuslatını rakibe sunmasıdır:

*Vaşfiye rüzedür diyü vaşluñ harâm idüp
Sen gâyrularla mey içesin ola mı halâl*

94 (G.36.7)

Sevgili, yalancı ve vefasızdır. Hercai ve kararsızdır. İki yüzlüdür. Kurnaz ve hilecidir. Bir anı bir anına uymaz. Verdiği sözü tutmaz; ettiği yeminleri bozar. Bu

özellikleri nedeniyle beyitelerde “gül-i ra'nâ”, “bî-vefâ”, “hercâyî” “mekkâr”, “ayyâr” ve “Ahdi yok kavli yalan dildâr-ı peymânsuz” ifadeleri ile anılmıştır:

*Senüñ kavli ü qar âruñ yok hulâf-ı va deden öldüm
Yürü hey 'ahdi yok kavli yalan dildâr-ı peymânsuz
79 (G.21.3)*

*Mihr ile gönüm alup kahr ile öldürdüñ beni
Kanı â zâlim bizümle 'ahd u peymânuñ senüñ
89 (G.31.6)*

*Yağın olmuş durur işkuñda ben bî-dil helâk olmağ
Henüz ey bî-vefâ gönlüñdeki ol bed gümân gitmez
81 (G.23.3)*

*Ger ölem derdiyle ol hercâyîñüñ ben ey refîk
Lutf idüp seng-i mezârum üzre hâlüm yazasın
118 (G.60.3)*

Âşık tüm bu özelliklerine rağmen sevgilinin kendisine merhamet edeceğini umar; ondan kendisine merhamet etmesini ister. Pek az beyitte sevgilinin bu isteği yerine getirdiğine rastlamaktayız:

*Serkeşlik idüp 'aşığa cevır eylemez ol şâh
Çok çok yaşasun devlet-i hüsnüyle İlâhî
160 (G.102.4)*

Sevgilinin kişiliğinin en belirgin özelliklerinden biri de nâzlılığıdır. Nâz sevgilinin ayrılmaz bir parçasıdır. Onun nâzlı olmak için özel bir gayret göstermesine gerek yoktur; tabû olarak her hareketinde nâzlılık mevcuttur. Bu durum sevgilinin “kitâb-ı nâz” olarak anılmasına sebep olmuştur:

*Ben niyâz eyledüğümce n'ola yâr eylese nâz
Aña çün nâz virilmiş ezeli baña niyâz
77 (G.19.1)*

*Ol kitāb-ı nāzdan bir faşl okur ũşşāklar
Derd-i dil şerhinden eydürler revān yüz bāb-ı gām
105 (G.47.4)*

Sevgili, güzellik bakımından kusursuzdur. Güzelliği ile güzellik ülkesine padişah olmuştur. Güzellikte eşi ve benzeri yoktur. Yaş olarak genç ve tazedir. Güzelliği ile hayat verme; cân bahşetme ve canlandırma özelliklerine sahiptir. Bulunduğu yeri güneş gibi aydınlatır. Eğlence hayatının ayrılmaz ve yeri doldurulamayacak bir parçasıdır. Güzelliğinin ve kendisine verilen değerin farkındadır; hatta bazı beyitlerde güzelliğinden dolayı mağrur olduğu görölmektedir. Kendisine duyulan aşkın kıymetini bilmez; paraya, servete ve zenginliğe değeri verir:

*Bu hālet içre irüp bir habīb-i cân-perver
Ki hūr hüsnine andan irerdi niçe kuşūr
37 (K.5.7)*

*Yār u sāz u gül ü mül şohbeti lāzım bilüñüz
Çāre yokdur ki şafā ola bu çār olmayıcak
85 (G.27.4)*

*Gül-i ruhsāruña mağrūr olup iñletme beni
Nev-cuvānsın şanemā cevr ü cefā eyleme fen
116 (G.58.2)*

Beyitlerde kendisi ile ilgili olarak verilen özelliklerden; yapılan benzetmelerden genç ve taze olduğunu anlayabildiğimiz sevgilinin; bir beyitte yaşı açıkça belirtilmiştir:

*Bemüm pencāh-sāle zühd ü takvāmı yele virdi
Mey dü-sāle vü şevk-ı nigār-ı çārdeh-sāle
139 (G.81.7)*

Vasfi Dîvânı'nda sevgilinin cinsiyeti ile ilgili olarak verilen özellikler fazla belirgin olmamakla birlikte çoğunlukla kadın olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Ancak, bir beyitte sevgili için "güzel oğlan" ifadesine yer verilmiştir:

*Hep hevâ gitdi cıvânlık gideli n'ideyin âh
Kaldı başumda hemîn bir güzel oğlana heves
82 (G.24.4)*

2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Perî

Sevgilinin perî olarak tasavvuru perîlerin insanlara görünmemesi ve çok güzel olduklarına inanılması sebepleri iledir. Sevgili de perî gibi âşığa görünmez ve çok güzeldir:

*Gel ki şevk odına yandı dil ü cân 'ūd gibi
Hâne-i merdüme büy ile gelür çünki perî
158 (G.100.4)*

b. Melek, Hûrî

Sevgilinin melek ve hûrîye benzetilmesi yüz ve huy güzellikleri bakımındandır. Âşık sevgilinin bu özelliklerini “perî-rûy” ve “melek-hûy” ifadeleri ile dile getirmiştir. Beyitlerde sevgili ile melek ve hûrî arasında ilgi kurulmasının bir başka nedeni sevgilinin bulunduğu yerin cennet; rakibin şeytân olarak tasavvurudur. Bazı beyitlerde ise; sevgili ile melek ve hûrî unsurları mukayese etmek ve sevgiliyi yüceltmek amacı ile bir arada ele alınmışlardır:

*Bu şüret ile kim yaradupdur Hudâ seni
Hûr-ı cinân şamur gören ey meh-liķâ seni
148 (G.90.1)*

c. Bey (Beg), Husrev, Pâdişâ, Şâh, Şeh, Sultân

Bu unsurlar, Vasfî Dîvânı'nda sevgiliye benzetilen olan unsurların başında gelmektedirler. Bir çok beyitte sevgiliye ad olmuşlardır. Güzelliğin ülke, şehir veya devlete teşbihi, âşığın kul olarak tasavvur edilmesi, sevgiliden gelen her türlü davranışın âşık tarafından lütuf olarak kabul edilmesi, âşığın sevgilinin ilgisine ve merhametine muhtaç olması sevgilinin bu unsurlara teşbihine yol açmıştır. Ayrıca sevgilinin sultan

olarak tasavvuru, onun güzeller arasında birinci olduğunu, en güzel olduğunu da ortaya koymaktadır:

*Ol şâh zeri yok diyü ben kıluna her dem
‘Ayb eylemesiin ki utanur sonra yüzümden*
117 (G.59.4)

*Mişlüñ felek getürmedi devrüñde bir dañi
İklîm-i hüsne kılmağ için pâdişâ seni*
148 (G.90.6)

d. Cân, Tabîb

Âşığın sevgiliye verdiği değer, onun can ile ilgili tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur. Beyitlerde bu ilişki “cân-perver” tamlaması ile ifade edilmiştir. Bilindiği gibi insanın hayatını devam ettirmesinin sebebinin can olduğuna inanılmaktadır. Can, insanın bedenini terk ederse ölüm gerçekleşmektedir. Sevgili de âşığın yaşamasının sebebidir ve sevgiliden ayrılan âşığın yaşaması mümkün değildir. Sevgili, âşığın hayat kaynağıdır ve can gibi ona hayat vermektedir:

*Bu hâlet içre irüp bir habîb-i cân-perver
Ki hür hüsnine andan irerdi niçe kuşûr*
37 (K.5.7)

Sevgilinin tabîb olarak tasavvuru ise; âşığın dertlerinin, hastalığının kaynağı sevgili olduğu gibi dermanın ve şifasının da onda bulunmasıyla ilgilidir:

*Çâre ölmekdür hemân hecrüñde ben dil-hasteye
Döstüm anuñ gibi dermâna derdüñdür tabîb*
64 (G. 6.4.)

e. Gonca, Gül, Nihâl, Serv

Sevgilinin bu unsurlara teşbihi boyunun uzun ve ince oluşuna, yürüyüşünün ve endâmının güzelliğine, nâzlılığına ve yüzünün güzelliğine dayanmaktadır. Beyitlerde sevgilinin güle teşbihi sıkça görülen bir durumdur. Sevgilinin gül, gonca ve fidan olarak

tasavvur edilmesinde âşığın bülbül, rakibin diken olarak tasavvurunun yanısıra bu unsurların gençliği, tazeliği ve güzelliği temsil etmelerinin de payı vardır. Goncanın yavaş yavaş açılışı ile sevgilinin nâzlı oluşu arasında ilgi bulunmaktadır. İki renkli bir çiçek olan “gül-i ra'nâ” sevgilinin iki yüzlü oluşunu temsil etmektedir. “gül-i nevreste”, “gül-i ter”, “nihâl-i gül” tamlamaları sevgilinin tazeliğini, gençliğini ifade etmektedir. Sevgilinin gül olarak tasavvurunda letâfet, zerâfet ve nazıklık gibi özelliklere sahip oluşu da önemli bir yer tutmaktadır:

*Güler ol yâr bu ben bülbülü giryân olıcağ
Goncadur gülse n'ola gül gibi bârân olıcağ*
86 (G.28.1)

*Diñlemezsın bülbül-i şûrîdenem feryâdımı
Ey gül-i ra'nâ benüm senden kim ala dâğımı*
150 (G.92.1)

*Hârlardur hem-demüñ nâlem işitmezsın benüm
Gülsın ammâ diñlemezsın bülbülüñ âvâzesin*
118 (G.60.4)

Sevgilinin selvi olarak tasavvuru, uzun ince boyu, endâmı ve yürüyüşündeki zerâfet sebebiyledir. Selvinin rüzgâr nedeniyle salınması ile sevgilinin salına salına, nâzlı nâzlı yürüyüşü arasında ilgi kurulmuştur. Âşığın sevgili için döktüğü gözyaşlarının akarsu olarak hayal edilmesi de sevgilinin selviye teşbih edilmesinde önemli bir yer tutmaktadır:

*Cihânda şu gibi taşlarla döğünüp yürüyem
Çü ben amuñ gibi serv-i revândan ayrıldım*
104 (G.46.3)

*Ne yavuz yeller esüpdür 'aceb ol gülşene kim
Lerzeler var durur ol serv-i hırâmânumda*
140 (G.82.4)

f. Ay, Güneş

Sevgilinin bu unsurlara teşbihi güzelliğini yüceltmek amacı iledir. Bazı beyitlerde sevgiliye ad olmuşlardır. Sevgilinin davranışları ile ay ve güneşin tabii hareketleri arasında kurulan ilgi bu tasavvurlara yol açan bir başka sebeptir. Sevgilinin âşiğa her zaman görünmemesi, çoğunlukla geceleri bezm âlemlerinde ortaya çıkması, kararsız ve hercaî olarak nitelenen kişiliği ile ayın ve güneşin her zaman görünmemesi sürekli olarak birbirlerini takip ederek devretmeleri arasında ilgi kurulmuştur. Âşığın âhının güneşi kapatan bir duman olarak tasavvuru da bu hayalin oluşmasında rol oynamaktadır. Sevgilinin bu unsurlara teşbihinde ay ve güneşin etrafi aydınlatmalarının ve parlaklıklarının yanı sıra güneşin yakıcı özelliği de önemli bir yer tutmaktadır:

Şem 'ün ey meh bu gice başına odlar yakayın

Dil uzatdı saña meclisde ya ol öle ya ben

114 (G.56.4)

Germ olduğınca incidür ol meh beni belî

Germiyetinde incinülür âfitâbdan

123 (G.65.2)

Bazı beyitlerde ise ay ve güneş, sevgilinin güzelliğini yüceltmek için mukayese unsuru olarak kullanılmış ve sevgilinin bu unsurlardan üstün olduğu dile getirilmiştir:

Kim nisbet ide mihr-i cemâlini aya kim

Yirden göke tefâvüti var anuñ ay ile

133 (G.75.2)

Ögmeñ baña mahbüb diyü mihr ile mâhı

Dünyâda güzel sevmezem illâ Memi şâhı

160 (G.102.1)

g. Cuvân, Tıfl

Vasfi Dîvân'nda sevgili gençliğiden ve güzelliğiden dolayı bir beyitte cuvân; iki beyitte tıfl olarak nitelenmiştir:

*Hudâdan isterem ey cevr-piše dildârum
Ki 'âşık ide senüñ gibi bir cuvâna seni*
153 (G.95.3)

*Ol şâh dañi tıfl durur gânze okıyle
Vasfî kılın öldürse yazılmaya günahı*
160 (G.102.5)

*Virdi bir tıfl-ı perî 'ışkıñ Allâh baña
Ki benim hâlümü bilmez ölirin âh baña*
59 (G.1.1)

h. Dür

Sevgilinin inciye teşbihi aşkın “ummân” olarak tasavvuruna dayanmaktadır:

*Senüñ için heves-i 'ışkıña düşsem n'ola kim
Dür için şimdi mi kıldı kişi 'ummâna heves*
82 (G.24.3)

ı. Âhû

Sevgili ürkekliği, güzelliği ve özellikle gözlerinin güzelliği nedenleri ile âhûya benzetilmiştir. Bu özelliklerinin yanısıra âhûnun insanlara yaklaşmaması, onlardan uzak durması ve sevgilinin av olarak tasavvuru bu benzetmeye sebep olan diğer hususlardır:

*Esîr olalı ol âhûya Vasfî
Şorar irdüğine kim kani âh o*
126 (G.68.6)

*Yine ey âhû-yı vahşî kime yâr olmuşsun
Kimüñ ağına düşüp kime şikâr olmuşsun*
113 (G.55.1)

i. Sanem

Sevgilinin sanem olarak tasavvuru âşığa ilgisiz oluşuna, zâlimliğine ve taş kalpli olarak nitelenmesine dayanır. Sanem unsuru bir çok beyitte doğrudan doğruya sevgiliye ad olarak kullanılmıştır:

*Âhen olaydı göñlüne âhum iderdi kâr
Bildüm güzellerüñ şanemâ bağrı taş olur
69 (G.11.5)*

D. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1. SAÇ, KÂKÛL (ZÛLF, KÂKÛL, MÛY, MÛ, TURRA) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Dîvânda sevgilinin saçı, âşığı en çok etkileyen güzellik unsurlarından biri olarak göze çarpmaktadır. Vasfî Dîvânı'nda "Saç, kara saçun, saçun girihleri, zülf ü hatı, zülf-i nigâr, zülf-i perîşân, zülf-i pür-çîn, zülf-i semensây, zülf-i siyeh, aks-i zülf-i yâr, aks-i ser-i zülf-i siyeh, zencîr-i zülf, zülfün hevesi, zülfün yiri, zülfün evsâfi, zülfün reseni, kara zülfünü, zülfi hevâsı, zülf-i dâr, zülf-i sevdâsı, mû, mûy, kâkûl, hayâl-i kâkûl, turra-i tarrâr-ı anberbârlar" ad ve tamlamaları ile anılan saç ve kâkûl, şekil, renk ve koku bakımlarından ele alınmıştır. Dîvânda sevgilinin saçı, dağınk ve perîşân hali ile, siyah rengi ve uzunluğu ile, olduğu gibi güzel kokusu ile de çeşitli tasavvurlarda yer almıştır. Beyitlerde saç ile ilgili olarak (şekil yönünden) perîşân, girih, pür-çîn sıfatları kullanılmıştır. Bu sıfatlar onun uzunluğuna ve dağınıklığına dayanmaktadır. Sevgilinin saçının özelliklerini ifade eden bu sıfatlar ile âşığın içinde bulunduğu ruh hali arasında bir paralellik söz konusudur. Sevgilinin saçını, tarif etmek için resen, zincir, mâr, kemend, ağ, halka, sünbül gibi unsurlardan da yararlanılmıştır.

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin saçı âşığın gönül kuşunun yuvası olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın gönlü daima yuvası olarak gördüğü sevgilinin saçlarına gitmek, ona asılmak ve orada kalmak istemektedir:

*Ruğlarıñ devrinde ço mesken itsün zülfüñ
Kim bahâr eyyâmıdır her murgâ vaqt-i âşiyân
45 (K.7.19)*

Saç inceliği ve uzunluğu, bağlama özelliği yönlerinden ipe (resen) benzetilmiştir. Vasfî, belâ tuzakı “dâm-ı belâ” olarak nitelendirdiği sevgilinin zülfünün, boynuna dolandığını belirtmektedir:

*Vasfî-i hâsta neler çekdügin Allâh bilür
Tağalı dâm-ı belâ boynına zülfün reseni
151 (G.93.5)*

Dîvânda saç ile zincir arasında kurulan ilgi her ikisinin de uzun ve örgülü olması yönleri ile gösterdikleri benzerlik sebebiyledir. Ayrıca her ikisinin de bağlama özelliği vardır. Bilindiği gibi eskiden delileri zincire bağlayarak, iyileşene kadar bu şekilde korurlarmış. Şâir bu özellikten yararlanarak, sevgilinin zincire benzeyen zülfünün gönlünü dîvâne ettiğini belirtmektedir:

*Zencîr-i zülf ile dili dîvâne eyledüñ
Şem^e-i ruhuñla cânımı pervâne eyledüñ
90 (G.32.1)*

Dîvânda sevgilinin saçının şekil yönünden benzetildiği bir başka varlık yılan (mâr)dır. Âşğın gönlü, sevgilinin saçına dolanmak ve onunla oynamak istemektedir, fakat bu yılan ile oynamak kadar tehlikelidir:

*Zülf-inigâra ey göñül el şunma gey şakın
Kanuña şuşaduñ ise var oyna mâr ile
145 (G.87.4)*

Vasfî Dîvâmı’nda sevgilinin saçıyla, kemend ve ağ arasında şekil yönünden ilgi kurulmuştur. Bu maddeler çeşitli varlıkları yakalamaya ve tutmaya yararlar ve halka şeklindedirler. Âşğın gönlü, sevgilinin zülfünün kemendi ile yakalanmış ve esîr edilmiştir:

*Yine dil boynuna zülf-i siyehüñ şaldı kemend
Dem mi vardır ki şehâ geçmeye bend üstine bend
68 (G.10.1)*

Dîvânda saçın ağa benzetilmesinin sebebi, şekil benzerliğinin yanı sıra, âşığın gönlünün kuş olarak tasavvur edilmesidir:

*Gördüm çü kara zülfüñi ol ağ arasında
Şayd oldu göñül murgı kalup ağ arasında*
142 (G.84.1)

Vasfî Dîvâm'nda sevgilinin saçının şekil yönünden benzetildiği bir başka varlık sümbüldür. Saçın sümbüle benzetilmesi, çokluğu, karışık ve dağınık olması sebebiyledir. Ayrıca koku ve renk yönünden de benzerlik gösterirler. Bilindiği gibi, sümbül siyaha yakın kırmızı renktedir. Beyitlerde sümbül sevgilinin saçını temsil ederken; gül de yüzünü temsil etmektedir:

*'Aks-i zülf-i yâr Vasfî gözlerüm yaşında şan
Cübâr içinde 'aks-i deste-i sümbül durur*
72 (G.14.5)

*Ne var kâküllerüñ olmazsa hüsnüñe ziyân olmaz
Gülistân pür-gül olsun gam degül olmazsa sümbülsüz*
78 (G.20.3)

*Zülfüñ evşânda Vasfî bir gâzel yazmış yine
Tâze sümbüllerle tezyîn eylemiş dîvânım*
146 (G.88.8)

Beyitlerde sevgilinin saçı ile perde arasında kurulan ilişki, perdenin örtme, gizleme özelliğine dayanmaktadır. Sevgilinin zülfü yüzünü örtmekte; ona perdedâr olmakta; bu nedenle sevgilinin gün yüzünü göremeyen âşığın gözünde dünya sevgilinin saçları gibi kararmaktadır:

*Zülfüñ kaçan ki gün yüzüne perdedâr olur
'Âlem gözüme kara saçun gibi târ olur*
70 (G.12.1)

“Ömr-i dırâz, tûl-i emel” beyitlerde uzunluğu yönünden zülf ile birlikte ele alınan unsurlardandır. Şâir sevgilinin zülfünün kendisine tûl-i emeller verdiğini, uzun ömrün sevgilinin zülfünde olduğunu belirtmektedir:

*Ruḥuñ fikrin iderken baña zülfüñ
Virür tül-i emeller taze taze*
144 (G.86.4)

*Her kaçan zülfüñi görürsem ayagüñda yatur
Ḥoš varur meskenet eyler şanemâ ömr-i dirâz*
77 (G.19.6)

Dîvânda dâr, şekli ve can alma özelliği nedeni ile saç ile ilgi kurulan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin saçının dâr olarak tasavvurunda, can veren âşik ve âşığın gönlüdür:

*Zülfine ber-dâr idem dirse göñül dilber seni
Bil ki devlet var imiş başuñda daḥi yüri var*
73 (G.15.2)

*Zencîr-i ışkı boymuñda kim taḫdı dir iseñ
Dâr-ı cihânda bir güzelüñ zülfü dâridur*
71 (G.13.4)

Dîvânda zülfün kanat olarak ele alındığı tasavvurda, sevgili bir perîye benzetilmiş, yüzünün perî yüzü “rûy-ı perî”; “zülf ü hat” ın ise perî kanatları olduğu hayal edilmiştir:

*Ol perî-rûy u melek-ḥüya n'ola dinse perî
Rüyudur rûy-ı perî zülf ü ḫatı bâl ü peri*
159 (G.101.1)

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin saçı ile ilgi kurulan kokular; misk, müşk, anber ve semendir. Saçın bu kokular ile ilgisi güzel kokmasındandır. Şâir sevgilinin saçının kokusunu bu maddelere benzetmiştir:

*Yiller esdürmez ruḥuñ üstine ey dilber saçuñ
Her kaçan kim yil ese dîtrer o miskîn üstine*
137 (G.79.3)

*Ḳıldı âşüftesi bu zülf-i semen-sây beni
İtdi derd ü gam ile bî-ser ü bî-pây beni*
55 (Mu.11.I.1)

Dîvânda “anerbâr” olarak nitelenen sevgilinin saçı aynı beyitte; âşîğin gönlünü çaldığı için; yankesici “tarrâr” olarak da nitelenmiş ve âşîğin gönlünü perîşân ettiği belirtilmiştir:

*Vasfîyâ bir dem perîşânlıktan itmezler halâş
Gönlümüz bu turra-i tarrâr-ı anerbârlar*
74 (G.16.5)

Vasfî Dîvân’nda sevgilinin saçı ile renk yönünden ilgi kurulan varlıklar; gece, sevdâ ve âşîğin kara bahtıdır. Saçın bu maddelere teşbih edilmesinin sebebi renklerinin siyah oluşudur. Sevgilinin saçının sıfatı olarak kullanılan bu sözlerden “sevdâ” kelimesi hem siyahlık, karanlık hem de sevgi anlamları ile kullanılarak tevriye yapılmıştır:

*Gice gündüzsüz ü gün gicesüz olmaz mukarrerdür
Senüñ gül ruhlaruñ cânâ nedendür böyle kâkülüz*
78 (G.20.2)

*Hayâl-i kâkülüñ derd-i serümdür
Ne sevdâ i ki her dem başuma bu*
127 (G.69.6)

*Zülfî sevdâsın iden kessün ümîdi Vasfî kim
Şâdmân olur mı bend itse dili kullâb-ı gâm*
105 (G.47.5)

2. KAŞ (EBRÛ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Kaş, sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biridir. Bilindiği gibi, kaşın en önemli özelliği, eğri olmasıdır. Dîvânda kaş ile ilgili tasavvurlar, onun bu eğri şekline bağlı olarak oluşturulmuştur. Beyitlerde kaş ile ilgi kurulan varlıklar; hilâl, kemân, mihrâbve nûn harfidir. Beyitlerde hilâl, sevgilinin kaşları için benzetilen olan varlıkların başında gelmektedir:

*Eksük gedük kuluñ durur ey meh senüñ hilâl
Hiç ide mi kaşuñla gelüp da vî-i kemâl*
97 (G.39.1)

*Ebrûna beñzerem dir imiş lutf ile hilâl
Beñzer ki ey şanem yeñile oldu bu hayâl
94 (G.36.1)*

Dîvânda kemân ile sevgilinin kaşı arasında kurulan benzerlik, şekil yönündendir. Âşık bu kaşların kurbanı olmaya hazırdır:

*Kemân-ebrûlaruñ kurbânı olmak
‘Aceb budur olupdur Vasfîye hû
127 (G.69.7)*

Sevgilinin kaşının mihrâba benzetilmesi, aralarındaki şekil benzerliği nedeni ile olduğu gibi, aynı zamanda sevgilinin cemâlinin, âşığın Ka’be’si oluşu ve âşığın onun cemâline yönelerek secde etmesi sebebiyledir:

*Kaşlaruñ ben togru şandum secde kıldum sehv imiş
K’egrilik olmamağ olmaz kâfirî mihrâbda
136 (G.78.2)*

*Secde çoğ itmiş durur Vasfî kemân-ebrûlara
Kaşuñ öñünde kazâ itsün kim eylermiş galat
84 (G.26.5)*

Vasfî Dîvânı’nda sevgilinin kaşının kavisli şekli nedeni ile benzetildiği bir başka varlık ise nûn harfidir:

*Nem kodu dîdede kim zulm ile yağmalamadı
Nûn kaşuñla senüñ ey şanem ol mîm femüñ
88 (G.30.6)*

3. GÖZ (ÇEŞM, DÎDE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi, göz sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Göz, kirpik, kaş, gamze gibi diğer güzellik unsurları ile bütünlük oluşturur. Göz, sevgiliye ait olan bütün özellikleri taşımaktadır. Vasfî Dîvânı’nda sevgilinin gözleri için kullanılan sıfatlar ve benzetme unsurları şunlardır: Mest, mahmûr, kâfir, kemândâr, câdü-yı fettân, âfet,

âhû, harâmî. Göz ile beraber ele alınan eylemler ise; şu şekilde sıralanabilir: Hışm etmek, öldürmek, kan dökmek, kan içmek, vahşet etmek, âşığın gönlünü delmek, mest etmek.

Sevgilinin gözünün önemli özelliklerinden biri, onun sihirdaki ustalığıdır. Âşıkları büyülemeye ve kendisine bağlamaya onun üstüne yoktur. Dîvânda gözün bu özelliğini belirtmek için “câdû-yı fettân” tamlaması kullanılmıştır:

*Gözlerüñ sihr ile mihr üstinde tutmuşdur makâm
Kim ide bu fende ol câdû-yı fettân ile bahş*

67 (G.9.5)

Gözün baygın bakışı, onun mest ve mahmûr olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Âşığın kanının renk bakımından şaraba benzetilmesi bu tasavvurun sebeplerinden biridir. Sevgilinin mahmûr gözleri, âşığı da etkilemekte ve onun “mest-i ışk” olmasına neden olmaktadır:

*Ne için mest gözüñ kanını Vasfîñüñ içer
Şâh- ‘âdil çü yasağ itdi k’içilmeye şarâb*

63 (G.5.5)

*Maħmûr gözlerüñle beni mest-i ‘ışk idüp
Yirüm müdâm güşe-i meyħâne eyledüñ*

90 (G.32.3)

Âşığın kanının renk yönünden şaraba benzetilmesinin sebep olduğu bir başka tasavvur ise; sevgilinin gözlerinin kâfir olarak nitelenmesidir. Aynı zamanda “harâmî” olarak nitelenen sevgilinin gözü, şarap içmeye, bir başka deyişle âşığın kanını içmeye düşkündür. Gözün harâmî olarak nitelenmesine âşığın canına kast ederek, onu öldürmek istemesi neden olmuştur. Aynı zamanda kelimenin “haram” anlamından da faydalanılarak iştikâk sanatı yapılmıştır:

*Vasfî ħarâmî çeşmi n’ola içse ħamımı
Mey içmek oldı mezheb-i küffârda ħalâl*

97 (G.39.5)

*Rûzedür kâfir gözüñ kan içmesün didüm didi
Rûzesi kâfirlerüñ şımmaz şarâb-ı nâbdan*

112 (G.54.4)

Vasfî Dîvânî'nda sevgilinin gözünün en çok ele alınan özellikleri, onun âşığın canına kast etmesi, âşığa hışm etmesi, kan dökücü ve kan içici oluşudur. İnsana ait olan bu özellikler, sevgilinin gözüne maledilmiştir:

*Biñ 'âşık öldürür gözi bir merhabâ ile
Öldürdi reşk ile beni derd ile merhabâ
62 (G.4.6)*

*Hey di hışm itmesün iñen dañi 'uşşâka gözüñ
Hôş degül merdüme hışm eyleme bîmâr olıcağ
87 (G.29.3)*

*Lebüñe kaşd ider Vasfî görelden çeşm-i hûnrîzüñ
Nic 'itsün 'âşık-ı miskîn kıyar göz göre cânına
131 (G.72.5)*

Sevgilinin gözünün “Türk-i kemândâr” olarak tasavvuru, kaşların yay olarak tasavvur edilmesine dayanmaktadır. Kaşlar, sevgilinin gözünün âşığı öldürmek için ustalıkla kullandığı silahlarından biridir:

*Hey nice türk-i kemândâr olur ey meh-rû gözüñ
Kim kemân qor dâyimâ yatduğca bâlîñ üstine
137 (G.79.5)*

Vasfî Dîvânî'nda sevgilinin gözleri için kullanılan bir başka sıfat ise; âfettir. Âşık sevgiliden ayrı kalmasını ve onun gözlerini görememesini kıyâmet kopması, felâket olarak nitelendirmektedir ve sevgiliden ayrı kalmaktansa ölmeyi yeğlemektedir:

*Öldür beni kim sensüz eyâ gözleri âfet
Hecrûñ koparur başuma her lahza kıyâmet
66 (G.8.4)*

Sevgilinin gözlerinin âhû olarak tasavvuru, âhûnun gözlerinin güzelliği ve onun insanlara yaklaşmayan ürkek bir hayvan olması sebebiyledir. Âşık sevgilinin gözlerinin

kendisine yabancı durmasını, vahşet etmesini, âhûların insanlara dost, arkadaş (enîs) olamayacağı, fikri ile açıklamaktadır:

*İder vahşet beni gördükce çeşmüñ
Enîs olmaz imiş insâna âhû
127 (G.69.2)*

*Vasfîyâ tâ ki görüp çeşmini âhû dimişem
Beni öldürse gerek derd ile âh o dimişem
56 (Mu.11.VI.1)*

4. GAMZE VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfi Dîvânı'nda "gamze, gamze okı, tîr-i gamze" ad ve tamlamaları ile anılan gamze, bilindiği gibi sevgilinin yan bakışına verilen addır. Gamze, sevgilinin âşığa cevri ü cefâ etmek için kullandığı silahlardan biridir. Dîvânda gamze çoğunlukla oka benzetilmiştir. Gamzenin ok olarak tasavvurunda, gözün ve kaşın da önemli bir yeri vardır. Göz, âşığın canını ve gönlünü yaralamak için yay olarak tasavvur edilen kaşları ile oklarını hedefine göndermektedir. Ok olarak düşünülen gamzenin hedefi âşığın canı, yüreği, gönlü ve bağıdır. Bu tasavvurda yaralamak, öldürmek, kan dökmek, delmek gibi deyimler bolca kullanılmıştır:

*Tîr-i gamzeñ kaşd idermiş kim gelüp kanum döke
Kanlu olur girmesün lutf itsün ey meh kanuma
128 (G.70.6)*

*Ol şâh dañi tıfl durur gamze okıyle
Vasfî kılın öldürse yazılmaya günahı
160 (G.102.5)*

Vasfi Dîvânı'nda gamzenin hırsız (düzd) olarak tasavvuru, âşığın gönlünün virâneye benzetilmesine dayanır. Gamzenin hırsız olarak düşünülmesi kaçamak bakıştan dolaydır. Bilindiği gibi, Klasik Edebiyatımızda âşık için en tehlikeli ve öldürücü bakış, bu kaçamak bakıştır:

*Yir idinse bu yıkuğ göñlümi gämzeñ ne ‘aceb
Düzd olan kişiye yir olmaya vîrâne gibi*
154 (G.96.4)

Dîvânda gamze âşîğın iç huzuruna yaptığı etki sebebi ile belâ olarak da nitelenmiştir:

*Dile gämzeñ senüñ ey döst belâ ise yeter
Câna çeşmüñ eleme ‘ayn-ı ‘anâ ise yeter*
54 (Mu.10.IV.1)

Vasfî Dîvânı’nda gamzenin benzetildiği bir başka varlık ise cerrahtır. Sevgilinin gamzesi ile âşîğın yaralı gönlünü yararak, derd oklarının peykânlarını aramaktadır:

*Şanki bir cerrâhdur gämzeñ ki gelmiş sîneme
Her yana yarup arar derd okları peykânını*
146 (G.88.3)

5. KİRPİK (MÜJE, MÜJGÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı’nda“ fikr-i müje, müjgânı hadeng” olarak anılan sevgilinin kirpiği ile ilgili tasavvurlara fazla yer verilmemiştir. Ok (hadeng) olarak nitelenen kirpik yaralayıcı ve öldürücü bir özellik göstermektedir. Âşık sevgilinin kirpiğinin oklarına sînesini siper etmiş; fakat bu siper işe yaramamış ve oklar âşîğın canına saplanmıştır. Âşîğın gönül evinin duvarları, sevgilinin kirpiğinin fikri ile, “şekl-i Zü’lfikâr” ile işlenmiştir:

*Müjgânı hadengine ki sînem siper itdüm
Men ‘eylemedi cânıma geçdi siperümden*
124 (G.66.2)

*Ĥâneğâhı göñlümüñ fikr-i müjeñle Ĥusrevâ
Nağş olupdur her der ü dîvâra şekl-i Zü’lfikâr*
73 (G.15.4)

6. YÜZ, YANAK (CEMÂL, RÛY, TAL'AT, VECH, HADD, RUH, RUHSÂR, RÛ, LİKA, İZÂR, PEYKER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sevgilinin güzellik unsurları içinde en önemlisi olduklarını söyleyebileceğimiz yüz ve yanak, dîvânda adı en çok anılan, kendileri ile ilgili en çok tasavvur yapılan unsurlardır. Vasfî Dîvânî'nda "yüz, gün yüzün, gül yüzün, gül yüzün vasfî, hâb yüzün, yâr yüzün, gül yüzlü yâr, cemâl, vasf-ı cemâl-i dilber, dilber cemâli, mihr-i cemâl, tal'at, vech, perî-rûy, hadd, hadd-i handân, ruhsâr, aks-i ruhsâr, gül-i ruhsâr, perî ruhsârlar, semen ruhsâr, ruh, şevk-i ruhun, şem'-i ruhun, ruhun gamiyle, ruhun devrinde, ruhların devrinde, ruhun fikrin, ruhların şevkiyle, gül ruhların, sanem-i lâle-ruh, meh-rû, mihr-i meh-rû, meh-likâ, güneş-rû, sanem-i gül-izâr, lâle-izâr, hûbluk peykeri" ad ve tamlamaları ile anılan yüz ve yanak, tek bir unsur halinde değil; bir çok güzellik unsurundan mürekkep bir haldedir. Bilindiği gibi, yüz tasavvufta Allah'ın tecellisinin gerçekleştiği yerdir. Bu bakımdan bir güzellik meydanıdır. Âşığı en çok etkileyen güzellik unsurudur. Âşığın en çok görmek istediği, hasretine dayanamadığı yerdir:

*Hûbluk peykerine 'arz' idicek hûsn Cemîl
Saña 'arz' eylemiş ol hûsn zihî hûsn-i cemîl
98 (G.40.1)*

Âşığın sevgilinin yüzüne olan hasreti ve onu görme isteği ile yanıp tutuşması, sık sık "yüzünü görmek" tabirini kullanmasına sebep olmuştur. Bu tabir mecaz anlamı ile kullanılmış; yüz kelimesi ile sevgili kastedilmiştir:

*Mümkün olaydı yâr yüzün görmek ey göñül
Bu kanlı yaşum arada ger hâyil olmasa
132 (G.74.3)*

Vasfî Dîvânî'nda sevgilinin yüzü ve yanağı ile birlikte anılan varlıkların başında gül gelmektedir. Beyitlerde "gül yüzün, gül yüz, gül yüzi, gül yüzlü yâr, gül yüzlü, gül yüzlüler, gül-i ruhsâruna, gül-i semen-ruhsâr, gül ruhların, sanem-i gül-izâr" tamlamaları sıkça kullanılmıştır. Sevgilinin yanağının ve yüzünün gül olarak tasavvur edilmesinin en önemli nedeni renklerinin benzerliğidir. Ayrıca gül, sevgilinin yüzü ve yanağı gibi âlemi

süsleyen, ona güzellik katan unsurlardan biridir. Sevgilinin yanağının ve yüzünün gül olarak nitelendiği tasavvurda, âşık da çoğunlukla bübül olarak tasavvur edilmiştir:

*Ben kim cüdāyam ol şanem-i gül-îzârdan
N'olur baña bu güşen ü bâğ u bahârdan*
110 (G.52.1)

*Gül-i ruhsârûña mağrûr olup iñletme beni
Nev-cuvânsm şanemâ cevr ü cefâ eyleme fen*
116 (G.58.2)

*Gül yüzi vasfım Vasfiden işidüp didi yâr
Yaraşur ger ola bülbül bu benim güleşüme*
131 (G.73.5)

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olan bir başka çiçek ise; "sanem-i lâle-ruh, lâle-îzâr" tamlamaları ile anılan lâledir:

*Görelî sen şanem-i lâle-ruh (u) sîm-berüm
Ateş-i mihrüñ ile odlara yandı cigerüm*
103 (G.45.1)

*Vasfîyâ ömri übeş yirlere zâyi'dür o kim
Rûz u şeb manzarı bir lâle-îzâr olmayıcak*
85 (G.27.5)

Beyitlerde sevgilinin yüzü ve yanağı için çoğunlukla benzetilen olan gül, bazen de benzeyen olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Dilberüm ruhsârına lutf ile beñzer gül benim
Ol durur kim nâlişüm şeydâsıdur bülbül benim*
100 (G.42.1)

Yüz ve yanak, şekil, yuvarlaklık, parlaklık, aydınlık oluş ve çevresini aydınlatma özelliklerinden dolayı, gün, güneş (âfitâb, mihr) ve aya (mâh, meh) benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü de aydınlık ve parlaktır. Bunun yanında yüz ve yanakta bulunan bazı güzellik unsurlarının (zülf ve hatt gibi) geceye benzetilmesi, yüz ve yanağın gün, güneş ve

aya benzetilmesinde etkili olmuştur. Beyitlerde “gün yüzün, mihr-i cemâlin, güneş-rû, meh-likâ, mihr-i meh-rû, meh-rû” tamlamaları ile yapılan bu tasavvur, dîvânda yüz ve yanak ile ilgili olarak sıkça yapılan tasavvurlardan biridir:

*Zülfüñ kaçan ki gün yüzüñe perdedâr olur
‘Âlem gözüme kara saçuñ gibi târ olur*
70 (G.12.1)

*Țolunup gözlerümden ol güneş-rû
Didi kim sağ esen kal saña yâ hû*
127 (G.69.1)

*Bu şüret ile kim yaradupdur Hudâ seni
Hür-i cinân şamur gören ey meh-likâ seni*
148 (G.90.1)

Dîvânda ateş ve mum, sevgilinin yüzünün ve yanağının aydınlık ve parlaklıklarından dolayı benzetildiği diğer unsurlardandır. Sevgilinin yüzünün ateş ve mum olarak tasavvur edilmesinde, bu varlıkların yakıcılıkları da etkili olmuştur. Sevgilinin yüz ve yanağının mum olarak tasavvurunda, âşğın canı ve gönlü pervâne olarak hayal edilmiştir. Pervânenin mumun etrafında dönmesi, ona âşık olduğunun düşünülmesi, yanacağını bile bile ona koşması bu hayalin oluşumunda önemli sebeplerdendir:

*Yandı dil şem‘i ruhuñ şevkına pervâne gibi
Cân dañi itdi heves âh k‘o da yana gibi*
154 (G.96.1)

*N‘ola ditirse haddüñ üzre zülfüñ
Şehâ âteşde olur muzıarib mü*
126 (G.68.5)

Yüz ve yanak, parlaklıkları, durulukları ve temizlikleri bakımından aynaya da benzetilmişlerdir. Yüz ve yanağın ayna olarak tasavvurunda, aynanın görüntüleri aksettirme özelliğinin de rolü vardır:

*Haç degüldür görinen ruñları âyîne durur
Düşmiş âyîneye ‘aks-i ser-i zülf-i siyehi*
156 (G.98.4)

Yüzün Allah'ın tecelli ettiği yer olarak düşünülmesi, onun "nûr, dîn ve îmân" gibi kavramlarla bir arada anılmasına sebep olmuştur. Sevgilinin yüzünü rakibe göstermesi, onu iman etmeye çağırması olarak yorumlanmış; ancak sevgilinin bu çabasının boşuna olduğu ifade edilmiştir:

*Gösterme rakîb-i seg-i bî-dîne cemâlün
Olmaz çü müselmân aña 'arz eyleme îmân*
122 (G.64.5)

*N'ola ger zülfün yiri olursa cânâ ruḥlarun
Nûr olur amun yiri kim ser vire dîn üstine*
137 (G.79.4)

Dîvânda sevgilinin yüzünün ve yanağının güzelliğini belirtmek için; sevgilinin yüzü ve yanağı, görünmeyen fakat güzel oldukları düşünülen perîlere benzetilmiştir:

*Göflümüz âşüfte kıldılar perî-ruḥsârlar
Yaşumuz cüy itdiler serv-i sehî-refîârlar*
74 (G.16.1)

*Ol perî-rüy u melek-ḥüya n'ola dinse perî
Rüyudur rüy-ı perî zülf ü ḥatı bâl ü peri*
159 (G.101.1)

Âşık ulaşmak ve daima görmek istediği sevgilinin yüzünü, Allah'ın kendisine verdiği bir ihsan, nimet olarak görmekte; onun kendisine ait olduğunu düşünmektedir:

*'Âlemde her kimesneye bir nesnedür naşîb
Dilber cemâli Vasfî olupdur saña 'atâ*
62 (G.4.7)

7. BEN (HÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Siyah rengi, küçüklüğü ve şekli sebepleri ile ele alınan bir güzellik unsurudur. Sevgilinin yüzünde bulunması nedeni ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Beyitlerde,

yüz, yanak, dudak ve ayva tüyleri ile birlikte anılmıştır. Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin benleri renk ve şekil bakımından noktaya ve fülüle benzetilmiştir. Siyah rengi ile karabibere benzetilen ben, aynı zamanda "Hindî" ile beraber de anılmıştır:

*Ruĥlaruñ üzre nedür ĥâlîñ lebüñde yok çü ĥat
Bu ĥilâf-ı 'âdet ancak k'ola ĥatdan öñ muĥat*
84 (G.26.1)

*İlâhî olmasun ĥâlî yüzüñde ĥâl-i müşkîñüñ
Ki kâfûra ziyân irişür ey meh olsa fülfülsüz*
78 (G.20.5)

*Didüm ey meh beñlerüñ fülful midür nâz eyleyüp
Didi bir hindî ĥulâmumdur bu ĥün fülful benüm*
100 (G.42.4)

Benin sinek (Mekeş) olarak tasavvur edilmesinde, sevgilinin dudaklarının şeker olarak düşünülmesi etkili olmuştur. Sevgilinin dudağının kenarında yer alan beni için bu hayal kurulmuştur. Bu tasavvurda sevgilinin beni, âşîğın canına kast etmektedir:

*Ĥâl kim ĥonmuş durur la'î-i leb-i cânânuma
Bir mekesdür kim benüm ĥaşd eylemişdür cânuma*
128 (G.70.1)

Bazı beyitlerde ise âşîğın gözlerinin rengi ile sevgilinin beni arasında ilgi kurulmuştur. Şâir gözlerinin fülüle ve lâleye benzemesini sevgilinin benlerinin aksine bağlamaktadır:

*'Aks-i ĥâlüñ düşdi beñzer dîde-i giryânuma
Merdüm-i çeşmüm anuñ 'aksiyle şan fülful durur*
72 (G.14.3)

*Kanlı yaşumla lâleye dönmiş durur gözüm
Şan dâğ-ı lâledür aña dâğ-ı ĥayâl-i ĥâl*
94 (G.36.3)

8. HAT (AYVA TÜYLERİ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin ayva tüyleri “ hatt, hatt-ı gubâr, hatt-ı miskîn, hatt-ı siyekhâr, hatuñ vasfî, hattun ucu, hatt-ı hevâsî” ad ve tamlamalar ile anılmıştır. Ayva tüyleri genellikle, yüz, yanak, dudak, ben, saç gibi güzellik unsurları ile beraber ele alınmıştır. Hat kelimesinin aynı zamanda yazı anlamına da gelmesi, kelimenin kullanılmasında rol oynamıştır. Vasfî Dîvânı'nda yer alan hat unsurunun özellikleri, kısaca şu şekilde belirtilebilir: Hat, siyah renkli ve güzel kokuludur. Hattın amacı âşığı öldürmektir. Hat, sevgilinin güzelliğinin sırrını saklamaktadır. Âşığın zayıf gözleri, sevgilinin hattına bakmaya dayanamamaktadır. Hat, fitnedir. Hat, bütün bu özellikleri nedeni ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin hattının Hızır ve ab-ı hayât ile beraber anılmasının sebebi, sevgilinin dudağının ab-ı hayât olarak tasavvur edilmesi ve hattın sevgilinin dadaklarının çevresinde yer almasıdır:

*Heves eylerdi göñül la'lüñe ger irse hatuñ
Hızır ile yegrek olur Çeşme-i Hayvâna heves*
82 (G.24.2)

Hattın misk ile ilgili tasavvurlarda yer alması güzel kokusu sebebiyledir. Ayrıca misk de hat gibi kara renklidir:

*Hat-ı miskîñüñe mi ugradı hey döst 'aceb
Ki dem urdukça şabâ 'âlemi miskîn eyler*
75 (G.17.3)

Ayva tüyelerinin toz olarak tasavvuru, yüzün temiz ve parlak görünmesini engellemesi sebebiyledir. Âşığın gözleri, sevgilinin “ hatt-ı gubâr” olarak ifade edilen ayva tüyelerine bakamayacak kadar zayıftır:

*Döymez gözüm hatuñ bana gösterme hastañam
Çeşm-i zâ'ife hatt-ı gubârüñ ziyâñı var*
76 (G.18.4)

Dîvânda ayva tüyelerinin birlikte anıldığı unsurlardan biri de fitnedir. Şâir, sevgilinin şaraba benzettiği dudakları üzerinde yer alan ayva tüyleri ile fitne arasında ilgi kurmuştur:

*Gördüm lebüñde hattıñı bildüm cihânda kim
Çok fitneler zuhûra gelürmiş şarâbdan*
123 (G.65.4)

Sevgilinin ayva tüyleri, âşığı öldürme amacını gütmektedir. Hat fitneci olduğu gibi aynı zamanda kincidir. Âşığın gönlüne kin gütmektedir. Âşık, sevgilinin hattını andıkça aklına ölümü gelmekte ve melûl olmaktadır:

*Dili öldürmege her lahza hatuñ kîn eyler
Öldürür derd ile bir gün beni miskîn eyler*
75 (G.17.1)

*Ölümümdür hatuñ añdurma melûl itme beni
Ki ölüm fikri şehâ kişiyi gamgîn eyler*
75 (G.17.2)

Bilindiği gibi yüz tasavvufta Allah'ın tecelli ettiği yer olarak değerlendirilmektedir. Ayva tüyleri ise, saç gibi kesreti oluşturan öğelerden biridir. Bu bakımdan âşığın, sevgilinin hattına itibâr etmesi doğru değildir:

*Hat-ı miskîñüñe yüz virme ziyândur dîne
Şayamup hüsñüñe çok âşığı miskîn eyler*
75 (G.17.4)

Vasfî Dîvânı'nda siyah rengi nedeni ile ayva tüyleri ile gece arasında ilgi kurulmuştur:

*Gün yüzüñ üzre ne var hatt-ı siyehkâr olıcak
Şem^crüşen olur ey mâh şeb-i târ olıcak*
87 (G.29.1)

Dîvânda ayva tüyelerinin bir başka özelliği sevgilinin güzelliğinin sırrını saklamalarıdır. Ayva tüyleri, sevgilinin güzelliğinin en önemli ögesi olan yüzünü gizlemektedirler. Onlar ortadan kalkarsa; sevgilinin yüzü bütün güzelliği ile ortaya çıkacaktır:

*Bînyâch hüsni'mîñ şanemâ bir kıl üzredür
Hatıñ gider ki hüsni'mîñ esrârı fâş olur*
69 (G.11.4)

*Sırrın hatı'mîñ gerçi ki fâş eyledi zülfüñ
Höş varmadı çok baş kesilir bu haber üzre*
129 (G.71.3)

Dîvânda ayva tüyelerinin kanat olarak tasavvuru, sevgilinin perî olarak tasavvur edilmesi nedeniyledir. Bu tasavvurda; saç maddesinde belirttiğimiz gibi; sevgilinin yüzü, perî yüzü olarak tasavvur edilirken, saçları ve ayva tüyleri ise; bu perînin kanatları olarak tasavvur edilmiştir:

*Ol perî-rüy u melek-ğūya n'ola dinse perî
Rüyudur rüy-ı perî zülf ü hatı bâl ü peri*
159 (G.101.1)

Hat kelimesinin aynı zamanda yazı anlamına gelmesi, beyitlerde “hüsni hat” ve “Yâkût” ile birlikte kullanılmasına sebep olmuştur:

*Hatıñ ucından düşer âhir şehâ la'îñ dile
Mücib-i şöret degül Yâkûta illâ hüsni hat*
84 (G.26.2)

9. AĞIZ (DEHÂN, DEHEN, FEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda “dehân, fikr-i dehân, dehen, dehen-i dilber, gonca-dehen, gül-i gonca dehen, fem” ad ve tamlamaları ile zikredilen ağız, çoğunlukla küçüklüğü yönünden

ele alınmıştır. Hatta çoğu zaman, sevgilinin ağzının göze görünmeyecek kadar, yok denilecek kadar küçük olduğu ifade edilmiştir. Ağzın yok olarak tasavvur edilmesi, onun küçüklüğünü belirttiği gibi, dudaktan ayrı düşünüldüğü zaman; görülmesinin mümkün olmayışı sebebiyledir. Ağız bu gizliliği, kapalı oluşu ve küçüklüğü nedenleri ile goncaya benzetilmiştir:

*Lutf ile görenler dehenüñ ey gül-i handân
Bir gonca şamurlar k'ola pür-kaıra-i bārân
122 (G.64.1)*

Sevgilinin ağzının gonca ile olan bu ilgisinden dolayı zaman zaman sevgiliye “gonca-dehen, gül-i gonca dehen” tamlamaları ile hitap edilmiştir:

*Gül gibi dāmenüñüñ her taraftı çāk olmuş
Bildüm ey gonca-dehen hem-dem-i hār olmuşsın
113 (G.55.2)*

*Ey gülistān-ı letāfetde gül-i gonca-dehen
Vey melāhat çemeni içre biten tāze semen
116 (G.58.1)*

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin ağzının küçüklüğü nedeni ile benzetildiği bir başka unsur mîm harfidir:

*Nem kodu dîdede kim zulm ile yağmalamadı
Nün haşuñla semüñ ey şanem ol mîm femüñ
88 (G.30.6)*

Dîvânda sevgilinin ağzı “suhan-sâz, suhan-ver” sözleri ile birlikte anılarak, onun güzel ve düzgün konuşma yeteneği üzerinde durulmuştur. Şâir, eğer bu özellikleri taşımış olsa idi hâtemi (mühür), sevgilinin ağzına benzetebileceğini belirtmektedir:

*Dir idüm kim dehen-i dilbere beñzer hâtem
Olsa pür-nâz u suhan-sâz u suhan-ver hâtem
34 (K.4.1)*

Dîvânda sevgilinin ağzı ile ilgili olarak belirtilen özelliklerden biri de onun can alıcı oluşudur. Şâir, sevgilinin ağzını yok olarak vasıflandırmıştır. Bu yüzden sevgilinin ağzı ile pinhân ve adem kelimelerini birarada kullanmış, onun can aldığı için göze görünmediğini belirtmiştir:

*Özini fikr-i dehânuñla senüñ hiç idelü
Oldı Vasfî şanemâ sâlikî mülk-i 'ademüñ*
88 (G.30.7)

*Cân aldığın göze görünmez dehemüñ hiç
Bir kişi n'icün ide bir işi k'ola pinhân*
121 (G.63.2)

Şâir, sevgilinin kendisini anmamasını da, onun ağzının küçüklüğüne bağlamakta, nâmının sevgilinin ağzına sığmadığını ve sevgilinin kendisini bu yüzden anmadığını belirtmektedir:

*Beni bir gün añup dildârum almazmış zebânuna
Dehâni tengdür nâmun meger şıgmaz dehânuna*
130 (G.72.1)

Vasfî, ağız ile bir arada kullandığı dil kelimesinin üç anlamından da yararlanmıştır. Âşık, sevgilinin ağzının vasfını dile almak istedikçe, sevgilinin gözleri âşığın gönlünü delmek istemektedir:

*Diledükce deheni vasfım dil ala dile
Hâme-veş tığ ile çeşmi dili ister ki dile*
138 (G.80.1)

10. DUDAK (LEB, LA'L) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda "leb, leb-i şekker-şiken, la'l-i leb-i cânân, lebün şehdi, kânun-ı lebün fikri, meygûn lebinün, şîrîn leb" ad ve tamlamaları ile anılan dudak, sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biridir. Güzel görünüşü, dar ve yuvarlak şekli, kırmızı rengi, benlerle ve ayva tüyleri ile çevrili oluşunun yanında konuşma, söz söyleme ile olan

İlgisi dudağın en çok ele alınan güzellik unsurlarından biri olmasına sebep olmuştur. Çoğunlukla emmek, dile düşmek, ağza düşmek gibi fiiller ile bir arada kullanılmıştır. Dudağın güzelliğini belirtmek için “bir içim su” deyiminden de faydalanılmıştır:

*Lebüñ kanlum durur ağızuma düşse
Emer idüm nitekim bir içim şu*
127 (G.69.5)

*Emerken leblerin pend itme zâhid
Baña cāmım kayusudur beni kıo*
127 (G.69.3)

Dîvânda sevgilinin dudağı ile ilgili tasavvurlarda yer alan varlıklar içinde şarap ve kadeh önemli bir yer tutmaktadır. Dudak bu unsurlara renk, lezzet ve şekil yönünden benzetilmiştir. Bezm âleminde şarap nasıl vazgeçilmez bir unursa; dudak da sevgilinin yüzünün vazgeçilmez bir güzellik unsurudur. Dîvânda şarap ile dudak arasında çeşitli vasıtalarla ilgi kurulduğu gibi, dudak için açıkça “meygûn” sıfatı da kullanılmıştır:

*Meygûn lebüññ yâdına ey sâķî-i mehveş
Şun nüş idelüm bir iki sâğar mey-i bî-gâş*
83 (G.25.1)

*İstedüm ‘âlemi meygûn lebüññ şevkıyle
Bulmadum bir dil-i şâfî baña peymâne gibi*
154 (G.96.2)

Vasfî'nin Dîvânı'nda sevgilinin dudağına benzetilen olan varlıkların başında la'l gelmektedir. Bu benzetmede renk ilgisinin yanında, sevgilinin dudağının âşık için taşıdığı değer ve önem de etkili olmuştur. Beyitlerde “la'l-i handân, la'l-i şîrn, aks-i la'l, midhat-i la'l, hevâ-yı âteş-i la'l” gibi terkipler ile yer alan bu tasavvurda, la'l çoğunlukla dudağın yerine kullanılmıştır:

*Dil olup her berg-i gül eylerse cānân ile bahş
Cānı yokdur k'eyleye ol la'l-i handân ile bahş*
67 (G.9.1)

*La'î-i şîrînüñ görüp şekker ezilmiş karşıña
Ben meger cânâ ölem k'almayam andan dadımı*
150 (G.92.2)

*Hevâ-yı âteş-i la'î dile dâğ urdı dildârüñ
Şun ey sâķî k'aña merhem durur yâķüt-ı seyyâle*
139 (G.81.5)

Vasfî Dîvâm'nda sevgilinin dudağı tat ve lezzet yönünden şeker ve bala benzetilmiştir. Dudağın aşk hastalığının devâsı olarak kabul edilmesi, onun hokka olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Bilindiğı gibi, eskiden çeşitli ilaçlar ve macunlar hokkalar içinde muhafaza edilirdi ve canın veya son nefesin dudaklardan çıktığına inanılırdı. Bu inanç dudak ile canın sık sık birarada anılmasına sebep olmuştur. Âşığın canının sevgilinin dudağına meyl etmesi bu düşünceden yola çıkılarak, her şey kendi cinsine meyl eder, "El-cinsü ile'l-cinsi yemil" düşüncesi ile açıklanmıştır. Bütün bu unsurlar dudağın, şeker, bal ve hokka olarak tasavvur edilmesine ve can ile beraber anılmasına sebep olmuştur:

*Leb-i şekker-şikenüñ nisbet idermiş özine
Aña bie iş ideyin kim eriyüp mavh ola kand*
68 (G.10.3)

*Cân seniñ la'î-i revân-bahşuña ey şîrîñ-leb
N'ola meyl eylese el-cinsü ile'l-cinsi yemil*
98 (G.40.4)

*Hak seni halk idicek leb diyü ey mâh komış
Hoķka-i la'ide gül birle mürebbâ şekeri*
159 (G.101.4)

Kan ve ateş de, dudak ile renk ilgileri nedeni ile çeşitli tasavvurlarda yer almışlardır. Kırmızı renklerinden dolayı sevgilinin dudağı için benzetilen olmuşlardır:

*Ben ki kânün-ı lebüñ fikriyle bîmâr olmuşam
Eylesem tañ mı şifâ bâbında Loķmân ile bahş*
67 (G.9.3)

۹

*Gitmez lebûñîñ 'aksi gözümden didüm ol yâr
Güldi didi kim gözüñe beñzer görünür kan*
122 (G.64.6)

Dudak sevgiliye şifâ verdiği gibi hayat da vermektedir. Bu yüzden sevgilinin dudağı “Çeşme-i hayvân” olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca dudak şekil yönünden yüzüğe (niğîn) benzetilmiştir:

*Heves eylerdi göñül la'îñe ger irse hatuñ
Hızr ile yegrek olur Çeşme-i Hayvâna heves*
82 (G.24.2)

*'Aks-i la'îñ olsa yegdür çeşm-i pür-ğünümde kim
Mu'ebber olur niğîn la'î olıcağ hâtemlere*
134 (G.76.3)

11. GABGAB VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda gabgab adı bir beyitte zikredilmiştir. Gabgab, bilindiği gibi çenenin alt kısmının adıdır. Dîvânda beyâzlığı nedeni ile ele alınmıştır:

*Görelî ol şanem-i serv kad (ü) sîm-beri
Ki nihâl-i kadimüñ gabgabıdır sîm beri*
55 (Mu.11.IV.1)

12. BOY (KADD, BÂLÂ, BÜLEND) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin boyu, dokuz beyitte kadd, birer beyitte ise bâlâ ve bülend adları ile anılmıştır. Sevgilinin boyu uzun, ince ve düzgündür. Sevgilinin boyu ele alındığı bu onbir beyitin dokuzunda selvi ile birlikte anılmıştır. Vasfî Dîvânı'nda “serv-kadd, sanem-i serv-kad, serv-i bülend, reşk-i serv ü nârven, servi sehi, serv-i çemen” tamlamaları ile anılan selvi, uzun, ince ve düzgün boyu sebebi ile sevgilinin boyu için benzetilen olmuştur. Bilindiği gibi, selvinin bir başka özelliği su kenarında yetişmesidir.

Selvinin bu özelliği, âşığın sevgili için akıttığı gözyaşlarının ırmak olarak tasavvuruna sebep olmuştur:

*Ḳāddüñ kıyāmını görüp eşküñ revāñ olur
Çün serv ḳanda ise olur cūybār ile*

145 (G.87.6)

Selvinin su ile ilgisinin ele alındığı bir başka beyitte ise, suyun üzerine düşen görüntüleri aksettirme özelliğinden yararlanılarak; suda kendi aksini gören selvinin, bu aksi sevgilinin boyu sandığı belirtilmiştir:

*Kendünüñ 'aksin görüp āb içre ḳaddüñ şandı serv
Kaldı ol ḳayretle yıllardur kenār-ı ābda*

136 (G.78.3)

Sevgilinin boyu ile selvi arasında ilgi kurulmasının bir başka sebebi, sevgilinin, selvi ağaçlarının rüzgârda salınışlarına benzetilen yürüyüşüdür:

*Reşk-i serv ü nārven ḳadd-i ḳurāmānuñ senüñ
Gayret-i gülzār-ı cennet ḳadd-i ḳandānuñ senüñ*

89 (G.31.1)

Sevgilinin boyu, bâlâ adı ile anıldığı bir beyitte belâ olarak nitelenmiştir:

*Vasfî belâ durur saña bālâsı dilberüñ
Bir gün gām ile öldürür āh o belâ seni*

148 (G.90.7)

13. KULAK (GŪŞ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin kulağı ile ilgili unsurlara fazla yer verilmemiştir. Ele alındığı beyitlerin birinde, sevgilinin âşığa olan ilgisizliğinden ve âşığın sözlerini işitmeyişinden yakınılmıştır:

*Ânımla sözlerüm n' için irmez kulağıña
Dirler ki söz araba irişür havâ ile*

133 (G.75.5)

Bir başka beyitte ise; sevgilinin kulağı yağmur damlasına benzetilmiştir:

*Gördüm der-i güşüñ senüñ ey gönca-i handân
Şandum gül-i terden aşılır katıra-i bârân*

121 (G.63.1)

14. GÖĞÜS (BER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin göğsü ile ilgili tasavvurlara yalnız beş beyitte ve "sîm-ber" adı ile rastlanılır. Şâir, göğüs ile ilgili unsurları daha çok âşık için ele almıştır. Sevgilinin göğsünün gümüşe benzetilmesinin sebebi, gümüşün beyaz, parlak ve değerli bir maden oluşudur. Şâir "sîm-ber" sözünü çoğunlukla, bizzat sevgilinin ismi olarak kullanmıştır:

*Ter kim görünür ol şanem-i sîm-ber üzre
Bir jâleye beîzer ki ola berg-i ter üzre*

129 (G.71.1)

15. BEL (MİYÂN, BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin belinden bir beyitte bahsedilmiştir. Âşık sevgilisinin beline kol dolayamadığını, ona kemerin sarıldığını söyleyerek bu durumdan şikâyet etmektedir:

*Kol tolayamadum biline karşıma kucar
Bârîk miyânını kemer hey n'idelüm hey*

157 (G.99.4)

16. BEDEN, TEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Dîvânda sevgilinin bedeni ve teni ile ilgili tasavvurlara fazla yer verilmemiştir. Sevgilinin bedeni güzelliği, tazeliği ve zerafeti nedeni ile güle teşbih edilmiştir:

*Ey letâfet çemeninüñ gül-i nâzük-bedeni
Vey melâhat gülünüñ bülbül-i şîrîn-suhanı*
151 (G.93.1)

17. EL, AYAK (PÂY) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin eli ve ayağı ile ilgili tasavvurlara pek fazla yer verilmemiştir. Birkaç beyitte anılan sevgilinin eli ile ilgili olarak, âşığın gönlünün sevgilinin elinde olduğu ifadesine yer verilmiştir. Âşığın gözyaşlarının akarsuya teşbihi ise; sevgilinin ayağı ile selvi arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur:

*Ele bir 'âşukuñ göñlin alur her lahza ol dilber
Benüm yârum sipâhîdür elinden bir toğan gitmez*
81 (G.23.5)

18. ÇENE (ZEKÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin çenesi ile ilgili tasavvurlara bir beyitte yer verilmiş ve sevgilinin çene çukuru kuyuya benzetilmiştir:

*Çek miñmet-i çeh-i zekânın çün şakınmaduñ
Kaç kez didüm saña göñül ol çâhdan şakın*
119 (G.61.4)

E. SEVGİLİDE DİĞER UNSURLAR

1. BÛS

Vasfî'nin Dîvânı'nda "bûs" kelimesi, "dest-bûs" ve "pâ-bûs" tamlamaları ile birer beyitte ve memduhu yüceltme amacı ile ele alınmıştır:

*Her mâh kaçd-ı devlet-i pâ-bûs eyleyüp
Eyler özin rikâb-ı hümâyûnuña mişâl*
28 (K.2.17)

*Dest-bûsuñ şerefîn beîzer idindi maksûd
Zerden idindi kemer la'iden efser hâtem
35 (K.4.18)*

2. REFTÂR (HIRÂMÂN, REVÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sevgilinin yürüyüşü güzelliğinin önemli bir unsuru olmakla beraber beyitlerde onun bu yönü ile ilgili olarak pek fazla bir şey söylenmemiştir. Tamamen boy ile ilgili olarak ele alınan bu unsur “kadd-i hırâmân”, “serv-i hırâmân” ve “serv-i revân” tamlamaları ile ele alınmıştır. İnce ve uzun boyu nedeni ile selviye benzetilen sevgili, yürüyüşü bakımından da selviye benzetilmiştir. Sevgilinin nazlı nazlı, salına salına yürüyüşü ile selvinin rüzgâr sebebi ile sallanışı arasında ilgi kurulmuştur:

*Ne yavuz yeller esüpdür 'aceb ol gülşene kim
Lerzeler var durur ol serv-i hırâmânında
140 (G.82.4)*

3. KÛY VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi, Dîvân Edebiyatında kûy, sevgilinin bulunduğu; ona ait olan yere verilen addır. Bu yüzden âşık için kûy, büyük bir önem taşımaktadır. Âşık daima oraya ulaşmak ve oradan hiç ayrılmamak ister. Vasfî Dîvânı'nda âşığın canının ve gönlünün sürekli olarak ulaşmak istediği; ancak bir türlü ulaşamadığı sevgilinin kûyu, “kûy-ı cânân, kûy-ı nigâr, seg-i kûy, Ka'be-i kûy, ser-i kûy, cânib-i kûy” tamlamaları ile anılmıştır. Âşık için sevgilinin mahallesinin köpekleri bile değer taşımaktadır. Âşık, sevgilinin kûyuna ulaşmasını engelleyen “seg-i kûy” olarak tabir ettiği, sevgilinin mahallesinin köpeklerini dostu olarak görmektedir. Onların, kendi feryâdlarına cevap verdiklerini düşünmekte, bunu bile kendisi için şeref saymaktadır. Yine sevgilinin mahallesinin köpeklerinin, âşığın eteğine yapışarak bırakmamaları, âşığın dostu oldukları için ondan ayrılmadıkları, şeklinde yorumlanmıştır:

*Döstumdur seg-i kuyuñ aña vardukça beni
Men'ider gitmege her dem yapışur dâmenüme
131 (G.73.2)*

*Ben figân itdükce kim eyler seg-i küyüñ figân
Aña beñzer kim ide bir kişi yârâniyle bahş*
67 (G.9.4)

Vasfî'nin Dîvânı'nda sevgilinin küyu ile ilgili tasavvurların başında, sevgilinin küyunun Ka'be ve Hicaz olarak hayal edilmesi gelmektedir. Sevgilinin küyunun bu mekânlara teşbihi, bu mekânların İslâm dini açısından taşıdığı değere ve sevgilinin âşık için taşıdığı öneme dayanmaktadır. Bilindiği gibi, hac İslâm dininin temel şartlarından biridir ve bu şartı yerine getirmek isteyen insanların toplandıkları ve tavaf ettikleri yer ise; Ka'be'dir. Ka'be'ye giden yol güçlüklerle doludur. Ancak gerçek müslümanlar için bu güçlükler, eziyet değil; zevkdir. Bu güçlüklerle sabredenler, mutlu sona ulaşak olanlardır. Bütün bu özellikler, Ka'be'nin ve Hicaz'ın sevgilinin mahallesi olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*İsteyen küyuña varmağa çeküp miñnet ü renc
Şabr kılsun gâma kim dūr durur râh-ı Hicâz*
77 (G.19.5)

*Vasfîyâ var ser-i küyüma ölürseñ de eger
Ka'be yolunda ölen kiřinüñ olmaz günehi*
156 (G.98.6)

Dîvânda sevgilinin mahallesi için benzetilen olan bir başka mekân cennet (bâğ-ı cinân)dir. Cennete aşk ile ulaşabileceği, fikrinden yola çıkılarak cennet bülbülü olmak için âşık olmak gerektiği belirtilmiştir:

*Küy-ı cânân içre feryâd eyleyüp her şubh u şâm
Bülbül-i bâğ-ı cinân olmağ dilerseñ 'âşık ol*
96 (G.38.5)

Âşığın bülbül olarak tasavvur edilmesi, sevgilinin mahallesinin gül bahçesi (gülistân) olarak tasavvur edilmesine yol açmıştır. Bilindiği gibi, gül bahçesi bülbülün vatanıdır. Bülbül, gül bahçesinden ayrı yaşayamaz; eğer oradan ayrılırsa feryâd ve

figânları göğe yükselir. Âşığın gönlü de; bülbülün gülistana kavuşmak istemesi gibi; sevgilinin kûyuna kavuşmak ve oradan hiç ayrılmamak iter. Ayrıca zâhid, yaptığı ibadetler sonucunda sekiz cennetten biri olan Huld'a ulaşmayı hedeflerken; âşığın tek isteği sevgilinin mahallesine ulaşmaktır:

*Hevâsı zâhidüñ huld u benüm kûy-ı nigârumdur
Belî her bülbülüñ meyli olur öz gülistânma*

130 (G.72.4)

*Göñül feryâd ile afgânlar eyler kûy-ı cânânsuz
Şanasın bülbül-i şürîdedür kalmış gülistânsuz*

79 (G.21.1)

4. EŞİK, KAPI (BÂB, DER, ÂSİTÂN, İŞİK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sevgilinin eşiği ve kapısı âşık için önem taşıyan unsurlardandır. Âşık sevgilinin eşiğini, gönlünün vatanı olarak görmekte ve oradan asla ayrılmamak istemektedir. Sevgilinin eşiğine erişerek, oraya yüz sürmek âşığın en büyük arzusudur. Âşığın sevgilinin kapısından bir an bile ayırmadığı gözü, adeta o kapının halkası olmuştur:

*Âsitânuñdan trağ olalı zâr oldı göñül
Kişiye müşkil olurmuş şanemâ terk-i vatan*

116 (G.58.6)

*Şol deñlü yüzüm sürdüm işigüñe (ki) kaldı
Yüzüm yiri tâ haşra dek ol hâk-i der üzre*

129 (G.71.6)

*Halka-veş gitmez gözüm Vafî der-i dildârdan
Güyyâ kim halka-i derdür hemîn ol bâbda*

136 (G.78.5)

5. AYAĞI TOPRAĞI (HÂK-I KADEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sevgilinin ayağının toprağı âşık için büyük bir önem taşımakla beraber bu unsur beyitlerde pek fazla anılmamıştır. İki beyitte “hâk-i kadem” olarak anılan sevgilinin ayağının toprağı âşık için o kadar kıymetlidir ki; ona bakmaya bile kıyamaz:

*Nāgeh aña ey dōst gözüm degmemek için
Hâk-i kademüñ şakınuram iki gözümünden
117 (G.59.2)*

Sevgilinin ayağının toprağı iki beyitte kapısının toprağı “hâk-i der” olarak zikredilmiştir. Şâir, “yüz sürmek”, “başına tac etmek” deyimleri ile bir arada anarak bu unsura verdiği değeri ortaya koymuştur:

*Hâk-i derüñ başuma tâc ide zemâne
Ger devleti yok başuma bir gün ire devlet
66 (G.8.6)*

6. TER VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bir beyitte ele alınan sevgilinin teri, şekil ve renk benzerliği sebebiyle jâleye benzetilmiştir. Sevgilinin terinin jâle olarak tasavvuruna sebep olan bir başka husus sevgilinin göğsünün “berg-i ter” olarak nitelenmesidir:

*Ter kim görünür ol şanem-i sîm-ber üzre
Bir jâleye beñzer ki ola berg-i ter üzre
129 (G.71.1)*

7. HÛY (HULK)

Sevgilinin huyu ile ilgili olarak “melek-hûy” ve “bûy-ı hulk-ı şâh” ifadeleri ile iki beyitte bilgi verilmiştir. Hulk güzel kokulu olarak hayal edilmiş ve gülün, kokusunun “bûy-ı hulk-ı şâh” a benzemesinden dolayı değerli bir çiçek olduğu ifade edilmiştir:

*Bûy-ı hulk-ı şâhdan dem urduğıçün dem-be-dem
Oldı taht-ı bāğda ezhârdan mümtâz gül
95 (G.37.8)*

8. SELÂM (MERHABÂ)

Selâm, sevgilinin âşıktan esirgediği, başkalarına lütettiği bir unsur olarak anılmıştır. Sevgilinin gözü ile verdiği selâm bile âşığı kıskançlıktan öldürecek güce sahiptir:

*Yıllar oldu bir selâm ile bizi yâd itmedüñ
Bî-vefâlar çok durur illâ selâm olsun saña*
61 (G.3.2)

*Biñ ‘âşık öldürür gözi bir merhabâ ile
Öldirdi reşk ile beni derd ile merhabâ*
62 (G.4.6)

9. NÂZ, ŞİVE, CİLVE

Genel olarak sevgili bahsinde belirttiğimiz gibi naz sevgilinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sevgilinin nazlı olmak için herhangi bir çaba göstermeye ihtiyacı yoktur. Her hareketinde tabii olarak bir nazlılık mevcuttur. O bu özellikleri nedeni ile şâir tarafından “kitâb-ı nâz” olarak anılmıştır. Şâir, “Ana çün nâz virilmiş ezeli bana niyâz” ifadesi ile de sevgilinin nazlı oluşunu doğal karşıladığını dile getirmiştir. Sevgilinin nazlılığı her hareketinde görülmekle birlikte, özellikle yürüyüşünde, konuşmasında ve gülüşünde ön plana çıkmaktadır:

*Seyrümde gice ol mehe tuş olduğum didüm
Nâz ile güldi didi düşüñ ise hayr ola*
62 (G.4.4)

*Didüm ey meh beñlerüñ fülful midür nâz eyleyüp
Didi bir hindî gulâmumdur bu gün fülful benüm*
100 (G.42.4)

10. GÖNÜL

Sevgilinin gönlü için, âşığa gösterdiği zâlimlik, onun duygularına duyarsız ve ilgisiz kalışı ve âşığa sürekli olarak eziyet etmesi sebepleri ile taş sıfatı kullanılmıştır. Şâir sevgilinin gümüşe benzeyen bedeni içinde taştan bir kalp taşıdığını belirtmiştir:

*Sengîn-dil midür bu gömüller kaçan nedür
Kim gördi sîm içinde ola seng dilberâ*

62 (G.4.5)

F. ÂŞIK

1. ÂŞIK

a. Genel Olarak Âşık

Vasfî'nin Dîvâm'nda âşığa ait özellikler doğrudan doğruya "âşık, uşşâk" kelimeleri ile verildiği gibi, şâirin kendisini âşığın yerine koyduğu beyitlerde de ifade edilmiştir. Yani dîvânda âşık olarak tanımlanan kişi, genellikle şâirin kendisidir. Dîvândaki âşık tipinin en belirgin özelliği, sevgiliyi her şartta ve karşılıksız olarak sevmesidir. Âşığın mutluluğu, sevgilinin kendisine ilgi göstermesine bağlıdır. Bu ilginin iyi yönde olması şart değildir. Âşık için sevgilinin cefası bile makbuldür. Âşığa göre, sevgilinin kendisine ilgisiz kalmasındansa; cefa etmesi, üzmesi, ağlatması daha iyidir:

*Cefâyı az kıl gerçi vefâdur 'âşığa ammâ
Cefâ hem hōş degül dirler kaçan kim ola oransuz*

79 (G.21.5)

Vasfî'nin Dîvânı'nda âşık, duyduğu karşılıksız aşk, sevgilinin ilgisizliği ve sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüler nedenleri ile; hem maddî hem de manevî yönden güçsüz düşmüştür. Dîvândaki âşık tipinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Âşık, maddî açıdan; zayıf, güçsüz, takatsiz, hasta, sarı benizli, bükük belli olarak tanımlanmıştır. Manevî açıdan ise; aşk ve ayrılık dertleri ile güçsüz düşmüştür; sabırsız ve karasızdır; ancak sevgiliden gelen her türlü eziyete karşı üstün bir dayanma gücü göstermektedir. Her şeyini, hatta canını bile sevgiliye adamıştır. Sevgili için ölmek, ona kurban olmak, âşık için mutlulukların en büyüğüdür. Sevgiliden göreceği; iyi ya da kötü; en küçük bir ilgi, âşığın mutlu olmasına yeter. Yani âşık az ile yetinmeyi bilmektedir, kanaatkardır. Bunun yanında sevgilinin yolunda canını verebilecek kadar da cömettir. Bütün bunlarla

birlikte dîvândaki âşık tipinin en belirgin özelliklerinden biri de devamlı olarak ağlaması, inlemesi ve feryâd etmesidir:

*Añā ‘āşık mı direm pîşesi zâr olmayıcak
Dâr- ı ‘âlem gözine ‘ışk ile tar olmayıcak
85 (G.27.1)*

Dîvânda âşığın bu özellikleri, âşık ve uşşâk adları, şâirin kendi adı ile verildiği gibi, çoğunlukla âşığın canına ve gönlüne atfedilerek de ifade edilmişlerdir. “pîşesi zâr, âşık-ı zâr, âşık-ı dil-i haste, âşık-ı gam-hâr, âşık-ı miskîn, âşık-ı şûrîde, âşüfte, giryân, mest, dîvâne, bîzâr, perîşân, melûl, giriftâr, şeydâ, hayrân, bî-hûş, bî-sabr u karâr, mest-i mey-i ışk, şâkir, hurîdâr, bî-çâre, ser-gerdân, garîb, rüsvâ, bîmâr, mübtelâ, âvâre, müflis, dil-sûhte, derdmen, fakîr, üftâde, gedâ, esîr, kul, za’îf, cism-i za’îf, cân-ı za’îf, bî-ser ü bî-pây, rûy-ı zerd, zerd-rû, çeşm-i za’îf, dîde-i giryân, çeşm-i giryân, dîde-i hûn-bâr, çeşm-i pür-hûnâb, dîde-i gamnâk, çeşm-i pür-hûn, gözlerü yaşlı, sîne-i çâk, sînesi yaralu, ciğeri parça parça, ciğeri kanlı, bağı delik, yüreği pârelenmiş” Sözleri dîvândaki âşık tipinin özelliklerini ortaya koymaktadır. Âşığın bütün bu özelliklerine rağmen, şâir, mutlu olmak için âşık olmak gerektiğine inanmakta ve otuzsekiz numaralı gazelde bu fikrini savunmaktadır:

*Pâdişâh-ı ins ü cân olmak dilerseñ ‘āşık ol
‘Ârif ü rind-i cihân olmak dilerseñ ‘āşık ol
96 (G.38.1)*

b. Âşık İle İlgili Tasavvurlar

aa. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Vasfî Dîvânı’nda âşığın bülbül olarak tasavvuru, sevgilinin güle teşbihine dayanmaktadır. Sevgilinin bulunduğu yer gül bahçesi; daima sevgilinin yanında bulunan rakip diken, âşık ise bu gül bahçesinin bülbülüdür. Bülbül olmadan gülün ve gül bahçesinin değeri anlaşılamayacağı gibi; âşık olmadan da sevgilinin güzelliğinin değerinin anlaşılmasına olanak yoktur. Sevgilinin güzelliği, âşığın âhlarından, feryâdlarından ve övgülerinden anlaşılır. Bu yüzden gül bülbülsüz, bülbül de gülsüz olamaz:

*N' için ben zâr olam her lahza ey meh sen yüzi gülsüz
Yaraşmaz k'ola bülbül gülsüz ü gül ola bülbülsüz*
78 (G.20.1)

Âşğın sevgilinin aşkı ile ve ondan ayrı olmanın verdiği acılar ile sürekli olarak feryâd etmesi ile; bülbülün feryâdları benzerlik göstermektedir:

*Yüzini gördükce efgân itsem ey dilber n'ola
N'eyesün feryâdlar gül görse bülbül itmeyüp*
65 (G.7.2)

*Görüp yüzüñi zülfüñe bağlanalı göñlüm
Bülbül gibi feryâd iderem bâğ' arasında*
142 (G.84.2)

Baharda güller açar ve bülbüller onlara kavuşur. Sevgili de bahar mevsiminde meclise gelir, seyrân eder. Böylece âşık, sevgiliyi görme olanağına kavuşur. Divânda, bu bakımdan bülbül ile âşık arasında benzerlik görülmektedir:

*Ruħuñ devrinde efgân eylesem men' itme ey dilber
Ki gül hengâmına revnağ viren bülbül figândur*
51 (K.9.7)

*Gül yüzüñ görüp dil-i Vasfî figân itse ne tañ
Bülbülü feryâda virür lâcerem faşl- bahâr*
73 (G.15.5)

Âşğın bülbül olarak tasavvurunda etkili olan bir başka sebep, rakibin diken olarak tasavvur edilmesidir:

*Vaz gelmez çünkü ol gül hem-dem-i hâr olmadan
Aşşı ne ey dil aña bülbül gibi zâr olmadan*
125 (G.67.1)

*Gülşen-i cân gülisin hâr ile hem-demlik idüp
Bülbül-i haste-dilem lutf idüp aglatma beni*
151 (G.93.2)

bb. Pervâne

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın pervâne olarak tasavvuru, sevgilinin yanaklarının mum olarak tasavvuruna dayanmaktadır. Âşîğın yanısıra, onun gönlü ve canı da pervâne olarak hayal edilmiştir. Âşık; pervânenin yanacağını bile bile ateşe koşması gibi; çekeceği bütün acıları bilerek sevgiliye koştuktan kendisini alıkoymamaktadır:

*Düşeli şem^e-i ruḥuî şevkına pervâne gibi
Mihnet odları olupdur şanemâ bâl ü perüm
103 (G.45.2)*

cc. Kurbân

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın kurbân olarak tasavvuru, onun sevgiliye verdiği değere ve sevgili için ölmekten çekinmemesine dayanmaktadır. Âşık bayram olarak gördüğü sevgilinin vuslatına kavuşabilmek için kurbân olmaya razıdır. Ancak kendisini bu yolda kurbân bile etse; sevgiliye ulaşması mümkün olmaz:

*Yazayın kan ile bir yerde ki bir ḥübuî ben
İrmedin vuslatunuñ 'îdine kurbân oldum
106 (G.48.3)*

dd. Bende, Kul, Gedâ, Esîr, Garîb, Fakîr, Müflis, Miskîn, Âvâre, Âşüfte, Giriftâr

Vasfî Dîvânı'nda sevgilinin sultan olarak tasavvur edilmesi, âşîğın bende, kul, gedâ ve esîr olarak hayal edilmesine sebep olmuştur. Bilindiği gibi, kul her zaman efendisinin hizmetindedir ve bu hizmet ona mutluluk vermektedir. Âşık da daima sevgilinin hizmetindedir ve sevgiliye hizmet etmekten büyük bir mutluluk duymaktadır. Kullar bütün lütûf ve iyilikleri efendilerinden beklerler. Âşık da ancak sevgiliden lütûf bekler. Hataları için sultan, şâh ve bey olarak nitelediği sevgiliden af diler. Sevgilinin en küçük ilgisi âşîği mutlu eder. Âşık sevgilinin ilgisine mazhâr olmak için ömür boyu onun kulu kölesi olmaya razıdır. Fakat bütün bu çabalarına rağmen bir türlü beklediği ilgiye kavuşamaz:

*Zehr-mâr-ı fakrdan öldürmedin ben beñdeni
Lutf it in 'âm eyle şol himmet diyen tiryâkden*
115 (G.57.3)

*Esîr olalı ol âhûya Vasfî
Şorar irdüğine kim kânu âh o*
126 (G.68.6)

Vasfî Dîvânı'nda âşğın gedâ olarak tasavvur edilişi, sevgilinin değerini ortaya koymak içindir. Âşık sevgilinin yanındaki değersizliğinin farkındadır:

*Hıl'at-i işkuñ benüm haddüm degül geymek şehâ
Ben gedâyam yeg durur bilmek kişi endâzesin*
118 (G.60.2)

Âşık sevgili için her şeyden vazgeçmiştir. O bu hâli ile yersiz yurtsuz bir garibe benzemektedir:

*Benden ey dilber seni ayırmağ istermiş rakîb
N'eyledüm ol kâfir-i bî-dîne n'itdüm ben garîb*
64 (G.6.1)

Vasfî Dîvânı'nda âşğın fakir, müflis ve miskin olarak nitelenmesinin sebebi, sevgilinin âşığa ilgisizliğidir:

*Cihâna işkuñ idüp ben fakîri hâr itme
Amuñ haqı ki şehâ itdi bî-bahâne seni*
153 (G.95.4)

*Ey şanem müflis diyü ta'n itme ben miskîne kim
Derd ü gâmdan hâneleler pür hânumânım var benüm*
102 (G.44.5)

Vasfî Dîvânı'nda âşğın giriftâr, âşüfte ve âvâre olarak nitelenmesinin sebebi, onun sevgiliye aşırı derecede düşkün oluşu ve sevgiliyi çılgınca sevmesidir. Âşık sevgilinin güzelliği ve onun aşkının verdiği sarhoşluk ile hayrân, âşüfte, şeydâ ve âvâre olmuştur:

*Mest-i ʿiṣkām tıymıṣam esrār-ı hüsniñden haber
Olmıṣam âşüfte vü şeydâ vü hayrânuñ senüñ*
89 (G.31.3)

*Göñlüñüñ meyli levend ise şehâ Vasfîye gel
Kanı anuñ gibi bir oñmaduñ âvâre levend*
68 (G.10.5)

*Rahm kul Vasfîyi öldürme giriftâr görüp
Kâfir olmadı şehâ n'ola giriftâr olıcak*
87 (G.29.5)

ee. Bî-dil, Bî-çâre, Mübtelâ, Derd-mend, Hasta, Bimâr

Vasfî Dîvâmı'nda âşığın “bî-dil” ve “bî-çâre” olarak nitelenmesinin sebebi, sevgilinin vefasızlığı ve sevgiliden ayrı olmanın âşığa verdiği ızdıraptır:

*Yağın olmış durur ʿiṣkuñda ben bî-dil helâk olmağ
Henüz ey bî-vefâ göñlüñdeki ol bed gümân gitmez*
81 (G.23.3)

*Ferdâya şaluban iñen iñletme gel begüm
Bî-çâre Vasfî ölmeye tâ intizâr ile*
145 (G.87.7)

Vasfî Dîvâmı'nda âşık, sevgiliye olan aşırı düşkünlüğü ve ona aşırı derecede bağlı oluşundan dolayı “mübtelâ” olarak nitelenmiştir. Sevgili, müptelası olan âşığa çok fazla eziyet etmektedir. Âşık, sevgilini yapmış olduğu bu eziyeti anlatmak istese; kıyâmete kadar anlatsa; bitiremeyecektir. Bu yüzden, hâlini anlaması için sevgilinin de bir gün müptela olmasını dilemektedir:

*İdemezven tâ kıyâmet ger ider olsam beyân
Şol kadar çekdüm cefâ ben mübtelâ maḥbûbdan*
120 (G.62.2)

*Hadden aşurma cevriñi ben mübtelâya kim
Bir gün ola ki ben de görem mübtelâ seni*
148 (G.90.2)

Dîvânda âşığın dertli oluşu da sevgilinin ilgisizliğinden ve âşığa merhamet etmeyişinden kaynaklanmaktadır:

*Götür hâk-ı mezellelden fakîr-i derdmendüfidir
Terahhüm eyle Vasfî bendene devletlü sultânım*
99 (G.41.8)

Vasfî Dîvânı'nda âşığın hastalığı sevgiliye olan karşılıksız aşkı sebebiyledir. Sevgiliye duyduğu hasret, onun kendisine olan ilgisizliği âşığın hasta olmasının nedenleridir. Ayrıca, hasta olan kişiler ziyaret edilir, hâl ve hatırları sorulur. Âşık sevgilinin de kendisine ilgi göstereceğini, merhamet edeceğini düşünerek hasta olmaktadır:

*Sînemi çâk eyle kim rahm idesin ben hastaya
Zahmı olmayan beden lâyıķ degül merhemlere*
134 (G.76.4)

ff. Dîvâne, Şeydâ, Şûrîde

Âşığın dîvâne, şeydâ ve şûrîde olarak nitelenmesi, sevgiliye olan zaafi sebebiyledir. Âşık sevgiliye duyduğu aşırı isteğine, sevgiliden bir karşılık bulamamaktadır. Bu durum onu deli dîvâne etmektedir. Âşığın deli olarak tasavvurunda bir başka etken ise; sevgilinin saçlarının zincire teşbih edilmesidir. Bilindiği gibi, eskiden deliler, iyi oluncaya kadar zincirle muhafaza edilirdi. Ayrıca, âşığın sevgilinin aşkı ile aklını yitirmiş olması, onun zindana atılmasına da sebep olmuştur:

*Gördiler şeydâlığım ışığında zindân itdiler
Sînesinde câm gibi şakladı zindân beni*
147 (G.89.2)

Dîvânda aşk derdinin çokluğu sebebi ile kendini kaybeden âşık, yersiz yurtsuz, nerede olduğunu ve ne yaptığını bilmeden gezen dîvânelere benzetilmiştir:

*Şol deñlü dil-i Vasfîye dâğ urdı gâmuñ kim
Dîvâne gibi şimdi yürür tağ arasında*
142 (G.84.5)

Âşığın şûrîde olarak vasıflandırılmasının sebebi de sevgilinin ilgisizliğidir. Bilindiği gibi, delilerin özelliklerinden biri bağırıp çağırmaları, feryâd etmeleridir. Âşık da sevgiliye duyduğu aşk ile sürekli olarak feryâd etmekte; fakat sevgiliden herhangi bir ilgi görememektedir:

*Diñlemezsın bülbül-i şûrîdenem feryâdımı
Ey gül-i rañnâ benüm senden kim ala dâdımı*
150 (G.92.1)

gg. Mest

Vasfî Dîvânı'nda âşığın sarhoşluğunun sebebi içki değil; aşktır. Âşık, aşk şarabı ile sarhoş olmuştur. Sevgilinin mahmur gözleri ile âşığa bir kez bakması, âşığı sarhoş etmek için yeterli olmaktadır. Âşık, aşk şarabı ile öyle bir kendinden geçmiştir ki; kim olduğundan, ne yaptığından ve ne söylediğinden bile haberi yoktur:

*Hışm eyleme cânâ bañña sen mâha sözümden
Mest-i mey-i işkâm haberüm yoğdur özümden*
117 (G.59.1)

hh. Hırîdâr

Âşığın sevgiliye kavuşmak için canını vermeye razı olması, onun hırîdâr olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Ancak, canını vermesi de onun sevgiliye kavuşması için yeterli olmaz. Sevgili, âşığa hiç bir şekilde yüz vermezken, başkalarına vuslatını bedava olarak vermiştir:

*Râygân virdüñ ile ben cân virürken vaşluñña
Vaz geldüm şimdiden girü hırîdâr olmadan*
125 (G.67.3)

2. GÖNÜL

a. Genel Olarak Gönül (Dil)

Bilindiği gibi, âşğın aşkı ile ilgili her türlü gelişmenin yaşandığı yer gönüldür. Tasavvuf açısından ise; Allah'ın nûrunun tecelli ettiği yer olarak kabul edilmektedir. Vasfî Dîvânı'nda gönül, çoğunlukla can ile birlikte anılır. Dîvânda hemen hemen, âşğın anıldığı her yerde gönül de anılmıştır. Kimi zaman da doğrudan doğruya âşğın yerine kullanılmıştır. Bazen de âşık gönlü ile; sanki o ayrı bir kişi imiş gibi; konuşur, dertleşir, ona çeşitli nasihatlar da bulunur. Fakat bu nasihatların gönül üzerinde herhangi bir tesiri olmaz:

*Çek miñnet-i çeh-i zekânın çün şakımmaduñ
Kaç kez didüm saña göñül ol çâhdan şakın*
119 (G.61.4)

*Zülf-i nigâra ey göñül el şunma gey şakın
Kanıña şuşaduñ ise var oyna mâr ile*
145 (G.87.4)

Âşğın gönlü güzele ve güzelliklere düşkündür. Çektiği tüm ızdıraplara rağmen; güzelden ve güzelliklerden vazgeçemez. Bu durumdan âşğın kendisi de şikâyetçidir:

*Yâ Rab n'olaydı 'âlem içinde dil olmasa
Yâ hod olursa her güzele mâyil olmasa*
132 (G.74.1)

Ne kadar üzüntü ve sıkıntı verirse versin; gönlün varlığının sebebi aşktır. Gönül âşğın aşkının saklı olduğu yerdir. Âşğın gönlünün gıdası ise gamdır. O, aşkın merkezi olduğu gibi, sevgilinin cevri ve cefasının da en çok hissedildiği yerdir. Bütün bu özellikleri gönlün bir çok tasavvurda yer almasına sebep olmuştur.

b. Gönül (Dil) İle İlgili Tasavvurlar

aa. Şehir (Şehristân), Sarây, Sultan, Kul, Harîm, Hâne (Hânekâh), Vîrâne

Vasfî Dîvânı'nda âşğın gönlü ile şehir arasında bir beyitte ilgi kurulmuştur. Âşğın gönlünün "gönli şehristân" şeklinde anıldığı bu tasavvur, gamın askere teşbih edimesine dayanmaktadır:

*Gönlü şehristân Vâsfînü açılmaz âh kim
Leşker-i gam tutdı ey dilber der ü dervâzesin
118 (G.60.5)*

Daima gamla dolu oluşu, içinde gamın hiç eksik olmayışı nedenleri ile âşğın gönlü “gamun mihmân-sarâyı” ve “mülk-i gamun pâdişehi” olarak nitelenmiştir:

*Gamuñ mihmân-sarâyı olalı hecrüñde dil cânâ
Cihânda bir gün olmaz kim olam bir lahza mihmânsuz
79 (G.21.4)*

*Olaludan berü dil mülk-i gamuñ pâdişehi
‘Alemi âteş-i âh oldı vü eşküm sipehi
156 (G.98.1)*

Âşğın gönlünün kul olarak tasavvuru, sevgilinin sultana teşbihine dayanmaktadır. Âşık sevgili için kul olmaya dahi razıdır:

*Kul oldı gitdi dil yine bir pâdişâ ile
Bir mihr-i zer-külâh ile zerrîn-ķabâ ile
133 (G.75.1)*

Gönül içinde kutsal nûru taşıması nedeni ile “gönlüm harîmi” şeklinde anılmıştır. Ayrıca gönlün içine kimse giremez ve orada ne olduğunu bilemez:

*Göflüm harîmi Ka‘besi bir nûrdur yine
Beñzer ki Muştafâ gelür aşğâb u âl ile
143 (G.85.3)*

Vasfî Dîvânı’nda âşğın gönlünün teşbih edildiği bir başka unsur ise hânedir. Bu hânenin ma’mûr olması ya da vîrâne olması sevgiliye bağlıdır. Ancak, sevgili âşğa cevretmek dil hânesini vîrâneye çevirmektedir. Âşğın gönlünü vîrâne etmek için; sevgilinin cevretmesi şart değildir. Onun âşğa bir bakışı bile âşğın gönlünü vîrâneye çevirmeye yetmektedir:

*Ey dōst hāne-i dil-i Vasfīyi mihr ile
Ma'mūr kıl ki cev̄r ile vīrāne eyledūñ
90 (G.32.5)*

*Yine bir şūh-ı cefā-pīşe güzel cānānuñ
Uğrın uğrın bakışı gönlümi vīrān itdi
164 (Kı. 3.2)*

bb. Dīvāne, Şeydā, Âşüfte, Üftāde, Şûrīde

Âşığın gönlünün dīvāne, şeydā, âşüfte, üftāde ve şûrīde olarak tasavvuru, âşığın sevgiliye olan aşırı düşkünlüğüne dayanmaktadır. Sevgili kendisine hiç bir ilgi göstermemesine rağmen, âşık onu sevmeye devam eder. Âşık kimi zaman sevgilinin bu ilgisizliğinden, cev̄r ve cefasından usanarak sevmekten vazgeçmek istese de; bu isteğini gönlüne asla kabul ettiremez:

*Ben dimezdüm ki düşüp bendüñe rüsvāyuñ olam
N'ideyin kim dil-i dīvāneme kār itmedi pend
68 (G.10.2)*

*Ömrüm oldukça güzel sevmeyeyin dirdüm lîk
N'ideyin bu dil-i şeydā beni yalan itdi
164 (Kı.3.1)*

Sevgilinin üftādesi olan sadece âşığın gönlü değildir. Zengin fakir, sultan dilenci, her meslekten, her tabakadan insan sevgiliye üftāde olmuştur. Sevgili güzelliği ile âşığın gönlünü âşüfte ve şûrīde kılmıştır. Âşığın ömrü bir gün bitecektir, fakat sevgiliye duyduğu heves asla bitmeyecektir:

*Ey dil amūñ üftādesi tenhā seni şanma
Âşüftesidür şāh u gedā mīr ü sipāhī
160 (G.102.3)*

*Gönlümüz âşüfte kıldılar perī-ruhsārlar
Yaşumaz cūy itdiler serv-i sehī-reftārlar
74 (G.16.1)*

*Bu hevā kim dil-i şûrīdedür beñzer kim
Ömr pâyāna ire irmeye pâyāna heves
82 (G.24.5)*

**cc. Kuş (Murg), Doğan, Bülbül (Andelib, Hezâr), Pervâne, Ceylan (Gazâl),
Karıncı (Mûr)**

Âşığın gönlünün kuş olarak tasavvur edilmesi, sevgilinin zülfünün yuva (âşiyân) ve ağ, sevgilinin ise avcı olarak hayal edilmesine dayanmaktadır. Sevgili kara zülfü ile âşığın gönlünü yakalar ve onu avlar:

*Gördüm çü kara zülfüñ ol ağ arasında
Şayd oldı göñül murgî kalup ağ arasında*
142 (G.84.1)

Âşığın gönlünün doğan olarak tasavvuru, sevgilinin sipâhî olarak tasavvur edilmesi sebebiyledir:

*Ele bir 'aşıkun göñlin alur her lahza ol dilber
Benüm yârum sipâhîdür elinden bir toğan gitmez*
81 (G.23.5)

Âşığın gönlünün bülbül olarak tasavvuru, sevgilinin kendisini veya yanaklarının güle, sevgilinin bulunduğu yerin gül bahçesine ve rakibin dikene teşbih edilmesine dayanmaktadır:

*Dil 'andelibi iñlesün efgân u zâr ile
Vuşlat müyesser olmadı gül yüzlü yâr ile*
145 (G.87.1)

Sevgilinin yanaklarının mum olarak tasavvur edilmesi, âşığın gönlünün pervâne olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Âşık ile ilgili tasavvurlarda da belirttiğimiz gibi, pervânenin yanacağını bile bile ateşe, ışığa koşması gibi, âşık da çekeceği cevr ve cefaları bildiği halde sevgiliye koşmaktadır. Bu durum âşığın, âşığın canının ve gönlünün pervâne olarak tasavvur edilmesine neden olmuştur:

*Yandı dil şem 'i ru huñ şevkına pervâne gibi
Cân da'hi itdi heves âh k'o da yana gibi*
154 (G.96.1)

Gönlün ceylan olarak tasavvur edilmesi, yine sevgilinin avcıya teşbih edilmesi sebebiyledir. Âşık sevgilinin canını ve gönlünü avlamasından şikâyetçi değildir, bu durum onu mutlu etmektedir:

*Tende gömül gazâlini şayd itse ta'n mı dōst
Cân u gömül güşâde olur hûb şikâr ile*
145 (G.87.3)

Dîvânda âşğın gönlü bir beyitte karıncaya benzetilmiştir. Aynı beyitte Hz. Süleyman ile karınca kıssasına da işaret edilmiştir:

*Bu dil-i haste k'ider vuşlat-ı cânâna heves
Mürdur şanki ider mülk-i Süleymâna heves*
82 (G.24.1)

dd. Hasta, Bîmâr, Bî-çâre, Âvâre

Vasfî Dîvânı'nda âşğın gönlünün hasta olmasına sebep sevgilinin ilgisizliğidir. Âşğın gönlü, aşk hastalığına tutulmuştur. Onun iyileşmesi sevgiliye bağlıdır. Sevgiliye kavuşması, hatta ondan en küçük bir ilgi görmesi, âşğın gönlünün iyileşmesi için yeterli olacaktır:

*Bu dil-i bîmâra em şordum tabîb-i ışkdan
Didi kim Vasfî olur saña devâ maḥbûbdan*
120 (G.62.5)

Âşğın gönlünün bî-çâre ve âvâre olmasının sebebi de sevgiliye bağlıdır:

*Seni her kim göre bu bî-dili yâd eyledüğüñ
Dir budur o dil-i bî-çâreyi âvâre kılan*
116 (G.58.4)

ee. Ateş

Âşğın gönlünün ateşe teşbihi, onun sevgilinin hasreti ile çektiği acılara dayanmaktadır. Kor halindeki ateşin üstü kül ile kaplanır. Âşğın bedeni, onun ateş olarak tasavvur edilen gönlünü kaplayan küle teşbih edilmiştir:

*Kül olur kim niçe demler anda âteş gizlenür
Göñlüm ol âteş durur cismümdür anda kül benüm
100 (G.42.3)*

ff. Şiše

Vasfi Dîvânî'nda âşğın gönlünün şişe olarak tasavvuru, şişenin kırılma özelliğine dayanmaktadır. Âşğın gönlü de şişe gibi naziktir ve kolay kırılır. Sevgilinin âşğa taş gibi sert davranması onun gönlünün bir şişe gibi ufalanmasına sebep olur:

*Ey döst dilüm mihr ü vefâ ile elüñde
Bir şişe idi seng-i cefâ ile uvandı
149 (G.91.6)*

gg. Gonca

Dîvânda âşğın gönlünün goncaya teşbih edilmesi, sevgilinin hançeri ile su arasında kurulan ilgiye dayanmaktadır. Suyun goncaların açmasına sebep oluşu gibi, sevgilinin hançeri de âşğın gönlünün açılmasına sebep olur:

*Hançerüñle açılır gül gibi dil goncaları
Teng-dil olsa kişi lâbüd açar göñlini âb
63 (G.5.2)*

hh. Ber-dâr, Güm-râh, Nâ-şâd, Zâr

Âşğın gönlü ile ber-dâr edilme arasındaki ilgi sevgilinin zülfünün ipe ve dar ağacına teşbihine dayanmaktadır. Âşık, gönlünün sevgilinin zülfüne asılmasını büyük bir nimet olarak görmektedir:

*Zülfine ber-dâr idem dirse göñül dilber seni
Bil ki devlet var imiş başuñda dañi yüri var
73 (G.15.2)*

Âşğın gönlünün nâ-şâd, güm-râh ve zâr olarak nitelenmesinin sebebi sevgiliden ayrı oluşu ve onun ilgisizliği nedenleri ile çektiği ızdıraba bağlıdır:

*Şol kadar hecrüfide me'nūsam gām-ı dredüñle kim
Şimdi gam egler olupdur bu dil-i nā-şādumu*
150 (G.92.3)

*Kim bilür zülfi hevāsında neler çekdüreler
Bu kara bahtum ile bu dil-i güm-rāh baña*
59 (G.1.3)

*Asitānıñdan trağ olalı zār oldı göñül
Kişiye müşkil olurmuş şanemā terk-i vatan*
116 (G.58.6)

n. Kan, Hünün, Hün, Pür-hün, Kebâb

Âşığın gönlünün ateş içinde olduğunun düşünülmesi onun kebâb olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı ve dertler gönlün kanlı olarak tasavvuruna neden olmuştur:

*Derd âteşini hün-ı dilüm şu telendürür
Şol katra gibi k'âteşe tamlar kebâbdan*
123 (G.65.3)

ii. Nişâne, Hedef

Sevgilinin muhabbetinin ve belânın ok olarak tasavvuru âşığın gönlünün hedef, nişâne olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*Göñül belâ oğna kıldılar nişâne seni
Belâ için mi getürmiş Hudā cihāna seni*
153 (G.95.1)

*Dil olalı cānā hedef-i tır-i mahabbet
Kaddümi kemān gibi büküpdür gām-ı miñnet*
66 (G.8.1)

G. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

1. BEDEN (CİSM, TEN, VÜCÛT) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda âşîğın bedeni çoğunlukla zayıflığı, sevgilinin oklarının açtığı yaralarla dolu oluşu ve can ile olan ilgisinden dolayı ele alınmıştır. Beyitlerde beden ile ilgili olarak belirtilen önemli özelliklerden biri de, onun fâni oluşudur. Zayıflığı yaralı oluşu ve fâniliği yanında âşîğın gönlünü ve canını muhafaza etmesi, bedeninin çeşitli tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur. Dîvânda ten için benzetilen olan varlıklardan biri kıl (mûy)dir. Tenin kıla teşbih edilmesindeki sebep, onun zayıflığını belirtmek istenmesidir:

Her ki hecrüñde nazar eyleye cānā tenüme

Mûy şarur ki tolaşmış ola pîr āhenüme

131 (G.73.1)

Dîvânda âşîğın bedeninin zayıflığı yönünden benzetildiği bir başka varlık, soğuk kış rüzgârlarının titrettiği yapraklardır:

Görmedin ömrüm bahārın āteş-i teb āh kim

Berg-i cismüm ditredür her demde bād-ı dey gibi

155 (G.97.3)

İnceliği, sevgilinin oklarının açtığı delikler ile dolu olması, inlemesi ve içinin aşk (hevâ) ile dolu olması, âşîğın bedeninin neye benzetilmesine sebep olmuştur:

Vasfî şol deñlü zâ ĩf olmuş durur kim cismine

Degse bir kez bir kişi biñ kerre iñler ney gibi

155 (G.97.5)

Dîvânda âşîğın bedeninin zayıflığı yönünden teşbih edildiği bir başka varlık hilâldir. Bu tasavvurda hilâlin etrafını aydınlatmasının sebebi, âşîğın âhının ateşine bağlanmışır:

Encüm içre güyiyā cism-i zâ ĩfümdür hilāl

K' āteş-i āhumla etrāfın pür itmışdir şirār

31 (K.3.4)

Vasfî Dîvânî'nda âşîğın bedeninin toprak olarak tasavvur edilmesi, âşîğın sevgiliye kavuşma isteğinden kaynaklanmaktadır. Hayatta iken sevgiliye kavuşamayan âşîk, öldükten sonra toprak olan bedenine sevgilinin ayağının değmesi ile bu isteğini yerine getirme olanağına sahip olacaktır. Ayrıca âşîğın âlemi gark eden gözyaşlarının bir avuç topraktan ibaret olan bedeni ile yenilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Âşîğın bedeninin bir avuç toprak olarak nitelenmesi, insanın bedeninin topraktan yaratıldığı ve yine toprak olarak aslına döneceği fikrine dayanmaktadır. Âşîğın bedeni de bir gün toprak olacak; fakat toprak olan bedeninden muhabbet otları bitecektir:

*Eger hâk ola bu cismüm mezârumdan güzer kılsañ
Hevâ-yı mihr-i şevkuñla diyem hâ merhabâ 'ömrüm*

101 (G.43.3)

*Yıkuban cismüm evin eşküm ider 'âlemi gark
Bir avuc toprağ ile ola mı deryâ yeñile*

138 (G.80.4)

*Ger hatt-ı hevâsiyle tenüm hâk ola Vasfî
Tâ haşra degin mihrıyâ bitüre hâküm*

107 (G.49.5)

Vasfî Dîvânî'nda âşîğın bedeni ile ilgili tasavvurlardan biri de; âşîğın gönlünün ateşe, bedeninin ise; küle benzetilmesidir. Bu tasavvur değersiz gibi görünen külün, içinde ateşi saklamasından kaynaklanmaktadır. Âşîğın değersiz gibi görünen bedeni de, onun aşk ateşi ile dolu olan gönlünü saklamaktadır:

*Kül olur kim niçe demler anda âteş gizlenür
Göñlüm ol âteş durur cismümdür. anda kül benüm*

100 (G.42.3)

Dîvânda âşîğın bedeni için benzetilen olan bir başka varlık da gemi (keştî)dir. Şâir, girdâb içindeki bedeninin, Hızır gibi yetişen bâd-ı sabâ tarafından kurtarıldığını belirtmektedir:

*Keştî-i cismüm bu girdâb içre garķ olmuşdı ger
İrmese bâd-ı şabâ Hızır-ı mübârek-pey gibi*
155 (G.97.4)

Âşîğın bedeninin sevgilinin okları ile delik deşik olduğu tasavvuru, âşîğın bedeninin zirha ve gül bahçesine benzetilmesine sebep olmuştur. Bu tasavvurlarda âşîğın bedenindeki yaralar, göze ve güle benzetilmiştir:

*Bu cismüm zahm-ı tîrinden zırh-veş göz göz olmuşdur
Ki her gözden firâkımda aķar yaş yirine ķanım*
99 (G.41.2)

*Gül durur yaralarum ķâr durur peykâmüñ
Tîr-bârân ile açıldı gülistânımdan*
111 (G.53.5)

2. CAN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi, can, gözle görülmemesine rağmen insan varlığının en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir. Canın, bu önemi kazanmasındaki sebep, onun vücuttan ayrılması ile hayatın bittiğine inanılmasıdır. Vasfî Dîvânı'nda can, âşîğın sahip olduğu en değerli varlıktır. Âşık sahibi olduğu bu en değerli varlığı sevgili için fedâ etmekten çekinmez. Ona kavuşmak için canını ortaya koyar. Vasfî Dîvânı'nda can, aynı zamanda âşîğın elindeki tek nakittir. Âşık canı ile sevgilinin visâline talip olur; aşkını almak ister. Ancak, bu isteği asla gerçekleşmez:

*Çârsü-yı ğamda cân virdüm vişâlün virmedüñ
Olmamak yegdür senüñle şatu bázâr olmadan*
125 (G.67.4)

*Râyġân virdüñ ile ben cân virürken vaşluñâ
Vaz geldüm şimdiden girü ķırîdâr olmadan*
125 (G.67.3)

*Cânuma vaşlı ile yâr hırîdâr olmuş
Cân virem ben de amû gibi hırîdâr olucağ*
87 (G.29.4)

Vasfî Dîvâm'nda can unsuru, "canına kıymak, can virmek, can u ser üzre yir vermek, can almak, can istemek, kâd-ı can itmek, can dilemek, yoluna can terk itmek, yolına can virmek, canı cûş itmek, canı gözetmek, canı pervâne eylemek, canı uğurlamak, canına geçmek, canına kâd itmek, canını fedâ itmek" gibi tâbirler içinde kullanılmıştır.

Dîvânda âşîğın aşk ateşi ile dolu canı pervâneye benzetilmiştir. Âşîğın canı pervânenin ışîğın etrafında dönmesi gibi, sevgilinin muma benzetilen yanakları etrafında dönmektedir:

*Zencîr-i zûlf ile dili dîvâne eyledüñ
Şem'î ruhuñla cânımı pervâne eyledüñ*
90 (G.32.1)

Vasfî Dîvâm'nda âşîğın canı için herhangi bir benzetme yapılmaksızın, zayıf sıfatı kullanılmıştır. Yine canın zayıflîğın belirtmek için; âşîğın canı teni ile birlikte kıl (mûy)a benzetilmiştir:

*Vasfîñüñ cân-ı za'îfine Hüdâyâ rahm it
Gider ol za'î ki vardır ten-i cânânımda*
140 (G.82.5)

*Her ki hecrüñde nazâr eyleye cânâ tenüme
Mûy şanur ki tolaşmış ola pîrâhenüme*
131 (G.73.1)

Dîvânda âşîğın canı için kullanılan bir başka sıfat sabırlılıktır. Sevgilinin ayrılığının derdine sabreden âşîğın canı olduğu dile getirilmektedir:

*Derd-i bâr-ı hecrüñ kim kâh olur ger çekse küh
Bunca za'î ile çeken cân-ı şabûrumdur benim*
108 (G.50.3)

Âşîğın canının "mahbûs" olarak tasavvuru, âşîğın bedeninin zindan olarak tasavvuruna dayanmaktadır. Sevgili okları ile bu zindanı delmiştir ve âşîğın canı bu oklardan kaçmaya çalışması faydasızdır:

*Tirüüñ zaḥmın görüp cān kaçsa zaḥmımdan n'ola
N'eylesüñ maḥbūs olan çün deldiler zindānı*

146 (G.88.4)

Vasfi Dîvânı'nda âşğın canı için benzetilen olan bir başka varlık öd ağacı (ud)dir. Bilindiği gibi, öd ağacı yanarken çevresine güzel kokular yayan bir tür oduna verilen addır. Âşık, perfî olarak tasavvur ettiği sevgilinin ancak güzel kokular ile geleceğini düşünerek gönlünü ve canını öd ağacı gibi yakmaktadır:

*Gel ki şevk odına yandı dil ü cān 'ūd gibi
Ḥāne-i merdüme büy ile gelür çünki perî*

158 (G.100.4)

3. BAŞ (SER), SAÇ, AĞIZ (DEHÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Dîvânda âşğın başı ile ilgili fazla bir tasavvura rastlanılmamaktadır. Beyitlerde âşğın başı, “gün doğmadık başum, başına kıyâmet kopmak, başına tâc etmek, başına gelmek, başına üşmek, başına devlet güneşi doğmak, başında heves kalmak” gibi kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Âşğın çektiği dertler nedeni ile, başı gam vatanı olarak nitelenmiştir:

*Gün toğmaduk başum vatan-ı gām diyâridur
Merdümlerini gör gözümüñ yâr-ı garıdur*

71 (G.13.1)

Bir başka beyitte ise; âşık gam ülkesinin padişahı olarak tasavvur edilmiştir. Âşğın âhının ateşi ise bu padişahın küllahı olarak hayal edilmiştir:

*Âhumuñ âteşidür başuma zerrîn külehüm
Şeh-i iklîm-i gāmuñ böyle olurmuş külehi*

156 (G.98.2)

Vasfi Dîvânı'nda bir beyitte anılan âşğın saçı, beyazlığı yönünden ele alınmıştır. Âşğın bahtı, gecenin karanlığına; saçları ise, gündüzün beyazlığına benzetilmiştir:

*Şaçum ağardı çü rüz-ı sefid kapuıda
Henüz baht-ı siyâhum siyâh çün şeb-i târ
43 (K.6.38)*

Vasfi Dîvânı'nda âşîğın ağzı (dehân) ile ilgili unsurlara üç beyitte yer verilmiştir. Bu beyitlerden birinde âşîğın ağzı, "câm-ı mihnet" olarak nitelenirken; bir başka beyitte "sade" e benzetilmiştir.

*Güyyâ bir câm-ı mihnedür dehânum k'âbile
Cümle etrâfun pür itmişdür habâb-ı mey gibi
155 (G.97.2)*

*İrse sözüüm güherleri deryâ kulağına
Ağzum şadef gibi pür iderdi le'âl ile
143 (G.85.7)*

Dîvânda âşîğın ağzının anıldığı diğer beyitte ise; her hangi bir benzetme yapılmaksızın, âşîğın sevgilinin dudaklarına duyduğu istek dile getirilmiştir:

*Lebüñ kanlum dırur ağzuma düşse
Emer idüm nitelim bir içim şu
127 (G.69.5)*

4. YÜZ, YANAK, BENİZ (RUH, RÛY-I ZERD, ZERD-RÛ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfi Dîvânı'nda âşîğın yüzünün rengi sarıdır. Bu durum, âşîğın çektiği aşk ve ayrılık acısı ve bu dert ile hasta oluşu sebebiyledir. Dîvânda, âşîğın yüzü ve yanakları için, sarı rengi sebebiyle, çoğunlukla "zerd" sıfatı kullanılmış ve yine aynı sebepten âşîğın yüzü, sonbahar yapraklarına benzetilmiştir:

*Ey baña ibrâm idüp her lahza şoran derdümi
Gör benim bu eşk-i gülgünümle rüy-ı zerdümi
152 (G.94.1)*

*Hâkler üstinde bu rîzân olan berg-i hazân
Her biri bir zerd-rû 'âşîk ruşmdandır nişân
44 (K.7.1)*

Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte âşîğın yanaklarının kokusu hakkında bilgi verilmiş ve âşîğın yanaklarının kokusunun kâfûra benzediği belirtilmiştir:

*Dırîğ ru hlarırumuñ müşki döndi kâfûra
Benefşe yirine virdi sefîd gül gülzâr
43 (K.6.37)*

5. GÖZ (ÇEŞM, DİDE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda "çeşm-i giryân, çeşm-i pür-hûn, çeşm-i pür-hûnâb, çeşm-i za'if, merdüm-i çeşmüm, dîde-i gam-dîdelerüm, dîde-i gam, dîde-i giryân, dîde-i gamnâk, dîde-i hûn-bâr, dîde-i pâk" tamlamaları içinde yer alan âşîğın gözü ile ilgili tasavvurlar çoğunlukla gözyaşı ile ilgilidir. Bu tasavvurlara gözyaşı bahsinde değineceğimiz için burada, göz ile ilgili bu tasavvurlara yer vermiyoruz. Dîvânda âşîğın gözü de, bedeni gibi zayıf olarak nitelenmiştir:

*Döymez gözüüm haţuñ bana gösterme hastañam
Çeşm-i za'ife haţı-ı gubârıñ ziyânı var
76 (G.18.4)*

Âşîğın sevgilinin kapısından hiç ayırmadığı gözleri, o kapının halkasına benzetilmiştir:

*Halka-veş gitmez gözüüm Vasfî der-i dildârdan
Güyyâ kim halka-i derdür hem in ol bâbda
136 (G.78.5)*

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın gözü, renk yönünden lâleye teşbih edilmiştir. Âşîğın kanlı yaşları ile kızaran gözleri ile lâle arasında ilgi kurulmuştur:

*Kanlı yaşumla lâleye dönmiş durur gözüüm
Şan dâğ-ı lâledür aña dâğ-ı lâle-i hâl
94 (G.36.3)*

*N'ola ger gözlerüm hûn ile her dem olsa çün lāle
Ki tîg-i gâmdan olmuşdur ciger pergāle pergāle
139 (G.81.1)*

6. GÖZYAŞI (EŞK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânî'nda gözyaşı âşîğın ayrılmaz bir parçasıdır. Âşık ile ilgili tasavvurların çoğunda yer almaktadır. Dîvânda “göz yaşları, gözüm yaşı, gözüm yaşın, yaşum, gözlerüm yaşında, kanlu yaşum, yaşımı, kanlu yaşumla, hasret yaşı, gözümün yaşına, yaşumuz, yaşlar, kanlu yaşlarla, kanlu yaşlarum, eşk, eşküm, eşk-i çeşmüm, eşk-i çeşmün, eşk-i galtanum, eşk-i germüm, eşk-i gülgûnumla, eşk-i hûnînüm, eşk-i revânnumla, seylbâr-ı eşk-i çeşmümden, merdüm-i eşküm” ad ve tamlamaları ile anılan gözyaşı, çoğunlukla kanlıdır.

Vasfî Dîvânî'nda âşîğın gözyaşı, çokluğu, dökülme, saçılma ve akma özelliği nedenleri ile su, ırmak, sel ve deryâya benzetilmiştir. Âşîğın su olarak tasavvur edilen gözyaşı, selvi olarak tasavvur edilen sevgilinin ayaklarına düşmüştür:

*Düşerse pâyüñâ incinme eşküm
Niçe serv ayagına yüz sürer şu
126 (G.68.4)*

Âşîğın derya olarak tasavvur edilen gözyaşı, bir avuç topraktan ibaret olan bedeninin evini yıkarak, âlemi gark etmektedir:

*Yıkuban cismüm evin eşküm ider 'âlemi gark
Bir avuc toprağ ile ola mı deryâ yenile
138 (G.80.4)*

Gözyaşının, ırmak olarak tasavvurunda, ırmağın suyunun çokluğu ve akıcılığının yanında, sevgilinin boyunun selviye benzetilmesi de etkili olmuştur. Âşîğın gözyaşının seli o kadar büyüktür ki, Şattûlarab nehri, ondan utanmaktadır:

*Kaddüñ kıyāmını görüp eşküm revân olur
Çün serv kanda ise olur cûybâr ile
145 (G.87.6)*

Tā esās-ı ıřık Baġdādı uruldu gōñlūme
Seylbār-ı eřk-i çeřmūmden hacildür cūy-ı řat
 84 (G.26.4)

Vasfi Dīvānı'nda âřıġın gözyaşları, sevgilinin ieeġi olarak nitelenmiştir:

Yidūġūñ ġūm-ı cigerdür idiġūñ göz yařları
Bu řafā esbābı Vasfī müstedām olsun saña
 61 (G.3.7)

Gözyaşı, âřıġa ezelden beri arkadaşlık etmektedir, âřıġın yârı olmuştur. Âşık ağlamasının sebebini artık yârının aşk olacaġı şeklinde açıklamaktadır:

Yařum ki baña hem-dem ū yâr idi ezelden
ıřkuñ baña yâr olucaġ ol ıkdu gözūmden
 117 (G.59.3)

Vasfi Dīvānı'nda âşık, çok ağlaması sebebiyle gözyaşlarının sevgiliyi görmesine engel oluşudan, şikâyet etmektedir:

Gözūm yařı görmeġe seni māni^c olurdu
Acıdum anı ġahr ile sūrdūm nazarūmdan
 124 (G.66.3)

Mūmkin olaydı yâr yüzün görmek ey gōñl
Bu şanlı yaşum arada ger ġāyil olmasa
 132 (G.74.3)

Gözyaşının âřıġın aşk ve ayrılık acısı sebebiyle oluşması; bu acının âşık açısından yanmak, yakılmak olarak ele alınmış oluşu, âřıġın gözyaşının ateşe benzetilmesine neden olmuştur:

Bu řanlı yařumı kirpüklerūm arasında
Gören řamur ki neyistān içine dūřmiř nār
 24 (K.1.14)

Bir başka beyitte ise “eşk-i germ” tamlaması ile sıcaklığı belirtilen gözyaşının, bu sıcaklığı nedeni ile âşığın yüzünde uçukların oluşmasına sebep olduğu dile getirilmektedir:

*Saîa zâf ireli tebden benim bu rûy-ı zerdüimde
Ne yire çamladıysa eşk-i germüm oldu teb hâle*
139 (G.81.2)

Âşığın gözyaşının en belirgin özelliklerinden biri kanlı oluşudur. Gözyaşının kanlı oluşu “yaşum kana dönse”, “kan ağlattığı için”, “kanlu yaşum”, “eşk-i hûnîn” ifadeleri ile belirtildiği gibi gözyaşı için kullanılan “mey-i nâb” ve “eşk-i gülgûn” ifadelerinin de gözyaşı ile olan ilgisi renk itibâriyledir. Âşığın kanlı gözyaşları aşk yüzünden sararan benzi ile tezat oluşturmaktadır:

*Ey baîa ibrâm idüp her lahza şoran derdüimi
Gör benim bu eşk-i gülgünümle rûy-ı zerdüimi*
152 (G.94.1)

*Kanlar ağlatdığı için baîa mest oldukça
Şanki kanlum görünür çıktı gözümde mey-i nâb*
63 (G.5.3)

*Pâdişâhâ saîa kanlu yaşlarum ahvâlini
‘Arz idüp ağlardı ger olsa su han-perdâz gül*
95 (G.37.10)

*Şol deñlü ki kan akdı gözümde ölürem ben
Dirler ki ölmüş kişiden çoğ akıcağ kan*
122 (G.64.3)

Âşığın gam ülkesinin padişahu olarak tasavvur edilmesi gözyaşlarının sipâhî olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*Olaldan berü dil mülk-i gâmuñ pâdişehi
‘Alemi âteş-i âh oldı vü eşküm sipehi
156 (G.98.1)*

Beyitlerde âşğın gözyaşı ile inci arasında kurulan ilgi daha çok şekil itibâriyledir. Gözyaşının inciye benzetilmesinde bir başka etken incinin değerli bir mücevher olmasıdır:

*Deler elmâs-ı müjem düir yaşımı tu hfe için
Ki delins’ artar imiş kıymeti dürr-i ‘Adenî
151 (G.93.4)*

Gözyaşının akma özelliği ve sevgilinin boyu ile selvi arasında kurulan ilgi, âşğın gözyaşının “revân olmak” tâbiri ile anılmasına sebep olmuştur:

*Sen revân olalı arduñca yaşum oldı revân
Kankı gülşende seni isteye ey serv-i bülend
68 (G.10.4)*

Beyitlerde âşğın gözyaşı ile ilgili olarak belirtilen bir başka özellik ise; âşğın da gözyaşı gibi sabırsız ve kararsız oluşudur:

*Yâr ağıâr ile yâr olmuş anıñçün Vasfî
Eşk-i çeşmüñ gibi bî-şabr u bî-karâr olmuşsun
113 (G.55.5)*

7. GÖZ BEBEĞİ (MERDÜM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı’nda âşğın gözbebekleri şekil ve renk yönlerinden, fülfüle ve toprağa benzetilmiştir. Gözbebeğinin fülfüle benzemesinin sebebi, âşğın gözüne sevgilinin beninin aksinin düşmesidir:

*‘Aks-i hâlün düşdi beñzer dîde-i giryâmuma
Merdüm-i çeşmüm anün ‘aksiyle şan fülful durur
72 (G.14.3)*

*Gözlerüm merdümi yoluñda şehâ hâk olalı
 Bunca demdür dimedüñ n'oldı firâkımda demüñ*
 88 (G.30.5)

Âşığın gözbebekleri, ay olarak tasavvur edilen sevgiliyi takip edebilmek için; öyle hızlı hareket etmekteledir ki; kızarırlar:

*Yoluñda kana dönse yaşum yelmeden n'ola
 Merdüm kızarsa tañ degül ey meh şitâbdan*
 123 (G.65.5)

Vasfî Dîvânı'nda âşığın gözbebekleri için benzetilen olan bir başka unsur ise; “Yâr-ı gârı”¹ dir. Bilindiği gibi, “Yâr-ı gârı” Hz. Muhammed'e mağarada arkadaşlık, eşlik eden Hz.Ebubekir'in sıfatıdır; ve aynı zamanda çok sâdik ve vefalı arkadaş anlamı da gelmektedir. Bunun dışında âşığın gözyaşlarının kanlı oluşu ve gözlerinin süreki olarak sevgiliyi takip etmekten kızarması, gözbebeklerinin kanlı olarak vasıflandırılmasına neden olmuştur:

*Gün toğmaduk başum vañan-ı gam diyâridur
 Merdümlerini gör gözümüñ yâr-ı gâridur*
 71 (G.13.1)

8. KİRPİK (MÜJE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda âşığın kirpiği üç beyitte anılmıştır. Kirpik, ele alındığı üç beyitte de âşığın gözyaşı ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. “elmâs-ı müjem” ve “hâr-ı müjem” tamlamaları ile âşığın kirpikleri ile elmâs ve diken arasında ilgi kurulurken; bir başka beyitte ise; âşığın kirpikleri, “neyistân”a teşbih edilmiştir:

*Bu kanlu yaşumı kirpüklerüm arasında
 Gören şanur ki neyistân içine düşmiş nâr*
 24 (K.1.14)

¹ Yarigar(Yâr-ı Gâr), Mağara dostu. Hz. Ebubekir'in lakabıdır. Hicret esnasında Hz. Muhammed'in yanında bulunması ve kendilerini takip eden müşriklerden korunmak için birlikte Hira Dağ'ındaki bir mağaraya sığınmaları nedeni ile bu lakabı almıştır. Bkz. İ. Pala: a.g.e., s. 521,522.

9. BOY (KADD, KÂMET) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın boyunun en önemli özelliği, eğri şekli ve bükülmüş oluşudur. Âşîğın boyu bu özellikleri nedeniyle, kemâna ve hilâle benzetilmiştir. Âşîğın belinin bükülmesine sebep olarak, sevgilinin cevri, sevgiliden ayrı olmanın derdi ve gamı gösterilmiştir:

*Vaz gel cevri eylemekden tîr-i âhımdan şaşm
Kim semüñ cevriñ elinden kaddüm olmuşdur kemân*
45 (K.7.20.)

*Ya hüm-ı dilde 'âşık-ı dil-ğastedür k'anuñ
Kaddini bâr-ı derd ile gam eylemiş hilâl*
28 (K.2.9)

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın boyu için kullanılan bir başka sıfat "ham" dır. Âşîğın boyu bu hali ile rüzgâr önünde eğilen, bükülen nihâl için benzetilen olmuştur. Yine boyunun büküklüğü nedeni ile âşık, "pîr" olarak nitelenmiştir:

*Yâ kâmetüm gibi şanasın ham olup durur
Bâğ-ı fenâda bād-ı havâdişle bir nihâl*
27 (K.2.4)

*Vasfîyâ gam yime dehrüñ gerdişi kaddüñ büküp
Pîr iderse nev-cıvân olmak dilerseñ 'âşık ol*
96 (G.38.7)

10. BEL (BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın beli, ele alındığı bir beyitte kemâna benzetilmiştir. Belin kemâna benzetiliş sebebi bükük şeklindedir:

*Bilümi bükdi kemân gibi şehâ tîr-i gamuñ
Niçe bir şabr ideyin çekmege bâr-ı sitemüñ*
88 (G.30.1)

11. SİNE VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi, Klasik Edebiyatımızda sine, âşğın çektiği acı ve ızdırapların, sevgilinin cevri ve cefasının etkilerinin açıkça görüldüğü bir yerdir. Sinenin hayatî önem taşıyan can ve gönülü muhafaza etmesi, aşk acılarının açıkça görüldüğü bir yer olmasına sebep olmuştur. Âşğın sinesinin en belirgin özelliği, sevgilinin okları, sevgilinin ve aşkın kılıcı ile parçalanmış olmasıdır. Bu özelliği onun çoğunlukla “sine-i çâk” olarak anılmasına sebep olmuştur:

*Bilmek isterseñ ki tîğ-i 'ışk n'eyler 'âşıkâ
Gör benim bu sine-i pür-çâk-i gam-perverdîmî.*
152 (G.94.2)

Âşğın sinesi sevgilinin oklarının ve kılıcının hedefidir. Bu okların ve kılıcın sinede açmış olduğu yaralar, sinenin çeşitli tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur. Bu yaraların “nihâl” olarak tasavvur edilmesi, sinenin bağa benzetilmesine sebep olmuştur:

*Bâğ-ı sînem tolu tîrûñle nihâl eyleyeyin
Bu durur şimdiki demde hele gönümde biten*
114 (G.56.2)

Sinenin sevgilinin okları ve kılıcı ile yaranması nedeni ile parça parça bir hale gelmiş olması, onun toprak olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Âşğın sinesindeki yaralar, akarsuyun toprakta açtığı yarıklara benzetilmiştir:

*Yaralı sînem benim ol tîğ-i âteş-tâbdan
Hâkdur gûya ki yir yir çâk olur seylâbdan*
112 (G.54.1)

Sevgilinin oklarının muma teşbihi, âşğın sinesinin ateş ile dolu olarak vasıflandırılmasına sebep olmuştur:

*Güyyâ kim şem'dür sînemde her tîrûñ senüñ
Âteş-i 'ışkuñla sînem içre olan tâbdan*
112 (G.54.5)

12. CİĞER VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda âşîğın ciğeri; sîne, gönül ve cana göre daha az anılmakla birlikte; onlar gibi, aşk dertlerinin, sevgiliden ayrı olmanın verdiği gam ve kederin, sevgilinin cevri ve cefasının idrak edildiği bir yerdir. Ciğer, sevgilinin oklarının hedeflerinden biridir. O da sîne gibi, gamdan parça parça olmuştur. Dîvânda ciğer kanlı, parça parça ve aşk ateşi ile yanmış olarak tarif edilmektedir. Beyitlerde âşîğın ciğeri ile ilgili olarak “ kan olmak, ciğerinden kan gelmek, odlara yanmak, ciğer yakmak” tabirleri kullanılmıştır:

*N'ola ger gözlerüm hün ile her dem olsa çün lâle
Ki tîğ-i gamdan olmuşdur ciger pergâle pergâle*
139 (G.81.1)

*Dilber bize kılmadı nazâr hey n'idelüm hey
Kan oldı bu derd ile ciger hey n'idelüm hey*
157 (G.99.1)

*Görelî sen şanem-i lâle-rûh (u) sîm-berüm
Ateş-i mihrüñ ile odlara yandı cigerüm*
103 (G.45.1)

13. EL (DEST), KOL VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Dîvânda âşîğın eli üç, kolu ise bir beyitte anılmıştır. Yer aldığı iki beyitte “el almak, desti dâmânında olmak” tabirleri ile anılan el, herhangi bir tasavvura konu olmamıştır. Şâir, “elim al” tabiri ile memdûhun yardımını isterken, “destümde dâmânun senün” diyerek, elinin sevgilinin eteğinde olduğunu ifade etmektedir. Âşîğın eli, ele alındığı üçüncü beyitte ise; şekil benzerliği nedeni ile tarağa benzetilmiştir. Bir beyitte zikredilen kol ise; sevgilinin beline dolanmak içindir:

*Dilber â zülf-i perîşânunîa el urmağ' için
Dest-i kudret elümi kıldı benim şâne gibi*
154 (G.96.3)

*Kol tolayumadum biline qarşuma kucar
Bārık miyânını kemer hey n'idelüm hey
157 (G.99.4)*

H. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

1. HASTA (BÎMÂR), HASTALIK VE DELİ (DÎVÂNE) DELİLİK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî'nin Dîvânı'nda hastalık ve delilik, âşığın kendisine ve gönlüne ait unsurlar olarak ele alınmıştır. Dîvânda söz konusu edilen hastalık, aşk hastalığıdır. Yani âşığın hastalığının ve dîvâneliğinin sebepleri, sevgiliye duyduğu karşılıksız aşk, sevgiliden herhangi bir ilgi göremeyişi, ondan ayrı kalmanın verdiği dert ve sıkıntılar, sevgilinin başkaları (rakip) ile ilgilenmesinin verdiği ızdıraptır. Âşığın bedeninin zayıflığı, boyunun büküklüğü, benzinin sarılığı, gözlerinin ve canının zayıf olarak vasıflandırılması hep bu sebeplerden ötürüdür. Âşığın hastalığının sebebi aşk olduğu için; iyileşmesi sevgiliye bağlıdır. Onun hastalığının dermânı, ilacı ve tabîbi sevgilidir. Sevgilinin en küçük ilgisi, âşığın iyileşmesi için yeterlidir. Bütün cevr ve cefasına rağmen, sevgiliden asla vazgeçmeyen âşık, aşk hastalığının ilerlemesi sonucu dîvâne olmuştur. Kendini bilmez bir haldedir. Âşığın kendisi ve gönlü için bazen sıfat, bazen de teşbih unsuru olarak kullanılan hastalık ve delilik ile ilgili tasavvurları, “Âşık İle İlgili Tasavvurlar” ve “Gönül İle İlgili Tasavvurlar” bölümlerinde açıklamaya çalıştığımız için, burada tekrar etmiyoruz.

*Bir kerre âşinâlıg idüp baña ey şanem
Benden bu hasta gönlümü bîgâne eyledüñ
90 (G.32.4)*

2. ÂH, FERYÂD, FİGÂN, EFGÂN, NÂLE, NÂLİŞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Âşığın sevgiliye olan aşırı düşkünlüğü, fakat aşkına karşılık bulamayışı, onun sürekli olarak âh etmesine sebep olmaktadır. Âşık, kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü âhını “Hem-dem”i olarak nitelemektedir:

*Şimdi bir gūşe-i tenhāda olup dil-ḥaste
Âhdur hem-demi vü gām durur ancak aña yār
50 (K.8.22)*

Bilindiği gibi, halk arasında âhın yerde kalmayacağına, mutlaka yerine ulaşacağına inanılmaktadır. Bu inanç, dīvānda “âhımı alma ki, kâr eylemeye âh sana, âh-ı sehergâhdan sakın, âhdan sakın, hezâr âh iderem, incinme âhumdan, varur âhum sana” tabirlerinin kullanılmasına sebep olmuştur. Aynı sebepten, âşık âhının sevgiliye mutlaka ulaşacağına inanılmaktadır:

*Şadıkam Kible ḥakı yoluñda ben şâhum semüñ
Her ne yüzdendir iseñ toğrı varur âhum saña
60 (G.2.4)*

Vasfî Dīvânı’nda âşık, en etkili âhın, sabah vakti çekilen âh olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple, sevgilinin “âteş-i âh-ı seher”inden ve “âh-ı sehergâh”ından sakınmasını istemektedir:

*Goncasın bülbül-i âşüftenem ey yār şakın
Saña kâr eylesün âteş-i âh-ı seherüm
103 (G.45.5)*

*Yıllar durur ki ḥâb yüzün görmedi gözüm
Feryâd-ı şebden âh-ı sehergâhdan şakın
119 (G.61.2)*

Vasfî Dīvânı’nda sıkça anılan âh, çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Âhın göğe yükseldiğine olan inanç, ayın ve yıldızların, âşığın âhının ateşinden tutuşarak, etraflarını aydınlattıkları tasavvuruna sebep olmuştur. Aynı sebepten ötürü, hilâl âşığın bedeni, yaydığı ışık ve parlaklık ise âşığın âhının ateşi olarak hayal edilmiştir:

*Ger irişmez’ âteş-i ‘uşşâk âhından şerer
Her gice endāmı eflāküñ neden gül gül durur
72 (G.14.2)*

*Encüm içre güyiyâ cism-i za'îfumdür hilâl
K'âteş-i âhumla etrafun pür itmişdür şirâr*
31 (K.3.4)

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın âhı ile ilgi kurulan unsurlardan biri, rüzgârdır. Âhın rüzgâra teşbih edilmesi; âşîğın bedeninin “hâk” ve “gubâr” olarak tasavvur edilmesine dayanmaktadır. Âhın rüzgâr olarak tasavvur edildiği bir başka beyitte ise; sevgili gül, rakip diken olarak tasavvur edilmiştir:

*Âhum beni küyüñdan ırar diyü melûlam
Bâd olsa belî hâk olur elbette perîşân*
122 (G.64.4)

*Rakîb ile şalınursın ben âh itdikce
Çü şâh-ı gül ki yel esdikce şalınır bile hâr*
24 (K.1.15)

Âşîğın gam ülkesinin padişahı olarak tasavvur edilmesi; âhın bu ülkenin bayrağı olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*Olaludan berü dil mülk-i gamuñ pâdişehi
Âlemi âteş-i âh oldı vü eşküm sipehi*
156 (G.98.1)

Âşık, âhlarının sevgilinin kalbini yumuşatacağı ümidini taşımaktadır. Fakat, âşîğın âhlarının sevgili üzerinde hiç bir etkisi olmaz. Bu durum âşîğın, sevgiliyi taş bağırlı olarak vasıflandırmasına sebep olur:

*Âhen olaydı göñlüne âhum iderdi kâr
Bildüm güzellerüñ şanemâ bağıri taş olur*
69 (G.11.5)

Dîvânda âşîğın âhı ile ilgi kurulan bir başka unsur havadır. Âşık, hava olarak hayal ettiği âhının, sevgiliye sözlerini iletmemesine anlam verememektedir:

*Âhumla sözlerüm n'îçün irmez kulağûña
Dirler ki söz ırağâ irişür havâ ile*
133 (G.75.5)

Âşığın boyunun (kadd) kemân olarak hayal edimesi, âhın ok (tır) olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Âşık sevgiliyi âh oku ile tehdit etmektedir:

*Vaz gel cevri eylemekden tîr-i âhumdan şaķın
Kim semüñ cevriñ elinden ķaddüm olmuşdur kemân
45 (K.7.20.)*

Vasfî Dîvânı'nda duman, âh için benzetilen olmuştur. Âşığın gönlünün yandığı, ateş dolu olduğu hayali, âhın göğe yükseldiğine inanılması, âşığın âhının duman olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Aynı sebeplerden ötürü âşığın âhının teşbih edildiği bir başka unsur ise külahtır:

*Dili çok oda yakduñ lutf idüp incinme âhumdan
Bilürsin gitmeyince ķâneden âteş duķân gitmez
81 (G.23.2)*

*Âhumuñ âteşidür başuma zerrîn külehüm
Şeh-i iķlîm-i ğamuñ böyle olurmuş külehi
156 (G.98.2)*

Âşığın feryâd, figân, efgân, nâle ve nâlişine sebep olan; âh etmesine sebep olduğu gibi; sevgiliden ayrı oluşudur. Dîvânda âşığın bu unsurlar ile birlikte anıldığı beyitlerin hemen hemen hepsinde; âşığın bülbül olarak tasavvuruna rastlanılmaktadır:

*Gelüp küyümda Vasfî nâle eyler diyü incinme
Nic 'itsün bülbülüñ sermâyesi efgândur efgânsuz
79 (G.21.6)*

Dîvânda âşığın feryâd ve figânları bülbülün ötüşüne benzetildiği gibi, ney ve kopuz sesi ile ilgili tasavvurlarda da yer almıştır. Bir kaç beyitte yer alan, âşık-ney ilişkisi, âşığın bedeninin zayıflığı, yaralarla delik deşik oluşu ve içinin hevâ (aşk) ile dolu oluşu sebepleriyledir. Bir beyitte ele alınan âşık-kopuz ilişkisinde ise; kopuzun figân etmesi âşık ile hem-nefes olmasına bağlanmıştır:

*Ney gibi n'ola hevâ ile figân eylese dil
Bağlanımdur beline mihr ü muhabbet kemeri*
158 (G.100.2)

*Her kılı cism-i naḥîfînde figânlar eyler
Hem-nefes olalı Vasfî-i giriftâra kôpuz*
80 (G.22.6)

Ney sesi, ele alındığı beyitlerde çoğunlukla âşığın figânı için benzetilen olmuştur. Bir beyitte ise benzeyen olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Her dem figân idersin eyâ ney benüm gibi
Beñzer zemâne yârdan itdi cüdâ seni*
148 (G.90.4)

Dîvânda bir beyitte yer alan âşığın nâlesinin ra'd'a teşbihi, nâlenin şiddetini anlatmak içindir:

*Ra'd beñzer ki felekler üzre nâlemdür benüm
Kim figânından olu her lahza pür-âteş cihân*
45 (K.7.17)

Vasfî Dîvânı'nda âşık dışında, nâle ettiği belirtilen bir başka canlı sevgilinin mahallesinin köpekleridir. Âşık, sevgilinin mahallesinin köpeklerinin, kendi figânlarına cevap verdiklerini ve kendisiyle bu surette konuştuklarını hayal etmektedir:

*Ben figân itdikce kim eyler seg-i kuyuñ figân
Añâ beñzer kim ide bir kişi yârâniyle bahş*
67 (G.9.4)

Dîvânda âh, feryâd, figân, efgân ve nâle etmek tabirlerinin kullanılmasının bir başka sebebi ise; şâirin yaşadığı dönemden şikâyetçi olmasıdır. Şâir, bu unsurları faziletli kişilerin hak ettikleri konumda olmadıklarını, memdûha iletmek için ele almıştır:

*'Ahdüñde ey şehenşeh-i 'âlem revâ mıdur
Kim müye ile müy olam nâle ile nâl*
30 (K.2.35)

*Sen bu gün şâhib-krân-ı nazm u neşr iken n' için
 'Adlûñ eyyâmında ehl-i fazl ide âh u figân
 47 (K.7.37)*

3. YARA (DÂĞ, ZAHM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi, Klasik Şiirimizde âşık daima yaralıdır. Yara, âşığın çektiği aşk ve ayrılık acılarının somut bir delili durumundadır. Sevgilinin ayrılığı, gamzesi ve gam gibi unsurlarla yaralanan âşık, bu unsurları peykân, tîr, tiğ olarak tasavvur etmektedir. Bu unsurlar, âşığın bedenini, gönlünü, sînesini, ciğerini, bağrını yaralarlar. Âşık çoğu zaman sevgili tarafından yaralanmaktan hoşnut olur. Çünkü, yaralandığı zaman ilaç verilmesine, merhem sürülmesine ve ilgi görmeye muhtaç olacaktır; ve bütün bunların sevgiliden geleceğine inanmaktadır. Hatta sevgilinin oku, aynı zamanda fetil olarak vasıflandırılarak, onun hem âşığı yaraladığı hem de yarasına dermân olduğu ifade edilmiştir:

*Yarama çünkü fetil ile olurmuş dermân
 Tîrûñ alma ayırma beni dermânımdan
 111 (G.53.4)*

Vasfî Divânı'nda âşığın yaraları, göz, gül ve lâleye benzetilen olmuştur. Yaranın bu unsurlara teşbihi, şekil, renk gibi özellikleri sebebiyledir. Ayrıca göz-yara ilişkisinde her ikisinin de kanlı yaşlar akıttığı tasavvuru etkili olmuştur:

*Bu cismüm za'hm-ı tîrinden zırh-veş göz göz olmuşdur
 Ki her gözden firâkıında açar yaş yerine kanım
 99 (G.41.2)*

*Gül durur yaralarım hâr durur peykânıñ
 Tîr-bârân ile açıldı gülistânımdan
 111 (G.53.5)*

*Kanlı yaşumla lâleye dömmiş durur gözüm
 Şan dâğ-ı lâledür aña dâğ-ı hayâl-i hâl
 94 (G.36.3)*

4. GAM, GUSSA, DERT, BELÂ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda âşık daima gamlıdır. Bu yüzden gam (gussa, dert, belâ) beyitlerde sıkça ele alınan unsurlardan biridir. Gam adı tek başına anıldığı gibi, gam ile ilgili bir çok tamlamaya da yer verilmiştir: “gam belâsı, gam-ı derd, gam-ı dilber, gam-ı firâk, gam-ı hecr, gam-ı ışk, gam-ı mihnet, gam-ı sevdâ, gam u mihnet-sarây-ı gerdûn, bâb-ı gam, dolâb-ı gam, seylâb-ı gam, elkâb-ı gam, erbâb-ı gam, kullâb-ı gam, leşker-i gam, gam günleri, gam eli, gam rûzesi, gam tûfânı, vatan-ı gam diyârı, gam u mihnet kazıyyesi, gamun mihmân-sarâyı, gamun mülki, sûz-ı gam, şeh-i iklim-i gam, mülk-i gamun pâdişehi, çarşû-yı gam, zahm-ı tîğ-i gam, tîr-i gam, zemâne gamı, ruhun gamı, gam-dîde, gam-gîn, gam-hâr, gam-nâk, gam-perverd, dîde-i gam, derd-i bâr-ı hecr, derd-i derûn, derd-i dil, derd ü gam-ı firâk, derd-i pinhân, derd-i ser, bâr-ı derd, derd okları, derd odları, derd âteşi, fakr derdi, derd-mend, dâm-ı belâ, gerd-i belâ, mihnet-âbâd-ı belâ-yı teng, tîğ-i belâ-yı fakr, tîr-i belâ, hâr-ı belâ, belâ bahri, belâ âteşi, belâ okı, nehîb-i seyl-i belâ, belâ-hâne” Sevgilinin cevri ve cefâsı, ondan ayrı kalmanın verdiği üzüntüler sebebi ile âşığın başından eksik olmayan gam, onun perîşân olmasına sebep olur:

*Gam-ı 'ışkuñ görüben dilde perîşân oldum
Ne i ki baña bu gamlar diyü hayrân oldum
106 (G.48.1)*

Gamın ne olduğunu en iyi “erbâb-ı gam” olarak nitelenen âşıklar bilirler. Bu yüzden onu âşıkların açıklaması doğaldır:

*Ol kitâb-ı nâzdan bir fasl okur 'uşşâklar
Derd-i dil şerhinden eydürler revân yüz bâb-ı gam
105 (G.47.4)*

Âşığın daima gamlı oluşu, gamın onu hiç bir zaman terk etmeyişi, herkesin yalnız bıraktığı zamanlarda bile âşıkla beraber oluşu, gamın âşığın yârı ve ayrılık yolunda âşığın rehberi olarak tassavvur edilmesine sebep olmuştur:

*Şimdi bir güşe-i tenhâda olup dil-ğaste
Âhdur hem-demi vü gam durur ancağ aña yâr
50 (K.8.22)*

*Ey dil çü rāh-ı hecre göneldüñ gam ile git
Kim rāh müşkil olsa aña rāhber gerek
91 (G.33.2)*

Âşık, sevgilinin cevr ü cefâsını ve bunun neticesinde çektiği gamları kaderi, nasibi olarak görmektedir. Dünyada herkesin bir kısmeti vardır. Âşığın kısmetine de ayrılık derdinin hanları düşmüştür:

*Kısmet-i rızk eyler iken halka kıssâm-ı ezel
Derd-i hecrüñ hânım itmiş baña cânâ naşîb
64 (G.6.3)*

Âşığın daima içinde yaşamış olduğu bir durum ve onun tek serveti oluşu; gamın ev olarak tasavvuruna sebep olmuştur:

*Ey şanem müflis diyü ta'n itme ben miskîne kim
Derd ü gâmdan hâneler pür hânümânım var benim
102 (G.44.5)*

Dîvânda âşığın gönlünden eksik olmayan gam “dolâb-ı gam”, âşığın bu gam yüzünden akıttığı gözyaşları “seylâb-ı gam” tamlamaları ile ifade edilmiştir:

*Âh kim bu çeşm-i giryân akıdup seylâb-ı gam
Çarh gibi dilde dâyim devr ider dolâb-ı gam
105 (G.47.1)*

Sevgilinin zülfünün ip olarak hayali; belânın tuzak olarak tasavvuruna sebep olmuştur:

*Vasfî-i hasta neler çekdügin Allâh bilür
Taçalı dâm-ı belâ boynma zülfüñ reseni
151 (G.93.5)*

Vasfî Dîvânı'nda âşîğın gönlü “gamun mihmân-sarâyı”; âşîğın gönlünden hiç bir zaman eksik olmayan gam ise; “mihmân” olarak hayal edilmiştir. Âşîğın gönlünün “şehristân” olarak tasavvuru ise; gamın “leşker” olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur:

*Gamuñ mihmân-sarâyı olalı hecrüñde dil cânâ
Cihânda bir gün olmaz kim olam bir lahza mihmânsuz*
79 (G.21.4)

*Göñli şehristânı Vasfîñüñ açılmaz âh kim
Leşker-i gam tutdı ey dilber der ü dervâzesin*
118 (G.60.5)

Gamın âşîğı, âşîğın bağırını ve gönlünü yarması, yaralaması, belini bükmesi, âşîğı zayıf düşürüp hasta etmesi, onun ok, kılıç, diken ve çengel olarak tasavvuruna neden olmuştur:

*Bilümi bükdi kemân gibi şehâ tîr-i gamuñ
Niçe bir şabr ideyin çekmege bâr-ı sitemüñ*
88 (G.30.1)

*Zahm-ı tîğ-i gamdan ey Vasfî görüp hâlüm tabîb
Didi kim kalmış durur bu hasta tîmâr olmadan*
125 (G.67.5)

*Götürürler getirürler gelicek meclisüñe
Şol kadar hâr-ı belâ ile olupdur efgâr*
48 (K.8.20.)

*Zülfî sevdâsın iden kessün ümîdi Vasfî kim
Şadmân olur mı bend itse dili kullâb-ı gam*
105 (G.47.5)

Bilindiği gibi, âşîğın gamdan kurtulması ancak sevgiliye kavuşması ile gerçekleşecektir. Yani, âşîğın dermânı sevgilinin vuslatıdır. Sevgilinin visâlini satılık bir

mal, meta; âşığın canının nakit olarak hayal edilmesi; gamın çarşı olarak tasavvuruna neden olmuştur:

*Çârsû-yı gâmda cân virdüm vişâlün virmedüñ
Olmamak yegdür seniñle şatu bâzâr olmadan
125 (G.67.4)*

Gam, âşığın yakasına yapışmış olan bir eldir. Âşık bu elden kurtulabileceği ümidini taşımaktadır:

*Gam elinden umaram ola grîbânım halâş
Tudî çün dest-i ümîdüm himmetüñ dâmânım
146 (G.88.7)*

Dîvânda, gamın âşığın üzerinde oluşturduğu etkinin büyüklüğünü göstermek için gam ile tufân arasında ilgi kurulmuştur. Âşığın zayıf bedeni, çektiği gamlar içinde öylesine boğulmuştur ki; onun bir zerresini bulmak mümkün değildir. Dîvânda belâ denizi, âşığın bedeninin boğulduğu bir başka yer olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Şöyle gârk itmiş durur cismüm bu gam tufânı kim
Tütîyâ için ararlarsa bulunmaz gerdümi
152 (G.94.3)*

*Ben belâ bahri miyânında idüm şubha degin
Sen varup bir iki nâdâna kenâr olmuşsun
113 (G.55.4)*

Sevgiliden ayrı olmanın gamı, derdi öylesine büyüktür ki; bu derdin ağırlığını dağlar bile taşıyamaz. Fakat âşık bütün zayıflığına rağmen bu acıya göğüs germektedir:

*Derd-i bâr-ı hecrüñ kim kâh olur çekse küh
Bunca za'f ile çeken cân-ı şabûrumdur benim
108 (G.50.3)*

Dîvânda gam, verdiği acılar nedeni ile ateş, od olarak tasavvur edilmiştir. Bu acılara katlanmak; şikâyetçi olmamak gerekmektedir:

*Âferîñ aña ki derd odlarına yandıqca
Pür-şafâ oldı vü olmadı mükedder hâtem
34 (K.4.7)*

Vasfî Dîvânı'nda gam bir ülke, vatan olarak; âşık ise bu ülkenin sultanı olarak hayal edilmiştir. Bu hayalde gam “mülk-i gamun pâdişehi”, “şeh-i iklim-i gam” ve “vatan-ı gam” tamlamaları ile anılmıştır. Âşığın başı ile ilgili tasavvurlarda belirttiğimiz gibi “vatan-ı gam” âşığın başı olarak tasavvur edilmiştir:

*Olaludan berü dil mülk-i gamuñ pâdişehi
‘Alemi âteş-i âh oldı vü eşküm sipehi
156 (G.98.1)*

Gam, âşığın aşk mektubunun ünvanı; gussa; ise bu mektubun başlığıdır. Çünkü âşık için; aşk ve gam ayrılmaz bir bütündür. Aşk, âşığa daima gam vermekte; fakat her şeye rağmen âşık, ondan vazgeçmemektedir:

*Bir-meveddet-nâme geldi işkdan göñlüme kim
Guşşadur sernâmesi ünvan ana elkâb-ı gam
105 (G.47.2)*

Âşığın tabiatının ayna olarak tasavvuru belânın “gerd-i belâ” tamlaması ile anılmasına; bu aynayı kirleten toz olarak tasavvuruna sebep olmuştur:

*Durîğ âyine-i tab‘ı pâk-bâzuma kim
Tutup durur anı gerd-i belâ vü jeng-i fütür
38 (K.5.21)*

5. CEVR Ü CEFÂ, MİHNET VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda cevr ü cefâ, sevgiliden gelen ve daima âşığa yönelen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Adeta âşığın kaderi olarak görülmektedir. Sevgili, âşığa o

denli cevri ü cefâ eder ki; âşık ömrünün kendisine cevri ü cefâ etmesinin sebebini sevgiliye bağlar:

*Şehâ senden mi öğrendi ki bir lahza karâr itmez
Gelüp geçdükce cevri ile geçer bu bî-bekâ ömrüm
101 (G.43.2)*

Âşık, genellikle sevgilinin cevri ü cefâsından şikâyetçi değildir. Hatta bazen onu kendisi için bir nimet olarak görür:

*Baîa cevri ü sitemüñ lutfu keremdür ide gör
Gerçi çok görmüşüz ey döst seniñ bu keremüñ
88 (G.30.3)*

Âşığın çektiği cevri ü cefânın sona ermesi için, sevgiliye kavuşması gerekmektedir. Fakat, bu kavuşma hiç bir zaman gerçekleşmez. Bilindiği gibi, cefâ sevgiliye; vefa ise âşığa ait olan özelliklerdir. Âşık, kendisine daima cevri ü cefâ eden sevgiliden hiç olmazsa bir kere vefa görmek ister; ancak bu isteği asla gerçekleşmez:

*Şimdiye degin cevri ü cefâ eyledüñ ey döst
Şimden gîru it mihr ü vefâ kâr be-nevbet
66 (G.8.7)*

Dîvânda cevri ü cefânın bir başka kaynağı ise zamandır. Âşık bu unsuru zamâne ve ömrüm sözleri ile ifade etmiştir:

*Ki seng-i saht-ı cefâ-yı zemânededen vardur
Tabî'at âyinesinde hezâr dürlü küsür
38 (K.5.20)*

*Cefâ vü cevri ile geçdüñ çü benden rahm idüp bârî
Ne hâl ile kalurven bir nazâr kıl sen baîa ömrüm
101 (G.43.4)*

Dîvânda sevgilinin cevri ü cefâ etme alışkanlığı, “cefâ-pîşe”, “cefâ-hû” ve “cevr-pîşe” sözleri ile de ifade edilmiştir. “cevr-pîşe” Sözü bir beyitte felek (çarh) için kullanılırken, bir başka beyitte zaman (dehr), “cefâ-âyîn” olarak vasıflandırılmıştır:

*Çünkü çekdiñ gam-ı dilberleri sev n'olsa gerek
Yine bir şüh-ı cefâ-pîşeyi Vasfî yeñile*

138 (G.80.5)

*Yâ çarh-ı cevr-pîşe benim güş urup durur
Nâlem işitmege baña virdükce güş-mâl*

27 (K.2.3)

Vasfî Dîvânı'nda âşığa sıkıntı, acı, ızdırıp ve zahmet vermeleri nedeni ile; diken, taş, kılıç cevr ü cefâ için benzetilen olmuşlardır. Sevgiliden gelen, âşığın bedenine, sinesine, gönlüne saplanan ve âşığı yaralayan kılıç ve diken, cevr ü cefâ olarak tasavvur edilmiştir. Dikenin cevr olarak hayali, âşığın bülbül olarak tasavvur edilmesi ile de ilişkilidir:

*Güle qarşu sözi süziyle cigerler mi yakar
Bülbülüñ cevr ile bagrı tolu hâr olmayacak*

85 (G.27.2)

*Tig-i cefânı çekme vü çäk itme sînemi
K'ey döst halka râz-ı derün âşikâr olur*

70 (G.12.4)

Cevr ü cefânın taş olarak tasavvurunda taşın kırma, parçalama, ufalama özelliği etkili olmuştur. Bu tasavvurda âşığın gönlü de şişeye teşbih edilmiştir:

*Ey döst dilüm mihr ü vefâ ile elüñde
Bir şişe idi seng-i cefâ ile uvandı*

149 (G.91.6)

Dîvânda cevr ü cefâ ile ilgili olarak "cevr eli" tabirine rastlanılmaktadır. Yer aldığı beyitlerde cevr elinin âşığın boyunu büktüğü belirtilmiştir:

*Bir âceb nakş geçüp cevr eli hâddin bükmiş
K'olmuş ol hayret ü derd ile çü çenber hâtem*

34 (K.4.3)

Dîvânda âşığa verdiği sıkıntılar nedeni ile mihnet ile od ve çöl arasında ilgi kurulmuştur. Mihnetin od olarak tasavvuru, âşığın pervâne olarak tasavvuruna dayanmaktadır. Bu hayalde mihnet, âşık ile ilgili tasavvurlarda belirttiğimiz gibi, pervâne olarak tasavvur edilen âşığın kanatlarını yakan bir ateştir. Mihnetin çöl olarak hayali ise sevgilinin mahallesinin Ka'be olarak hayal edilmesi sebebiyledir. Âşığın amacı sevgilinin mahallesine ulaşmaktır; fakat bunun için sevgilinin merhametine ihtiyacı vardır:

Rahm it aña ki Ka'be-i maqşûda irmege
Mihnet beriyyesinde kıala rāh oñarmaya
 141 (G.83.2)

Vasfi Dîvânı'nda âşığın ağzı "câm-ı mihnet" olarak hayal edilmiştir. Kadehin içindeki şarap damlaları ise âşığın dudaklarındaki uçuklar için benzetilen olmuştur:

Güyyâ câm-ı mihnetdür dehânum k'âbile
Cümle etrâfın pür itmışdür habâb-ı mey gbi
 155 (G.97.2)

6. HASRET, FÜRKAT (FİRÂK, HECR, CÜDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfi Dîvânı'nda ayrılık ve hasret, âşığın sürekli olarak içinde bulunduğu haller olarak karşımıza çıkmaktadır:

Uşbu cihân-ı fânîde geçdi günüm benim
Hecr-i nigâr ile elem-i rüzgâr ile
 145 (G.87.2)

Ayrılık, âşığın çektiği acılara, dertlere kaynaklık etmektedir. Âşık, sevgiliden ayrı kalmaktansa; onun her türlü eziyetini çekmeye razıdır. Çünkü, âşığın ayrılığa tahammül etmesi oldukça güçtür. Ayrılık ve hasret, âşığın çektiği acılara kaynaklık etmeleri ve onun sürekli olarak içinde bulunduğu haller olmaları bakımından çeşitli tamlamalar içinde yer almışlardır: "kemân-ı hasret ü derd ü firâk, hasret yaşı, diyâr-ı fûrkat, şeb-i fûrkat, dûzah-

ı firâk, firâk odı, firâkun künci, şâm-ı firâkun seheri, gam-ı firâkuña, hecr-i nigâr, gam-ı hecr, zulmet-i hecr, râh-ı hecr, derd-i hecrüñ, hecrün beyâbânında, mihnet-i hecründe, derd-i bâr-ı hecrüni.” Bu tamlamalarda da görüldüğü gibi, ayrılık ve hasret unsurları çoğunlukla, gam, dert ve mihnet unsurları ile birlikte anılmışlardır. Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için gam çekmektedir. Sevgilinin olmadığı yer, âşık için karanlıktır. Bu sebeple âşık, ayrılık ile gece arasında ilgi kurmuştur:

*Uyumazsam şeb-i firkatde tañ mı
Göze kor hulu yirde gelmez uyhu
126 (G.68.3)*

*Umar idüm ki toğa başuma devlet güneşi
Âh kim olmaz imiş şâm-ı firâkuñ seheri
158 (G.100.5)*

Dîvânda sevgilinin melek olarak tasavvuru, ayrılığın cehennem olarak tasavvuruna; aşkın “Âb-ı hayât” olarak tasavvuru ise; ayrılığın “Zulmet” olarak olarak hayal edilmesine sebep olmuştur:

*Yiri durur yanayım düzağ-ı firâk içre
Çü ihtiyâr ile hür-ı cinândan ayrıldum
104 (G.46.2)*

*Zulmet-i hecr içre ışık Ab-ı Hayâtın Hızır-ves
Nüş idüben câvidân olmak dilerseñ ‘âşık ol
96 (G.38.6)*

Vasfî Dîvânı’nda ayrılık, yer aldığı bu tasavvurlar dışında, âşığın aklının, canının ve gönlünün mesken ettiği bir köşe ve âşığın içinde dert ile ölmek üzere olduğu bir çöl olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Mesken itdi ‘aql u cân u dil firâkuñ küncini
Mihnet-âbâd-ı belâ-yı tengdür erbâb-ı gam
105 (G.47.3)*

*Ger ölürsem derd ile hecrüñ beyâbânında ben
Tâ kıyâmet döstüm destümde dâmânıñ seniñ*
89 (G.31.4)

Ayrılık ve hasret unsurları, feleğin elinde bulunan ve âşığı sevgiliden uzağa atan bir yay olarak da tasavvur edilmiştir:

*Kemân-ı hasret ü derd ü firâk ile Vasfî
Felek çü tîr çeküp atdı yabana seni*
153 (G.95.8)

7. VUSLAT (VASL, VİSÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vuslat, âşığın en büyük hayalidir. O, bütün acılara, sıkıntılara ve eziyetlere sevgiliye kavuşma ihtimalinden güç alarak katlanmaktadır. Âşığın bütün çabaları, ağlamaları, inlemeleri sevgilinin vuslatına ermek içindir. Ancak, bir türlü bu isteğine ulaşamaz, o devamlı olarak ayrılık hali içindedir. Bu yüzden vuslat unsuru çoğunlukla ayrılık ile beraber anılmıştır:

*Vaşl istediğümce komadı yakamı elden
Bilsem ki ne virdi alamaz bana bu fûrkat*
66 (G.8.2)

Getirdiği güzellikler nedeni ile bayram, vuslat için benzetilen olmuştur. Âşık, sevgiliye kavuşmak için kurban olmaya dahi razıdır.

*Yazayın kan ile bir yirde ki bir hûbuñ ben
İrmedin vuşlatıñıñ İdine kurbân oldum*
106 (G.48.3)

*Kurbân olan vişâlüme irer dimiş habîb
Kurbân olayın aña ne şîrîn zebân var*
76 (G.18.3)

Âşığın canının nakit, olarak hayali ise; vuslatın bir meta olarak tasavvuruna neden olmuştur. Bazı beyitlerde ise; bu durumun tam tersi olarak; sevgili müşteri; vuslat nakit; âşığın canı meta olarak hayal edilmiştir. Âşık, sevgiliye kavuşmak için canını ortaya koymuştur:

*Rāygān virdüñ ile ben cān virtürken vaşluñā
Vaz geldüm şimdiden girü ħurīdār olmadan
125 (G.67.3)*

*Cānumu vaşlı ile yār ħurīdār olmuş
Cān virem bende anuñ gibi ħurīdār olucağ
87 (G.29.4)*

Âşığı bütün gayretlerine rağmen; sevgiliye ulaşamamak değil; kendisinin yerine başkalarının vuslata ermiş olmaları perişan etmektedir. Sevgili, âşıkdan haram diyerek esirgediği vuslatını; başkalarına sunmaktadır:

*Vasfīye rüzedür diyü vaşluñ ħarām idüp
Sen ħayrılarla mey içesin ola mı ħalāl
94 (G.36.7)*

Vasfî Dîvâm'nda âşık, bütün çabalarına rağmen; sevgiliye ulaşamamaktan; daima ayrılık hali içinde bulunmaktan şikâyetçidir. Ancak, bir kaç beyitte sevgilinin vashının kıymetini bilmediğini; bu yüzden çektiği acıları hakettiğini dile getirmektedir:

*Bilmedüm ħadrini vaşluñ beni öldürdi ħamuñ
Şanemā kendüzini bilmeyene bu daħi az
77 (G.19.3)*

*Vaşlı na'fmi şükriñi ħılmazduñ ey göñül
Öl şimdi hecr ile saña andan beter gerek
91 (G.33.4)*

8. AŞK (IŞK, MAHABBET, MİHR, SEVDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda "ışk, tiğ-i ışk, âlem-i ışk, hasta-i ışk, mest-i ışk, mest-i mey-i ışk, kârzâr-ı ışk, hil'at-ı ışk, zencîr-i ışk, erbâb-ı ışk, tarîk-i ışk, tîr-i kemân-ı ışk, nâr-ı ışk, tabîb-i ışk, âteş-i ışk, heves-i ışk, mahabbet, kullâb-ı mahabbet, hedef-i tîr-i mahabbet, bûy-ı mahabbet, mihr, mihr-i meh-rû, mihr ü vefâ, mihr ü mahabbet kemeri, sevdâ, gam-ı sevdâ...v.b.gibi" ad ve tamlamalar ile anılan aşk unsuru, daha çok âşığı etkileyen bir hâl olarak karşımıza çıkmaktadır. Seven-sevilen ilişkisinde sevenin payına düşen aşktır. Sevilen ise güzelliğe sahiptir. Aşk ve sevgiden pay almamıştır. Bunun sonucu olarak, daima sevgili naz âşık niyaz hali içindedir. Sevgilinin ilgisizliği, aşkın âşığa acı vermesine neden olmaktadır. Âşık bu acıdan dolayı sürekli olarak ağlar, inler ve feryâd eder:

*Aña 'âşık mı direm pişesi zâr olmayıcağ
Dâr-ı 'âlem gözine 'ışk ile tar olmayıcağ
85 (G.27.1)*

Neden olduğu tüm bu sıkıntılara rağmen âşık, aşktan şikâyetçi değildir. Onun şikâyetçi olduğu şey aşk değil; sevgilinin ilgisizliğidir. Aşkın verdiği acılar âşık için çoğunlukla neşe kaynağı olarak görülür. O aşkı için canını bile vermeye hazırdır ve bu yolda can vermekten mutluluk duyar, bunu kendisi için şeref olarak görür. Çünkü, âşık için aşk sonsuz bir duygudur. Bu dünyada değeri bilinmese bile; diğer dünyada değerinin anlaşılacağına inanmaktadır:

*'Âlem-i 'ışk içre cân virdüñse Vasfî gam degül
Niçeler cânlar virüp irmezler ol 'âlemlere
134 (G.76.5)*

*Vasfî ayak da yatdise dünyâda gam degül
K'erbâb-ı 'ışka 'âlem-i 'ıkbâda baş olur
69 (G.11.6)*

Aşkın tecelli ettiği yer âşığın gönlüdür. Âşık aşkını gönlünde gizler. Bu bakımdan gerçek âşık için aşk bir sırdır ve onu başkalarından saklamak ister. Fakat bu kolay bir iş

değildir. Aşkın âşık üzerindeki etkileri bu sırrın açığa çıkmasına neden olur. Âşığın belinin bükülmesi, ihtiyarlaması, benzinin sararması, hastalanması, avareleşmesi en önemlisi âhlar feryâdlar ederek gözyaşı dökmesi sırrını saklamasına engel olur. Bu yüzden âşık, aşkı gizleyebilmek için; sevgiliden kendisine yaptığı eziyeti azaltmasını ister:

*Ben de mihrüñ göreyin kahr ile ağlatma beni
Korlum oldur ki şehâ illere fâş ola bu râz*
77 (G.19.2)

Dîvânda aşk için benzetilen olan unsurların başında şarap gelmektedir. Aşkın şarap olarak tasavvuru, âşığın bir sarhoşluk hali içinde bulunmasına dayanmaktadır. Aşk, âşığın başını döndürür; onu mest eder. Bir çok beyitte bu durum “mest-i işkam” ve “mest-i mey-i işkam” sözleri ile ifade edilmiştir. Âşığın aşk sarhoşu olmasına neden olan sevgilinin güzelliği ve mahmûr gözleridir:

*Hışm eyleme cânâ bañña sen mâñ sözümden
Mest-i mey-i işkam haberüm yokdur özümden*
117 (G.59.1)

*Mest-i işkam tıymışam esrâr-ı hüsnüñden haber
Olmışam âşüfte vü şeydâ vü hâyranuñ senüñ*
89 (G.31.3)

*Mağabbet meylerin nüş itmek için ‘andelîb-i mest
Elinde güyyiâ almış durur la’îñ ayagı gül*
93 (G.35.2)

Sevgilinin inci olarak tasavvuru, aşkın denize benzetilmesine neden olmuştur. Ayrıca sonsuzluk bakımından da aşk ile deniz arasında ilgi mevcuttur. Aşkın deniz olarak hayali, âşığın denizin derinlerine dalarak inci arayan bir dalgıç gibi her türlü zorluğa katlanarak ve tehlikelerden yılmadan sevgiliye ulaşmaya çalışmasına dayanmaktadır:

*Senüñ için heves-i işkuña düşsem n’ola kim
Dür için şimdi mi kıldı kişi ‘ummâna heves*
82 (G.24.3)

Aşkın kendisine has özellikleri, usul ve edebi olduğu düşüncesi onun “tarîk-i ışk” tamlaması ile ifade edilmesine sebep olmuştur. Bu yolda mutrib vâiz, sâkî imâm olmuştur. Kendisine özgü değerleri vardır ve herkes bu yolda yürüyemez. Aşkın zahmet ve güçlüklerle dolu oluşu da onun uzun ve zahmetli bir yola benzetilmesine neden olmuştur:

*Bî-riyâ tâ'at gerekse gel tarîk-ı 'ışka gir
Mutribi vâ'iz idin sâkî imân olsun saña
61 (G.3.5)*

*'ışkun tarîkı içre şehâ dil olup durur
Ateş gibi ki yola düşüp ola pâyimâl
94 (G.36.6)*

Âşığın aşk yüzünden çektiği acılar aşkın ok, kılıç, çengel ve ateş olarak hayal edilmesine sebep olmuştur. Ok, kılıç veya çengel olarak hayal edilen aşk, âşığın canını, gönlünü, ciğerini, sinesini veya bedenini parçalayarak, onu kan içinde bırakır. Aşkın ateş ile olan ilgisi ise yakıcılık yönündendir:

*Tîr-i kemân-ı 'ışka cigerden siper gerek
Hâzîr ol ey göñül aña haylî ciger gerek
91 (G.33.1)*

*Bilmek isterseñ ki tîğ-i 'ışk n'eyler 'aşka
Gör benüm bu sîne-i pür-çâk-i gam-perverdümü
152 (G.94.2)*

*Güyyâ kim şem'ür sînemde her tîrîñ semîñ
Ateş-i 'ışkuñla sînem içre olan tâbdan
112 (G.54.5)*

Âşığın sevgilinin güzelliğine esir olduğu düşüncesi aşkın zincire benzetilmesine sebep olmuştur:

*Zencîr-i 'ışkı boymuña kim taqdı dir iseñ
Dâr-ı cihânda bir güzelüñ zülfi dâridur
71 (G.13.4)*

Âşğın içinde bulunduğu hâli ifade eden, anlatan birer unsur olarak görülen dîvân, destân, nâme gibi unsurlar ile aşk arasında bu yönden ilgi kurulmuştur. Âşğın durumunu öğrenmek isteyen kişinin bakması gereken yer aşk dîvânıdır. Sevgili, mecmua olarak hayal edilen cevr ü cefâyı ezbere bilirken; mihr ü vefâ destânından bî-haberdir. Aşkın âşığa çektirdiği gam, ona gam mektubu göndermesi olarak hayal edilmiştir:

*Vaşfiyem ben hâletüm bilmek dilerseñ ey refîk
İşk dîvânında okı var benim bu ferdümi*
152 (G.94.5)

*Ol şanem cevr ü cefâ mecmû'asın ezber okur
Söylesek bilmez geçer mihr ü vefâ destânını*
146 (G.88.5)

*Bir meveddet-nâme geldi işğdan göñlüme kim
Guşşadur sernâmesi unvân ana elķâb-ı gâm*
105 (G.47.2)

Âşğın toprak olarak hayali aşkın kimyâya benzetilmesine sebep olmuştur. Âşğın aşk hastalığı nedeniyle benzinin sararması ile çeşitli kimyâsal işlemler ile altının elde edilmesi arasında ilgi kurulmuştur:

*Zerd eyler ise beñzümi mihrüñ 'aceb midür
Olmaz garîb hâki zer eylerse kîmyâ*
62 (G.4.2)

Gerçek âşık olmanın ancak bir takım özelliklere sahip olan kişilerin hakkı olduğu düşüncesi âşkın hil'at olarak hayaline sebep olmuştur:

*Hil'at-i işkuñ benim haddüm degül geymek şehâ
Ben gedâyam yeg durur bilmek kişi endâzesin*
118 (G.60.2)

*Bir karış kesmek gerek haddüñ uzundur ey rakîb
Ger dilerseñ hil'at-i işkı tamâm olsun saña*
61 (G.3.6)

Aşkın gönülde gerçekleştirilen bir kavgaya benzetilmesi, onun bir beyitte “kârzâr-ı ışk” olarak anılmasına neden olmuştur:

*Pehlevânlık kârzâr-ı ışk olursa ey döstüm
İdelüm bu yolda biñ Sâm u Nerîmân ile bahş
67 (G.9.6)*

I. RAKİP

1. GENEL OLARAK RAKİP (AGYÂR, İL, GAYR)

Vasfî Dîvânı’nda âşık-ma’sûk ilişkisinde ele alınan üçüncü şahıs rakiptir. Sevgili ve âşıktan sonra ele alınan kişi rakiptir. Dîvânda rakip, âşğın gözünden tanıtılmıştır. Onun hakkındaki tüm bilgiler, âşğın yorumu ile ifade edilmiştir. Bu yorumlar daima olumsuz yöndedir. Rakip, kötü huyludur; fesat ve zalim bir kişidir. Âşğ, sevgiliden uzak tutmak için çabalar. Âşğa eziyet eder. Bu yüzden, âşğın âh ettiği ikinci kişidir:

*Dil kahr-ı rakîb ile uşansa n’ola senden
Kahr ile kişi şimdi mi cânından uşandı
149 (G.91.5)*

*Kaşd eyledi ırmağa kapuñdan beni agyâr
Seyl itdi gözüm yaşın ol ırmağ arasında
142 (G.84.4)*

*Şol deñlü âh idüpçürm ey meh rakîbe kim
Ömri gelüp geçe anı ol âh oñarmaya
141 (G.83.3)*

Bütün kötü özelliklerine rağmen rakip, sevgiliden itibâr görür. Daima sevgilinin yanındadır. Âşğın, sevgiliye rakibin kötülüklerini anlatması hiç bir yarar sağlamaz. Sevgili, âşğın ikazlarına kulak asmaz, rakip ile birlikte olmaya devam eder. Âşğ en çok üzen şey de budur. Âşık, sevgiliden ayrı olmaya, ondan ilgi görememeye ve hatta sevgilinin yolunda ölmeye bile razıdır. Sevgiliden gelen her türlü cevr ü cefâyâ tahammül

eder. Dayanamadığı tek şey, rakibin sevgili tarafından kabul görmesi ve daima sevgili ile birlikte bulunmasıdır:

*Ey ruḥı cān u göñül ravzāsınıñ yāsemeni
Garaz öldürmek ise cevr ü cefā ile beni
Şimdi öldür ki gözüm görmeye düşmenle seni
Kerem it hāy begüm begcügezüm hāy begüm*
54 (Mu.10.VI.)

*Vaşfiye rüzedür diyü vaşluñ harām idüp
Sen gayrılarla mey içesin ola mı ḥalāl*
94 (G.36.7)

Rakibin bir başka özelliği, içinde bulunduğu kötü durum nedeni ile âşığa gülmesi, âdeta onunla alay etmesidir. Âşık, bu yüzden çektiği sıkıntıların rakip tarafından öğrenilmesini, bilinmesini istemez:

*Ben de mihrüñ göreyin ḳahr ile aḡlatma beni
Korḳum oldur ki şehā illere fāş ola bu rāz*
77 (G.19.2)

*Alalı göñlümi ol zülf-i semen-sāy begüm
Yıllar oldı çekerem derd ü ḡamuñ hāy begüm
Eyleme şimdi beni illere rüsvāy begüm
Kerem it begüm begcügezüm hāy begüm*
53 (Mu.10.I.)

Rakip ile ilgili tasavvurlarda da görüleceği gibi, rakibin en belirgin özellikleri, âşığı sevgiliden ayırmak istemesi, fesat, nifâkçı ve dedikoducu oluşudur.

2. RAKİP İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Şeytân

Şeytanın insanları iman etmekten alıkoymaya çalışması, imana düşman olması, nifâkçı oluşu rakip için benzetilen olmasına sebep olmuştur. Âşığın imanı, sevgili ve

sevgiliye duyduğu aşk olarak; sevgiliyi âşğın elinden almaya çalışan rakip ise; şeytan olarak tasavvur edilmiştir:

*Cüdâ görüp beni agyâr yârım almağ' istermiş
İlâhî şakla şeytândan ölüm vaktinde îmânım*
99 (G.41.3)

*Yârı artuğ saklaram agyârdan hecrinde kim
Mü 'minüñ şeytân ölüm vaktind' alur îmânımı*
146 (G.88.2)

Rakip, fesatlığı ve nifâkçı oluşu nedeni ile de şeytana benzetilmiştir. Meleklerin, şeytanın sözüne uymaları, onunla birlikte olmaları mümkün değildir. Bu nedenle sevgilinin melek olarak hayali rakibin şeytana teşbihinin bir başka sebebini oluşturmaktadır:

*Şeytân sözine uymaz idüñ ey melek n' için
Senden beni ayırdı rakîbüñ nifâk ile*
135 (G.77.3)

*Çüm fesâd itdi girelden berü araya rakîb
Çok fesâd olsa n'ola arada şeytân olucağ*
86 (G.28.5)

b. Kâfir, Bî-dîn

Rakibin kâfir olarak tasavvuru sevgilinin kendisinin ve yüzünün imana ve dine teşbihine dayanmaktadır. Ayrıca bilindiği gibi, yüzün bir başka özelliği, tasavvufta Allah'ın tecelli ettiği yer olarak düşünülmesidir. Bu nedenle âşığa göre, sevgilinin yüzünü rakibe göstermesi doğru değildir. Çünkü, onun iman etmek gibi bir niyeti yoktur. Dîvânda rakibin “bî-dîn” olarak nitelendiği beyitlerin birinde, aynı zamanda rakip ile köpek arasında da ilgi kurulmuştur. “Rakîb-i seg-i bî-dîn” şeklinde anılan rakibin köpeğe teşbihi, âşğın onu aşğılama, ona hakaret etme arzusundan kaynaklanmaktadır:

*Gösterme rakîb-i seg-i bî-dîne cemâlün
Olmaz çü müselmân aña 'arz' eyleme îmân*
122 (G.64.5)

*Bahş ider her dem benimle yâr için bî-dîn rakîb
Dîn için lâbüd ider kâfir müselmân ile bahş
67 (G.9.2)*

*Benden ey dilber seni ayırmag' istermiş rakîb
N'eyledüm ol kâfir-i bî-dîne n'itdüm ben garîb
64 (G.6.1)*

c. Düşman (Düşmen, Adû), Nâdân, Bed-hâh

Rakibin düşman olarak hayali, âşığı sevgiliden ayırmak istemesi; bu amaçla sevgiliye âşığı kötölemesi, âşığın içinde bulunduğu duruma gülmesi ve âşık sevgiliden daima uzak olduğu halde onun hep sevgili ile beraber olması sebeplerine dayanmaktadır.

*Aşînâ gibi beni yâd eylemez olduñ dirîg'
Haqquma beñzer 'adûlar sözlerin güş eyledüñ
92 (G.34.3)*

*Serverâ haqquma a'dâ sözini güş itme
Bendeñî hayr ile yâd eyle ferâm üş itme
164(K1.2.1.)*

Rakibin güzellikten anlamaması, onun nâdân olarak vasıflandırılmasına sebep olmuştur:

*Añlamaz hergiz kitâb-ı hüsnüñ evşâfın rakîb
Müşkil olur eylemek her kişi nâdân ile bahş
67 (G.9.7)*

Vasfî Divânı'nda bazı beyitlerde rakip için doğrudan doğruya bed-hâh sözü kullanılmıştır. Bu sıfatın rakip için hangi amaçla kullanıldığı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir; ancak âşığın rakip hakkındaki genel kanaati, onun kötü niyetli ve samimiyetsiz bir kişi olduğu yönündedir:

*Fürkat öldürdüğü Vasfî bir iş olaydı eger
Şimdiden giru yiter ta'ne-i bed-ḥâh baña
59 (G.1.5)*

d. Diken (Hâr)

Rakibin diken olarak hayali sevgilinin güle teşbihine dayanmaktadır. Gül ile diken nasıl birbirinden ayrı düşünülemezse; rakip de daima sevgili ile beraberdir. Her güzelin bir kusuru vardır. Gülün kusuru diken; sevgilinin kusuru rakip ile beraber oluşudur. Rakibin dikene teşbihinin bir başka nedeni ise; âşğın sevgiliye ulaşmasını engellemesidir:

*Ger qarîb olsa saña cânâ rakîb incinmezem
Kim güle dâyim olur ḥâr-ı siyeh dirler qarîb
64 (G.6.2)*

*Sen gülüñ râh-ı hevâsında rakîb' öldüreyin
Ki şevâb olur imiş yoldan arıtmağ diken
151 (G.93.3)*

IV. BÖLÜM: TABİAT

A. KOZMİK ÂLEM

1. FELEK (EFLÂK, ÇARH, GERDÛN, SİPIHR, ÂSUMÂN, GÖK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda "felek, felek-i rûbeh-ihtiyâl, devr-i felek, hasr-ı devr-i felek, hilâl-i felek-i devlet, süvâr-ı hıng-ı felek, mihr-i felek, felek-mertebe, felek-mikdâr, felek-rif'at, felek-simâ, eflâk, dâde-i eflâk, mihr-i eflâk-i sehâ, çarh, çarh-ı cevri-pîşe, çarh-ı müdevver, çarh-ı sifle-nevâz, çarh-ı şeş-cihet, çarh-ı atâ, çarh-ı pîr, gülşen-i çarh, encüm-i çarh, şâhid-i çarh, çarh-peymâ, gerdûn, devlet-i gerdûn, tas-ı gerdûn, ablâk-ı gerdûn, mihnet-sarây-ı gerdûn, gerdûn-gulâm, gerdûn-remâd, gerdûn-sâye, gerdûn-vakâr, sipihr, sipihr-i cûd, sipihr-i kerem, sipihr-i maâfî, sipihr-i mihr-i celâlet, sipihr-i mihr-i sehâ, âfitâb-ı bürc-i sipihr-i fezâyil, mihr-i sipihr-i dîn ü düvel, âsumân, âsumân-ı devlet, âfitâb-ı âsumân-ı fazl, âfitâb-ı âsumân-ı izzet, hilâl-i âsumân-ı iktidâr, mihr-i âsumân-ı vakâr, gök" ifadeleri ile anılan felek unsuru, yüksekliği, yüceliği, büyük, geniş ve sonsuz oluşu, parlaklığı yönlerinden ele alınmış; onun bu nitelikleri sayesinde kasidelerde memduh gazellerde ise; sevgili övülmüş, yüceltilmiştir. "felek-mertebe", "felek-mikdâr", "felek-rif'at", "felek-simâ", "çarh-peymâ", "gerdûn-gulâm", "gerdûn-remâd", "gerdûn-sâye", "gerdûn-vakâr" ifadeleri memduhun ve sevgilinin yüceliğini belirtmek için kullanılmıştır. Memduhun düşüncelerinin yüceliği, değerinin yüksekliği, makam sahibi oluşu, cömertliği ve iyilik sahibi oluşu, hürmete lâyık olan ve hürmet gören bir kişi oluşu bu ifadelerle dile getirilmiştir:

*Eyâ vezîr-i melek-şaslet ü felek-mikdâr
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı vakâr
40 (K.6.1)*

*Sensin k'ol çarh-peymâdur hümâ-yı himmetüñ
Kim aña pehlû-yı mâh-ı nev olupdur üstü hân
46 (K.7.28)*

Şairin bazı beyitlerde övülen kişinin yüceliğini belirtmek için yer ile gök arasındaki mesafeden de faydalandığını görmekteyiz:

*Kim nisbet ide mihr-i cemâlini aya kim
Yirden göke tefâvüti var anuñ ay ile*
133 (G.75.2)

Beyitlerde feleğin büyüklüğü, yüksekliği, yüceliği ve sonsuzluğu olumlu yönden ele alındığı gibi, bazen de olumsuz yönden ele alınmıştır. Âşğın çektiği acı ve ızdırapların büyüklüğünü anlatmak için de feleğin bu özelliklerinden faydalanılmıştır. Âşğın çektiği ızdırap o kadar büyüktür ki, bu ızdırap ile ettiği âhlar, figânlar duman olur, gökyüzüne ulaşır, onu kaplar ve yakar:

*Sen yakarsın beni bu hüsn ile şahum bilürem
Lîk eflâke çıkar âteş-i âhum bilürem*
53.(Mu.10.III.1)

*Dûd-ı âhumdan hâzer kıl döstum hattun gelür
K'âsumânu nîl-reng eyler du hânım var benim*
102 (G.44.6)

Şair, çektiği acının büyüklüğünü ifade etmek için feleğin kendisinden faydalandığı gibi; orada cereyan eden bir takım tabii olaylardan da faydalanmıştır. Örneğin gök gürlemesini nâleye benzetmiştir:

*Ra'd beñzer felekler üzre nâlemdür benim
Kim figânundan olur her lahza pür-âteş cihân*
45 (K.7.17)

Bir çok beyitte ise âşğın başına gelen kötü olaylardan feleği sorumlu tuttuğunu ve ondan şikâyetçi olduğunu görmekteyiz. Hatta kimi zaman bu şikâyeti ona beddua etmeye kadar götürmüştür:

*Ben ŧehā bendeñ iken izz-i huzuruñda senüñ
Sen revā görme ki çarh eyleye her dem beni zār
50 (K.8.23)*

*Vasfıyi çünki senden ayırdı felek ŧehā
Görem ki aŧağa geçe odlara yakıla
135 (G.77.6)*

ŧâir, başına gelen kötü olaylardan sorumlu tuttuğu felek için “felek-i rübeh-ihitiyâl”, “çarh-ı cevr-pîŧe”, “çarh-ı sifle-nevâz” ifadelerini kullanmıştır. Felek de sevgili gibi hilekârdır, adalatsızdır ve cevr etmeye düşkündür. Hak eden kişilerin hak ettikleri değeri görmelerine engel olmakta; alçak ve değersiz kişilerin, itibâr gören kişiler olmalarını sağlamaktadır:

*Ey ŧîr-dil meded ki zebün eyledi beni
Akrânum içre bu felek-i rübeh-ihitiyâl
29 (K.2.30)*

*Yâ çarh-ı cevr-pîŧe benüm güş urup durur
Nâlem işitmege baña virdükce güş-mâl
27 (K.2.3)*

*Henüz virmedi dâdını fazl u dâniŧimüñ
Bu çarh-ı sifle-nevâz u bu günbed-i devvâr
42 (K.6.26)*

Hareket ve yükseklik unsurları felek ile at arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Felek ata; yıldızlar ve ay bu atı süsleyen yaldızlı bir eğere benzetilmiştir:

*Kadrüñ atıdur meger bu çarh k'encümle hilâl
Oldı güyâ aña cevherdâr zîn-i zer-nigâr
32 (K.3.18)*

Feleğin kainatın kuruluşundan beri var olduğu ve o zamandan bu zamana kadar meydana gelen bütün olaylara şahit olduğu düşüncesi; feleğin pîr olarak tasavvuruna sebep olmuştur:

*Baht-ı bernâ çarh-ı pîr olsa muî'ün tañ degül
Emrûñe vâcib-i muî' olmak durur pîr ü cuvân
46 (K.7.31)*

Feleğin bende, gulam, memûr olarak tasavvuru memduhu yüceltme amacına iledir. O gündüz güneşi, gece ay ve yıldızları ile sürekli olarak memduha hizmet eden bir kul, bir memurdur:

*Bu felek her mâh kim saña hilâlin 'arz' ider
Dimek ister ki senüñ bir beñdenem ben tavk-dâr
32 (K.3.17)*

*Sen ol cihân-ı keremsin ki oldı hizmetüne
Zemñ muî' ü zamân bende vü felek me'mûr
38 (K.5.16)*

Bazı beyitlerde ise cömertlik güneşinin ve feleğin, övülen kişinin bulunduğu yeri kendisine yörunge edindiği ifade edilerek memduhun yüceliğine işaret edilmiştir:

*Ey felek-mertebe ol çarh-ı 'atâsın sen kim
Mihr-i eflâk-ı seḥâ dergehüñ idindi medâr
49 (K.8.16)*

*Sen ol sipihri keremsin ki merkezi çapuñuñ
Sipihri cûda vü mihr-i seḥâya oldı medâr
25 (K.1.28)*

Dîvânda şekil benzerliği ve yükseklik nedeni ile felek ile tas, tak ve eyvân unsurları arasında ilgi kurulmuştur:

*Mihr-i bürc-i izz 'Alî Paşa ki olmuşdur amuñ
Tağ-ı eyvânı hilâl-i âsumân-ı iktididâr*

31 (K.3.7)

*Ey göñül bu taş-ı gerdün ile Pervîn şanasın
Âba beñzer kim konur bir deste nesrîn üstine*

137 (G.79.6)

Bazı beyitlerde yine şekil benzerliği felek ile kemân ile ilgi kurulmasına sebep olmuştur:

*Kemân-ı hasret ü derd ü firâk ile Vasfî
Felek çü tîr çeküp atdı yabana seni*

153 (G.95.8)

Feleklerin yüksek ve kat kat kubbeler halinde tasavvur edilmesi, felek ile sarây arasında ilgi kurulmasına neden olmuştur:

*Didi ki ey gâm-ı miñnet-sarây-ı gerdünda
Murâd şahidîne irmeyüp kalan mechür*

37 (K.5.8)

Beyitlerde şekil benzerliği nedeni ile felek ile beraber anılan bir başka unsur ise habâbdır. Şâir gözyaşlarının çokluğunu anlatmak için felek ile damla arasındaki şekil benzerliğinden ve aralarındaki büyüklük farkı yüzünden doğan tezat ve mübâlağadan faydalanmıştır:

*Şol kadar şevkı ile ağlayalum
Çarhı şu üzre çün habâb idelüm*

109 (G.51.6)

Feleğin gülşene benzetilmesi yıldızlar ile nergis arasında kurulan ilgiye dayanmaktadır:

*Henüz encüm-i nergis-mişâl gülşen-i çarh
Süzi virürdü gözini çü nergis-i mahmûr
37 (K.5.4)*

Bir başka beyitte ise güle benzetilen yıldızların âşıkların âhından oluşan ateşin kıvılcımları oldukları ifade edilmektedir:

*Ger irişmez' âteş-i 'uşşâk âhından şerer
Her gice endâmı eflâküñ neden gül gül durur
72 (G.14.2)*

2. YILDIZLAR

a. Genel Olarak Yıldız (Encüm, Sitâre, Kevkebe) ve İlgili Unsurlar

Vasfî Dîvânı'nda encüm, sitâre ve kevkebe adları ile anılan yıldız unsuruna altı beyitte yer verilmiştir. Etraflarına ışık yaymaları, gökyüzünde bulmuşları ve çoklukları nedenleri ile ele alınan yıldızlar; daha çok kasidelerde yer almış ve memduhu övmek için vesile olmuşlardır:

*Ķadrüñ atıdır meger bu çarh k'encümle hilâl
Oldı güyâ añâ cevherdâr zîn-i zer-nigâr
32 (K.3.18)*

b. Bazı Yıldız Kümeleri

Dîvânda adı anılan tek yıldız kümesi Pervîn'dir. Yer aldığı tek beyitte Pervîn ile su arasında ilgi kurulmuş ve su damlalarına benzetilmiştir:

*Ey göñül bu taş-ı gerdün ile Pervîn şamasın
Âba beñzer kim qomur bir deste nesrîn üstine
137 (G.79.6)*

3. GEZEĞENLER

Vasfî Dîvânı'nda adı anılan gezegenler Zöhre (Venüs), Behrâm¹ (Mirrih, Merih) ve Müşterî (Jüpiter) gezegenleridir. Bu gezegenler birer kere ve aym beyitte anılmışlardır:

*Behrâm-ı Zöhre-îşret ü Mirri h-intikâm
Mâh-ı sitâre-kevkebe vü Müşterî-hışâl
28 (K.2.12)*

4. GÜNEŞ (ÂFİTÂB, HURŞİD, MİHR, GÜN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda güneş, daha çok ısı ve ışık kaynağı olması, yeryüzündeki hayatın devam etmesi açısından taşıdığı önem, hareketli oluşu, zaman içinde değişik görüntülere sahip olması açısından ele alınmıştır. Beyitlerde “güneş, güneş-rû, gün, âfitâb, âfitâb-ı âlem-tâb, âfitâb-ı âsumân-ı fazl, âfitâb-ı âsumân-ı izzet, âfitâb-ı bürc-i atâ, âfitâb-ı bürc-i sipîhr-i fezâyil, âfitâb-rû, keff-i hurşîd, nûr-ı hurşîd-i yakîn, hurşîd-veş, mihr, mihr-i âsumân-ı vekâr, mihr-i cemâl, mihr-i devlet, mihr-i eflâk-i sehâ, mihr-i felek...v.b.gibi” ifadeler ile anılan güneş bir çok tasavvura konu olmuştur. Isı ve ışık kaynağı olma özelliklerini taşıyan güneş, hemen daima ışık, nûr, tâb, şu'le gibi unsurlar ile birlikte anılmıştır. Yine bu özellikleri nedeni ile açıklığın, âşikârlığın, belirginliğin timsali olmuştur. “Gün gibi” deyimini onun bu niteliklerini ifade etmektedir:

*Niçe taşdî'ide demdür ki du'âlar eyleye
Gün gibi ahvâli olmuşdur saña hod âşikâr
33 (K.3.27)*

¹ Behrâm aynı zamanda İran hükümdarlarından birinin adıdır. Behrâm-ı Gûr adı ile şöhret bulan bu hükümdar Sasaniyân sülalesinin ondördüncü padişahıdır. Kuvvet ve cesareti ile adalet, hakkaniyet ve fîtuhatı hakkında pek çok hikaye nakledilir. Bkz., Ş. Sâmî: a.g.e., C.II., s. 1416, 1417.; A. T. Onay, a.g.e., s. 10.

Vasfî Dîvâm'nda güneş ile ilgi kurulan unsurların başında sevgilinin sevgilinin yüzü gelmektedir. Beyitlerde “gün yüzün”, “gün yüzlüler”, “güneş-rû”, “âfitâb-rû” ifadeleri ile yer alan bu tasavvur sevgiliyi yüceltme amacını gütmektedir. Sevgilinin yüzünü âşığa her zaman göstermemesi, yüzünü örten siyah saçlarının bulut olarak hayali, kaşları ile hilâl arasında şekil yönünden kurulan benzerlik bu tasavvurda etkili olan sebepler arasında yer almaktadır:

*Zerre-veş gün yüzlüler şevkına her dem rakş idüp
Gâh zâhîr geh nihân olmak dilerseñ ‘âşık ol*
96 (G.38.4)

*‘Arz’ eyledi cemâlini ol meh niğâbdan
Güyâ ki âfitâb idi çıktı hicâbdan*
123 (G.65.1)

5. AY VE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Genel Olarak Ay (Mâh, Meh) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm'nda “Ay, mâh, mâh-ı sitâre kevkebe, mâh-ı tal’at, meh, meh-i cihân-ı kerem, meh-i nâ-mihr, meh-i şeb-gerd, meh-likâ, meh-rû, meh-veş, mâh-pâre, mâh-peyker...v.b.” ifadeleri ile yer alan ay, en çok ele alınan unsurlardan biridir. Beyitlerde ay ile ilgi kurulan unsurların başında sevgili ve sevgilinin yüzü gelmektedir. “meh”, “mâh”, “ol meh”, “meh-likâ”, “mâh-pâre”, “meh-rû”, “meh-veş”, “mâh-peyker” v.b. ifadeleri çoğunlukla sevgilinin adı olarak kullanılmışlardır. Bir çok beyitte ise; sevgiliye “ey meh”, “mâhum” ve “sen mâha” şeklinde hitap edildiğini görmekteyiz. Ayn, Güneş’ten aldığı ışık ile geceyi aydınlatması, bu yönü ile kazandığı güzellik ve parlaklık, yükseklerde bulunması ve sabit olmayışı bu tasavvurlara sebep olmuştur:

*Tîr-i gâmzeñ kaşd idermiş kim geliüp kânum döke
Kânu olur girmesün lutf itsün ey meh kânuma*
128 (G.70.6)

*Vasfîyâ şî rûñ çün ol meh-rûya te’sîr eylemez
Oda yansun defter ü tomâr u dîvâmûñ semûñ*
89 (G.31.7)

Dîvânda ay adı çoğunlukla sevgili ile ilgili olarak anılmıştır. Bazı beyitlerde ise memduhu yüceltmek amacı ile kullanılmıştır. “meh-i cihân-ı kerem” ifadesi ile memduhun yüceliği belirtildiği gibi, ayın diğer kozmik unsurlarla beraber memduhun hizmetinde olduğu belirtilmiş ve memduha dua edilmiştir:

*Bülend-mertebe şeh Bâyezîd-i deryâ-dil
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı vekâr
24 (K.1.18)*

*Rüşen ide cihânda kamu mâh-ı tal'atun
Ömrün günine hasra degin irmeye zevâl
30 (K.2.41)*

b. Hilâl (Mâh-ı nev, Meh-i nev) ve İlgili Tasavvurlar

Hilâl, kıvrımlı şekli, rengi, ışıklı oluşu ve parlaklığı yönlerinden ele alınmıştır. Yer aldığı beyitlerin çoğunda sevgilinin kaşları ile ilgili olarak anılmıştır:

*Gördi tamâm beñzemez ebrûña özr için
Kaddin dü-tâ kılıp diler eksükligin hilâl
94 (G.36.2)*

İnceliği ve bükük şekli sebebiyle âşığın bedeni ve boyu ile hilâl arasında ilgi kurulmuştur. Hilâlin yaydığı ışık ise; âşığın âhının kıvılcımları olarak hayal edilmiştir:

*Encüm içre güyyâ cism-i zâ'fumdür hilâl
K'âteş-i âhumla etrâfın pür itmışdür şirâr
31 (K.3.4)*

*Ya hün-ı dilde 'âşık-ı dil-ğastedür k'amuñ
Kaddini bâr-ı derd ile gam eylemiş hilâl
28 (K.2.9)*

Bilindiği gibi, hilâl, ramazan ayının ve ramazan bayramının habercisi olması bakımından önem taşımaktadır. Bu yüzden bazı beyitlerde bayram unsuru ile birlikte anılmıştır:

*‘İd yâ hod bir güzel gül yüzlü sîmîn-ber durur
Kim hilâl olmuş amûñ güşına sîmîn güşvâr*
31 (K.3.2)

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte bayram sevgiliye; hilâl ise sevgilimin küpesine benzetilmiştir. Hilâl bazı beyitlerde de memduhu yüceltmek amacıyla ele alınmıştır. Bu tasavvurlarda da şekli ve rengi itibarıyla yer almıştır. Feleğin at olarak tasavvuru, hilâlin “gâşiye” ve “zer-nigâr” olarak anılmasına sebep olmuştur. Bir başka beyitte ise memduhun kapısının gümüş halkası olarak hayal edilmiştir:

*‘Kadriñ atudur meger bu çar h k’encümle hilâl
Oldı güyâ añña cevherdâr zîñ-i zer-nigâr*
32 (K.3.18)

*Hilâl bâb-ı şerîfüñde halka-i sîmîn
Güneş sarây-ı refîñde şemse-i zer-kâr*
25 (K.1.29)

c. Dolunay (Bedr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvân’nda bedr adı bir beyitte anılmıştır. Bilindiği gibi bedr, ayın ışığının en fazla olduğu devresinin adıdır. Bedr unsurunun yer aldığı beyitte sevgili aya benzetilmiş ve bedr sevgiliye dua etmek amacı ile kullanılmıştır:

*Hak Ta‘âlâ tal‘atuñ günden güne bedr eylesün
Zerrece irgürmesün nokşân benim mâhum saña*
60 (G.2.3)

6. IŞIK, AYDINLIK (ŞUÂ, ŞULE, TÂB, PERTEV, FER, FÜRÛĞ, NÛR, RÛŞEN, ENVÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Işık ve aydınlık ile ilgili bu unsurlar hemen daima güneş, ay ve yıldızlar ile birarada anılmışlardır. Beyitlerde bu kaynaklar dışında ışık ve aydınlığı meydana getiren kaynaklar, mum, çerağ, âşığın âhı, sevgili, sevgilinin yüzü ve yanağı, memduhun kılıcı, irfânı, cömertliği ve Hz. Muhammed peygamberin nûru olarak ele alınmıştır:

*Ne yirde k'âteş-i tîgûnden ire bir şa'le
Felek duhân görinür anda âfîtab şirâr
25 (K.1.30.)*

7. KARANLIK (ZULMET, TÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Karanlık çoğunlukla ışık ve aydınlık ile beraber anılmıştır. Bir çok beyitte gecenin bir vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşığın kötü kaderi, ayrılık ve sevgilinin saçlarının gece olarak tasavvuru bu unsurların karanlık ile birlikte anılmasına sebep olmuştur. “Zulmet” ise çoğunlukla “Âb-ı Hayât” ile birlikte ele alınmış ve “Zulumat” kastedilmiştir:

*Şaçum ağardı çü rûz-ı sefîd kapuñda
Henüz baht-ı siyâhum siyâh çün şeb-i târ
43 (K.6.38)*

8. GÖLGE (SÂYE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda sâye adı iki beyitte zikredilmiştir. Bu beyitlerin birinde gölge âşığın “hem-dem”i olarak karşımıza çıkmaktadır. Şâir, bu tasavvur ile yalnızlığını dile getirmektedir. Diğer beyitte ise; âşık sevgilinin yoluna gölge olmayı dilemektedir:

*Hem-demüm sâyem durur gam günlerinde ol dañı
Okumazsam mûm ile ey meh gelmez yanuma
128 (G.70.2)*

9. DİĞER KOZMİK UNSURLAR

Dîvânda adı geçen diğer kozmik unsurlar birer beyitte anılan gök gürültüsü “ra'd” ve şimşek “berk”tir. Şimşek unsuru parlaklığı nedeni ile memduhun mızrağı ile beraber ele alınmıştır. Gök gürültüsü ise âşığın nâlesi ile ilgili olarak zikredilmiştir:

*Rumh-i pîçânî ile berķ-ı sinânî güyâ
Ejderhâdur ki dehânında amûñ berķ ura nâr
49 (K.8.14)*

B. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

1. ZAMAN (RÛZGÂR, DEVR, DEVRÂN, ZAMÂNE, DEHR, DEM, VAKT, HENGÂM, ÇAĞ) VE İLGİLİ UNSURLAR

Vasfî Dîvânı'nda şâirin zaman ile ilgili görüşleri çoğunlukla olumsuzdur. Çünkü, onun kadri bilinmemiş, istek ve ümitleri gerçekleşmemiştir. Şâir gibi kıymetli kişilerin kıymeti bilinmezken; zaman hep alçakları, cahilleri, değersiz kişileri itibar sahibi etmiştir:

*Dem-be-dem dehr-i denî devr ide her câhil için
Kala fazl ehlî ayaklarda zihî hayf zihî*

156 (G.98.7)

Dîvânda zaman, âşığı sevgilisinden ayıran bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır:

*Her dem figân idersin eyâ ney benim gibi
Beñzer zemâne yârdan itdi cüdâ seni*

148 (G.90.4)

Zamanın bu özellikleri onun “denî, cefâ-âyîn” gibi sıfatlar ile vasıflandırılmasına sebep olmuştur:

*Nitekim her dem ola dehr-i cefâ-âyîniñ
Gâh lutfına vü geh qahrına mazhar hâtem*

36 (K.4.28)

Zamanın kendisinin iyi ve güzel olmamasına karşın bazı unsurlar ona değer katmaktadır. Bu unsurlar; devrin padişahının ve vezirlerinin adaletleri, lütufları, cömertlikleridir. Zaman ancak bu unsurların varlığı ile güzellik kazanmakta; huzur içinde yaşanabilir bir hâl almaktadır:

*Unut zemâne gâminî k'anuñ zamânında
Cihân cihân-ı ferahdur zamân zamân-ı sürür*

38 (K.5.10)

Dîvânda zaman unsurunun, memduh ile bir başka ilgisi; zamanın memduha hizmet etmekle görevli olan bir bende olarak tasavvurudur:

*Sen ol cihân-ı keremsin ki oldı hizmetine
Zemân mutî^cü zamân bende vü felek me'mûr*
38 (K.5.16)

Bütün bu niteliklerinin yanında zamanın vurgulanan bir başka özelliği hızla akıp gidişidir. Bu nedenle zamanın iyi değerlendirilmesi; hoş geçirilmesi gerekmektedir. Zamanın hoş geçirilmesi için ise; içmek, eğlenmek, işret etmek gereklidir. Dîvânda zamanın gelip geçici oluşu ile ilgili olarak onun iyi değerlendirilmesinin gerekliliği belirtildiği gibi; zamanın bu özelliği ile sevgilinin güzelliği arasında da ilgi kurulmuştur. Sevgilinin güzelliği de zaman gibi gelip geçicidir; kıymetinin bilinmesi gereklidir:

*Bil ganimet kim geçer hüsnüñ bahârı devridür
İç müdâm ey şâh fevt-i fırsat-ı gül itmeyüp*
65 (G.7.4)

*Yusûf zamânı geçdi zamânıñdur ey şanem
Hoş gör zamân her kişinüñ bir zamânı var*
76 (G.18.5)

Zamanın sevgili gibi, âşığa cevri etmesi; sevgilinin “zemâne” olarak anılmasına sebep olmuştur:

*Beni cefâ ile yakduñ görem ki tîz günde
Haq odlara yağa ey cevri çok zemâne seni*
153 (G.95.5)

2. YIL (SÂL), AY (MÂH) VE İLGİLİ UNSURLAR

Vasfî Dîvânı'nda “yıl, çok yıl, yıllar, yıllardur, sâl, ay, aylar, mâh” vb. şeklinde anılan yıl ve ay unsurları, genellikle sevgilinin ilgisizliğini ve âşığın bu ilgisizlikten dolayı çektiği acıları dile getirmek için zikredilmişlerdir. Yıl ve ay unsurları âşığın ayrılık derdiyle geçirdiği sürenin uzunluğunu belirtmektedir:

*Yıllar oldu bir selâm ile bizi yâd itmedüñ
Bî-vefâlar çok durur illâ selâm olsun saña
61 (G.3.2)*

*Yıllar durur ki hâb yüzün görmedi gözüm
Feryâd-ı şebden âh-ı sehergâhdan şaşın
119 (G.61.2)*

Dîvânda ay ve yıl unsurları sevgiliden ayrı geçen sürenin uzunluğunu ifade etmek için kullanıldığı gibi, memduhun yüceliğini övmek için de ele alınmıştır:

*Bir zerre lutfi aylar ile kânadur nevâ
Bir kâtra cüdi yıllar ile bahradur nevâl
28 (K.2.15)*

Vasfî Dîvânı'nda ay unsurundan bahsedilmesinin bir başka sebebi ise ramazandır. Dîvânda "ıyd ayı" tamlaması ramazan ayını ifade etmek için kullanılmıştır:

*İd ayı gibi gel bizi şâd eyle zinde kıl
Gam rüzesinde ey şanem öldük melâl ile
143 (G.85.4)*

3. MEVSİMLER (FASL)

a. İlkbahar (Bahâr, Nev-bahâr, Fasl-ı bahâr, Fasl-ı rebî², Fasl-ı gül) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda " bahâr, bahâr-ı ma³dilet, bahâr-ı gülşen-i firdevs, bâd-ı bahâr, bârân-ı bahâr, eyyâm-ı bahâr, bahâr eyyâmı, bahâr ahvâli, bahâr eli, hüsünün bahârı, ömrüm bahârı, fasl-ı bahâr, ebr-i nevbahâr, fasl-ı rebî², fasl-ı gül" ad ve tamlamaları ile anılan ilkbahar, dîvânda en çok ele alınan ve rağbet gören mevsimdir. Vasfî Dîvânı'nda ilkbahar mevsimi, bu isim ve tamlamalar ile anıldığı gibi, isim belirtilmeden, ilkbaharda oluşan tabiat olaylarının ve ilkbahara ait tabiat manzaralarının anlatılması ile işlenerek de, ele alınmıştır. Şâirin, beyitlerde zikrettiği çiçekler, ağaçlar, bulut ve yağmurlar, akarsular

ile ilgili haller, içki ve sohbet âlemleri, seyr ve temâşâ ile ilgili hâller hep ilkbahar mevsimine işaret etmektedir. İlkbahar yeniden doğuşun sembolüdür. İlkbaharın gelmesi ile birlikte tabiat yeniden canlanır, hayat kazanır. İlkbaharda her şey tazedir. Kokuların ve renklerin en güzelleri ondadır. Tabiat gibi, insanlar da onunla birlikte hareket ve canlılık kazanırlar. İlkbaharda geziler yapılır; mesire yerlerine gidilir; bezm ve eğlenceler düzenlenir. Dîvânda bütün bu güzellikleri ile ele alınan; işlenen baharın güzelliğini sevgilinin gelişinin tamamlayacağı belirtilmektedir. Bütün bu güzellikler, ancak sevgilinin güzelliği ile anlam ve değer kazanacaktır:

*Faşl-ı bahâr irişdi di gel 'azm-i gülşen it
Vaqt irdi şimdiden girü 'arz' eylegil cemâl
97 (G.39.2)*

*Gel ki hengâm-ı çemen irdi vü eyyâm-ı bahâr
Yaraşur ger kılasın gül gibi gülşende karar
48 (K.8.1)*

Baharın kısa sürmesi, gelip geçici olması, onun iyi değerlendirilmesini gerektirir. Bu özelliğinden dolayı bahar ile, ömür, gençlik ve güzellik arasında ilgi kurulmuştur. Onlar da bahar gibi geçicidirler ve iyi değerlendirilmeleri gerekir. Şâir bu durumu "hüsnün bahârı, ömrüm bahârı" tamlamaları ile dile getirmiştir:

*Bil ganîmet kim geçer hüsnüñ bahârı devridür
İç müdâm ey şâh fevt-i fırsat-ı gül itmeyüp
65 (G.7.4)*

*Görmedin Ömrüm bahârın âreş-i teb âh kim
Berg-i cismüm ditredür her demde bād-ı dey gibi
155 (G.97.3)*

Bahar getirdiği güzellikler sebebi ile; bayram için de benzetilen olmuştur. Şâire göre, bayramların gelişi insanları nasıl mutlu ediyorsa; baharın gelişi de cihânı mutlu etmektedir:

*Nitekim faşl-ı gül irüp cihâm eyleye hurrem
Nitekim 'îd irişmek halka şādîlık nişāndur*
52 (K.9.12)

Bilindiği gibi gül ile bülbül baharın ayrılmaz birer parçasıdır. Gül bahçeleri, baharın gelmesi ile canlanır ve bülbül onun verdiği şevk ile coşarak, en güzel nağmelerini söyler. Kuşlar, bahar mevsiminde yeşeren ağaçlara yuvalarını yaparlar. Bülbül olarak tasavvur edilen âşık da bahar mevsiminde sevgili içinen güzel aşk sözlerini mırıldanır, şüirlerini söyler. Dîvânda baharın “gül ile bülbül” ile olan ilişkisine de yer verilmiştir:

*Gül yüzüñ görüp dil-i Vasfî figân itse ne tañ
Bülbüli feryâda virür lâcerem faşl-ı bahār*
73 (G.15.5)

*Ruḥlarıñ devrinde ko dil mesken itsün zülfüñi
Kim bahār eyyāmıdur her murgā vaqt-i âşiyān*
45 (K.7.19)

Vasfî Dîvânı'nda bahar ile ilgili özellikler, memduhu övmek için de kullanılmıştır. Şâir, bahar mevsiminin güzelliklerini oluşturan yağmur bulutlarının ve ilkbaharda esen ılık rüzgârların memduha ait olduğunu; bu yüzden bahar mevsiminde tabiatın güzelleşmesini sağlayamın memduh olduğunu belirtmektedir:

*Lutfuñ nesîmi virmese ger aña perveriş
Bād-ı bahār 'āleme virmezdi i 'îdāl*
29 (K.2.24)

*Bahār-ı ma'đilete her dem ebr-i lutfuñdan
Çemende zinde-dil ü taze-rü durur gülzār*
25 (K.1.26)

b. Sonbahar (Hazân, Mihricân) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda “hazân, bād-ı hazân, berg-i hazân, bād-ı mihricân” ad ve tamlamaları ile anılan sonbahar mevsimine, sadece yedinci kasidede ve beş beyitte yer verilmiştir. Bilindiği gibi sonbahar, ilkbahar ile tezat oluşturan bir mevsimdir. Bahar mevsiminde canlılık ve hareket kazanan tabiat, sonbahar mevsiminin gelişiyile sessizliğe

gömülür. Yeni başlangıçları temsil eden ilkbaharın aksine, sonbahar bitişi ve sona yaklaşmayı temsil eder. İlkbahar ile birlikte sevinç ve mutluluğa kavuşan insanlar, sonbaharın gelmesi ile hüzünlenirler. Ağaçlar sararan yapraklarını bu mevsimde dökerler; yine bu mevsimde esen sert ve soğuk rüzgârlar, sararmış ağaç yapraklarını oradan oraya sürüklerler. Eğlence, seyr ve temâşâ yerleri boşalır, sessizliğe gömülür. Bu yüzden dîvânda sonbahar mevsimi, ilkbaharın aksine istenmeyen şeyleri temsil eder:

*Devletüñ şâhını ser-sebz eylesüñ Haq dâyimâ
Gülşen-i ömrün güline irmesün bâd-ı hazân
47 (K.7.44)*

Dîvânda ilkbahar ile sonbahar arasındaki tezattan yararlanılarak, bu iki unsur genellikle birarada anılmıştır:

*Bir gülistân düzmişem sihr eyleyüp vasfuñda kim
Çün bahâr-ı gülşen-i firdevs aña irmez hazân
47 (K.7.36)*

Vasfî'nin Dîvânı'nda, sonbaharda sararak, dökülen yapraklar ile âşîğın sarı benzi arasında da ilgi kurulmuş; "berg-i hazân" olarak adlandırılan sonbahar yaprakları, âşîğın yüzü için benzetilen olmuştur:

*Ĥâkler üstinde bu rîzân olan berg-i hazân
Her biri bir zerd-rû 'âşîq ruĤındandır nişân
44 (K.7.1)*

c. Kış (Şitâ, Zemherîr, Dey) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda dey adı iki; zemherîr ve şitâ adları ise birer beyitte anılmıştır. Dîvânda kış mevsimi soğuk olması, soğuk rüzgârları ile üşütmesi yönleri ile ele alınmıştır. Şâir, yapağa benzettiği bedeninin daima kış rüzgârları ile titrediğini; ömrünün baharını göremediğini belirtmektedir. Aynı soğuk rüzgâr (bâd-ı dey) çınârın yapraklarının dökülmesine, onun güçsüz takatsız kalmasına sebep olmuştur. Şâir, güle benzettiği

şirlerini, kış vaktinde sevgiliye gönderdiğini ve bunun kendisinin kerâmeti olduğunu dile getirmektedir:

*Bâd-ı deyden şöyle serd oldı cihân kim döymeyüp
Elleri düşdi çınârũñ kaldı bî-tâb u tüvân*

44 (K.7.8)

4. GÜN VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Genel Olarak Gün (Gündüz, Rûz, Nehâr, Eyyâm) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda "gün, bir gün, her gün, bu gün, günden güne, tiz günde, saâdetüm günü, ömrün günü, gam günleri, gün-be-gün, gündüz, rûz u şeb, rûz-ı sefid, rûz-ı şümâr, silsile-i rûz u şeb, leyl ü nehâr, eyyâm-ı bahâr, bahâr eyyâmı, zihn-i pâki eyyâmı, "adlun eyyâmı" şeklinde anılan gün unsuru, dîvânda sıkça bahsedilen unsurlardan biridir. Dîvânda gün unsuru belirli bir zaman dilimi için kullanıldığı gibi muayyen olmayan zaman için de kullanılmıştır. Şâir, gün ve gece kavramlarını çoğunlukla birarada ele almış; onların birbirini sürekli olarak takip eden; birbirlerini tamamlayan iki unsur olduğunu dile getirmiştir. Sevgilinin güzel ve parlak yüzünü güne; siyah saçlarını geceye benzeterek; onların birbirlerini; gece ile gündüz gibi; tamamladıklarını belirtmiştir:

*Gice gündüzsüz ü gün gicesüz olmaz muğarrerdür
Senüñ gül ruğlaruñ cânâ nedendür böyle kâkülsüz*

78 (G.20.2)

*Nitekim silsile-i rûz u şeb olup muğkem
Harekat eyleye gerdün zemîn ide qarâr*

50 (K.8.28)

Gündüz kavramının beyitlerde ele alındığı yönlerinden biri de rengidir. Gündüzün aydınlık; gecenin karanlık olmasından dolayı; memduhun beyaz ve zenci köleleri oldukları hayal edilmiştir:

*İdmetin itmek için dergühüñüñ nevbetle
Zengî vü rûmî iki bende durur leyl ü nehâr*

49 (K.8.18)

Aynı zamanda güneş anlamına da gelen gün kelimesi, bazı beyitlerde her iki anlamı da kastedilerek kullanılmıştır. Gün kavramının bu şekilde tevriyeli olarak kullanılışının en önemli yanı; sevgilinin güzelliği, yüzü ve yanağı için benzetilen olmasıdır. Çoğunlukla gün kavramı ile birlikte anılan gece kavramı ise; bu tasavvurda sevgilinin saçlarını temsil etmektedir:

*Zülfüñ kaçan ki gün yüzüñe perdedâr olur
 Âlem gözüme kara saçuñ gibi târ olur*
 70 (G.12.1)

*Gün yüzüñ üzre ne var hatt-ı siyehkâr olcağ
 Şem^c rüşen olur ey mâh şeb-i târ olcağ*
 87 (G.29.1)

b. Sabah (Subh, Seher, Sehergâh, Sepîde-dem, Şafak) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfi Dîvânî'nda sabah vakti "subh, subh u şâm, seher, beyâz-ı seher, vakt-i seher, du'â-yı vakt-i seher, âteş-i âh-ı seher, şâm-ı firâkuñ seheri, sehergâh, sepîde-dem, şafak" ad ve tamlamaları ile anılmıştır. Dîvânda sabah vakti; hem günün başlangıcı olan bir zaman unsuru hem de bir tabiat olayı olarak ele alınmıştır. Sabah, karanlıktan sonra gelen ve tabiata aydınlık, temizlik, tazelik, canlılık ve güzellik kazandıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Temizliği ve yeni bir başlangıcı temsil eden sabah, kulların Allah'a yönelerek dua etmeleri için en uygun zaman olarak dile getirilmiştir. Şâir, bu durumu "du'â-yı vakt-i seher" tamlaması ile dile getirmiştir:

*Du^c â-yı vaqt-i seher gibi 'adli zâlim-küş
 Livâ-yı feth ü zafer gibi kilki tîğ-âşâr*
 25 (K.1.24)

Sabah, tabiatın ve canlıların hareket ve canlılık kazandığı bir zaman dilimidir. Kuşların şen şakrak ötüşleri, rüzgârın hafif hafif eserek çiçek kokularını taşıması, çiçeklerin yağmur taneleri ile ıslanarak, üzerlerinin şebnemler ile kaplanması hep sabah vaktinde olur. Dîvânda, bazı beyitlerde sabah vakti, tabiata getirdiği bu hareket ve canlılık yönü ile ele alınmıştır:

*Sepāde-dem ki kalem çekdi Mānī-i gülzār
Pür oldı levh-i çemen şemselerle nakş-ı nigār
23 (K.1.1)*

*‘Aceb teb hāle mi bu la ‘lūñ üstinde olan cānā
Yā hōd vakt-i seher düşmiş ola ter gönçaya jale
139 (G.81.3)*

Vasfî Dîvâm’nda gece acıların (Sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı) arttığı bir zaman olarak görülürken, sabah vakti âşğın acılarının azaldığı, umutlarının arttığı, ruhumun huzura kavuştuğu bir vakit olarak ele alınmaktadır. Gece âşğın acılarını arttırır, onun sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı ile ettiği feryâd ü figânlarının artmasına sebep olur:

*Ben belā bahri miyânında idüm şubha degin
Sen varup bir iki nādāna kenār olmuşsın
113 (G.55.4)*

*Her gice ta şubh olmca ney gibi efgân idüp
İñilerem derd ile kim düşdüm cüdā mahbûbdan
120 (G.62.4)*

Dîvânda sabah vakti rengi yönünden de ele alınmış ve seher, gecenin karanlığında saklı olan bir nûr olarak nitelenmiştir:

*Sevād-ı şebde ya ol nürdur seher güyā
Sevād-ı dīde-i ehl-i başardadır mestür
37 (K.5.3)*

c. Akşam (Şâm), Gece (Gice, Şeb, Leyl) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm’nda “subh u şâm, şâm-ı firāk, gice, her gice, bu gice, şeb, rûz u şeb, her şeb, şeb-i fûrkât, şeb-i târ, sevād-ı şeb, silsile-i rûz u şeb, feryâd-ı şeb, leyl ü nehâr” şeklinde anılan akşam ve gece unsuru; gün bahsinde beirttiğimiz gibi; daha çok sabah veya gündüz unsuru ile birlikte kullanılmakta; bu iki unsurun birbirinin devamı, birbirinin tamamlayıcısı olduğunun belirtilmesinin yanında; aralarındaki tezattan da

yararlanılmaktadır. Aynı şekilde sevgilinin gün gibi parlak yüzü ile gece gibi siyah saçları da birbirine zıt gibi görünen; fakat birbirini tamamlayan unsurlardır:

*Gice gündüzsüz ü gün gicesüz olmaz muqarrerdir
Senüñ gül ruqlaruñ cânâ nedendir böyle kâkülsüz
78 (G.20.2)*

Bezm ve sohbet çoğunlukla geceleri yapılmaktadır. Yine, yatma, uyuma, rüya görme halleri genellikle geceleri meydana gelmektedir. Bu yüzden bezm, uyku, rüya, düş gibi unsurlar, beyitlerde gece unsuru ile beraber anılmıştır:

*Vasfîñüñ yandığını her gice bezmüñde görüp
Şem ʿi dil-sühîñüñ reşk odu oldı yeri
159 (G.101.5)*

*Tañ degüldür halkı uyutmazsa nâlem her gice
Korkaram kim gün yüzüñ nâgeh görürler hâbda
136 (G.78.4)*

*Seyrümde gice ol mehe tuş olduğum didiüm
Nâz ile güldi didi düşüñ ise hayr ola
62 (G.4.4)*

Âşğın ayrılık acısı ve çektiği ızdıraplar geceleri artmakta, bu yüzden geceleri feryâdları, figânları, âhları da artmaktadır. Beyitlerde gece, âşğın sevgilinin hasreti ile acı çektiği, onu görme isteği ile dolu olduğu, fakat göremediği, bu acı ve ruh hali ile feryâd u figânlar ettiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dîvânda geceleyin gökyüzünü aydınlatan yıldızlar ile âşğın âhının ateşi arasında ilgi kurulmuş; bu yıldızların âşğın ateşinin kıvılcımlarından oluştuğu belirtilmiştir:

*Gamuñla her gice ey gül hezâr âh iderem
Eşer kıılır sañâ bir gün hazer kıl âh-ı hezâr
24 (K.1.16)*

*Ger irişmez' âteş-i uşşâk âhından şerer
Her gice endâmi eflâküñ neden gül gül durur
72 (G.14.2)*

Dîvânda akşam ve gece arasında ilgi kurulmuş ve ayrılık sabahı olmayan bir akşama benzetilmiştir:

*Umar idüm ki toğâ başuma devlet güneşi
Âh kim olmaz imiş şâm-ı firâkuñ seheri*
158 (G.100.5)

C. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA)

1. SU VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Su (Âb) ve ile İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda su (âb) adı onaltı beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde “âb-ı deryâ-bâr-ı cûd, âb-ı istiğfâr, kenâr-ı âb, âb-ı hayât” terkipleri ile anılan su; bilindiği gibi hayatın kaynağıdır. Canlıların varlıklarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan en önemli unsurlardan biridir. Su; canlılar için hayat kaynağı olduğu gibi; aynı zamanda canlılara ferahlık ve huzur verme özelliğine de sahiptir. Suyun önemli özelliklerinden biri de akıcı olmasıdır. Su; rengi, berraklığı, saflığı bakımlarından temizliğin de sembolüdür. Su, üzerine gölgesi düşen varlıkları aksettirme özelliğine de sahiptir. Bütün bu nitelikleri nedeniyle su, Vasfî Dîvânı'nda çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Beyitlerde suya benzetilen unsurlardan biri âşğın gözyaşığıdır:

*Düşerse pâyuña incinme eşküim
Niçe serv ayagına yüz sürerse şu*
126 (G.68.4)

Suyun en önemli özelliklerinden biri; temizleyiciliğidir. Temizlik için gerekli maddelerin başında su gelmektedir. İnsanlar günahlarından temizlenebilmek için; tövbe ederler. Şâir “âb-ı istiğfâr” tamlaması ile suyun bu özelliğini belirtmiştir:

*Gafûr hakka ki 'afviyle mahv ider biñ biñ
Siyâh-ı nâmeyi bir katra âb-ı istiğfâr*
41 (K.6.15)

Suyun önemli özelliklerinden biri insana ferahlık vermesidir. Şâir bir beyitte suyun bu özelliğini belirtmiştir. Aynı beyitte; hançerin demire su verilerek elde edilmesinden dolayı; sevgilinin hançeri ile su arasında ilgi kurulmuştur. Demire su verilerek elde edilen bir başka nesne olan kılıç da şâir tarafından suya benzetilmiştir:

*Hançerüñle açılır gül gibi dil göncaları
Teng-dil olsa kişi lâbüd açar göñlünü âb
63 (G.5.2)*

*Âbdur tîğ-i güher-bârı velî muşrat-mevc
Bâzdur tîr-i sitem-kârı velî fetih-şikâr
49 (K.8.13)*

Beyitlerde su ile birlikte anılan bir başka unsur “serv”dir. Selvinin su kenarında olduğu düşünülerek bu iki unsur birlikte anılmıştır. Sevgilinin boyu posu selviye benzetilir. Şâir “serv-i revân” olarak nitelediği sevgiliden ayrıldığı için; su gibi taşlara döğünmek istemektedir. Su sevgilinin aksini seyredabilmek için; hava kabarcıklarından (habâb) gözler edinmiştir. Servi su içindeki kendi gölgesini sevgilinin boyu sanmaktadır:

*Sen sehî servi gülistânda temâşâ için âb
Başdan ayaga göz olmuş didiler aña habâb
63 (G.5.1)*

*Cihânda şu gibi taşlarla döginüp yürüyem
Çü ben amuñ gibi serv-i revândan ayrıldum
104 (G.46.3)*

*Kendümüñ aksin görüp âb içre kaddüñ şandı serv
Kaldı ol hayretle yıllardır kenâr-ı âbda
136 (G.78.3)*

Bereketin ve bolluğun sembolü olması nedeni ile; memduhun cömertliğini belirtmek için; bir beyitte su ile ilgili tasavvurlardan faydalanılmıştır. Aynı beyitte su yıkayıp temizleme özelliği ile de karşımıza çıkmaktadır. Memduhun cömertliği; suyun kirleri yıkayıp temizlemesi gibi; âlemi ihtiyaç tozlarından temizlemiştir:

*Sensin ol kim âb-ı deryâ-bâr-ı cûduñdan semûñ
Rûy-ı 'âlemden yunup gitti gubâr-ı iftikâr
32 (K.3.11)*

Suyun bir başka özelliği; tazelik kaynağı olmasıdır. Su bulunduğu yere hayat ve tazelik vermektedir:

*Şular amûñ gibi güller dâyim
El ura ana iller tâze tâze
144 (G.86.3)*

Vasfî Dîvâm'nda suya benzetilen bir başka varlık; Ülker Yıldızı (Pervîn)dir. Şâir; yaban gülleri (nesrîn)nin üzerindeki su taneciklerini; şekilleri bakımından; Ülker Yıldızı'na benzetmiştir:

*Ey gönül bu tās-ı gerdün ile Pervîn şanasın
Âba bañzer kim konur bir deste nesrîn üstine
137 (G.79.6)*

İnsan hayatının en önemli unsurlarından biri olan su, beyitlerde çeşitli deyimlere konu olduğu gibi deyimler de oluşturmuştur: Bir içim su olmak, su gibi taşlarla göğünüp yürümek, gönül açmak (âb)ayağına yüz sürmek (su).

*Lebûñ kanlum durur ağızuma düşse
Emer idüm nitekim bir içim şu
127 (G.69.5)*

Yukarıdaki beyitte aynı zamanda su ile sevgilinin dudakları arasında ilgi kurulmuştur.

b. Deniz (Bahr, Bihâr, Buhûr, Deryâ, Ummân), Dalga (Mevc), Girdâb ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm'nda "bahr, bahr-i atâ, bahr-i sehâ, bahr-i şevket, bahr-i şî'r, pâdişâh-ı bahr u ber, devlet bahri, belâ bahr-i miyânı, bahr-yesâr, bihâr, buhûr-ı nazm, deryâ, dâmen-i deryâ, figân-ı temevvüc-i deryâ, deryâ kulagı, ummân" şeklinde anılan deniz ve

denize ait unsurlardan olan dalga “mevc” ve anaför “girdâb” ile ilgili çeşitli tasavvurlara yer verilmiştir.

Dîvânda deniz ile ilgili unsurlara daha çok kasidelerde yer verilmiştir ve deniz mefhumu kasidelerde daha ziyade “bahr, bihâr, buhûr” adları ile anılırken; gazelerde çoğunlukla “deryâ” adı ile zikredilmiştir.

Bilindiği gibi deniz büyük bir su kütesidir. Dîvânda büyüklüğü, sonsuzluğu, genişliği, derinliği ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Deniz incinin kaynağıdır. Bu nedenle; beyitlerde adı sık sık inci ile birlikte anılmıştır. İçinde canlı varlıklar yaşayan deniz, durgun gibi görünse de rüzgârın etkisi ile çoştığı da olur. Bu nedenle yok etme özelliğine de sahiptir. Deniz, aynı zamanda kayıklar ve gemiler aracılığı ile ulaşımı sağlayan bir unsurdur. Denizi oluşturan damlalar (katre) denizin büyüklüğü ve enginliği ile tezat oluşturmaktadır. Vasfî Dîvânı’nda deniz, büyüklüğü, sonsuzluğu, genişliği ve derinliğinin yanında bütün bu özelliklerinden dolayı çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Daha çok kasidelerde adı zikredilen “bahr, bihâr, buhûr” kelimeleri, memduhun cömertliğini, büyüklüğünü, ululuğunu, heybetli, lütuf sahibi ve bağışlayıcı oluşunu anlatmak için; “cûd, atâ, sehâ, şevket, himmet, lütuf, kerem, yesâr” unsurları ile birlikte anılmıştır. Memduhun denizler kadar engin olan ihsanının ucu bucağı yoktur; yüceliğinin yanında denizler bir katedir:

*Lutfi ol kân-ı se hâdur k'aña yok hiç kerân
Cûdı ol bahr-i 'atâdur k'aña yok hiç kenâr
49 (K.8.12)*

*Lutfuñ ol kân-ı 'atâdur kim aña yokdur kerân
Cûduñ ol bahr-i se hâdur kim aña yokdur kenâr
32 (K.3.9)*

*Yanında bahr-i şevketüññîñ katradur bihâr
Cenbinde mihr-i 'izzetüññîñ zerredür cibâl
29 (K.2.21)*

Dîvânda memduhun yüceliğini belirtmek için; denize benzetilen bir yönü de gönlüdür:

Bülend-mertebe şeh Bâyezîd deryâ-dil
Meh-i cihân-ı kerem mihr-i âsumân-ı vekâr
 24 (K.1.18)

Vasfî Dîvânı'nda deniz olarak tasavvur edilen varlıklardan biri de şüirdir. Güzel sözün inci; manzumenin inci dizisi olarak düşünülmesinde dolayı şiir ile deniz arasında ilgi kurulmuştur:

Çapuîa hizmet için geldi bahr-i şi irinden
Dizin dizin güher-i âbdâr ider işâr
 26 (K.1.36)

Cevâhir-i medehâtuîla her biri memlû
Buhûr-ı nazm içi pürdür sefâyin-i eş'âr
 42 (K.6.31)

Dîvânda deniz ile birlikte anılan bir başka unsur ise; incidir. Şâir sözlerini inciye, manzumelerini inci dizisine benzettiği gibi; memduhun inci saçan elini de denize benzetmiştir. Yine memduhun cömertliğini belirtmek için; memduhun eli (kef, dest) ile deniz arasında ilgi kurmuştur. Memduhun eli deniz; kılıcı ise bu denizin dalgasıdır:

Ne bahrdür 'acabâ dest-i dür-feşâmuî kim
Anuî habâbı durur güyiyâ dür-i şehvâr
 41 (K.6.10)

Kefûî (ki) bahr durur mevcidür anuî tîgüî
Ki bâd-ı hışmuî ile oldu tîz âteş-bâr
 40 (K.6.8)

Vasfî Dîvânı'nda deniz ile ilgili tasavvurlara konu olan diğer unsurlar; âşğın bedeni, gözyaşları, aşk ve belâdır. Âşğın gemi olarak düşünülen bedeni; girdâb içinde boğulmak üzere iken sabah rüzgârı yetişerek onu kurtarmıştır. Sevgiliden ayrı olmanın

verdiği acı ile gözyaşı dökken âşığı gören deniz, âlemi acı gözyaşları ile doldurmuştur. Âşığın sevgiliden uzak geçirdiği gecelerde belâ denizinde olduğunu belirtmektedir:

*Keşti-i cismüm bu girdâb içre gârķ olmışdı ger
İrmese bād-ı şabâ Hızr-ı mübârek-pey gibi*
155 (G.97.4)

*Deryânuñ acı yaşları gârķ itdi 'âlemi
Hecründe gördi Vasfîyi beñzer bu hâl ile*
143 (G.85.5)

*Senüñ için heves-i 'ışkuna düşsem n'ola kim
Dür için şimdi mi kıldı kişi 'ummâna heves*
82 (G.24.3)

*Ben belâ bahri miyânında idüm şubha degin
Sen varup bir iki nādâna kenâr olmışsın*
113 (G.55.4)

c. Akarsu (Irmak, Cûy, Cûybâr, Cedvel) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda cûy adı üç; cûybâr adı iki; ırmak ve cedvel adları ise birer beyitte zikredilmiştir. Bu beyitlerin hepsinde; akıcı olması ve bolluğu nedenleri ile; âşığın gözyaşı ile akarsu arasında ilgi kurulmuştur. Beyitlerde akarsu ile beraber anılan bir başka unsur ise; su kenarında olduğu tasavvur edilen ve sevgilinin boyuna benzetilen olan selvi (serv)dir:

*Göñlümüz âşüfte kıldılar perî-ruhsârlar
Yaşumuz cûy itdiler serv-i sehî-reftârlar*
74 (G.16.1)

*Levh-i eş'ârunda Vasfî zînet-i cedvel yiter
Cûylar k'olur revân çeşm-i pür-ğünâbdan*
112 (G.54.6)

d. Bulut (Ebr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî'nin Dîvânı'nda ebr adı on beyitte zikredilmiştir. Bu beyitlerin dokuzu kasidelerde yer alırken; bulut unsuru gazellerde yalnız bir beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde "ebr-i dür-feşân, ebr-i hicâb, ebr-i lutf, ebr-i mirvârîd-bâr, ebr-i nev-bahâr, âlem-i ebr-i benân, saâdet ebri, muhît-i ebr-nevâ" şeklinde anılan bulut, şekli, rengi, yağmur yağmasına vesile olması ve böylece tabiatın yeniden canlanmasına yol açması, içinde sakladığı yağmur damlalarının inciye benzemesinden dolayı çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Bulut bu özelliklerinden dolayı beyitlerde; duman, sâyebân, ferrâş, hicâb unsurları ile birlikte anılmıştır. Ayrıca tabiatı canlandıran ve berekete vesile olan yağmuru oluşturmasından dolayı; memduhun cömertliğini ve lütufkârlığını anlatmak için; buluttan faydalanılmıştır:

*Fürkâtüñde ey şanem gūyâ bu ebr-i dür-feşân
Dūd-ı âhumdur ki andan eşk-i çeşmümdür revân*
45 (K.7.16)

*Var yûri şâhâne işret kıl husûsâ kim bu dem
Ebr-i mirvârîd-bâr üstünde olmuş sâyebân*
45 (K.7.14)

*Bahâr-ı ma'dilete her dem ebr-i lutfüñdan
Çemende zinde-dil ü tâze-rû durur gülzâr*
24 (K.1.26)

e. Yağmur (Bârân) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda "bârân, bârân-ı bahâr, bârân-ı cûd, katra-i bârân" şeklinde anılan yağmur, beş beyitte zikredilmiştir. Şekli, çokluğu, berekete vesile olması ve tabita canlılık vermesinden dolayı; âşîğın gözyaşları, memduhun cömertliği ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır:

*Bârân-ı cûdi ebre ger ideydi terbiyet
Her dem iderdi dâmen-i deryâyı pür-le 'âl*
28 (K.2.16)

f. Jâle (Şebnem) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvân'nda jâle adı üç beyitte; şebnem adı ise bir beyitte anılmıştır. Bilindiği gibi şebnem, bahar mevsiminde sabahları çiçekler üzerinde görülen su damlalarına verilen addır. Tâzeliği simgelemesi, şekli ve çiçeklerle olan ilgisinden dolayı şebnem; beyitlerde genellikle gonca ile birlikte anılmıştır. Yine şekli nedeni ile sevgilinin dudaklarında çıkan uçuklara (tebhâle, âbile) benzetilen olmuştur:

*Nice mekr itdi 'aceb k'âbileler pür olmış
Jâleler yirine ol gonca-i handânında*
140 (G.82.3)

*'Aceb teb âle mi bu la 'üñ üstinde olan cânâ
Ya hûd vaqt-i seher düşmüş ola ter goncaya jâle*
139 (G.81.3)

g. Katra ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvân'nda katra adı altı beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde “katra, katra-i bârân” şeklinde anılan katra, genellikle deniz ve yağmur ile birlikte ele alınmıştır. Memduhün yüceliğini belirtmek için; deniz ile damla arasındaki tezattan faydalanılmıştır. Bir beyitte ise; sevgilinin aşkı ile eriyen âşğın kanlı gönlünün; damlalar halinde ateşe düştüğü ve dert ateşini alavlendirdiği belirtilmiştir:

*Derd âteşini hûn-ı dilüm şu 'elendürür
Şol katra gibi k'âteşe tamlar kebâbdan*
123 (G.65.3)

2. TOPRAK VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Toprak (Türâb, Hâk) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvân'nda “toprag, türâb, hâk, hâk-i der, hâk-i hâr, hâk-i kadem, hâk-i mezellet, hâk-i reh-i hazret-i Cem-kadr” adları ve tamlamaları ile anılan toprak, çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Bilindiği gibi toprağın içinde çeşitli madenler, değerli maddeler mevcuttur. Toprak nebatların yetişmesinde önemli bir role sahiptir. Toprak;

dört unsur içinde en aşağıda yer alan unsurdur. Bu yüzden hakir görülür ve yine bu yüzden alçakgönüllüğün işaretidir. Toprağa güzellik kazandıran sudur. İnsanlar için nimetler yetiştiren topraktır. O rüzgâr önünde toz halini alır. Sevgilinin selvi olarak düşünülen boyunun gölgesi onun üzerine düşer. Toprak, içinde hapssolduğumuz bir kafes olarak düşünülür. Toprak kara renklidir. Bütün bu özellikleri toprağın çeşitli tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur.

Vasfî Dîvân'nda toprak ile ilgili tasavvurlarda en çok yer alan unsur; âşık, âşığın bedeni, gönlü, sînesi, yüzü, benzi ve gözbebekleridir. Âşığın gönlü sevgilinin yoluna toprak olmuştur. Âşık rüzgâra benzettiği âhının; toprak olan bedenini sevgiliden azaklaştırmasından korkmaktadır. Âşığın, sevgilinin ateş gibi hararetli kılıcı ile yaralanmış olan sînesi; seller ile parçalanmış toprağa benzemektedir. Sevgili, toprak olduğu için; âşığı çiğnemektedir. Sevgiliden ayrı kalmanın verdiği üzüntü âşığın gözlerini toprak etmiştir. Sevgilinin aşkı ile toprak olan âşığın bedeni; kıyâmete kadar aşk kokuları yayacaktır. Âşık sevgilinin yoluna toprak olan bedeninin; sabah rüzgârı ile onun yoluna ulaşmasını istemektedir. Sevgiliye duyduğu aşk, âşığın toprağa benzeyen, yüzünü (benzini) altına çevirmiştir. Sonbahar mevsiminde toprağa dökülen sarı yapraklar; âşığın saramış yüzünün nişâmıdır:

*Yaralı sînem benim ol tîğ-i âteş-tâbdan
Hâkdur gûya ki yir yir çâk olur seylâbdan
112 (G.54.1)*

*Gözlerüm merdümi yoluñda şehâ hâk olalı
Bunca demdür dimedüñ n'oldı firâkımda demüñ
88 (G.30.5)*

*Mihrüñle eger hâk ola bu sîne-i çâküm
Tâ haşra degin büy-ı maḥabbet vire hâküm
107 (G.49.1)*

*Hâk olursam yolına lutf idüp ey bād-ı şabâ
Hâküm ol yola ilet k'ola amüñ rehğüzeri
158 (G.100.3)*

Vasfî'nin Dîvânı'nda toprak olmak; âşık tarafından istenilen bir olaydır. Çünkü böylece sevgiliye ulaşacaktır. Böylece sevgilinin ayağının toprağı olacak ve belki de onun eteğine el sürebilecektir. Ayrıca cennete ulaşmak için selvi boylu sevgilinin yoluna; gölge gibi; toprak olmak gerekmektedir:

*Çademüñde şanemâ zevk u şafâlar sürerin
Yollaruñ üzre olaldan berü hâk-ı çademüñ
88 (G.30.2)*

*Ola kim dânenine el uravuz
Kendümüz yolma tür âb idelüm
109 (G.51.8)*

*Sâye gibi hâk ol bir serv-çaddüñ yolına
Ger dilerseñ ravzâ-i riçvân maçâm olsun saña
61 (G.3.4)*

Bilindiğı gibi toprak çeşitli madenlerin, kıymetli maddelerin kaynağıdır. Beyitlerde bu yönü ile de çeşitli tasavvurlara konu olmuş; adı çeşitli madenlerle birlikte anılmıştır. Şâir, memduhun yardımı ile toprak gibi görünen şirlerinin mücevhere dönüşeceğini belirtmektedir. Şâirin topraktan bedenine zenginlik veren; onu altın ve gümüş ile donatan memduhun cömertliğidir:

*Egerçi hâk durur şimdi gevher-i nazmı
İnâyet-i şeh olursa olur dür-i şehvâr
26 (K.1.37)*

*Fakr hâkinden alıp cûdı aña vire vücûd
Sîm ü zerle n'ola ger olsa tüvânger hâtem
35 (K.4.16)*

Beyitlerde âşğın sevgilinin cefası ve ondan ayrı kalmanın verdiği üzüntüden dolayı hastalanan; sararan bedeni ile toprak arasında ilgi kurulmuştur. Sevgiliye duyduğu

aşk, âşğın benzini saratmıştır. Şâir, bu durumu kimyâ ile topraktan altın elde edilmesine benzetmektedir. Şâir, sevgiliden kendisine merhamet etmesini ve hasta ve dertli bedenini “hâk-i mezellet” olarak nitelendirdiği itibarsızlıktan kurtarmasını dilemektedir:

*Zerd eyler ise beñzümü mihriñ ‘aceb midür
Olmaz garîb hâki zer eylerse kîmyâ*
62 (G.4.2)

*Götür hâk-i mezellelden fakîr-i derdmendüñdür
Terañnum eyle Vasfî bendeñe devletlü sultānum*
99 (G.41.8)

Beyitlerde toprak unsuru ile birlikte sıkça anılan unsurlardan biri de âşğın âhıdır. Âşğın gönlü sevgilinin aşkı ile ettiği âhlardan dolayı toprak olmuştur. Âşık bu yüzden perişan olacağını düşünmektedir. Şâir, rüzgâra benzettiği âhının kendisini toprak gibi savurarak sevgiliden uzaklaştırmasından korkmaktadır:

*Hâk oldı göñül yoluña âh eyledüğümden
Korñam bu durur kim ola ol hâk perîşān*
121 (G.63.3)

*Âhum beni küyüñdan ırar diyu melūlam
Bād olsa belî hâk olur elbette perîşān*
122 (G.64.4)

Dîvânda toprağın çeşitli tasavvurlara konu olmasına sebep olan bir başka özelliği ayaklar altında olmasıdır. Şâir, toprak olduğu için sevgili onu ayaklarının altına almakta; çiğnemektedir. Âşık aşk derdi ile toprağa, ayaklar altına düşmüştür; sevgiliden kendisini kurtarmasını istemektedir. Eğer sevgili âşğın hatırını sorarsa; onun kıymetlenmesine sebep olacak; bu ilgi ile âşık gökyüzüne yükselecektir:

*Düşdüm ayaklara beni gel hâkden götür
Kim çıkdı başa ben de çıkam ittifāk ile*
135 (G.77.5)

*Ger şorarsaî lutf idüp bir gün eger ben hâkden
Rif'at-i kadrüm yüceldürdüñ benüm eflâkden
115 (G.57.1)*

Bu tasavvurlardan başka; dîvânda bir beyitte; dünya toprak rengindeki kafese benzetilmiştir. İnsanın asıl dünyası bu dünya değildir ve bu dünya gelip geçici bir yerdir. Âşık cennet bahçesinin bülbülüdür. Ancak dünya denilen bu hâkî kafeste kapalı kamıştır:

*Vasfîyâ ben 'andelîb-i gülşen-i firdevs iken
Hayf bu hâkî kafesde tab'î hoş-elhânuma
128 (G.70.7)*

b. Toz (Gerd, Gubâr, Zerre) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda toz “gerd, gerd-i belâ, gerd-i fütûr, gerd-i reh, gubâr, gubâr-ı devlet, gubâr-ı iftikâr, hatt-ı gubârın ziyânı, zerre, zerre-veş” şeklinde anılmıştır. Beyitlerde küçüklüğü, rüzgârın önünde sürüklenmesi, toprak gibi ayak altında bulunması ve renginden dolayı çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Bütün bu özellikleri ve değersiz bir madde olması nedeni ile dîvânda toz ile en çok âşık ve âşığın bedeni arasında ilgi kurulmuştur:

*Ke atıñuñ öñince yile ben kuluñ şehâ
K'ekşer öñince bād-ı şabânuñ gubâr olur
70 (G.12.2)*

Dîvânda toz ile birlikte sıkça anılan unsurlar; rüzgâr ve âşığın âhıdır. Bilindiği gibi, toz rüzgâr önünde savrulur. Bu özelliği beyitlerde çeşitli tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur. Şâir, toz olarak nitelendirdiği bedeninin; rüzgâr olarak tasavvur ettiği âhu sayesinde memduha ulaşacağını düşünmektedir:

*Ke puña âh ile varam diyü ümîd iderem
'Aceb mi bād ile ger gülistâna ire gubâr
24 (K.1.12)*

Toz, küçük bir nesne olmasından dolayı memduhun övüldüğü beyitlerde bir mukayese unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhun yüceliğinin yanında dağlar bir zerre gibidirler:

*Yanında bar-i şevketüñüñ katradur bihâr
Cenbinde mihr-i izzetüñüñ zerredür cibâl*
29 (K.2.21)

Bilindiği gibi, insanın gözüne kaçan toz parçası; kişinin gözünün sulanmasına ve ağlarmış gibi görünmesine sebep olur. Şâir de sevgiliden uzakta onu hatırladığını; sevgilinin yolunun toprağının rüzgâr ile gözüne girip kendisini ağlattığını belirtmektedir:

*Añuban küyünü yaşlar dökilür çeşmümden
Gözüme bād ile nāgāh ire ger gerd-i rehi*
156 (G.98.5)

Dîvânda toz ile ilgili tasavvurlarda yer alan bir başka unsur ise; sevgilinin “hat” tıdır. Âşğın hasta bedeninin ve zayıf gözlerinin sevgilinin yüzüne bakmaya dayanması mümkün değildir:

*Döymeز gözüm hatuñ bana gösterme hastanam
Çeşm-i zañfe hatt-ı gubāruñ ziyānı var*
76 (G.18.4)

c. Dağ (Kûh, Kûhsâr, Cibâl), Taş (Seng) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm’nda dağ “tağ, kûh, kûhsâr, cibâl” adları ile zikredilmiştir. Büyüklüğü ve yüksekliği ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin ayrılık derdinin ağırlığını dağ bile çekemeyecek ve bu ağırlık altında saman gibi çökecektir. Dağlardaki madenlerin kaynağı; memduhun cömertliğidir. Memduhun yüceliğinin yanında dağlar zerre kadar küçüktür. Vasfî sevgilinin aşkı ile dağlara düşen lâle gibi kendini yollara vurmuş; dağlar arasında yürümektedir:

*Derd-i bār-ı hecrüü kim kâh olur ger çekse küh
Bunca zâ'f ile çeken cân-ı şabûrumdur benim*
108 (G.50.3)

*Şol deñlü dil-i Vasfiye dâğ urdı gamuü kim
Dîvâne gibi şimdi yürür tağ arasında*
142 (G.84.5)

*İşkuñla şehâ lâle ki tağlara düşüpdür
Taşlara döğünmekle kızıl kıana boyandı*
149 (G.91.3)

Dîvânda “taş, seng, seng-i cefâ, seng-i mezâr, seng-i saht-ı cefâ-yı zemâne” adları ve tamlamaları ile anılan taş, sertliği bakımından çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Âşığın âhları sevgilinin taş kadar sert olan gönlüne etki etmemektedir. Âşık sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntü ile; sular gibi başını taşlara vurarak yürümek istemektedir. Şâir sevgiliden gelen belâ oklarını ve cefa taşlarını başının ve canının üstünde kabul etmeye razıdır. Âşığın aşk ve vefâ ile sevgiliye sunduğu ve bir şişe olarak tasavvur ettiği gönlü, sevgilinin elinde cefa taşları ile ufalanmıştır. Âşık sevgilinin derdi ile öldüğü zaman mezar taşının üzerine bu durumunun yazılmasını istemektedir. Taş yürekli Zâl memduhun tunçtan vücudunun gazabının ateşini görse; bu ateşe dayanamayacak ve eriyecektir. Âşık devrin elinden bir çok belâlar çekmesine rağmen; bağına taş basarak sırlarını içinde saklamıştır:

*Âhen olaydı gönlüne âhum iderdi kâr
Bildüm güzellerüñ şanemâ bağı taş olur*
69 (G.11.5)

*Ey döst dilüm mihr ü vefâ ile elünde
Bir şişe idi seng-i cefâ ile uvandı*
149 (G.91.6)

*Cihânda şu gibi taşlarla döğünüp yürüyem
Çü ben amüñ gibi serv-i revândan ayrıldum*
104 (G.46.3)

d. Kara (Ber, Kenâr), Çöl (Beyâbân, Beriyye) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda ber, beriyye ve beyâbân adları birer beyitte; kenar adı ise; altı beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde kara kavramı daha çok memduhun yüceliğini belirtmek için anılmıştır. Memduhun cömertlik denizinin kenarı yoktur. Sultan denizlerin ve karaların tek hâkimidir:

*Lutfuñ ol kân-ı 'atâdur kim aña yoqdur kerân
Cüduñ ol bahr-i seħâdur kim aña yoqdur kenâr*
32 (K.3.9)

*Pâdişâh-ı bahr u ber Şeh Bâyezîd-i şîr-dil
Kim hezârân fazlı var Dârâ vü Kâbûs üstine*
163 (K1.1.1)

Bir beyitte ise selvilerin su kıyısında bulunduğu tasavvur edilerek; “kenâr-ı âb” tamlamasına yer verilmiştir. Âşık belâ denizinin ortasında sevgilinin kendisine kenar olmasını beklerken; sevgili onu yüzüstü bırakarak; nâdânlara kenar olmuştur. “beriyye” adı yer aldığı bir beyitte Ka’be olarak tasavvur edilen sevgilinin kûyuna ulaşmanın güçlüğüne anlatmak için ele alınmıştır. Bilindiği gibi, Ka’be’ye ulaşmak için zahmetli bir çöl yolunun geçilmesi ihtiyacı vardır. Bir beyitte zikredilen beyâbân ise; derd ve ayrılık çölü olarak anılmış; şâir bu çölde ölürse; sevgilinin eteğinin kıyâmete kadar elinde olacağını belirtmiştir:

*Ger ölürsem derd ü hecrüñ beyâbânında ben
Tâ kıyâmet döstüm destümde dâmânuñ senüñ*
89(G.31.4)

e. Kân ve İlgili Tasavvurlar

Dîvânda altı beyitte anılan ve herhangi bir şeyin kaynağı, ocağı anlamına gelen kân, beyitlerde memduhu yüceltmek, övmek amacı ile zikredilmiştir. “kân-ı 'atâ”, “kân-ı sehâ”, “kîse-i kân” tamlamaları ile yer alan kân, memduhun cömertliğinin, ihsânının ve lütfunun sonsuzluğunu ifade etmek amacı ile ele alınmıştır:

*Bir zerre lutfı aylar ile kânadur nevâ
Bir kaçra cüdh yıllar ile bahradur nevâl*
28 (K.2.15)

3. ÂTEŞ VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Ateş (Od, Nâr, Zebâne, Şerer, Şirâr, Şu'le) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda "âteş, âteş-i âh, âteş-i âh-ı seher, âteş-i bülbül-i dil-i haste, âteş-i gazab, âteş-i ışk, âteş-i lâle, âteş-i mey, âteş-i mihr, âteş-i şevk, âteş-i teb, âteş-i tığ, âteş-i uşşâk, hevâ-yı âteş-i la'l, semûm-ı âteş-i kahr, âteş-bâr, âteş-nişân, âteş-tâb, od, nâr, nâr-ı ecel, nâr-ı ışk, nâr-ı şevk, zebâne, şerer, şirâr, hurde-şirâr, şu'le" ad ve terkipleri ile anılan ateş, yakıcı olması, ışık ve sıcaklık vermesi, kıvılcım saçması, duman çıkarması, üzerinin külle örtülmesi ve kırmızı rengi nedeni ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Dîvânda ateş, çoğunlukla âşık ile ilgili hallerin ifade edilmesinde kullanılmıştır. Sevgiliye duyduğu özlem, âşığı bir ateş gibi yakmaktadır: Âşığın gönlü bu hasret nedeni ile ateş ile dolmuştur. Şâir, suya benzettiği sevgilinin oklarının peykânının ateş dolu gönlünde durmasını istemektedir. Elmâstan yapılmış olan bu peykânlara âşığın gönlünden herhangi bir zarar gelmeyecektir. Ateş olarak tasavvur edilen bir başka unsur olan gam da, âşığın gönlünden hiç ayrılmamaktadır. Âşığın kül olarak tasavvur edilen bedeni, ateş olarak tasavvur edilen gönlünü; küllerin ateşi saklaması gibi gizlemektedir. Bir başka beyitte ise hilâl; âşığın zayıf bedeni; hilâlin saçtığı ışık ise; âşığın âhının ateşi olarak düşünülmüştür. Âşığın gönlü, gam mülkünün padişahıdır; bu ülkenin sipâhileri âşığın gözyaşları; sancağı ise âşığın âhının ateşidir. Âşığın gam ülkesinin padişahı olduğu; tasavvurunun yer aldığı bir başka beyitte ise; âşığın âhının ateşi; padişahın altından külâhı olarak anılmıştır. Âşığın sînesinde bulunan sevgilinin okları muma (şem?) benzemektedir. Sevgilinin lâleye benzeyen yanaklarını ve gümüş gibi parlak ve beyaz olan göğsünü gören âşığın ciğeri yanmıştır. Gök gürlemeleri, (ra'd) âşığın feryâdlarına benzemektedir. Çünkü onlar da feryâd ettikçe; âşık gibi; dünyayı ateş ile doldurmaktadırlar. Âşığın gönlü sevgiliye kavuşma isteği ile öd ağacı gibi yanmıştır. Bilindiği gibi; öd ağacı güzel kokmaktadır. Şâir, bu koku sayesinde sevgilinin yanına geleceğini tasavvur etmektedir. Sevgilinin mum olarak tasavvur edilen yanaklarına pervâne olan âşığın kanatları; mihnet odları olmuştur. Âşığın kirpikleri sazlığa (neyistân); kirpiklerinin arasındaki kanlı gözyaşları ise; ateşe (nâr) benzemektedir. Dert ateşini; âşığın kebaba dönmüş kanlı gönlünden düşen damlalar; beslemektedir.

*Cevher-i elmâs-ı peykârûñ ko tursun dilde kim
Ey şanem elmâsa âteş eylemez dirler ziyân*
45 (K.7.18)

*Kül olur kim niçe demler anda âteş gizlenür
Göñlüm ol âteş durur cismümdür anda kül benüm*
100 (G.42.3)

*Encüm içre güyyâ cism-i za'îfumdür hilâl
K'âteş-i âhumla etrâfın pür itmişdür şirâr*
31 (K.3.4)

*Olalıdan berü dil mülk-i gamuñ pâdişehi
'Alemlî âteş-i âh oldı vü eşküm sipehi*
156 (G.98.1)

Beyitlerde sevgilinin yanağı ve dudacağı; rengi sebebiyle ateşe benzetilen olmuştur.
Yine renginden dolayı ateşe benzetilen bir başka unsur ise şaraptır:

*Hevâ-yı âteş-i la'î dile dağ urdı dildârûñ
Şun ey sâķî k'aña merhem durur yâķüt-i seyyâle*
139 (G.81.5)

*Gül gibi al olup ruķuñ od şaldı 'âleme
Kim bile kankı bülbül içündür yine bu âl*
97 (G.39.3)

Vasfî Dîvâmî'nda memduhun özelliklerini belirtmek için ateşten faydalanılmıştır:

*Rumh-i pîçânı ile berķ-ı sinânı güyyâ
Ejderhâdur ki dehânında anuñ berķ ura nâr*
49 (K.8.14)

*Semüñ ki nâr-i ecelden zebânedür tîğüñ
Dil-i muķâlîf ü rûķ-i 'adüdur aña şirâr*
40 (K.6.7)

b. Duman (Dûd, Duhân), Kül (Hâkister, Remâd), Buhâr ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm'nda duman (dûd, duhân) adı altı beyitte; kül (hâkister, remâd) adı üç beyitte; buhâr adı ise iki beyitte zikredilmiştir. Ateşin ayrılmaz parçaları olan bu unsurlar, ateş ile ilgili tasavvurların yer aldığı beyitlerde anılmışlardır. Beyitlerde “dûd-ı âh, kemend-i dûd-ı âh” terkipleri ile anılan duman âşğın aşk ateşini ortaya çıkaran âhıdır. Şekli, rengi, gökyüzüne yükselmesi özelliklerinden dolayı âşğın âhı ile duman arasında ilgi kurulmuştur:

*Dûd-ı âhumdan siyâh olursa 'âlem tañ degül
Görmedüm bir niçe gündür ol meh-i şeb-gerdümü*
152 (G.94.4)

*N'içün ey mihr-i meh-rüyum irişmez saña kim her dem
Kemend-i dûd-ı âhumla irişür çar ha efgânum*
99 (G.41.7)

Dîvânda buhâr adı yer aldığı iki beyitte memduhun özelliklerini övmek için kullanılmıştır:

*Eyâ sipihr-i ma'âlî bu çar h u encüm-i çar h
Sarây-ı kâdr-i refî'üñdedür bu hâr u bahür*
38 (K.5.15)

*Bir muğarnes günbed-i mûh-tüy çar h-ı şeş-cihet
Mağbâh-ı gerdün-remâduñ âteşindendür bu hâr*
32 (K.3.13)

Kül, beyitlerde değersiz bir varlık olarak ele alınmıştır. Ancak değersiz gibi görünen külün içinde ateşi sakladığı belirtilmiştir. Âşğın değersiz bedeni de; külün ateşi gizlemesi gibi; âşğın gönlünü gizlemektedir:

*Kül olur kim niçe demler anda âteş gizlenür
Göñlüm ol âteş durur cismümdür anda kül benim*
100 (G.42.3)

4. HAVA VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Rüzgâr (Bâd, Nesîm, Sabâ, Yel, Yil, Semûm) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda "bâd, bâd-ı bahâr, bâd-ı dey, bâd-ı havâdis, bâd-ı hazân, bâd-ı hısm, bâd-ı kutf, bâd-ı mihricân, bâd-ı sabâ, heybet-i bâd-ı hazân, bâd-pâ, nesîm, sabâ, yel, yil, semûm" ad ve terkipleri ile anılan rüzgâr, çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Dîvânda bazı beyitlerde rüzgâr, âşîğın âhı için benzetilen olmuştur. Rüzgârın bu tasavvurlara konu olmasının sebebi; nesnelere bir yerden başka bir yere sürüklenme özelliğidir. Şâir; toprak (hâk) ve toz parçası (gubâr) olarak tasavvur ettiği bedeninin; âhının önüne düşerek; kendisini sevgiliden uzaklaştırmasından korkmakta; rüzgârın gülistâna toz parçalarını taşıması gibi; âhının da kendisini; sevgiliye taşımasını istemektedir. Bir başka beyitte ise gül sevgili; diken rakip ve âşîğın âhı rüzgâr olarak tasavvur edilmiştir:

*Âhum beni kûyûñdan ırar diyü melûlam
Bâd olsa belî hâk olur elbette perîşân*
122 (G.64.4)

*Çapuñâ âh ile varam diyü ümîd iderem
'Aceb mi bâd ile ger gülistâna ire gubâr*
24 (K.1.12)

*Rakîb ile şalmursın ben âh itdükce
Çü şâh-ı gül ki yel esdükce şalmur bile hâr*
24 (K.1.15)

Bilindiği gibi rüzgârın bir başka özelliği de kokuları taşımasıdır. Beyitlerde bu özelliği ile de çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Onda sevgilinin güzel kokusu mevcuttur. Sabah rüzgârının yaydığı güzel koku sevgiliye aittir:

*Haç-ı miskîñüñe mi uğradı hey dâst 'aceb
Ki dem urdukca şabâ 'âlemi miskîn eyler*
75 (G.17.3)

Rüzgârın taşıma özelliği; dîvânda haber ile ilgili tasavvurlarda yer almasına sebep olmuştur. Selvilerin sabah rüzgârında sallanmalarının; denizlerin rüzgâr estikçe muzdârip olmasının ve fidanların bedenlerinin; âşığın bedeni gibi; bükülmesinin sebebi; rüzgârların sevgiliden haber getirmesidir:

*Haber-i kıadd-i ser-efrâzını virmezse n' için
Bağa varduğça şabâ rakşa girer serv-i sehi*
156 (G.98.3)

*Yâ kâmetüm gibi şanasın ham olup durur
Bâg-ı fenâda bâd-ı havâdisle bir nihâl*
27 (K.2.4)

*Virmese ger dest-i gevher-pâşî aḥbârın aña
Bâd irdükce nedendür muztarib olur biḥâr*
31 (K.3.8)

Beyitlerde rüzgârın önüne katıp sürüklediği toz parçaları, çeşitli tasavvurların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toz ile ilgili tasavvurlarda belirttiğimiz gibi; şâir, toz parçasına benzeyen bedenini, sevgilinin atının yeline bırakmak istemekte ve rüzgârın; sevgilinin yolunun toprağını kendisine getirdiğini ve gözüne kaçan bu toprak nedeni ile sevgilinin küyünü hatırlayarak ağladığını belirtmektedir. Eğer sevgilinin aşkı ile bir gün toprak olursa; bu toprağın rüzgâr tarafından sevgilinin yoluna iletilmesini dilemektedir:

*Hâk olursam yolına lutf idüp ey bâd-ı şabâ
Hâküm ol yola ilet k'ola amûñ rehğüzeri*
158 (G.100.3)

Bilindiği gibi ılık esen rüzgârlar çiçeklerin açılmasına; tabiatın canlanmasına vesile olurlar. Onun yavaş yavaş esmesi; çiçeklerin, ağaçların yapraklarının nazlı nazlı sallanmalarına sebep olarak; tabiata güzellik katar. Bu nitelikleri onun bazı beyitlerde nakkaş ve zer-pâş olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Gülün sabah rüzgârı

esdikçe nazlı nazlı salınmasının nedeni; sabah rüzgârının sevgilisi olmasıdır. Âleme güzellik, yumuşaklık veren bahar rüzgârını, memduhun lütfunun rüzgârı beslemektedir:

*Nitekim faşl-ı rebî^c ire vü gül nakşından
Levh-i gül-nârı şabâ eyleye pür-nakş u nigâr*
50 (K.8.29)

*Ger hevâdârı şabâ olmasa n' için dem-be-dem
Şalmur bâd-ı şabâ irdükce eyler nâz gül*
95 (G.37.5)

Rüzgâr ılık ılık estiği zaman çiçeklerin açmasına vesile olduğu gibi; sert, soğuk ve şiddetli estiği zamanlarda çeşitli tehlikelere yol açar; ağaçların yapraklarını dökmesine; çiçeklerin tir tir titremesine sebep olur. Şâirin; “bâd-ı dey ve yavuz yel” olarak zikrettiği soğuk rüzgârlar; selvi boylu sevgilinin ve âşğın yaprağa benzetilen bedeninin titremesine; çınar ağacının yapraklarını dökerek güçsüz takatsiz kalmasına sebep olmuştur:

*Bâd-ı deyden şöyle serd oldı cihân kim döymeyüp
Elleri düşdi çınaruñ kaldı bî-tâb u tüvân*
44 (K.7.8)

Beyitlerde rüzgârın anılmasının bir başka sebebi; denizlerde dalga oluşturmasıdır. Rüzgâr bu yönü ile kasidelerde ele alınmış ve memduhun özelliklerini övmek için onun bu niteliğinden faydalanılmıştır. Ayrıca bir beyitte âşğın gemi olarak nitelenen bedenini Hızır gibi yetişen rüzgârın girdâbtan kurtardığı belirtilmiştir:

*Ger bâd-ı lutfuñ itdüre bahr-ı se hâñca mevc
Âlem şadef dehânu gibi ola pür-le ‘âl*
29 (K.2.23)

*Keştî-i cismüm bu girdâb içre gark olmuşdı ger
İrmese bâd-ı şabâ Hızr-ı mübârek-pey gibi*
155 (G.97.4)

Vasfî Dîvânı'nda "yele vermek" deyimi ile şâir, ömrünün ve ibadetlerinin boşa gittiğini belirtmektedir. Bir beyitte; ondört yaşında olduğu zikredilen sevgilinin aşkının ve şarabın; şâirin elli yıllık zühd ve takvasını yele verdiği ifade edilirken onbir numaralı musammatta da sevgilinin aşkının gamının; şâirin ömrünü yele verdiği belirtilmektedir:

Benüm pencâh-sâle zühd ü takvâmı yile virdi
Mey-i dü-sâle vü şevk-ı nigâr-ı çârdeh-sâle
 139 (G.81.7)

Ȧolaşaldan berü amûñ gam-ı sevdâsı ile
Hâşıl-ı ömrimi virdi gam-ı sevdâsı yele
 55 (Mu.11.II.1)

b. Habbe (Habâb) ve İlgili Tasavvurlar

İçi hava dolu su kabarcığı olan habbe dîvânda dört beyitte anılmıştır. Yer aldığı beyitlerde şekli sebebiyle, göz, sivilce, çarh ve inci için benzetilen olmuştur. Âşığın ağzının "câm-ı mihnet" olarak tasavvuru habbe unsurunun "âbile" olarak hayaline; memduhun elinin inci saçan bir denize benzetilmesi; habbenin "dür-i şehvâr" olarak nitelenmesine; sevgilinin boyunun selviye teşbih edilmesi; habbenin akarsuyun gözü olarak tasavvur edilmesine sebep olmuş ve âşığın gözyaşlarının çokluğunu belirtmek için çarh habbeye benzetilmiştir:

Ne bahrdür 'acabâ dest-i dür-feşâmuñ kim
Amûñ habâbı durur güyiyâ dür-i şehvâr
 41 (K.6.10)

D. HAYVANLAR

1. KUŞLAR

a. Genel Olarak Kuş

Vasfî Dîvânı'nda kuşlar "murg" ve "tuyûr" adları ile anılmıştır. Altı beyitte adı anılan kuş, genellikle âşığın gönlü ile birlikte ele alınmıştır. Beyitlerde kuşlar ile birlikte

ele alınan diğer varlıklar; sevgilinin zülfü ve âşiyândır. Âşığın gönlünün kuş olarak tasavvur edildiği beyitlerde sevgili avcı olarak hayal edilmiştir:

*Gördüm çü kara zülfüñ ol ağ arasında
Şayd oldı göñül murgî kalup ağ arasında*
142 (G.84.1)

b. Kuş Çeşitleri

aa. Bülbül (Andelib, Hezâr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfi Dîvânı'nda adı en çok anılan kuş çeşidi olan bülbül, beyitlerde "bülbül, bülbül-i âşüfte, bülbül-i bağ-ı cinân, bülbül-i dil-i haste, bülbül-i haste-dil, bülbül-i şeydâ, bülbül-i şîrîn-suhan, bülbül-i şûrîde, âteş-i bülbül-i dil-i haste, andelib, andelib-i gülşen-i firdevs, andelib-i mest, hezâr, âh-ı hezâr" ad ve tamlamaları ile zikredilmiştir. Dîvânda ele alınan bülbül klasik anlayışa uygun özellikler taşımaktadır. Bu anlayışın neticesi olarak çoğunlukla gül ile birlikte anılmıştır. Bülbül, ağlayan, inleyen, feryâd eden, aşk sözleri söyleyen; sevgilinin güzelliklerini dile getiren bir âşığın; gül ise nazlı bir sevgilinin sembolüdür. "feryâd, zâr, âh; nâliş, gülzâr, gülistân, gülşen, bağ, gonca, hâr" Beyitlerde bülbül ile birlikte ele alınmışlardır. Dîvânda bülbül ile ilgili tasavvurların başında; bülbülün; âşığın kendisi, camı veya gönlü olarak düşünülmesi gelir:

*Goncasın bülbül-i âşüftenem ey yâr şakın
Saña kâr eylesün âteş-i âh-ı seherüm*
103 (G.45.5)

*Gerçi sen bir gülsün ü ben bülbül-i âşüfteyem
Pârelendi yüregüm yanıda her hâr olmadan*
125 (G.67.2)

Bülbül ile gül, birbirinden ayrı düşünilemeyen iki varlıktır. Daima birlikte hatırlanırlar. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa; âşık da sevgilisiz olmaz:

*N'içün ben zâr olam her lahza ey meh sen yüzi gülsüz
Yaraşmaz k'ola bülbül gülsüz ü gül ola bülbülsüz*
78 (G.20.1)

Dîvânda bülbülün güzel sesi ile şakıması, âşğın sözleri, şüirleri olarak tasavvur edilir. O sürekli olarak sevgilinin güzelliğinden bahsetmektedir. Âşık sevgiliye duyduğu aşk ile onun güzelliklerini; destan haline getirmiştir ve bülbül gibi bu destanı okumaktadır:

*Hezâr şevk ile serv üstine çıkıp bülbül
Zebân-ı hâl ile bu şi'ri eyledi tekrâr*
23 (K.1.10)

*Semüñ gül ruħlaruñ vasfında bülbül gibi Vasfiden
Gün olmaz gül gibi elden ele bir dâstân gitmez*
81 (G.23.6)

Beyitlerde bülbül ile beraber adı anılan varlıklardan biri de dikendir. Dikenler bülbülün güle ulaşmasını engellemekte; onun bağırmı delmektedir. Diken gülün ayrılmaz bir parçasıdır. Beyitlerde; rakip dikene benzetilmiş; sevgilinin rakip ile arkadaşlık ettiği ve âşğın feryâdlarına kulak asmadığı belirtilmiştir:

*Hârlardur hem-demüñ nâlem işitmezsin benüm
Gülsin ammâ di filemezsin bülbülüñ âvâzesin*
118 (G.60.4)

*Gülşen-i cân gülisin hâr ile hem-demlik idüp
Bülbül-i hasta-dilem lutf idüp aġlatma beni*
151 (G.93.2)

Vasfî'nin Dîvânı'nda bülbülün ötüşü "zâr, nâle, nâliş, figân, efgân, feryâd, gulgul" sözleri ile ifade edilmiştir. O sevgilinin hasreti ile sürekli olarak inlemekte; feryâd etmektedir:

*N'ola ger ruħlaruñ şevkıyla feryâd eylese Vasfî
Ki bülbül mu'teber olmaz kaçan kim olsa gülgülsüz*
78 (G.20.6)

*Gelüp küyumda Vasfî nâle eyler diyü incirne
Nic'itsün bülbülüñ sermâyesi eggândur efgânsuz*
79 (G.21.6)

Beyitlerde bülbülün bahar mevsiminde ve seher vaktinde öttüğü belirtilmiştir. Bahar mevsimine güzelliği bülbül sesinin verdiği ifade edilir:

*Ruḥuñ devrinde efgān eylesem men'itme ey dilber
Ki gül hengamına revnaḳ viren bülbül fiġānidur*
51 (K.9.7)

*Gül yüzüñ görüp dil-i Vasfī fiġān itse ne tañ
Bülbüli feryāda virür lācerem faşl-ı bahar*
73 (G.15.5)

Vasfi Dîvânı'nda bülbül "âşüfte, hasta, şûride, şeydâ, şîrîn-suhan, mest" sıfatları ile nitelenmiştir. Bülbülün neşesi güle bağlıdır. Gülde ayrıldığı zaman feryâd eder, gülü gördüğü zaman mest olur. Üzüntüsü ve sevinci güle bağlıdır:

*Yüzüñi gördükce efgān itsem ey dilber n'ola
N'eylesün feryādlar gül görse bülbül itmeyüp*
65 (G.7.2)

*Göñül feryād ile efgānlar eyler küy-ı cānānsuz
Şanasın bülbül-i şûrîdedür ḳalmış gülistānsuz*
79 (G.21.1)

*Maḥabbet meyelerin nüş itmek için 'andelib-i mest
Elinde güyyā almış durur la'îñ ayagi gül*
93 (G.35.2)

Bülbül bir beyitte gece bekçisi olarak tasavvur edilmiştir. Aynı beyitte gülşen zümrütten bir kaleye; gonca ise akikten kaleye benzetilmiştir:

*Yâ gülşen bir zümürriid ḳal'adır kim goncalar anda
'Aḳîḳîñ ḳallelerdür bülbül amuñ pāsbānidur*
51 (K.9.3)

Bir başka beyitte ise; bülbül gülşenin padişahı olarak düşünölmüş; lâleler onun çadırı güller ise; sâyebâm olarak tasavvur edilmiştir:

*Meger kim milket-i gülşende şâh olmuş durur bülbül
K'otağı lüle-i hamrâ vü güller sâyebândur*

51 (K.9.4)

Vasfî Dîvânı'nda bülbül "hezâr" adı ile dört beyitte ve sadece kasidelerde anılmıştır. Bu beyitlerde Vasfî, şâirliğini övmekte ve memduhun kapısına ancak kendisinin yakışacağını belirtmektedir:

*Şapuñ kim oldu şehâ gülşen-i gül-i makşûd
Yaraşur anda eger ola Vasfî gibi hezâr*

25 (K.1.35)

*Şad hezâr olmuş durur gerçi nevâ-yı devletüñ
Gülşen-i vasfuñda Vasfî gibi olmaya hezâr*

33 (K.3.21)

bb. Papağan (Tûfî), Keklik (Kebk), Doğan (Bâz, Şâhbâz, Toğan) Hümâ ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda papağan (tûfî) ve doğan (toğan, bâz, şâhbâz, çengâl-i bâz) adları dörder beyitte; hümâ ve keklik (kebk) adları birer beyitte anılmıştır. Papağan, konuşabilme özelliğine sahip olması, şeker ile beslenmesi ve renkli tüyleri sebebiyle ele alınmıştır:

*Bergden perler taķınmış sebz tûñiler gibi
İşret it ey dil ki tîz eyler yine pervâz gül*

95 (G.37.3)

*Azâd kıl ki bend-i mezellet esîridür
Bir tûñî-i şeker-şiken ü şekkerîñ-makâl*

30 (K.2.32)

Doğan, beyaz rengi avcılığı ve avlanırken içinde bulunduğu haller sebebiyle konu edilmiştir. Bilindiği gibi, doğan ava çıkan kişinin elinde bulunur, avdan önce bağlıdır daha sonra serbest bırakılır ve boynunda bir çingırağı vardır. Beyitlerde bu özellikleri sebebi ile memduhun oku ve kılıcı için benzetilen olmuştur. Âşığın gönlü, doğanın benzetilen olduğu bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tasavvurda sevgili sipâhî olarak hayal edilmiştir:

*Ele bir 'âşıkuñ gönlin alur her lahza ol dilber
Benim yârum sipâhîdir elinden bir toğan gitmez*
81 (G.23.5)

Bilindiği gibi, hümâ efsanevi bir kuştur. Yükseklerde uçması, gölgesinin ulaştığı kişilerin bahtının açıldığına inanılması devlet kuşu olarak anılmasına sebep olmuştur. Dîvânda bu özellikleri nedeni ile yer almıştır.

*Sensin ki ol k'ol çar h-peymâdur hümâ-yı himmetüñ
Kim aña pehlû-yı mâh-ı nev olupdur üstü hân*
46 (K.7.28)

Bir beyitte anılan keklük ise; Hz. Muhammed peygamber ile birlikte anılmıştır:

*Bî-hakk-ı hazret-i şehbâz-ı kebk-i kudret-i Hak
Emîn-i dîn-i şafâ ya'nî Ahmed-i Muhtâr*
41 (K.6.16)

2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

a. At (Hing, Edhem, Semend) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfi Dîvân'nda "at" adı üç beyitte; "semend" adı iki beyitte; "hing" ve "edhem" adları ise birer beyitte zikredilmiştir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan at; değişik renkleri, yürüyüş özellikleri nedenleri ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Şâir, at kelimesini çoğunlukla memduhu överken zikretmiştir. At memduhun yüceliğini, güç ve

kudretini belirtmek için ele alınmıştır. At adının anıldığı beyitlerde zîn-i zer-nigâr (altın yıldızlı eyer), gâşiye (at örtüsü), gâşiye-dâr (seyis), na'l, süvâr (süvâri, binici) gibi unsurlara da yer verilmiştir. Dîvânda at ile ilgili tasavvurların başında atın gökyüzü (çarh, felek) olarak düşünülmesi gelmektedir:

*Qadrüñ atıdur meger bu çarh k'encümle hilâl
Oldı güyâ añâ cevherdâr zîn-i zer-nigâr*
32 (K.3.18)

b. Âhû (Gazâl) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî'nin Dîvânı'nda "âhû" adı dört beyitte; "gazâl" adı ise bir beyitte anılmıştır. Beyitlerde gözlerinin güzelliği ve bir av hayvanı olması sebepleri ile ele alınmıştır. Âhû, bu özelliklerinden dolayı sevgiliye ve sevgilinin gözlerine benzetilen olmuştur. Bir beyitte ise âşîğın gönlü gazâla; sevgili ise avcıya benzetilmiştir:

*İder vahşet beni gördükce çeşmüñ
Enîs olmaz imiş insâna âhû*
127 (G.69.2)

*Vasfîyâ tâ ki görüp çeşmini âhû dimişem
Beni öldürse gerek derd ile âh o dimişem*
56 (Mu. 11.VI.1)

*Tende göñül gazâlini şayd itse tañ mı döst
Cân u göñül güşâde olur hûb şikâr ile*
145 (G.87.3)

c. Köpek (Seg) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda köpek (seg) adı üç beyitte anılmıştır. Ele alındığı beyitlerin ikisinde "seg-i kûy" tamlaması ile anılan köpek, âşîğın sevgiliye ulaşmasını engellemektedir. Şâîr, sevgilinin hasreti ile ettiği figâm köpeklerin ulumalarına benzetmektedir. Bir beyitte ise köpek rakip için benzetilen olmuştur:

*Döstumdur seg-i küyüñ aña varduğca beni
Men^cider gitmege her dem yapışur dāmenüme*
131 (G.73.2)

*Ben figān itdükce kim eyler seg-i küyüñ figān
Aña beñzer kim ide bir kişi yārāniyle bahş*
67 (G.9.4)

*Gösterme raķīb-i seg-i bî-dīne cemālūñ
Olmaz çü müselmān aña ‘arz’ eyleme imān*
122 (G.64.5)

d. Arslan (Şîr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı’nda “arslan” adı iki beyitte zikredilmiştir. Beyitlerde “şîr-dil” şeklinde anılan arslan, memduhu övmek için ele alınmıştır. Gücün, kudretin ve cesaretin sembolü olması nedeni ile memduha sıfat olmuştur:

*Ey şîr-dil meded ki zebūn eyledi beni
Aķrānum içre bu felek-i rübeh-ihtiyāl*
29 (K.2.30)

*Pādişāh-ı bahr u ber Şeh Bāyezid-i şîr-dil
Kim hezārān fazlı var Dārā vü Kābūs üstine*
163 (Kı. 1.1)

3. BÖCEKLER VE SÜRÜNGENLER

a. Pervâne ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî’nin Dîvânı’nda pervâne adı üç beyitte anılmıştır. Bilindiği gibi, pervâne geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebeklere verilen addır ve Klasik Edebiyatımızda onun muma âşık olduğu kabul edilmektedir. Dîvânda pervâne âşığa ve âşığın canına benzetilen olmuştur. Pervānenin âşık ve âşığın canı olarak tasavvur edildiği beyitlerde sevgilinin yanakları mum olarak tasavvur edilmiş ve âşığın sevgilinin etrafında pervâne gibi döndüğü belirtilmiştir:

*Zencîr-i zülf ile dili dîvâne eyledüñ
Şem^e-i ruhuîla cânımı pervâne eyledüñ*
90 (G.32.1)

*Düşeli şem^e-i ruhuî şevkına pervâne gibi
Mihnet odları olupdur şanemâ bâl ü perüm*
103 (G.45.2)

*Yandı dil şem^e-i ruhuî şevkına pervâne gibi
Cân dañi itdi heves âh k'o da yana gibi*
154 (G.96.1)

b. Karınca (Mûr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânî'nda karınca "mûr" adı bir beyitte anılmıştır. Hz. Süleyman ile birlikte zikredilmiştir. Âşığa benzetilen olmuştur:

*Bu dil-i haste k'ider vuslat-ı cânâna heves
Mürdur şanki ider mülk-i Süleymâna heves*
82 (G.24.1)

c. Sinek (Mekes) ve İlgili Tasavvurlar

Bir beyitte yer alan mekes sevgilinin beni için benzetilen olmuştur:

*Hâl kim konmuş durur la'î lebi cânânuma
Bir mekesdür kim benim kaçd eylemişdür cânuma*
128 (G.70.1)

d. Yılan (Mâr, Ejderhâ) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânî'nda "mâr" adı üç beyitte; "ejderhâ" adı ise iki beyitte zikredilmiştir. Mâr adı gazellerde anılırken; ejderhâ adı ise kaside ve kıtalarda birer kez anılmıştır. Şekli ve zehirinin öldürücü olması nedenleri ile beyitlerde yer alan yılan, sevgilinin zülfü, fakirlik, mızrak ve süngü olarak tasavvur edilmiştir:

*Zülf-i nigâra ey göñül el şunma gey şakın
Kamuña şuşaduñ ise var oyna mâr ile*
145 (G.87.4)

*Rumh-i piçânı ile berh-i sinânu gūyâ
Ejderhâdur ki dehânda amûñ berh ura nâr*
49 (K.8.14)

E. NEBATLAR

1. AĞAÇLAR

a. Genel Olarak Ağaç, Dal (Şâh), Fidan (Nihâl) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî'nin Dîvânı'nda serv, çınâr gibi ağaç türlerinin adlarına yer verilmesine karşın genel adı ile (şecer, eşcâr, dirahî) ağaç unsuruna yer verilmediğini görmekteyiz. Beyitlerde "şâh-ı gül", "manzara-i şâh" ve "tarâf-ı şâh" terkipleri ile anılan ve dört beyitte yer alan dal ise; çoğunlukla rûzgâr sebebiyle sallamış yönünden ele alınmış ve sevgili için benzetilen olmuştur:

*Rakîb ile şalmursın ben âh itdükce
Çü şâh-ı gül ki yel esdükce şalmur bile hâr*
24 (K.1.15)

Onbir beyitte adı anılan nihâl, inceliği, nazikliği, taze ve zarif oluşu yönlerinden ele alınmıştır. Bu özellikleri sebebi ile sevgilinin boyu için benzetilen olmuştur:

*Görelî ol şanem-i serv-ı kadd (ü) sîm-beri
Ki nihâl-i kadînüñ gâbgâbidur sîm beri*
55 (Mu.11.IV.1)

Bir başka beyitte nihâl ile âşğın boyu arasında ilgi kurulmuştur:

*Yâ kâmetüm gibi şanasın ham olup durur
Bâğ-ı fenâda bâd-ı havâdisle bir nihâl*
27 (K.2.4)

Tâzeliği, diriliği, gençliği temsil etmesi sebebiyle ömür, ümit gibi unsurlar nihâl ile birlikte anılmışlardır. Bu tasavvurlarda nihâlin suya olan ihtiyacı ve meyve verme özelliğine sahip oluşu da etkili olmuştur:

*Nihāl-i bāğ-ı ümīdūñ henüz biñde biri
 Çapuñda terbiyetüñ âbı ile virmedi bār*
 42 (K.6.27)

Bir başka beyitte şâir, şüirlerini övmek, düşüncelerinin iyi ve yeni olduklarını belirtmek için nihâlden faydalanmıştır:

*Gelip durur yine ebkār-ı hūb-efkārım
 Çü serv her biri mevzūñ nihāl ü şîrîn-kār*
 42 (K.6.33)

Dîvânda nihâl ile ilgili tasavvurlarda yer alan öteki unsurlar ise; sevgilinin okları ve memduhun mızrağıdır. Nihâlin tîr olarak tasavvurunda âşığın gözyaşlarının onu besleyen, yetiştiren su olarak tasavvuru etkili olmuştur:

*Beñzer ki buldı eşk-i revānumla perveriş
 Sînem zemîni kim tolıdur tîrden nihāl*
 94 (G.36.4)

*Zemîñ-i sîne-i düşmanda remh-i ser-tîzûñ
 Nihâldür ki aña fetḥ berg ü muşrat bār*
 25 (K.1.32)

b. Ağaç Çeşitleri

aa. Çınâr ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda çınâr adı dört beyitte zikredilmiştir. Yapraklarının ele benzemesi ve kış mevsiminde dökülmesi sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Şâir, kış rüzgârının; çınârın yapraklarını dökmesine sebep olarak; onu güçsüz, takatsız bıraktığını belirtmektedir:

*Bâd-ı deyden şöyle serd oldı cihân kim döymeyüp
 Elleri düşdi çınârıñı kaldı bî-tâb u tîvân*
 44 (K.7.8)

Çınâr yaprağının ele benzetilmesi; onun duâ eden bir insan olarak düşünülmesine sebep olmuştur:

*Sen gül-i gülzâr-ı mülküñ izdiyâd-ı ömrine
El götürmişdür du 'â eyler melâyik çün çınâr*
32 (K.3.16)

Şâir, çınâr adının zikredildiği diğer beyitlerde; çemen; onun elinin altında olduğu için; çınârın kendisini üstün tutmasının normal olduğunu ve onun gülşenin tutan eli ve gören gözü olduğunu belirtmektedir:

*Eli altındadır erbâb-ı çemen tañ midür
Cümleden yüce tutup kendiyi baş çekse çınâr*
48 (K.8.3)

*Gülşeniñ şimdi görür gözi vü tutar elidür
Gayrılar gibi degül nergis-i mahmur u çınâr*
48 (K.8.2)

bb. Selvi (Serv) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvân'nda adından en çok söz edilen ağaç çeşidi selvidir. Beyitlerde "serv-i bülend, serv-i çemen, serv-i hırâmân, serv-i revân, serv-i sehî, serv-i sehî refâtâr, reşk-i serv ü nârven, serv-kadd, sanem-i serv kad" tamlamaları ile anılan selvi, ince, uzun boyu, rüzgârın etkisi ile nazlı nazlı sallanması, su kenarında bulunması nedenleri ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Bu özellikleri nedeni ile selvi, sevginin boyu için benzetilen olmuştur. Sevginin yürüyüşü ise; selvi ağacının sallanışlarına benzetilmiştir:

*Görelî ol şanem-i serv kad (ü) sîm-beri
Ki nihâl-i kadînüñ gâbgâbidür sîm beri*
55 (Mu.11.IV.1)

*Gönlümüz âşüfte kıldılar perî-ru hşârlar
Yaşumuz cüy itdiler serv-i sehî-refâtârlar*
74 (G.16.1)

*Bâg-ı hüsn içinde bir serv-i revânım var benim
Bir gül-i nev-reste şüh-ı dil-sitânım var benim*
102 (G.44.1)

Selvi su kenarında bulunması sebebi ile bir çok beyitte su ve akarsu ile birlikte anılmıştır. Şâir, aynı sebepten gözyaşlarının selvi boylu sevgili için akarsu oluşturduğunu belirtmiştir:

*Sen sehî servi gülistânda temâşâ için âb
Başdan ayağa göz olmuş didiler aña habâb*
63 (G.5.1)

*Ƙaddüñ kıyâmını görüp eşküm revân olur
Çün serv kıanda ise olur cüybâr ile*
145 (G.87.6)

*Düşerse pâyüña incinme eşküm
Niçe serv ayagina yüz sürer şu*
126 (G.68.4)

cc. Söğüt (Bîd), Karaağaç (Nârven), Ödağacı (Ud) ve İlgili Tasavvurlar
Vasfî'nin Dîvâm'nda söğüt "bîd" ağacı, bir beyitte yaprağının şekli ve rengi nedeni ile anılmış bu özellikleriyle hançere benzetilmiştir:

*Bîd-i hançer-dâra havfinden tezelzüller irüp
Hançerin elden düşürmüş heybet-i bād-ı hazân*
44(K.7.7.)

Bir beyitte adı geçen öd ağacı âşığın canı ve gönlü için benzetilen olmuştur:

*Gel ki şevk odına yandı dil ü cân 'ūd gibi
Hâne-i merdüme bûy ile gelür çünki perî*
158 (G.100.4)

Nârven, ise bir beyitte sevgilinin boyu ile ilgili olarak ele alınmıştır:

*Reşk-i serv ü nârven kıadd-i hırâmânüñ semüñ
Gayret-i gülzâr-ı cennet kıadd-i handânüñ semüñ*
89 (G.31.1)

2. ÇİÇEKLER

a. Genel Olarak Çiçek (Ezhâr)

Vasfi Dîvâm'nda "ezhâr" adı bir beyitte anılmıştır. Güzel kokusu nedeni ile ele alınmıştır. Sevgilinin güzel kokusunu anlattığı için; gülün seçkin bir çiçek olduğu belirtilmiştir:

*Büy-ı hulk-ı şahdan dem urduğıçün dem-be-dem
Oldı taht-ı bâğda ezhârdan mümtâz gül*

95 (G.37.8)

b. Çiçek Çeşitleri

aa. Gül, Gonca, Diken (Hâr) ve İlgili Tasavvurlar

Vasfi Dîvâm'nda "gül, gül-i gonca-dehen, gül-i gülzâr-ı mülk, gül-i ihandân, gül-i nâzük-beden, gül-i nesrîn, gül-i nev-reste, gül-i ra'nâ, gül-i ruhsâr, gül-i semen-ruhsâr, gül-i ter, berg-i gül, berg-i gül-i ter, evrâk-ı gül-i ter, fasl-ı gül, gülşen-i gül-i maksûd, nihâl-i gül, pûte-i gül, safha-i gül, şâh-ı gül, şâhid-i gül, fevt-i fırsat-ı gül, gül hengâmı, gül gibi, gül ile, gül nakşı, gül şevkı, gül, yâr u sâz u gül ü mül sohbeti, gül-berg, gül-gün, gül-izâr, gül-nâr" vb. gibi isim ve tamlamalarla anılan gül, dîvânda adından en çok bahsedilen çiçek çeşididir. Güzel kokusu, çeşitli renklerinin bulunması, ilkbaharda açması, dikenlerle birarada bulunması, tazeliği, ömrünün kısalığı, çemenin vazgeçilmez bir ögesi oluşu, yetiştirilmesinin güç ve zahmetli bir iş olması nedenleri ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Dîvânda gül ile ilgili tasavvurların başında gülün sevgilinin olarak hayal edilmesi gelmektedir. "bülbul" bahsinde belirtildiği gibi, aşk acısı ile ağlayan âşığı bülbul temsil ederken; gül de nazlı bir sevgiliyi temsil etmektedir. Yetiştirilmesinin zor oluşu, çabuk solması, gonca halinden gül haline geçişinin naz olarak telakki edilmesi, güzel kokusu ve renkleri, gülün sevgili olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur:

*Gamuñla ey gül her gice hezâr âh iderem
Eşer kılar saña bir gün hazer kıl âh-ı hezâr*

24 (K.1.16)

*Şalm-ı meclis içre itdi cilveye âğâz gül
Bülbulün sâzına beñzer kim olur demsâz gül*

95 (G.37.1)

*Gel temâsâ vâkıtidür gülzârı seyr it k'andadır
 'Aşık-ı şūr îde bülbül dilber-i tannâz gül
 95 (G.37.4)*

Dîvânda gül, sevgilinin kendisini temsil ettiği gibi, güzel kokusu ve kırmızı rengi nedenleri ile sevgilinin yüzü ve yanağı için de benzetilen olmuştur:

*Ru ħuñ ğamiyle senüñ ey gül-i semen-ru ħsâr
 Pür oldı âteş-i lâleyle sîne-i gülzâr
 24 (K.1.11)*

*Hecrûñde anduğumca şehâ gül yüzüñ senüñ
 Kanlu yaşumla her tarafım lâlezâr olur
 70 (G.12.3)*

*Gül-i ru ħsârûña magrûr olup iñletme beni
 Nev-cuvânsın şanemâ cevır ü cefâ eyleme fen
 116 (G.58.2)*

Dîvânda şekli nedeni ile güle benzetilen bir başka varlık ise kulaktır. Bir beyitte yer alan bu tasavvur; "başdan ayağa kulak olmak" deyimi ile birlikte kullanılmıştır:

*Başdan ayağa kulakdur nâlişin ğüş itmege
 Bülbül-i dil-i ħasteye şanmañ degül hem-râz gül
 95 (G.37.2)*

Vasfî Dîvânı'nda gülzâr, ülke, saltanat; gül ise; sultan olarak telakki edilmiştir. Çiçek türleri içinde en değerli ve üstün olanının gül olduğunun düşünülmesi; onun sultan olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur:

*Sen gül-i gülzâr-ı mülküñ izdiyâd-ı ömrine
 El götürmişdür du 'â eyler melâyik çün çınâr
 32 (K.3.16)*

*Büy-ı ħulk-ı şâhdan dem urduğıçün dem-be-dem
 Oldı taĥt-ı bâğda ezhârdan mümtâz gül
 95 (G.37.8)*

Dîvânda açılmış şekli ile konuşan, gülen ağız olarak hayal edilen gül, bu özelliği ile sevgilinin ağız ve gülüşü için benzetilen olmuştur. Şâir, “gül-i handân, gül-i gonca-dehen” vb. tamlamaları ile sevgilinin ağız ve gülüşü ile gül arasında ilgi kurmuştur:

*Ey gülistân-ı letâfette gül-i gonca-dehen
Vey melâhat çemeni içre biten tâze semen*
116 (G.58.1)

*N'eyleyem ol gülşen-i hüsnüñ gül-i handânını
Diñlemez ben bülbül-i şür'idenüñ efgânını*
146 (G.88.1)

Gül, narinliği sebebi ile ise; sevgilinin bedeni için benzetilen olmuştur. Sevgili; letâfet çemeninde, nazik bedeni ile; bir gül olarak tasavvur edilmiştir:

*Ey letâfet çemeninüñ gül-i nâzük-bedeni
Vey melâhat gülinüñ bülbül-i şîr'in-su hâni*
151 (G.93.1)

Vasfî Dîvânı'nda kırmızı rengi sebebiyle; gül ile ateş, şarap, kan, âşîğın yaraları, âşîğın kanlı gözyaşları arasında ilgi kurulmuştur. Sevgilinin gül rengindeki yanakları âdeta ateş saçmaktadır. “şarâb-ı ergavân” olarak nitelenen şarap, kırmızı güle benzemektedir. Sevgilinin peykâni ile âşîğın bedeninde açtığı yaralar gül gibidirler. Âşık aşk derdi ile kanlı gözyaşları “eşk-i gül-gûn” dökmektedir:

*Gül gibi al olup ruhuñ od şaldı 'âleme
Kim bile kankı bülbül içündür yine bu al*
97 (G.39.3)

*Yâsemîn olsun saña devr içre sîmîn-sâ'îdüñ
Al güller lâleler olsun şarâb-ı ergavân*
45 (K.7.12)

*Gül durur yaralarum hâr durur peykâniñ
Tîr-bârân ile açıldı gülistânımdan*
111 (G.53.5)

*Ey baña ibram idüp her lahza şoran derdümi
Gör benim bu eşk-i gülgünümle rüy-ı zerdümi
152 (G.94.1)*

Bilindiği gibi, gülün açılması başlı başına önem taşıyan bir olaydır. Gülün açılması baharın geldiğini, eğlence zamanının başladığını bildirmektedir. Onun açılması neşe ve sevinç kaynağıdır. Gülün bu özelliği sebebi ile bahar vakti “fasl-ı gül ve gül hengâmı” adları ile anılmıştır. Gül mevsiminin güzelliği, onun bayrama benzetilmesine de sebep olmuştur. Bayramlar da ilkbahar mevsimleri gibi huzur, neşe içinde ve eğlence ile geçirilen zamanlardır:

*Nitekim fasl-ı gül irüp cihânı eyleye hurrem
Nitekim ‘id irişmek halka şādılık nişândur
52 (K.9.12)*

Gülün önemli özelliklerinden biri de geçici olmasıdır. Açılması ile bahar mevsimini müjdeleyen gül, çabuk solar; ömrü kısadır. Gül bu özelliği sebebi ile ömre ve güzelliğe benzetilen olmuştur. Bu yüzden gül mevsiminin, gençliğin ve güzelliğin iyi değerlendirilmesi; boşa geçirilmemesi gerekmektedir:

*Bil gâniyet kim geçer hüsnüñ bahârı devridür
İç müdân ey şâh fevt-i fırsat-ı gül itmeyüp
65 (G.7.4)*

*Devletüñ şâhım ser-sebz eylesün Hâk dâyimâ
Gülşen-i ömrüñ güline irmesün bād-ı hazân
47 (K.7.44)*

Bilindiği gibi, rüzgâr gül ile ilgisi bulunan varlıklardan biridir. Hafif esen rüzgârlar (sabâ, nesîm), gülün kokusunu etrafa yayarlar. Ancak sert esen soğuk rüzgârlar(sonbahar ve kış rüzgârları), gülün dağılmasına, yok olmasına sebep olurlar:

*Ger hevâdârı şabâ olmasa n' için dem-be-dem
Şalmur bād-ı şabâ irdükce eyler nâz gül*

95 (G.37.5)

Dîvânda gül adının anılmasının bir başka sebebi ise; gülün cennet çiçeği olmasıdır. Bilindiği gibi Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılmış; ancak bu ateş gül bahçesine dönmüştür. Şâir, gülün bu özelliğinden dolayı gül bahçesini cennete benzetmektedir:

*Yine güllerle gülşen şanki cennet gülistândur
Bu dem 'ayş it ki her bir dem hayât-ı câvidânîdür*

51 (K.9.1)

Vasfî Dîvâm'nda gül, şekli, rengi ve yumuşaklığı bakımından, muma (çerâğ), kadehe (ayağ) ve yatağa benzetilen olmuştur. Sevgilinin elbisesinin rengi ise; "gülgün" olarak nitelenmiştir:

*Bu gün ol kanlı dilber yine gülgün câmeler geymiş
'Aceb kaç 'aşık öldürdi kaçmuñ girdi kanma*

130 (G.72.2)

Vasfî Dîvâm'nda "gonca, gonca-i handân, gonca-i lâle, dil goncaları, gonca-dehen, gül-i gonca-dehen, gonca-ves" şeklinde anılan gonca küçüklüğü, gülün açmadan önceki hali oluşu nedenleri ile ele alınmıştır. Dîvânda gonca ile ilgili tasavvurların başında goncanın sevgilinin ağzı olarak düşünülmesi gelmektedir. Goncanın açılması ise; gülüş olarak hayal edilmiştir:

*Lutf ile görenler dehenüñ ey gül-i handân
Bir gonca şamurlar k'ola pür-kaşra-i bârân*

122 (G.64.1)

*Gül gibi dâmeninüñ her tarafı çâk olmuş
Bildüm ey gonca-dehen hem-dem-i hâr olmuşsın*

113 (G.55.2)

Beyitlerde gonca, sevgilinin ağzı olarak düşünöldüğü gibi bazen de sevgilinin yerine kullanılmıştır:

*Goncasın bülbül-i âşiftenem ey yâr şaşın
Saña kâr eylesün âteş-i âh-ı seherüm
103 (G.45.5)*

Vasfi Dîvâm'nda gonca şekli ve rengi sebepleri ile peykân, kadeh ve kale kuleye benzetilen olmuştur:

*Çemende gönçâ şanasın ki hanlı peykândur
Teninde şâh-ı gülüñ tırmadın tutar jengâr
23 (K.1.5)*

*Mahabbet cür 'asın nüş itmek için 'andelîb-i mest
Şanasın goncalar câm-ı şar âb-ı ergavânîdür
51 (K.9.2)*

*Ya gülşen bir zümürriid kal 'adur kim goncalar anda
'Akıñın kullelerdür bülbül amuñ pâsbândur
51 (K.9.3)*

Beyitlerde goncanın söz konusu edilmesinin bir başka sebebi goncanın çiy taneleri ile olan ilişkisidir. Şâir, sevgilinin dudaklarının üstündeki uçukları "tebhâle, âbile", sabah vakti goncalar üzerinde görölen jâlelere benzetmiştir:

*'Aceb tebhâle mi bu la 'üñ üstinde olan cânâ
Ya hod vakt-i seher düşmüş ola ter goncaya jâle
139 (G.81.3)*

*Nice mekr itdi 'aceb k'âbileler pür olmuş
Jâleler yirine ol gonca-i handânumda
140 (G.82.3)*

Dîvânda âşîğın ayrılık derdi ile dolu, sıkıntılı yüreği ile gonca arsında ilgi kurulmuştur. Âşîğın gonca gibi kapalı olan gönülünü ancak sevgilinin hançeri açacak ve ferahlatacaktır. Çünkü hançer demirin su ile işlenmesi ile elde edilmiştir ve su goncaları besleyip açılmalarına sebep olduğu gibi gönülleri de ferahlatarak açmaktadır:

*Hançerüñle açılır gül gibi dil goncaları
Teng-dil olsa kişi lâbüd açar gönülünü âb*
63 (G.5.2)

Gonca gibi gülün ayrılmaz bir parçası olan diken, dîvânda “ diken, hâr, hâr-ı belâ, hâr-ı müje, hâr-ı siyeh, hâk-i hâr, tîğ-i hâr” ad ve taamlamaları ile anılmıştır. Şekli, yaralayıcı olması, gül olarak hayal edilen sevgili ile bir arada bulunması ve âşîğın sevgiliye ulaşmasını engellemesi sebepleri ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Dîvânda diken olarak tasavvur edilen unsurların başında rakip gelmektedir. Gülün sevilen; bülbülün seven olarak düşünülmesi; dikenin rakip olarak düşünülmesine sebep olmuştur. O her zaman sevgili ile beraberdir ve âşîği yaralayarak; sevgiliye ulaşmasını engellemektedir:

*Ger qarîb olsa sañka cânâ rakîb incinmezem
Kim güle dâyim olur hâr-ı siyeh dirler qarîb*
64 (G.6.2)

*Sen gülüñ râh-ı hevâsında rakîb' öldüreyin
Ki sevâb olur imiş yoldan arıtmak dikenî*
151 (G.93.3)

Diken, âşîğa sıkıntı vermesi ve âşîği üzmesi nedenleri ile belâ, cevr, gam olarak nitelenmiştir. Şekli bakımından ve yaralayıcı özelliğinden dolayı ise; kanca (kullâb), kılıç ve peykân olarak tasavvur edilmiştir:

*Götürürler getirürler gelicek meclisüñe
Şol kadar hâr-ı belâ ile olupdur efgâr*
49 (K.8.20)

*Nice terk ide gül ü gülşeni kim olmuşdur
Bülbülüñ gönüline kullâb-ı mahâbet her hâr*
48 (K.8.6)

Dîvânda “ayağında hâr olmak, bağı hâr dolu olmak” deyimleri ile dikenin insana verdiği acı ve onu yapacağı işlerden alıkoyması dile getirilmektedir. Âşığın sinesi, gülün dikenleri tarafından parçalanan bülbülün bağı gibi delik deşiktir:

*Çapuña hizmete giç geldi ise gül 'afv it
K'îfende yürüyemez ayagında vardır hâr
25 (K.1.27)*

*Güle karşı sözi süziyle cigerler mi yakar
Bülbülüñ cevri ile bağı dolu hâr olmayacak
85 (G.27.2)*

*Her bahâr olan nihâl-i gülde şanmañ gül durur
Pârelenmiş tîğ-i hâr ile dil-i bülbül durur
72 (G.14.1)*

Beyitlerde dikenin şekli ve rengi nedeni ile benzetilen olduğu bir başka varlık ise; âşığın kirpikleridir:

*Çan olsa n'ola merdüm-i eşküm ki gamuñla
Çâr-ı müjem içre şalınur hasta vü 'uryân
121 (G.63.5)*

bb. Lâle ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda “lâle, lâle-i hamrâ, dâğ-ı lâle, gonca-i lâle, âteş-i lâle, lâle-izâr, lâle-ruh” ad ve tamlamaları ile anılan lâle, gülden sonra adından en çok bahsedilen çiçek çeşididir. Özellikle kırmızı rengi çeşitli tasavvurlara konu olmasına neden olmuştur. Kırmızı rengi nedeni ile lâle ile kan arasında ilgi kurulmuştur:

*İşkuñla şehâ lâle ki taşlara düşüpdür
Taşlarla döğünmekle kızıl kana boyandı
149 (G.91.3)*

Dîvânda âşığın kanlı gözleri lâleye benzetilmiştir. Lâlenin kanlı göz olarak tasavvur edilmesinin sebebi de renginin kırmızılığıdır. Âşık sevgilinin aşkı ile kan dolan gözlerinden kanlı gözyaşları dökmektedir:

*Kanlı yaşumla lâleye dönmiş durur gözüm
Şan dâğ-ı lâledür aña dâğ-ı hayâl-i hâl*
94 (G.36.3)

*N'ola ger gözlerüm hün ile her dem olsa çün lâle
Ki tîğ-i gâmdan olmuşdur ciger pergâle pergâle*
139 (G.81.1)

Beyitlerde “lâle- izâr, lâle-ruh” terkipleri ile anılan lâle, sevgiliye isim olduğu gibi sevgilinin yanağı için de benzetilen olmuştur:

*Vasfîyâ 'ömri 'abeş yirlere zâyi 'dür o kim
Rûz u şeb manzarı bir lâle- 'izâr olmayıcak*
85 (G.27.5)

*Görelî sen şanem-i lâle-ruh (u) sîm-berüm
Âteş-i mihrüñ ile odlara yandı cigerüm*
103 (G.45.1)

Vasfî Dîvânı'nda rengi ve şekli nedenleri ile lâle ile ilgili tasavvurlarda yer alan diğer varlıklar; ateş, şarap, dağ (yara), otağ (çadır), kadehdur:

*Meger kim milket-i gülşende şâh olmuş durur bülbül
K'otagi lâle-i hamrâ vü güller sâye bânıdur*
51 (K.9.4)

cc. Sünbül ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvânı'nda sünbül adı beş beyitte anılmıştır. Şekli, hoş kokusu ve renginin güzelliği nedenleriyle sevgilinin saçı (zülf, kakül) ile ilgili tasavvurlarda yer almıştır. Kıvrıkcık ve kıvrımlı olması, deste deste bulunması, su sünbülü denilen değerli bir türünün oluşu, sevgilinin saçları ile sünbül arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Sünbül bir

beyitte gül ile birlikte anılmıştır. Gül sevgilinin yanaklarını, sünbül ise yanaklar üzerine dökülen saçları temsil etmektedir:

*Ne var kâküllerüñ olmazsa hüsnüñe ziyân olmaz
Gülistân pür-gül olsun gâm degül olmazsa sünbülsüz*
78 (G.20.3)

*Zülfüñ evşâfında Vasfî bir gâzel yazmış yine
Tâze sünbüllerle tezyîn eylemiş dîvânını*
146 (G.88.8)

*'Aks-i zülf-i yâr Vasfî gözlerüm yaşıda şan
Cüybâr içre 'aks-i deste-i sünbül durur*
72 (G.14.5)

Şâir, siyaha yakın koyu kırmızı rengi nedeniyle sünbül ile kötü talihi arasında ilgi kurmuş, bahtını sünbüle benzetmiştir. Şâiri aşka esir eden ve sünbüle parlaklık, güzellik veren sevgilidir:

*Vasfîyâ yüz bulmayup düşsün perîşân ayagâ
Güiyâ baht-ı perîşânundur ol sünbül benim*
100 (G.42.6)

*Ne şorarsın seni kim 'ışka esîr itdi diyü
Kim ki virdiyse şehâ sünbül-i pür-tâbuña tâb*
63 (G.5.4)

dd. Yâsemîn (Yâsemen, Semen), Nergis, Ergavân, Menekşe (Benefşe), Nesrîn, Süsen, Gülnâr ve İlgili Tasavvurlar

Vasfî Dîvâm'da yâsemîn (yâsemen, semen) adı yedi; nergis adı dört; ergavân adı üç; nesrîn adı iki; menekşe (benefşe), süsen ve gülnâr adları ise; birer beyitte zikredilmiştir.

Dîvânında yâsemîn, rengi, kokusu ve yaprakları nedenleri ile anılmıştır. Sevgilinin yanakları için; gül ile birlikte; benzetilen olmuştur. Gümüşü andıran beyaz rengi nedeni ile ise; sevgilinin beyaz bileklerini nitelemek için kullanılmıştır:

*Ruḥuñ ğamiyle senüñ ey gül-i semen-ruḥsâr
Pür oldı âteş-i lâleyle sine-i güلزâr*

24 (K.1.11)

*Yâsemîn olsun saña devr içre sîmîn-sâ'idüñ
Al güller lâleler olsun şarâb-ı ergâvân*

45 (K.7.12)

Yâsemîn çiçeği bazı beyitlerde “ zülf-i semen-sây” tamlaması ile anılırken bazen de doğrudan sevgilinin yerine kullanılmıştır:

*Kıldı âşüftesi bu zülf-i semen-sây beni
İtdi derd ü ğam ile bî-ser ü bî-pây beni*

55 (Mu.11.I.1)

*Ey ruḥı cân u göñül ravzâsıñ yâsemeni
Garaz öldürmek ise cevr ü cefâ ile beni*

54 (Mu.10.VI.1)

Vasfî Dîvânı’nda nergis çiçeği sarı rengi ve narın yapısı ile ele alınmıştır. “nergis-i mahmûr, nergis-i şehlä” tamlamaları ile sevgilinin gözleri için benzetilen olmuştur. Bir beyitte ise; sarı rengi nedeni ile altın kadeh için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

*Lâlenüñ baĝrına dâĝ urdı şehâ şevk-i ruḥuñ
Kıldı çeşmüñ hevesi nergis-i şehläyi ‘alîl*

98 (G.40.2)

*Nergis isterseñ saña zerrîn kadeḥ nergis yiter
K’ol durur çeşm ü çerâĝ-ı bostân u gülsitân*

45 (K.7.13)

Dîvânında üç beyitte adı geçen ve “câm-ı şarâb-ı ergavân, şarâb-ı ergavân” tamlamaları ile anılan ergavân çiçeği, kırmızı rengi sebebiyle şarap için benzetilen olmuştur:

*Baîa kan yutdurup bülbül gibi ol gül gibi her dem
Elinden gönca-veş câm-ı şarâb-ı ergavân gitmez*
81 (G.23.4)

Dîvânda iki beyitte yer alan nesrîn (yaban gülü), güle göre değeri daha az olan bir çiçek olarak nitelenmiştir. Şâir, Pervîn Yıldızı'nı, nesrînin üzerinde bulunan su taneciklerine benzetmiştir:

*Ey göñül bu tās-ı gerdün ile Pervîn şanasın
Aba beñzer kim kómur bir deste nesrîn üstine*
137 (G.79.6)

*Teb ne mekr itdi 'aceb kim gül-i nesrîn olmuş
Al güller yiri ol tâze gülistânında*
140 (G.82.2)

Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte adı anılan menekşe (benefşe), kokusu ve siyaha çalan koyu rengi nedeni ile ele alınmıştır. Şâir, yanaklarının beyazlığını anlatmak için; menekşenin rengini tezat unsuru olarak kullanmıştır:

*Dirîğ ruḥlarumuñ müşki döndi kâfûra
Benefşe yirine virdi sefîd gül gülzâr*
43 (K.6.37)

Bir beyitte yer alan gülnâr herhangi bir benzetmeye konu olmamış; bahar mevsiminde açacağı; tabiatın gül nakşı ile işleneceği belirtilmiştir:

*Nitekim fasl-ı rebî'c ire vü gül nakşından
Levh-i gülnârı şabâ eyleye pür-nakş u nigâr*
50 (K.8.29)

Sûsen çiçeği ele alındığı bir beyitte sevgilinin ayva tüyleri ile birlikte anılmıştır. Şâir, selvinin sevgilinin boyuna; sûsenin ise ayva tüyelerine kul olması gerektiğini belirterek; sevgilinin üstünlüğünü; güzelliğini dile getirmiştir:

*Serv ü sûsen kıdd ü hatıña kul olsun ço ki tâ
Ne kadar âzâdelel varsa gulâm olsun saña
61 (G.3.3)*

3. MEYVELER

Vasfî'nin Dîvânı'nda beş beyitte anılan "bâr" kelimesi, genellikle ağırlık, yük anlamı ile kullanılmış bir beyitte ise; meyve anlamı ile ele alınmıştır. Beyitlerde bu kullanımın dışında meyve ve meyve çeşitlerine yer verilmemiştir:

*Nihâl-i bâğ-ı ümidüñ henüz biñde biri
Kapuñda terbiyetüñ âbı ile virmedi bâr
42(K.6.27.)*

F. BAĞ, BOSTÂN, ÇEMEN, SEBZ, GÜLİSTÂN, GÜLŞEN, GÜLZÂR, LÂLEZÂR, NEYİSTÂN, ŞEKERİSTÂN

1. BAĞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda "bâğ-ı fenâ, bâğ-ı hüsn, bâğ-ı ömür, bâğ-ı sîne, bülbül-i bâğ-ı cinân, gayret-i bâğ-ı cinân, nihâl-i bâğ-ı ömür, nihâl-i bâğ-ı ümîd, taht-ı bâğ, gülşen-i bâğ u bahâr" tamlamaları ile anılan bağ, sevgiliye ait güzelliklerin anlatıldığı bir mekân olarak işlenmiştir. Bağda bulunan çeşitli nebatların, sevgiliye ait güzellik unsurlarına benzetilen olması, bağın güzellik olarak tasavvur edilmesine sebep olur:

*Lutf idüp Vasfîyi redd itme ki ey şeh yaraşur
Bâğ-ı hüsmüñ de amuñ gibi gâzel hân olıcağ
86 (G.28.6)*

*Bâğ-ı hüsni içinde bir serv-i revânım var benim
Bir gül nev-reste şüh-ı dil-sitânım var benim
102 (G.44.1)*

Bağ, dîvânda güzelliğın yansıra; dünya ve ömür için de benzetilen olmuştur. Bağıın bu tasavvurlarda yer almasının sebebi gelip geçici oluşudur:

*Yâ kâmetüm gibi şanasın ham olup durur
Bâğ-ı fenâda bâd-ı havâdisle bir nihâl
27 (K.2.4)*

*Devletüñ şâhını ser-sebz idüben Hâk her dem
Haşra dek bâğ-ı ömürden olasın ber-ğordâr
50 (K.8.30.)*

Dîvânda bazı beyitlerde bağ, cennet (cinân) ile birlikte anılmıştır. Dîvânda “Bâğ-ı cinân” tamlaması ile yer alan bu tasavvur, bağıın içinde bulundurduğu güzellikler sebebi ile cennete benzetilmesinin bir neticesidir:

*Küy-ı cânân içre feryâd eyleyip her şubh u şâm
Bülbül-i bâğ-ı cinân olmak dilerseñ aşık ol
96 (G.38.5)*

*Bâğ gitdiyse ne gam gül yüzlülerle şöbet it
Ger dilerseñ k'ola kalbün gayret-i bâğ-ı cinân
45 (K.7.11)*

Dîvânda bir beyitte sevgilinin okları nihâle; aşığın bu oklar ile dolu bağıı ise bağıa benzetilmiştir:

*Bâğ-ı sînem tolu tîrûñle nihâl eyleyeyin
Bu durur şimdiki demde hele gönümde biten
114 (G.56.2)*

2. BOSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda dört beyitte anılan bostân, tabiat ile ilgili değışikliklerin göz önüne serildiğı bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bostâna güzellik veren, ilkbahar ilkbahar rüzgârı ve içinde bulunan, bahar ile birlikte açılan çiçeklerdir.

*Nitekîm ferrâş ola gülşende ebr-i nevbahâr
Nitekîm zer-pâş ola bostânda bād-ı mihricân
47 (K.7.43)*

3. ÇEMEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi çemen, yeşil otlarla örtülü kır anlamındadır. İçerisinde ağaçları ve çiçekleri barındırır. Bu yüzden dîvânda çeşitli ağaç ve çiçekler ile birlikte anılmıştır. Çemene canlılık ve güzellik veren bahar mevsimidir. Baharın gelmesiyle birlikte çiçekler açar, ağaçlar yeşerir, çimenler büyür ve çemen canlanır. Dîvânda; çemen içinde sevgiliyi övmek için kullanılan nebatları barındırdığı için; “melâhat çemeni, letâfet çemeni” tamlamaları ile anılmıştır:

*Ey gülîstân-ı letâfetde gül-i gönca-dehen
Vey melâhat çemeni içre biten tâze semen
116 (G.58.1)*

*Ey letâfet çemeninüñ gül-i nâzûk-bedeni
Vey melâhat gülînüñ bülbül-i şîrîn-suhanî
151 (G.93.1)*

Vasfî Dîvânı’nda çemen bir beyitte, sevgilinin yüzündeki ince tüyler için benzetilen olmuştur:

*Nedür ey döst ruhuñ üzre biten tâze çemen
Kim görüpdür ki çemen bitüre gül-berg-i semen
114 (G.56.1)*

4. SEBZ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Sözlük anlamı ile yeşillik olan, nebat olarak düşünüldüğünde ise; çimen anlamına gelen sebz, Vasfî Dîvânı’nda bir beyitte anılmıştır. Ancak, kelime çimen anlamı ile kullanılmamış, yeşil rengi belirtmek için ele alınmıştır:

*Bergden perler taķınmış sebz tütîler gibi
İşret ki ey dil ki tîz eyler yine pervâz gül
95(G.37.3.)*

5. GÜLİSTÂN (GÜLSİTÂN), GÜLŞEN, GÜLZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvâm'nda adından sıkça bahsedilen unsurlardan biri de “gülistân, gülsitân, gülşen, gülzâr” adları ile anılan gül bahçesidir. Güzelliği, hoş kokusu ve güllerinden dolayı çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Dîvânda “gülistân-ı letâfet, gülşen-i cân, gülşen-i cennet-i kûy, gülşen-i çarh, gülşen-i ehl-i hüner, gülşen-i gül-i maksûd, gülşen-i hüsn, gülşen-i ömr, gülşen-i tab, gülşen-i vasf, andelîb-i gülşen-i firdevs, bahâr-ı gülşen-i firdevs, ferrâş-ı sâhat-ı gülşen, azm-i gülşen, gayret-i gülzâr-ı cennet, gül-i gülzâr-ı mülk, Mânî-i gülzâr, nakkâş-ı levha-ı gülzâr, sîne-i gülzâr” tamlamaları ile yer alan gül bahçesi, sevilenin gül, âşğın bülbül olarak tasavvur edilmesinden dolayı; sevilenin ve memduhun bulunduğu yer; sevilenin kûyu, mahallesi, memduhun ülkesi, olarak tasavvur edilmiştir. Gül bahçesi aynı zamanda bülbülün vatanıdır ve ondan ayrı düşen bülbül vatan hasreti çekmektedir:

*Çapuîa âh ile varam diyü ümîd iderem
‘Aceb mi bād ile ger gülistāna ire gubār
24 (K.1.12)*

*Hevâsı zâhidüñ huld u benüm kûy-ı nigârumdur
Belî her bülbülüñ meyli olur öz gülistānına
130 (G.72.4)*

*Zâr u efgân ile ger ölsem yiridür Vasfîyâ
Kim benem ol gülşeninden ayru düşmiş andelîb
64 (G.6.5)*

*Çapuñ ki gülşen-i ehl-i hüner durur yaraşur
Ohursa Vasfî gibi anda şad hezâr hezâr
42 (K.6.30.)*

Dîvânda gül bahçesi ile ilgili tasavvurların biri de gül bahçesinin güzelliğinden dolayı cennete benzetilmesidir:

*Reşk-i serv ü nârven kıadd-i ħırâmânũ sentũ
Gayret-i güلزâr-ı cennet kıadd-i ħandânũ semũ*
89 (G.31.1)

*Yine güllerle gülsen şanki cennet gülistânıdır
Bu dem 'ayş it ki her bir dem ħayât-ı cāvîdânîdir*
51 (K.9.1)

Dikenin peykân, âşğın yaralarının gül olarak hayal edilmesi; âşğın sînesinin gül bahçesine benzetilmesine sebep olmuştur:

*Gül durur yaralarum ħâr durur peykânũ
Tîr-bârân ile açıldı gülistânımdan*
111 (G.53.5)

Gül bahçesinin zümrütten bir kale olarak tasavvurunda, goncalar bu kalenin kuleleri, bülbül ise bekçisi olarak hayal edilmiştir:

*Ya gülsen bir zümrüüd ħal'adır kim goncalar anda
'Akıġın kullelerdür bülbül amũ pâsbândur*
51 (K.9.3)

Vasfî Dîvânı'nda gül bahçesi geçiciliğİ sebebiyle ömür olarak nitelenmiştir. Gül bahçesi bahar ile güzellik kazanır, ancak bu süre insan ömrü gibi kısadır:

*Devletũ şâġmı sesebz eylesũ Ĥaġ dâyimâ
Gülsen-i 'ömrün güline irmesün bād-ı ħazân*
47 (K.7.44)

Vasfî Dîvânı'nda gül bahçesi ile şâirin tab'ı, şiiir kabiliyeti ve şiiirleri arasında da ilgi kurulmuştur:

*Bir gülistân düzmişem siġr eyleyüp vasfuũda kim
Çün bahâr-ı gülsen-i firdevs aña irmez ħazân*
47 (K.7.36)

*Gülşen-i tab 'um kerâmâtından olmuşdur bu kim
Safîa gönderdüm şitâ faslında güller armağân
47 (K.7.35)*

Dîvânda yer alan bütün bu tasavvurların yanısıra gül bahçesi, beyitlerde çeşitli ağaçlar, çiçekler, rüzgâr, bulut, su ve bahar mevsimi ile birlikte anılmıştır:

*Gel ki hengâm-ı çemen irdi vü eyyâm-ı bahâr
Yaraşur ger kılasın gül gibi gülşende qarâr
48 (K.8.1)*

*Sen sehî servi gülistânda temâşâ için âb
Başdan ayağa göz olmuş didiler aña habâb
63 (G.5.1)*

*Nite ki ebr ola ferrâş-ı sâhat-i gülşen
Nite ki bâd ola nakqâş-ı levha-i gülzâr
26 (K.1.41)*

6. LÂLEZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte yer alan lâle bahçesi "lâlezâr", âşîğın kanlı gözyaşları ile yıkanan bedeni için benzetilen olmuştur:

*Hecründe anduğumca şehâ gül yüzüñ senüñ
Kanlu yaşumla her tarafum lâlezâr olur
70 (G.12.3)*

7. NEYİSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Bilindiği gibi kamışlık, sazlık anlamına gelen neyistân, Vasfî Dîvânı'nda bir beyitte ele alınmış ve âşîğın kirpikleri için benzetilen olmuştur:

*Bu kanlu yaşumı kirpüklerüm arasında
Gören şamur ki neyistân içine düşmüş nâr
24 (K.1.14)*

8. ŞEKERİSTÂN (ŞEKKERSİTÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Vasfi Dîvâmı'nda iki beyitte yer alan şeker kamışı tarlası “şekeristân, şekkersitân”, papağan “tûtî” ile birlikte anılmıştır. Bilindiği gibi, papağan konuşmaya alışması için şekerle beslenir. Bu yüzden onun şekeristâna heves etmesi normaldir. Şâir, şiirlerini şekeristâna benzeterek, sevgilinin şiirlerine heves etmesinin; papağanın şekeristâna heves etmesi kadar doğal olduğunu belirtmektedir. Şeker kamışı tarlasının anıldığı diğer beyitte ise; şâir, papağanın şekeristâmı övermediğini, çünkü dilinin tutulduğunu belirtmektedir:

Nazm-ı Vasfîye heves eyle ki eylerse n'ola

Tûtî-i kand-i melâhat şekeristâna heves

82 (G.24.6)

Tûtî-i hoş-serâ-yı zebân ya'nî nâtîka

Şekkersitân-ı medhü'mî itmekde oldı lâl

29 (K.2.28)

SONUÇ

Vasfî Dîvânı'nı "Din-Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" ana bölümleri altında incelemeye çalıştık. Bu incelemeyi yaparken, mümkün olduğu kadar şâirin hayal ve düşünce dünyasına girmeye, şiirlerinde kullandığı unsurları ve bunları nerelerde, nasıl, hangi ilişkiler içinde ele aldığını tesbit etmeye gayret ettik. Çalışmamızın iskeletini oluşturan bu dört madde içinde yer alan unsurların kendi içlerinde ve diğerleri ile olan ilişkilerinde göze çarpan özellikleri şu şekilde tesbit ettik:

Vasfî Dîvânı'nda dinî ve tasavvufî unsurlara fazla yer verilmemekle, dîvânda tevhd, münacât ve na't gibi şiirlere rastlanılmamakla birlikte bu unsurlar bazı beyitlerde münferit olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde İslâm dininin prensiplerine uygun olmayan ifadelere yer verilmemiştir. Hz. Peygamber ve dört halifeden hürmetle bahsedilmiştir. Kimi beyitlerde tasavvufî çağrışımlar bulunmakla birlikte, tasavvufî fikirler derin ve sistemli bir şekilde ele alınıp işlenmemiştir.

Vasfî'nin Dîvânı'nda "Cemiyet" ile ilgili unsurlar, şahıslar ve sosyal hayat çevresinde yoğunluk kazanmıştır. Dîvânda yer alan şahıslar, Sultan II. Bâyezîd, Hadım Ali Paşa, Tâcîzâde Câfer Çelebi, Koca Mustafa Paşa, şâirler, sanatkârlar, çeşitli meslek gruplarına mensup kişiler, tarihî efsanevî şahsiyetlerdir. Osmanlı sahası dışındaki devlet adamlarına dîvânda yer verilmemiştir. Tarihî efsanevî şahsiyetler genellikle İran tarih ve mitolojisinden alınmıştır. Bu şahsiyetlerin üstün vasıfları ile memduhun vasıfları arasında ilgi kurulmuştur. Hikâye kahramanlarından sadece Leylâ ve Mecnûn'a, bir beyitte yer verilmiştir. Sosyal tabakalaşmanın merkezinde sultanın yer aldığı görülmektedir. Herşeye hükmeden sultan, memduh ve sevgili olarak tasavvur edilmiştir. Giyim kuşam, süs eşyaları, yiyecek ve içecek maddeleri, yazı, silah ve musikî ile ilgili aletler, günlük hayatta kullanılan eşyalar, tebâbet, mimarî, alış veriş ile ilgili özellikler sosyal hayatın çeşitli yönlerini oluşturan unsurlar olarak, şâirin şiirlerine yansımıştır. Dîvânda sosyal hayatın bir başka yönü olan eğlence hayatı ile ilgili olarak, bezme, seyr ve temâşâya, bayramlara yer verilirken, oyunlar ve oyun araçları ele alınmamıştır.

Dîvân'ın ağırlık noktasını "insan" oluşturmaktadır. İnsan ile ilgili özellikler, çoğunlukla "sevgili, âşık, rakip" üçlüsü üzerinde verilmiştir. Bunların içinde en çok sevgili üzerinde durulmuştur. Sevgili, fizikî bakımdan kusursuz bir güzelliğe sahiptir.

Genç ve tazedir. Beyitlerde sevgilinin vücut aksâmına da yer verilmiştir. Bunlar içinde en çok işlenenler sevgilinin yüzü, yanakları, gözleri ağız ve dudaklarıdır. Fizikî yönden kusursuz bir güzelliğe sahip olan sevgili, güzelliği ile herşeye hükmeden güçlü bir tiptir. Bu özelliği nedeni ile şâh, şeh, bey gibi sıfatlarla anılmıştır. Ruhî bakımdan en belirgin özellikleri, âşığa karşı son derece acımasız, insafsız ve zâlim oluşu, ona sürekli olarak cevr ü cefâ etmesidir. Sevgili, yalancı, vefasız, kararsız ve hercaidir. Verdiği sözleri tutmaz, ettiği yeminleri bozar, bir anı bir anına uymaz. Âşık, sevgiliden sonra üzerinde en çok durulan kişidir. Fizikî ve ruhî yönlerden zayıf ve hasta bir tiptir. En belirgin özelliği, sevgiliyi her şartta ve karşılıksız olarak sevmesidir. Mutluluğu sevgilinin kendisine ilgi göstermesine bağlıdır. Zaman zaman yakınmakla birlikte sevgiliden gelen her türlü cefaya razıdır. Hatta, bunu kendisi için bir lütuf olarak görür. Dîvânda âşık da, sevgili gibi vücut aksâmı ile birlikte ele alınmıştır. Âşık, fizikî yönden zayıf, güçsüz, sarı benizli, bükük belli ve hasta; ruhî yönden aşk ve ayrılık dertleri ile güçsüz düşmüş, sabırsız, karasız, az ile yetinmeyi bilen ve tüm zayıflığına rağmen aşk acısına, sevgilinin eziyetlerine tahammül edebilen bir tiptir. Tüm bu özellikleri onun, sevgilinin kulu olarak tasavvuruna sebep olmuştur. Dîvânda âşığın gözünden ve onun yorumları ile tanıtılan rakip, olumsuz bir tiptir. Kötü huylu, fesat ve zâlimdir. Âşığı sevgiliden uzak tutmak için çabalar. O da sevgili gibi, âşığa eziyet eder. Bütün olumsuz özelliklerine rağmen sevgiliden itibâr görür; daima sevgili ile beraberdir. Beyitlerde adı anılan diğer tipler, rind, zâhid, imam, vaiz, nâsîh vb.dir.

Zaman, kozmik unsurlar, hayvanlar, nebatat, anâsır-ı erbaa başlıkları altında incelenen tabiat, insanın emri altındadır. Asıl amaç âşık, sevgili ve rakip üçlüsü etrafında gelişen aşk hâdisesini anlatmaktır. Kozmik unsurlardan en çok zikredilenler, felek, güneş ve ay; anâsır-ı erbaadan en çok ele alınanlar su, toprak ve ateştir. Ağaçlardan selvi, çiçeklerden gül ve gonca, hayvanlardan bülbül dîvânda en çok ele alınan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi, Vasfî Dîvân'nda ele alınan unsurlar ve bunların işlenişî Klasik Edebiyat geleneğine uygun düşmektedir. Şâir, sade bir dille ve ince hayaller ile oluşturduğu şiirlerinde kimi zaman beyitlerini bir kaç kelime değişikliği yaparak anlamca veya yapı olarak tekrar etmiştir:

Görürler hālūmi hecrūñde kâfirler esirgerler

N'îçim rahm eylemezsin sen müselmânsın hey îmânsuz

79 (G.21.2)

Mihnet-i hecrūñde kâfirler esirgerler beni

Âhîr ey meh yok midur bir zerre îmânuñ senüñ

89 (G.31.5)

Lutfı ol kân-ı se hâdur k'aña yok hiç kerân

Cüdü ol bahır-i 'atâdur k'aña yok hiç kenâr

49 (K.8.12)

Lutfuñ ol kân-ı 'atâdur kim aña yokdur kerân

Cüdüñ ol bahır-i se hâdur kim aña yokdur kenâr

32 (K.3.9)

Yârı artuğ saqlaram agyârdan hecrinde kim

Mü'minüñ şeytân ölüm vaqtind' alur îmânını

146 (G.88.2)

Cüdâ görüp beni agyâr yârum almag istemiş

İlâhî şakla şeytândan ölüm vaqtinde îmânım

99 (G.41.3)

Ey gülistân-ı letâfetde gül-i gonca-dehen

Vey melâhat çemeni içre biten tâze semen

116 (G.58.1)

Ey letâfet çemeninüñ gül-i nâzük-bedeni

Vey melâhat gülünüñ bülbül-i şîrîn-suhanı

151 (G.93.1)

Gonca-yı lāleyi dāğiyle ne dem ki görem

Al vālāya şarılmış şamuram müşk-i Hutun

114 (G.56.5)

Lāleler göncaların dāğ ile her dem ki görem

Al vālāya şarılmış şamuram müşk-i tatār

48 (K.8.4)

Özetleyecek olursak, Vasfi'nin, kendisinin iddia ettiği gibi büyük bir şâir olmamakla beraber, yer yer güzel söyleyişler yakalayan bir şâir olduğunu söyleyebiliriz. Şâir yeni bir yol açmaz, yeni bir zemin yaratmaz ama, açılmış bir yolda zaman zaman çok güzel örnekler sunar.

VASFÎ DÎVÂNININ SİSTEMATİK DİZİNİ

I. BÖLÜM: DİN-TASAVVUF

A. DİN

1. ALLAH

K. 4.10., 5.9., 5.14., 6.13., 6.14., 6.15.,
6.16., 7.3., 7.44., 8.30., 9.13.

Mu. 10. II.2.

G. 1.1., 2.1., 2.3., 2.5., 3.4., 6.3., 20.5.,
41.3., 57.4., 61.1., 62.3., 74.1., 76.2.,
79.2., 82.5., 83.1., 83.5., 90.1., 90.5.,
93.5., 95.1., 95.3., 95.5., 96.3.,
100.6., 101.4., 102.4.

2. MELEKLER VE CENNET VARLIKLARI

K. 3.16., 6.1.

G. 46.2., 50.1., 77.3., 90.1., 90.3.,
101.1.

4. AYETLER VE HADİSLER

K.4.11.

Mu.11.V.1.

G.4.1.

5. PEYGAMBERLER

a. Hz. İbrahim

G.40.5.

b. Hz. Süleyman

K.3.10., 4.17., 4.19., 4.29., 8.9., 8.10.

G.24.1.

c. Hz. Hızır

K.7.45.

G.24.2., 38.6., 97.4.

d. Hz. Yusuf

G.18.5.

e. Hz. İsa (Mesih)

K.3.19.

f. Hz. Muhammed

K.6.6.

G.9.9., 85.3.

6. ÇEHÂR-YÂR

K.6.17., 8.10.

7. SAHABE

K.6.18.

G.85.3.

8. KAZA VE KADER

G.1.4., 26.5., 99.2.

9. ÂHİRET VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Âhîret

K.5.29.

G.11.6.

b. Kıyâmet (Haşr)

K. 1.42., 2.41., 4.29., 6.9., 7.45., 8.30.

G.8.4., 31.4., 49.1., 49.5., 62.2., 71.6.,
77.4.

c. Âhir Zaman

K.7.24.

d. Cennet

K. 7.11., 7.36., 8.21., 9.1.

Mu. 10.VI.1.

G. 3.4., 31.1., 38.5., 46.2., 50.1., 70.7.,
72.4., 90.1., 90.3.

e. Cehennem

K.7.6.

G.46.2.

10. DİĞER İTİKADÎ UNSURLAR

a. Ölüm ve Ecel

K. 7.32.

G. 17.2., 41.3., 70.5., 74.4., 88.2.

b. Rûh

K.6.7., 9.5.

G.17.5.

c. Perî

G. 1.1., 16.1., 51.5., 100.4., 101.1.

d. Şeytân

K.4.13.

G. 28.5., 41.3., 77.3., 88.2.

11. DİN İLE İLGİLİ UNSURLAR

a. Din

K. 2.13., 5.11., 5.17., 6.3., 6.9., 6.16., 8.11.

G. 9.2., 17.4., 79.1., 79.4.

b. İmân, Mû'mîn, İslâm, Müselmân, Küfr, Kâfir, Küffâr

K. 5.13., 5.17., 8.17.

G. 6.1., 9.2., 21.2., 29.5., 31.5., 39.5., 41.3., 48.4., 54.4., 64.5., 88.2.

c. Put, Zünnâr

G. 22.3., 40.5.

12. İBÂDET İLE İLGİLİ UNSURLAR

a. Namaz ve İlgili Unsurlar

aa. Namaz

K.3.3.

G.19.4.

bb. Secde, Secdegeh, Mihrâb, Kible, Mescid

K. 3.3.

Mu.11.VI.1., 11.VI.2.

G. 2.4., 19.4., 26.5., 54.3., 78.2., 96.5.

b. Oruç ve İlgili Unsurlar

G.36.7., 54.4., 85.4.

c. Ka'be ve İlgili Unsurlar

G.19.4., 54.3., 83.2., 85.3., 98.6.

d. Sevâb, Helâl

G.36.7., 39.5., 93.3.

e. Günâh (Güneh), Harâm, Tevbe

K.6.22.

Mu. 10.III.2.

G. 3.1., 36.7., 48.4., 56.6., 98.6., 102.5.

B. TASAVVUF

1. ÂŞİK (ERBÂB-I İŞK, EHL-İ HÂL)

K.2.5.

G.11.6.

2. RİND

K.9.6.

G.22.4., 37.7., 38.1.

3. TARİK

G.3.5., 36.6.

4. MESCİD, MEYHÂNE, HÂNE-İ HAMMÂR, KÛNC-İ İŞRET

Mu.11.VI.2.

G.22.4., 32.3., 50.1., 51.4., 96.5.

5. ABDAL

K.8.19.

6. HIRKA-İ KEBUD, NEMED-PUŞ

K.2.5.

G.22.4.

7. SÂLİK

G. 30.7.

8. DERGAH, (DERGEH)

K. 8.16., 8.18.

L. 58.7.

9. UZLET

K.6.25.

10. AKIL (AKL)

K.7.26., 7.33.

G.47.3.

11. GAYB

K.7.15.

12. HİMMET, İNÂYET

K.1.37., 3.12., 3.19., 3.22., 6.6., 7.28.,

7.38., 8.24.

G.5.6., 8.8., 34.4., 34.5., 52.6., 57.3.,

76.2., 88.7., 100.7.

Kı. 2.2.

13. KERÂMÂT

K.7.35.

14. ÂRİF

K.7.9.

G.14.4., 38.1.

15. ZÂHİD, VÂİZ

G.3.5., 25.2., 69.3., 72.4., 90.3., 96.5.

16. MUTEKİF

G.51.4.

17. MEY

K.6.9., 9.2.

G.25.2., 34.1., 34.4., 34.5., 35.2., 59.1.,

81.7.

18. ZŪHD, TAKVA

G.81.7., 90.3.

19. YÂ HŪ

K.3.5.

Mu.11.VI.2.

G.69.1.

II. BÖLŪM : CEMİYET**A. ŞAHİSLAR****1. TARİHÎ ŞAHSİYETLER****a . Hükümdarlar**

K. 1.18., 2.13.

G. 37.9.

Kı.1.1.

b. Diğer Devlet Erkânı

K. 3.7., 4.14., 5.11., 6.3., 7.22., 8.11.,

9.9.

d. Şâirler

G. 9.9., 17.5., 48.6.

e. Diğer Sanatkârlar**aa. Yâkût**

G. 26.2.

bb. Mânî

K.1.1.

2. TARİHÎ-EFSANEVÎ**ŞAHSİYETLER****a. Nerîmân, Sâm, Zâl**

K.2.22.

G.9.6.

b. Cem (Cemşit), Efridun (Feridun)

K. 3.10., 8.9., 8.10.

G. 52.6.

c. Hüsrev-i Perviz

K.7.41.

d. Dârâ, Kâbûs

Kı. 1.1.

e. Lokmân

G. 9.3.

f. Âsaf

K. 3.10., 4.13., 4.17., 4.29., 8.10.

g. Leylâ ve Mecnûn

G.13.3.

3. MASAL KAHRAMANLARI VE ONLARLA İLGİLİ UNSURLAR**a. Âb-ı Hayât**

K. 1.38.

G. 24.2., 38.6.

B. KAVİMLER**1. HİNDÎ**

G. 42.4.

2. ZENGÎ, RÛMÎ

K.8.18.

C. ÜLKELER VE ŞEHİRLER**1. RÛM, ÇİN**

G. 11.7.

2. RUS, FRENGİSTÂN

Kı. 1.3.

3. BAĞDAD, HİCAZ, ADEN

G. 19.5., 26.4., 93.4.

4. RODOS, SİROS (SEREZ)

Kı.1.4.

5. KARA FERİYE

K.7.42.

6. HUTEN, TATAR

K. 8.4.

G. 56.5., 58.3.

D. NEHİRLER**1. CÛY-I ŞAT**

G.26.4.

E. SOSYAL HAYAT**1. SOSYAL TABAKALAŞMA****a. Sultan**

K. 1.17., 1.18., 1.35., 1.37., 1.40., 2.11., 2.19., 2.35., 2.38., 4.14., 4.29., 5.11., 6.3., 6.10., 6.29., 6.32., 6.39., 7.44., 8.21., 8.23., 8.27., 8.30., 9.4., 9.10.

Mu. 10.III.1.

G. 2.1., 2.4., 5.4., 5.5., 5.6., 7.4., 8.3., 8.8., 10.1., 10.5., 12.2., 12.3., 15.4., 17.2., 19.2., 19.7., 25.4., 26.2., 28.6., 29.5., 30.1., 30.5., 32.2., 36.5., 36.6., 37.8., 37.10., 38.1., 40.2., 41.8., 43.2., 44.4., 44.7., 45.4., 48.2., 48.4., 48.6., 51.7., 59.4., 60.2., 61.1., 68.5., 69.4., 75.1., 75.3., 77.2., 77.6., 79.7., 83.1., 86.5., 89.8., 90.6., 91.1., 91.3., 92.4., 95.4., 98.1., 98.2., 100.7., 102.1., 102.3., 102.4., 102.5.

Kı. 1.1., 1.3.

b. Vezir, Beg (Bey)

K. 3.10., 4.13., 4.14., 4.17., 4.29., 5.11.,
6.1., 6.3., 6.39., 8.10., 8.11.

Mu. 10.I.1., 10.I.2., 10.II.2., 10.III.2.,
10.IV.2., 10.V.2., 10.VI.2., 10.VII.2.

G. 45.4., 87.7.

**c. Kul (Bende, Esîr, Gedâ, Gulâm,
Çâker)**

K. 2.32., 3.17., 3.22., 4.21., 5.16., 5.26.,
5.29., 6.19., 7.23., 7.38., 8.18., 8.23.,
9.11.

Mu. 10.III.2., 10.V.2.

G. 3.3., 5.4., 8.3., 12.2., 19.7., 34.1.,
39.1., 41.8., 42.4., 57.3., 59.4., 60.2.,
68.6., 75.1., 83.1., 100.7., 102.3., 102.5.

Kı. 2.1., 4.1.

**d. Resmî ve Gayriresmî Görevler,
Meslekler ve Mesguliyetler**

**aa. Leşker, Sûvâr, Sipâhî, Levend,
Mîr**

K. 1.34., 6.25., 8.11., 8.24.

G. 10.5., 23.5., 60.5., 98.1., 102.3.

**bb. Cerrâh, Tabîb (Tâbabet ile İlgili
Unsurlar)**

K. 3.19., 7.40.

G. 6.4., 9.3., 40.3., 41.4., 53.4., 57.3.,
62.5., 67.5., 70.5., 76.4., 81.5., 88.3.

**cc. Ferrâş, Dellâk, Gâşiyedâr,
Hidmetkâr, Pâsbân, Perdedâr,
Gazelhân, Cevherdâr**

K. 1.34., 1.41., 3.18., 6.29., 7.43., 9.3.

G. 11.1., 12.1., 28.6.

**dd. Hoca, İmam, Kadı, Vâiz, Rehber,
Mutrip**

K. 7.23.

G. 3.5., 11.7., 33.2., 35.5.

ee. Nakkaş

K.1.41.

G.25.4.

ff. Pehlivan, (Pehlevân) Sayyad

K. 1.33., 2.8.

G. 9.6., 35.4., 55.1., 84.1., 87.3., 88.6.

gg. Hirîdâr

K. 3.12.

G. 29.4., 67.3., 67.4.

**e. Çeşitli Sosyal Durumlar, İlişkiler ve
Bunlara Göre Bazı Tipler**

aa. Yiğit, Cuvân, Nevcuvân, Fîr

K. 4.22., 7.10., 7.31., 7.33., 9.6.

G. 24.4., 38.7., 58.2., 95.3.

**bb. Refik, Yârân, Hem-dem, Hem-
râh, Hem-reh, Hem-nefes, Hem-ser,
Hem-râz, Dem-sâz**

K. 3.25., 8.22.

G. 9.4., 22.1., 22.6., 37.1., 37.2., 55.2.,
59.3., 60.3., 60.4., 61.5., 67.1., 70.2.,
75.4., 77.1., 81.4., 89.5., 93.2., 94.5.

cc. Garîb

G. 4.2., 6.1.

dd. Mihmân

G. 21.4., 48.5.

**ee. Sâkî, Mest, Bî-hûş, Lâ-yakil,
Mübtelâ**

K.9.2.

G. 3.5., 5.3., 5.5., 25.1., 31.3., 32.3.,
34.4., 35.2., 42.2., 45.3., 50.2., 50.4.,
59.1., 62.2., 74.2., 81.5., 90.2.

ff. Harâmî, Düzd, Câdû, Tarrâr

G. 9.5., 16.5., 39.5., 96.4.

**gg. Ayyâr, Mekkâr, Gaddâr,
Gammâz**

G. 16.2., 32.2., 37.6., 82.2., 82.3.

hh. Serkeş

G.102.4.

2. EĞLENCE HAYATI

a. Bezm (Ays, Meclis, Sohbet)

K. 8.20., 9.1.

G. 3.1., 7.3., 22.2., 27.4., 37.1., 51.1.,
51.3., 56.4., 74.2., 101.5.

b. Bayram (İyd)

K. 2.6., 2.7., 3.2., 3.1., 3.3., 3.28., 3.29.,
9.12., 9.13.

G.48.3., 85.4.

c. Seyr, Temâşâ

K. 3.14.

G. 4.4., 5.1., 37.4.

3. HABERLEŞME

K.6.15.

G. 30.4., 47.2.

4. ÇEŞİTLİ TELAKKÎ VE İNANIŞLAR

a. Devlet

K. 1.22., 1.42., 2.17., 3.20., 3.21., 3.25.,
3.26., 3.30., 4.12., 5.9., 5.23., 6.20.,

6.28., 7.44., 7.45., 8.30., 9.8., 9.9.,
9.13.

G. 8.6., 15.2., 41.8., 52.4., 52.5.,
91.1.,100.5., 102.4.

b. Âlem (Dünyâ, Cihân, Dehr)

K. 1.17., 1.18., 2.23., 2.24., 2.35., 2.41.,
3.11., 3.23., 4.5., 4.28., 5.5., 5.6., 5.10.,
5.16., 5.23., 5.28., 5.29., 6.1., 6.6.,
6.14., 6.39., 7.4., 7.8., 7.10., 7.17.,
7.24., 7.29.,7.30., 7.34., 7.38.,
8.17.,9.12.,9.13.

G. 2.5.,:4.7., 11.6., 12.1., 12.5., 13.4.,
16.4., 17.3., 21.4., 24.7., 27.1., 34.1.,
38.1., 38.7., 39.3., 41.5., 45.6., 46.3.,
48.5., 50.2., 50.4., 50.5., 51.4., 65.4.,
66.4., 66.5., 74.1., 76.1., 76.5., 79.2.,
80.4., 85.5., 87.2., 92.5., 94.4., 95.1.,
95.2., 95.4., 96.2., 98.1., 98.7., 100.1.,
100.7., 102.1.

c. Ömr

K. 1.42., 2.41., 3.16., 5.28., 6.40., 7.44.,
7.45., 8.30.

Mu. 11.II.1.

G. 2.5., 19.6., 24.5., 27.5., 35.3., 43.1.,
43.2., 43.3., 43.4., 43.5., 51.3., 62.1.,
74.4., 83.3., 97.3.

Kı. 3.1.

d. Yâdigâr (Armağân)

K.7.35., 9.13.

G.12.5.

e. Uyku (Hâb)

G. 52.4., 61.2., 68.3., 78.4.

f. Tâli, Baht

K. 1.42., 6.22., 6.36., 6.38., 7.31., 7.45.

G. 1.3., 42.6., 54.2.

Kı. 1.3.

g. Kimyâ

K. 1.22.

G.4.2.

5. İNŞÂÎ UNSURLAR

a. Hâne (Ev, Beyt)

K. 7.24., 7.32.

G. 13.5., 15.4., 22.4., 23.2., 25.2., 25.4., 32.5., 44.5., 48.5., 51.5., 80.4., 95.7., 100.4.

b. Sarây, Kale (Kal'a), Kule (Kulle), Hisâr, Bürc(Burc), Sûr, Zindân, Vîrâne, Kuyu (Çah, Çeh)

K. 1.29., 3.7., 4.12., 5.8., 5.15., 6.2., 7.15., 8.17., 9.3.

G. 13.2., 21.4., 32.5., 61.4., 85.6., 88.4., 89.2., 96.4.

c. Çadır (Sâyebân, Otağ)

K.7.14., 9.4.

d. Kapı (Kapu, Bâb, Der, Dervâze), Pencere (Revzen), Duvar (Dîvâr)

K. 1.12., 1.27., 1.28., 1.29., 1.31., 1.35., 1.36., 2.26., 3.25., 4.21., 4.27., 6.20., 6.27., 6.30., 6.35., 6.38., 9.11.

G. 8.6., 15.4., 47.4., 53.1., 60.5., 63.1., 71.6., 71.7., 78.5., 84.4.

e. Âşiyân

K.7.19.

G.13.3., 72.3.

f. Gemi (Fülk, Keşti)

G. 85.1., 97.4.

Kı.1.2.

6. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ

a. Tatlılar

K. 2.32.

G. 10.3., 24.6., 91.1., 92.2., 100.6., 101.4.

b. Diğer Yiyecekler

G. 14.3., 20.5., 42.4., 51.2., 65.3.

c. İçecekler

K. 6.9., 7.9., 7.12., 9.2.

G. 3.1., 5.3., 5.5., 7.5., 11.7., 14.4., 20.4., 23.4., 25.1., 25.2., 27.4., 34.1., 34.2., 34.4., 34.5., 35.2., 35.5., 36.7., 39.5., 42.2., 50.2., 50.4., 51.1., 52.6., 54.4., 54.7., 59.1., 65.4., 74.2., 75.6., 78.1., 81.5., 81.7., 96.2., 97.1., 97.2.

7. SÛS EŞYALARI

a. Kıymetli Taşlar ve Madenler

aa. Altın (Zer)

K. 1.9., 1.29., 2.25., 2.31., 3.3., 3.18., 4.15., 4.16., 4.18., 4.24., 7.3., 7.5., 7.13., 7.27., 7.43., 8.5., 8.9.

G. 4.2., 37.7., 49.4., 59.4., 75.1., 98.2.

bb. Gümüş (Sîm)

K. 1.9., 1.29., 3.2., 4.15., 4.16., 7.12.

Mu. 11.IV.1., 11.IV.2.

G. 4.5., 45.1., 66.1., 71.1., 85.2.

**cc. Güher, Gevher, Cevher, Cevâhir,
Mücevher**

K. 1.6., 1.36., 1.37., 3.8., 3.18., 3.24.,
5.24., 6.31., 6.35., 7.18., 8.13.

G. 18.2., 85.7., 92.5.

**dd. La'l, Yâkût, Zümrüt (Zümürüd),
Akîk, Elmâs**

K. 1.4., 1.6., 2.6., 4.18., 7.18., 9.3.

G. 3.1., 7.3., 9.1., 20.4., 24.2., 26.2.,
40.4., 49.4., 50.2., 54.7., 70.1., 76.3.,
81.3., 81.5., 92.2., 93.4., 101.4.

**ee. İnci (Dürr, Lûlû, Le'âl), Sedef
(Sadef)**

K. 1.6., 1.37., 2.16., 2.23., 4.25., 5.24.,
6.10., 6.11., 6.32., 7.16.

G. 24.3., 85.7., 93.4., 100.7.

b. Güzel Kokular

K. 4.5., 5.1., 5.15, 6.37., 7.29., 7.39.,
8.4.

G. 16.5., 20.5., 37.6., 56.5., 58.3.

c. Diğer Süs Unsurları

K. 3.2., 3.17., 5.5., 5.20., 5.21.

G. 75.6., 76.3., 94.3., 96.3., 98.4.

**8. GİYİM KUŞAM EŞYALARI VE
ONLAR İLE İLGİLİ UNSURLAR**

a. Kumaş Çeşitleri

K. 7.5.

G. 11.7., 22.4.

b. Giyim Eşyaları

K.1.2., 2.5., 2.16., 4.18., 6.34., 6.36.,
7.5., 7.39., 8.9., 8.26.

G. 3.6., 13.2., 22.3., 31.4., 41.9., 50.5.,
51.8., 55.2., 55.3., 60.2., 65.1., 72.2.,
73.1., 73.2., 75.1., 80.3., 88.7., 98.2.,
99.4., 100.2., 102.2.

**9. YAZI İLE İLGİLİ ARAÇ VE
GEREÇLER**

K. 1.1., 1.9., 1.24., 2.6., 4.10., 6.14.,
7.3., 7.29., 7.39., 8.29.

G. 9.7., 9.8., 24.7., 30.4., 31.2., 31.7.,
44.4., 47.4., 51.7., 54.6., 59.5., 70.4.,
80.1., 89.7., 89.8., 100.6.

**10. SİLAHLAR VE İLGİLİ
MALZEME**

K. 1.5., 1.24., 1.30., 1.31., 1.32., 1.33.,
2.10., 2.22., 3.12., 5.13., 6.7., 6.8.,
6.23., 7.7., 7.18., 7.20., 7.38., 7.39.,
8.13., 8.14., 8.15.

G. 5.2., 5.6., 8.1., 12.4., 12.5., 14.1.,
15.1., 18.2., 25.3., 26.5., 28.2., 28.3.,
30.1., 33.1., 36.4., 39.4., 41.2., 41.6.,
53.1., 53.2., 53.3., 53.4., 53.5., 54.1.,
54.2., 54.5., 56.2., 66.1., 66.2., 67.5.,
69.7., 70.6., 71.5., 79.5., 80.1., 81.1.,
83.4., 88.3., 88.4., 88.6., 94.2., 95.1.,
95.8., 99.2., 102.5.

11. MUSİKİ ALETLERİ

G. 22.1., 22.2., 22.3., 22.4., 22.5., 22.6.,
27.4., 37.1., 51.1., 62.4., 75.3., 90.4.,
97.1., 97.5., 100.2.

12. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR

a. Çerâğ, Mûm (Şem'), Fânûs

K. 1.25., 2.40., 5.9., 7.13.
G. 29.1., 32.1., 35.1., 40.3., 45.2., 54.5.,
56.4., 63.6., 64.7., 70.2., 95.6., 96.1.,
101.5.

b. Yastık (Bâlîn), Yatak, Perde (Hicâb)

K. 5.5.
G. 65.1., 79.5.

c. Tabak, Sürâhi, Şişe, Kadeh (Peymâne, Sagâr, Câm, Ayag)

K. 6.35., 7.32., 9.2.
G. 3.1., 7.3., 7.5., 14.4., 23.4., 25.1.,
35.2., 52.6., 54.7., 91.6., 96.2., 97.2.

d. Na'l, Na'lçe, Kafes, Rişte, Kullâb, Halka, Mismâr, Zencîr, Kemend, Pûte

K. 1.9., 1.29., 2.11., 2.20., 3.5., 4.25.,
4.27., 8.5., 8.6.
G. 10.1., 13.4., 32.1., 41.7., 47.5., 70.7.,
78.5., 79.2.

13. ÂDET VE GELENEKLER

G. 16.3., 26.1., 79.7.

III. BÖLÜM: İNSAN

A. İNSAN

K. 7.21.
G. 38.1., 57.5., 69.2.

B. GÜZELLİK

1. GENEL OLARAK GÜZELLİK (HÜSN, MELÂHAT, CEMÂL, CEMÎL)

K. 2.2., 2.13., 2.40., 4.6., 5.7., 5.12.,
6.29.

Mu. 10.III.1.

G. 4.1., 4.7., 7.4., 9.7., 11.4., 13.2.,
20.3., 24.6., 26.2., 28.6., 31.3., 39.2.,
40.1., 44.1., 58.1., 64.5., 65.1., 75.2.,
88.1., 90.6., 92.4., 93.1., 102.4.

2. GÜZELLİK İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 9.7., 44.1., 88.1., 92.4., 102.4.

C. SEVGİLİ

1. GENEL OLARAK SEVGİLİ

K. 1.11; 1.12; 1.15; 5.7.

Mu. 10.I.1; 10.I.2; 10.II.2; 10.III.1;
10.III.2; 10.IV.1; 10.IV.2; 10.V.1;
10.V.2; 10.VI.1; 10.VI.2; 10.VII.1;
10.VII.2; 11.I.1; 11.I.2; 11.II.1; 11.II.2;
11.III.1; 11.III.2; 11.IV.1; 11.IV.2;
11.V.1; 11.V.2; 11.VI.1; 11.VII.2.

G. 1.1., 1.4., 2.1., 2.3., 2.4., 3.2., 3.4.,
4.1., 4.4., 4.5., 4.7., 5.4., 6.1., 6.2., 6.4.,
7.2., 7.4., 8.3., 8.4., 8.7., 8.8., 9.1., 9.2.,
10.1., 10.4., 10.5., 11.1., 11.2., 11.4.,
11.5., 12.2., 12.3., 12.4., 12.5., 13.1.,
13.2., 13.4., 14.5., 15.2., 15.4., 16.1.,
16.2., 16.5., 17.2., 17.3., 18.2., 18.3.,
18.5., 19.1., 19.2., 19.3., 19.6., 19.7.,
20.1., 20.5., 21.1., 21.2., 21.3., 22.5.,

23.3., 23.4., 23.5., 24.1., 24.4., 24.7.,
 25.1., 25.3., 26.2., 26.3., 26.5., 27.2.,
 27.4., 27.5., 28.1., 28.6., 29.1., 29.2.,
 29.4., 29.5., 30.1., 30.2., 30.3., 30.5.,
 30.6., 30.7., 31.4., 31.5., 31.6., 31.7.,
 32.2., 32.4., 32.5., 35.4., 36.1., 36.5.,
 36.6., 36.7., 38.4., 38.5., 39.1., 40.2.,
 40.4., 40.5., 41.1., 41.3., 41.5., 41.7.,
 41.8., 42.1., 42.4., 42.5., 43.2., 43.5.,
 44.1., 44.2., 44.3., 44.4., 44.5., 44.6.,
 44.7., 45.1., 45.2., 45.4., 45.5., 46.1.,
 46.2., 46.3., 46.5., 47.4., 48.2., 48.3.,
 48.4., 48.6., 49.2., 49.3., 50.1., 51.5.,
 51.7., 52.1., 52.2., 52.3., 53.1., 53.6.,
 54.3., 55.1., 55.2., 55.3., 55.5., 56.1.,
 56.4., 58.1., 58.2., 58.6., 59.1., 59.2.,
 59.3., 59.4., 60.1., 60.2., 60.3., 60.4.,
 60.5., 61.1., 62.1., 62.2., 62.3., 62.4.,
 62.5., 63.1., 63.6., 64.1., 64.6., 64.7.,
 65.1., 65.2., 65.5., 66.1., 66.4., 67.1.,
 67.2., 68.5., 68.6., 69.1., 70.1., 70.2.,
 70.3., 70.6., 71.1., 72.1., 72.2., 72.4.,
 73.5., 74.1., 74.2., 74.3., 75.1., 75.3.,
 76.2., 77.2., 77.3., 77.6., 78.5., 79.1.,
 79.2., 79.3., 79.5., 79.7., 80.2., 80.5.,
 81.4., 81.5., 81.7., 82.1., 82.2., 82.3.,
 82.4., 82.5., 83.1., 83.4., 85.4., 86.1.,
 86.5., 87.1., 87.2., 87.3., 87.4., 87.5.,
 87.7., 88.1., 88.2., 88.5., 88.6., 89.1.,
 89.6., 89.7., 89.8., 90.1., 90.3., 90.4.,
 90.5., 90.6., 90.7., 91.1., 91.3., 91.6.,

91.7., 92.1., 92.4., 93.1., 93.2., 93.3.,
 94.4., 94.5., 95.2., 95.3., 95.4., 95.5.,
 95.7., 96.3., 99.1., 99.3., 99.5., 100.4.,
 100.6., 100.7., 101.1., 101.2., 101.3.,
 101.4., 102.1., 102.2., 102.4., 102.5.

Kı. 1.4; 3.1; 3.2.

2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Perî

G. 1.1., 16.1., 51.5., 100.4., 101.1.

b. Melek, Hürî

G. 46.2., 50.1., 77.3., 90.1., 101.1.

c. Bey (Beg), Husrev, Pâdişâ, Şâh, Şeh, Sultân

Mu. 10.I.1., 10.I.2., 10.II.2., 10.III.1.,
 10.III.2., 10.IV.2., 10.V.2., 10.VI.2.,
 10.VII.2.

G. 2.1., 2.4., 5.4., 7.4., 8.3., 8.8., 10.1.,
 10.5., 12.2., 12.3., 15.4., 17.2., 19.2.,
 19.7., 26.2., 28.6., 29.5., 30.1., 30.5.,
 32.2., 36.5., 36.6., 37.8., 40.2., 41.8.,
 43.2., 44.4., 44.7., 45.4., 48.2., 48.4.,
 48.6., 51.7., 59.4., 60.2., 61.1., 68.5.,
 75.1., 75.3., 77.2., 77.6., 79.7., 83.1.,
 86.5., 87.7., 89.8., 90.6., 91.1., 91.3.,
 92.4., 95.4., 100.7., 102.1., 102.4.,
 102.5.

d. Can, Tabîb

K.5.7.

G.6.4.

e. Gonca, Gül, Nihâl, Serv

K. 1.15., 1.16., 8.1.,

Mu. 11.IV.1.

G. 1.4., 3.4., 5.1., 6.2., 10.4., 16.1.,
23.4., 27.3., 28.1., 31.1., 44.1., 44.2.,
45.5., 46.3., 55.2., 55.3., 58.5., 60.1.,
60.4., 63.1., 64.1., 67.1., 67.2., 68.4.,
78.3., 82.3., 82.4., 87.6., 88.1., 92.1.,
93.1., 93.2., 93.3., 98.3.

f. Ay, Güneş

G. 2.3., 4.4., 11.1., 20.1., 20.5., 29.1.,
31.5., 39.1., 41.5., 42.4., 43.5., 54.3.,
56.4., 59.1., 60.1., 65.1., 65.2., 65.5.,
70.2., 70.6., 75.2., 79.2., 81.4., 83.3.,
89.1., 94.4., 100.6., 101.2., 101.4.,
102.1.

g. Cuvân, Tıfl

G. 1.1., 95.3., 102.5.

h. Dür

G. 24.3.

ı. Âhû

G. 55.1., 68.6.

i. Sanem

K. 7.16., 7.18.

Mu. 10.V.1., 10.V.2., 11.IV.1.

G. 11.4., 11.5., 18.5., 19.3., 19.6., 26.3.,
30.2., 30.6., 30.7., 32.4., 36.1., 44.2.,
44.5., 45.1., 45.2., 49.3., 52.1., 58.2.,
58.6., 64.7., 71.1., 79.1., 80.2., 85.4.,
88.5., 90.3., 90.5.

**D. SEVGİLİDE GÜZELLİK
UNSURLARI****1. SAÇ, KÂKÛL (ZÛLF, KÂKÛL,
MÛY, MÛ, TURRA) VE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

K. 7.19.

Mu. 10.I.1., 11.I.1.

G. 1.3., 4.3., 10.1., 12.1., 13.4., 14.5.,
15.2., 16.5., 19.6., 20.2., 20.3., 32.1.,
42.5., 47.5., 58.3., 68.1., 68.5., 69.6.,
71.3., 72.3., 73.1., 79.1., 79.3., 79.4.,
84.1., 84.2., 86.4., 87.4., 88.8., 93.5.,
96.3., 98.4., 101.1.

**2. KAŞ (EBRÛ) VE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

Mu. 11.V.1.

G. 26.5., 30.6., 36.1., 36.2., 39.1., 54.3.,
69.7., 78.2.

**3. GÖZ (ÇEŞM, DÎDE) VE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

K.5.2.

Mu. 10.IV.1., 11.VI.1.

G.4.6., 5.5., 8.4., 9.5., 16.3., 18.1.,
29.3., 32.3., 39.5., 40.2., 49.3., 54.4.,
69.2., 72.5., 79.5., 80.1.

**4. GAMZE VE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

Mu. 10.IV.1., 10.VII.1.

G. 8.5., 15.1., 70.6., 71.4., 83.4., 88.3.,
96.4., 102.5.

6. YÜZ, YANAK (CEMÂL, RÛY, TAL'AT, VECH, HADD, RUH, RUHSÂR, RÛ, LİKA, İZÂR, PEYKER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.3., 1.11., 4.6., 7.11., 7.19., 9.7.

Mu. 10.VI.1.

G. 2.3., 4.1., 4.7., 7.2., 11.3., 12.1., 12.3., 15.5., 16.1., 20.1., 20.2., 20.4., 20.5., 20.6., 23.6., 26.1., 27.5., 29.1., 31.1., 31.7., 32.1., 38.4., 39.2., 39.3., 40.1., 40.2., 41.7., 42.1., 45.1., 45.2., 45.4., 52.1., 56.1., 58.2., 61.2., 64.5., 65.1., 68.2., 68.5., 69.1., 73.5., 74.3., 75.2., 78.1., 78.4., 79.3., 79.4., 79.5., 84.2., 86.4., 87.1., 89.7., 90.1., 96.1., 98.4., 101.1., 102.2.

7. BEN (HÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 14.3., 20.5., 26.1., 36.3., 42.4., 70.1.

8. HAT (AYVA TÜYLERİ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 3.3., 11.4., 11.3., 17.1., 17.2., 17.3., 17.4., 17.5., 18.4., 24.2., 25.5., 26.2., 29.1., 42.5., 44.6., 49.5., 52.3., 65.4., 71.3., 98.4., 101.1., 101.3.

9. AĞIZ (DEHÂN, DEHEN, FEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 4.1.

G.30.6., 30.7., 37.7., 55.2., 58.1., 63.2., 64.1., 72.1., 80.1.

10. DUDAK (LEB, LA'L) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 7.3., 9.1., 9.3., 10.3., 20.4., 24.2., 25.1., 26.1., 26.2., 40.4., 50.2., 54.7., 64.6., 65.4., 69.3., 69.5., 70.1., 72.5., 76.3., 81.3., 81.5., 91.1., 92.2., 96.2., 100.6., 101.4.

11. GABGAB VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Mu. 11.IV.1.

12. BOY (KÂDD, BÂLÂ, BÜLEND) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Mu. 11.IV.1.

G. 3.3., 3.4., 8.8., 10.4., 31.1., 58.5., 78.3., 87.6., 90.7., 98.3.

13. KULAK (GÜŞ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 63.1., 75.5.

14. GÖĞÜS (BER) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Mu. 11.IV.1., 11.IV.2.

G. 45.1., 66.1., 71.1.

15. BEL (MİYÂN, BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 99.4.

16. BEDEN, TEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 13.2., 93.1.

17. EL, AYAK (PÂY) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 19.6., 22.5., 23.4., 23.5., 68.4., 91.6.

18. ÇENE (ZEKÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 61.4.

E. SEVGİLİDE DİĞER UNSURLAR

1. BÛS

K.2.17; 4.18.

2. REFTÂR (HIRÂMÂN, REVÂN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 10.4., 16.1., 31.1., 44.1., 46.3., 82.4.

3. KÛY VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K.8.21.

G. 9.4., 19.4., 19.5., 21.1., 21.6., 33.5., 38.5., 45.3., 53.1., 54.3., 56.3., 64.4., 72.4., 73.2., 89.3., 98.5., 98.6.

4. EŞİK, KAPI (BÂB, DER, ÂSİTÂN, İŞİK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 8.6., 58.6., 71.6., 78.5.

5. AYAĞI TOPRAĞI (HÂK-I KADEM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 8.6., 30.2., 59.2., 71.6.

6. TER VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 71.1.

7. HÛY (HULK)

G. 101.1.

8. SELÂM (MERHABÂ)

G. 3.2., 4.6.

9. NÂZ, ŞİVE, CİLVE

G. 4.3., 4.4., 19.1., 37.1., 37.5., 42.4., 47.4.

10. GÖNÛL

G. 4.5., 10.5., 11.5., 36.5.

F. AŞIK

1. ÂŞIK

a. Genel Olarak Âşık

K. 2.9., 3.20., 3.28., 7.1., 8.8., 9.6.

G. 4.6., 14.2., 16.3., 17.4., 21.5., 22.1., 23.5., 27.1., 28.4., 29.3., 31.2., 37.4., 38.1., 38.2., 38.3., 38.4., 38.5., 38.6., 38.7., 47.4., 52.2., 72.2., 72.5., 94.2., 95.3., 102.4.

b. Âşık İle İlgili Tasavvurlar

aa. Bülbül (Andelib, Hezâr)

K. 1.7., 1.8., 1.16., 1.35., 3.21., 7.6., 7.9., 8.5., 8.6., 8.8., 8.21., 9.2., 9.10.

G. 1.4., 6.5., 7.2., 14.1., 15.5., 20.1., 20.6., 21.1., 21.6., 23.4., 23.6., 27.2., 28.1., 31.2., 35.2., 35.3., 37.1., 37.2., 37.4., 38.5., 39.3., 42.1., 44.2., 45.5., 46.1., 55.3., 60.1., 60.4., 67.1., 67.2., 70.7., 72.4., 73.5., 84.2., 86.2., 87.1., 88.1., 92.1., 93.1., 93.2.

Kı. 2.2.

bb. Pervâne

Gazellerde: 32.1., 45.2., 96.1.

cc. Kurbân

G. 16.3., 18.3., 48.3., 69.7.

dd. Bende, Kul, Gedâ, Esîr, Garîb, Fakîr, Müflis, Miskîn, Âvâre, Âşüfte, Giriftâr

K. 5.26., 5.29., 6.19., 7.38., 8.23.

Mu. 10.III.2., 10.V.2., 11.I.1.

G. 5.4., 6.1., 8.3., 10.5., 12.2., 17.1., 17.4., 22.6., 29.5., 31.3., 34.1., 41.8., 44.5., 45.5., 57.3., 59.4., 60.2., 67.2., 68.6., 72.5., 83.1., 95.4., 100.7., 102.5.

Kı. 2.1., 4.1.

ee. Bî-dil, Bî-çâre, Mübtelâ, Derd-mend, Hasta, Bîmâr

G. 9.3., 16.3., 18.4., 23.3., 29.3., 41.4., 44.3., 58.4., 62.2., 67.5., 70.5., 76.1., 76.4., 87.7., 89.5., 90.2., 91.7., 93.5.

ff. Dîvâne, Şeydâ, Şûrîde

G. 31.3., 37.4., 84.5., 88.1., 89.2., 92.1.

gg. Mest

G. 31.3., 32.3., 42.2., 59.1.

hh. Hirîdâr

G. 67.3.

2. GÖNÜL

a. Genel Olarak Gönül (Dil)

K. 1.13., 2.9., 7.18., 7.19. 8.5., 8.6., 8.22.

Mu. 10.I.1., 10.IV.1., 10.VI.1., 10.VII.2., 11.V.1., 11.V.2.

G. 1.3., 3.1., 4.5., 5.2., 6.4., 7.1., 8.1., 10.1., 10.2., 14.1., 15.2., 15.4., 15.5., 16.1., 16.2., 16.5., 17.1., 18.1., 18.2., 20.4., 21.1., 21.4., 23.1., 23.2., 23.3.,

23.5., 24.1., 24.2., 24.5., 25.4., 26.4., 30.4., 31.6., 32.1., 32.2., 32.4., 32.5., 33.1., 33.2., 33.4., 36.6., 37.2., 37.3., 38.3., 40.3., 42.3., 46.4., 46.5., 47.1., 47.2., 47.3., 47.4., 47.5., 48.1., 48.2., 51.2., 54.7., 56.2., 58.4., 58.6., 60.5., 61.4., 62.5., 63.3., 63.4., 63.6., 65.3., 67.1., 68.1., 71.4., 72.3., 74.1., 74.2., 74.3., 74.4., 75.1., 76.1., 77.1., 79.6., 80.1., 80.2., 81.5., 84.1., 84.2., 84.3., 84.5., 85.3., 87.1., 87.3., 87.4., 87.5., 89.6., 91.1., 91.5., 91.6., 91.7., 92.3., 95.1., 95.6., 96.1., 96.4., 98.1., 100.1., 100.2., 100.4., 102.3.,

Kı. 3.1., 3.2.,

b. Gönül (Dil) İle İlgili Tasavvurlar

aa. Şehir (Şehristân), Sarây, Sultan,

Kul, Harîm, Hâne (Hânekâh), Vîrâne

G. 15.4., 21.4., 23.2., 25.4., 32.5., 60.5., 75.1., 85.3., 96.4., 98.1.

Kı. 3.2.

bb. Dîvâne, Şeydâ, Âşüfte, Üftâde, Şûrîde

Mu. 10.VII.2.

G. 10.2., 16.1., 24.5., 32.1., 102.3.

Kı. 3.1.

cc. Kuş (Murg), Doğan, Bülbül

(Andelîb, Hezâr), Pervâne, Ceylan

(Gazâl), Karınca (Mûr)

K. 7.19.

G. 14.1., 15.5., 21.1., 23.5., 24.1., 84.1.,
84.3., 87.1., 87.3., 96.1.

dd. Hasta, Bimâr, Bî-çâre, Âvâre

K. 1.13., 2.9., 8.5., 8.22.

Mu. 10.VII.2.

G. 6.4., 24.1., 32.4., 46.5., 48.2., 58.4.,
62.5.

ee. Âteş

K. 7.18.

G. 36.6., 42.3.

ff. Şişe

G. 91.6.

gg. Gonca

G. 5.2.

hh. Ber-dâr, Güm-râh, Nâ-şâd, Zâr

G. 1.3., 15.2., 58.6., 92.3.

ii. Kan, Hûn, Hûn, Pür-hûn, Kebâb

K. 2.9.

G. 51.2., 54.7., 63.4., 65.3.

ii. Nişâne, Hedef

G. 8.1., 95.1.

**G. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMİ İLE
İLGİLİ UNSURLAR**

**1. BEDEN (CİSM, TEN, VÜCÛT)
VE İLGİLİ TASAVVURLAR**

K. 3.4.

G. 7.5., 18.2., 41.2., 41.6., 42.3., 43.3.,
49.5., 53.5., 73.1., 79.2., 80.4., 87.3.,
94.3., 97.3. 97.4., 97.5.

2. CAN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.13.

Mu. 10.IV.1., 10.V.1., 10.VI.1.,
10.VII.1., 11.IV.2., 11.V.2.

G. 6.2., 6.3., 7.1., 7.3., 8.1., 8.5., 9.1.,
18.6., 20.2., 21.4., 25.5., 26.3., 29.4.,
32.1., 40.4., 41.1., 41.6., 44.3., 45.6.,
47.3., 50.3., 53.1., 59.1., 66.2., 67.3.,
67.4., 69.3., 70.1., 71.4., 71.5., 72.5.,
73.1., 76.5., 79.4., 80.2., 81.3., 82.1.,
82.5., 83.4., 84.3., 87.3., 88.4., 91.5.,
91.7., 92.2., 95.2., 96.1., 97.1., 100.4.

**3. BAŞ (SER), SAÇ, AĞIZ (DEHÂN)
VE İLGİLİ TASAVVURLAR**

K. 6.38.

Mu. 11.I.1.

G. 8.4., 8.6., 13.1., 13.3., 15.1., 15.2.,
24.4., 39.4., 69.5., 69.6., 71.5., 85.7.,
89.5., 97.2., 98.2., 100.5.

**4. YÜZ, YANAK, BENİZ (RUH,
RÛY-I ZERD, ZERD-RÛ) VE
İLGİLİ TASAVVURLAR**

K. 6.37., 7.1.

G. 4.2., 42.2., 45.4., 59.4., 71.6., 81.2.,
94.1.

**5. GÖZ (ÇEŞM, DÎDE) VE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

K. 4.6.

G. 5.3., 12.1., 13.1., 14.3., 18.4., 27.1.,
30.5., 30.6., 36.3., 45.6., 47.1., 49.4.,
52.3., 53.6., 53.7., 54.2., 54.6., 57.2.,
59.2., 59.3., 63.4., 64.3., 64.6., 69.1.,

76.3., 78.1., 78.5., 79.2., 80.3., 81.1.,
89.3., 91.2., 98.5., 101.2.

6. GÖZYAŞI (EŞK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.14., 7.16.

G. 3.7., 5.3., 10.4., 12.3., 14.5., 16.1.,
26.4., 33.3., 36.3., 36.4., 37.10., 40.3.,
41.5., 52.2., 53.7., 55.5., 59.3., 63.5.,
64.2., 64.3., 65.5., 66.3., 68.4., 74.3.,
76.1., 80.4., 81.2., 84.4., 87.6., 88.6.,
89.3., 93.4., 94.1., 98.1., 98.5.

7. GÖZ BEBEĞİ (MERDÜM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 13.1., 14.3., 29.3., 30.5., 33.3., 63.5.,
65.5., 100.4., 101.2.

8. KIRPIK (MÜJE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.14.

G. 63.5., 93.4.

9. BOY (KADD, KÂMET) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 2.4., 2.9., 3.28., 7.20.

G. 8.1., 38.7.

10. BEL (BİL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 30.1.

11. SİNE VE İLGİLİ TASAVVURLAR

Mu. 11.V.2.

G. 12.4., 25.3., 28.2., 28.3., 36.4., 49.1.,
54.1., 54.2., 54.5., 56.2., 66.1., 66.2.,
72.3., 76.4., 88.3., 88.6., 94.2.

12. CİĞER VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 33.1., 45.1., 66.1., 71.4., 73.4., 81.1.,
99.1.

13. EL (DEST), KOL VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 2.33.

G. 31.4., 96.3., 99.4.

H. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

1. HASTA (BÎMÂR) HASTALIK, DELİ (DÎVÂNE) DELİLİK VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.8., 1.13., 1.39., 2.9., 8.5., 8.22.

Mu. 10.VII.2.

G. 6.4., 9.3., 10.2., 16.3., 18.4., 24.1.,
29.3., 32.1., 32.4., 37.2., 44.3., 46.5.,
48.2., 62.5., 63.5., 67.5., 70.5., 76.4.,
84.5., 89.5., 93.2., 93.5.

2. ÂH, FERYÂD, FİGÂN, EFGÂN, NÂLE, NÂLIŞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.12., 1.15., 1.16., 1.17., 1.20., 1.21.,
2.3., 2.35., 3.4., 3.26., 7.6., 7.16., 7.17.,
7.20., 7.21., 7.37., 8.22., 9.7.

Mu. 10.II.1., 10.III.1., 11.VI.1.

G. 1.1., 1.2., 2.4., 6.5., 7.2., 9.4., 9.7.,
11.5., 13.5., 14.2., 15.5., 16.2., 16.4.,
20.6., 21.1., 21.6., 22.6., 23.2., 24.4.,

37.2., 38.5., 41.7., 42.1., 43.5., 44.2.,
44.6., 45.5., 46.1., 47.1., 51.5., 53.6.,
60.4., 60.5., 61.1., 61.2., 62.1., 62.4.,
63.3., 64.4., 68.6., 70.3., 72.3., 73.4.,
75.5., 76.1., 78.4., 81.4., 83.3., 84.2.,
87.1., 88.1., 90.4., 90.7., 92.1., 94.4.,
96.1., 97.1., 97.3., 98.1., 98.2., 100.2.,
100.5.

3. YARA (DÂĞ, ZAHM) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 8.4.

G. 12.5., 15.1., 36.3., 40.2., 41.2., 53.2.,
53.3., 53.4., 53.5., 53.6., 53.7., 54.1.,
54.2., 56.5., 67.5., 76.4., 81.5., 84.5.,
88.4.

4. GAM, GUSSA, DERD, BELÂ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.11., 1.16., 2.9., 2.33., 2.37., 4.3.,
4.6., 4.7., 4.8., 4.10., 5.8., 5.10., 5.13.,
5.21., 6.23., 7.2., 7.11., 7.40., 8.20.,
8.22., 8.25.

Mu. 10.I.1., 10.IV.1., 10.VII.1., 11.I.1.,
11.II.1., 11.II.2., 11.V.2., 11.VI.1.

G. 1.2., 4.6., 6.3., 6.4., 8.1., 11.6.,
13.1., 17.1., 17.2., 19.3., 19.5., 20.3.,
21.4., 22.1., 23.1., 28.3., 30.1., 30.4.,
31.4., 33.2., 38.7., 41.4., 41.8., 41.9.,
44.5., 45.3., 45.6., 46.1., 47.1., 47.2.,
47.3., 47.4., 47.5., 48.1., 48.5., 49.2.,
50.3., 55.4., 57.2., 57.5., 59.5., 60.3.,
60.5., 61.5., 62.4., 63.4., 63.5., 65.3.,

67.4., 67.5., 69.4., 69.6., 70.2., 70.5.,
71.2., 71.5., 75.3., 76.1., 76.5., 77.1.,
77.2., 79.7., 80.5., 81.1., 81.4., 82.1.,
84.5., 85.4., 86.2., 88.3., 88.7., 89.5.,
90.7., 91.4., 92.3., 93.5., 94.1., 94.2.,
94.3., 95.1., 95.8., 98.1., 98.2., 99.1.,
99.2., 99.3., 99.5.

5. CEVR Ü CEFÂ, MİHNET VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 2.3., 2.37., 4.3., 4.28., 5.8., 5.20.,
7.20., 7.21.

Mu. 10.IV.2., 10.V.1., 10.VI.1.

G. 7.1., 8.1., 8.7., 12.4., 16.2., 19.5.,
19.7., 21.5., 27.2., 30.3., 31.5., 32.5.,
43.2., 43.4., 45.2., 47.3., 58.2., 61.4.,
62.1., 62.2., 62.3., 71.5., 73.3., 80.5.,
83.2., 88.5., 88.6., 90.2., 91.6., 95.3.,
95.5., 97.2., 99.3., 102.4.

6. HASRET, FÜRKAT (FİRÂK, HEKR, CÜDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 5.25., 7.2., 7.16.

G. 1.5., 6.3., 6.4., 8.2., 8.3., 8.4., 12.3.,
16.4., 21.2., 21.4., 30.5., 31.4., 31.5.,
33.2., 33.4., 36.5., 38.6., 39.4., 41.2.,
41.3., 43.5., 44.4., 46.2., 46.4., 47.3.,
50.3., 52.1., 61.5., 62.4., 64.2., 68.3.,
73.1., 74.4., 76.1., 77.1., 77.2., 80.3.,
85.5., 86.2., 87.2., 88.2., 89.4., 90.4.,
91.2., 92.3., 95.8., 99.2., 99.5., 100.5.

7. VUSLAT (VASL, VISÂL) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 8.2., 18.3., 18.6., 19.3., 24.1., 29.4., 33.4., 36.4., 44.3., 48.3., 67.3., 67.4., 74.4., 87.1., 91.2.

8. AŞK (İŞK, MAHABBET, MİHR, SEVDÂ) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 2.5., 8.6., 9.2.

Mu. 10.V.1., 11.II.1., 11.II.2.

G. 1.1., 1.4., 3.5., 3.6., 4.2., 5.4., 8.1., 8.7., 9.6., 11.6., 13.4., 16.2., 19.2., 23.3., 24.3., 25.4., 26.4., 27.1., 31.3., 31.6., 32.3., 32.5., 33.1., 35.2., 36.6., 38.6., 43.3., 45.1., 47.2., 47.5., 48.1., 49.1., 54.5., 59.1., 59.3., 60.2., 62.5., 66.1., 69.6., 70.5., 76.5., 88.5., 89.2., 89.5., 91.3., 91.6., 94.2., 94.5., 95.4., 100.1., 100.2., 102.2.

I. RAKİP

1. GENEL OLARAK RAKİP (AĞYÂR, İL, GAYR)

K. 1.15.

Mu. 10.I.2., 10.VI.2.

G. 3.6., 6.1., 6.2., 9.2., 9.7., 15.3., 18.6., 19.2., 28.5., 29.2., 33.5., 36.7., 41.3., 45.4., 55.5., 64.5., 77.3., 83.3., 84.4., 88.2., 90.5., 91.5., 93.3.

Kı. 2.1.

2. RAKİP İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Şeytân

G. 28.5., 41.3., 77.3., 88.2.

b. Kâfir, Bî-dîn

G. 6.1., 9.2., 64.5.

c. Düşman (Düşmen, Adû), Nâdân, Bed-hâh

Mu. 10.VI.2.

G. 1.5., 9.7., 34.3., 55.4., 61.3., 71.7.

Kı. 2.1.

d. Diken (Hâr)

K. 1.15.

G. 6.2., 93.3.

IV. BÖLÜM: TABİAT

A. KOZMİK ALEM

1. FELEK (EFLÂK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, ÂSUMÂN, GÖK) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.18., 1.28., 1.30., 1.34., 1.39., 2.3., 2.13., 2.14., 2.26., 2.30., 3.5., 3.7., 3.13., 3.15., 3.17., 3.18., 4.12., 4.14., 5.4., 5.5., 5.8., 5.12., 5.15., 5.16., 5.23., 5.28., 6.1., 6.2., 6.26., 6.28., 7.17., 7.22., 7.23., 7.28., 7.31., 8.10., 8.16., 8.23., 8.24., 8.28., 9.8.

Mu. 10.III.1.

G. 14.2., 41.7., 44.6., 47.1., 48.5., 51.6., 57.1., 75.2., 77.6., 79.6., 85.6., 89.1., 90.6., 95.8., 102.2.

Kı. 1.2.

2. YILDIZLAR

a. Genel Olarak Yıldız (Encüm, Sitâre, Kevkebe) ve İlgili Unsurlar

K. 2.12., 3.4., 3.18., 5.4., 5.15.

G. 41.5.

b. Bazı Yıldız Kümeleri

G. 79.6.

3. GEZEĞENLER

K. 2.12.

4. GÜNEŞ (ÂFİTÂB, HURŞİD, MİHR, GÜN) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.18; 1.22; 1.29; 1.30; 2.2; 3.14; 3.15; 3.27; 5.5; 5.12; 5.23; 6.1; 6.2; 7.15; 7.22; 7.25; 7.27; 8.16; 9.8.

G. 9.5; 12.1; 13.1; 29.1; 38.4., 41.7; 65.1; 65.2; 69.1; 75.2; 78.4; 85.1; 85.6; 95.7; 102.1; 102.2.

5. AY VE İLGİLİ TASAVVURLAR

a. Genel Olarak Ay (Mâh, Meh) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.18., 2.2., 2.12., 2.41., 6.1., 6.28., 9.8.

G. 2.3., 4.4., 11.1., 20.1., 20.5., 29.1., 31.4., 31.5., 39.1., 41.5., 42.4., 43.5., 54.3., 56.4., 59.1., 60.1., 65.1., 65.2., 65.5., 70.2., 70.6., 75.2., 79.2., 79.5., 81.4., 83.3., 89.1., 90.1., 94.4., 95.7., 100.6., 101.2., 101.4., 102.1., 102.2.

Kı. 1.4.

b. Hilâl (Mâh-ı nev, Meh-i nev) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.29., 1.34., 2.1., 2.9., 2.14., 2.18., 2.19., 2.31., 2.40., 3.1., 3.2., 3.4., 3.7., 3.17., 3.18., 3.28., 3.29., 4.12., 7.28.

G. 36.1., 36.2., 39.1., 54.3., 85.1.

c. Dolunay (Bedr) ve İlgili Tasavvurlar

G. 2.3.

6. IŞIK, AYDINLIK (ŞU¹Â, ŞU¹LE, TÂB, PERTEV, FER, FÜRÛĞ, NÛR, RÛŞEN, ENVÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.3., 1.30., 2.38., 2.40., 2.41., 4.20., 5.1., 5.3., 5.12., 6.34., 7.22., 7.25.

G. 5.4., 29.1., 35.1., 54.5., 63.6., 79.4., 82.1., 85.3.

7. KARANLIK (ZULMET, TÂR) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.38., 5.1., 6.38., 7.25.

G. 12.1., 27.1., 29.1., 38.6.

8. GÖLGE (SÂYE) VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 3.4., 70.2.

9. DİĞER KOZMİK UNSURLAR

K. 7.17., 8.14.

B. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

1. ZAMAN (RÛZGÂR, DEVR, DEVRÂN, ZAMÂNE, DEHR, DEM, VAKT, HENGÂM, ÇAĞ) VE İLGİLİ UNSURLAR

K. 1.24., 1.26., 2.8., 2.10., 2.16., 2.25.,
2.33., 2.34., 3.23., 3.27., 3.30., 4.8.,
4.17., 4.28., 5.1., 5.10., 5.16., 5.20.,
5.28., 6.25., 6.29., 6.34., 7.9., 7.12.,
7.14., 7.19., 7.24., 8.1., 8.4., 8.23.,
8.25., 8.30., 9.1., 9.5., 9.6., 9.7., 9.11.

G. 2.1., 7.1., 7.4., 7.5., 8.3., 8.6., 9.2.,
9.9., 10.1., 14.4., 16.4., 16.5., 18.5.,
20.4., 22.5., 23.1., 23.4., 30.5., 35.3.,
35.4., 37.4., 37.5., 37.7., 37.8., 38.4.,
38.7., 39.2., 40.3., 41.1., 41.3., 41.7.,
42.3., 52.3., 52.4., 52.5., 53.7., 56.2.,
56.5., 59.4., 59.5., 60.1., 62.1., 69.6.,
73.2., 75.3., 76.2., 81.1., 81.3., 87.2.,
88.2., 89.1., 90.4., 90.6., 95.5., 95.7.,
97.3., 98.7.

2. YIL (SÂL), AY (MÂH) VE İLGİLİ UNSURLAR

K. 2.15., 3.17., 6.19.

Mu. 10.I.1.

G. 2.5., 3.2., 35.3., 53.6., 61.2., 78.3.,
80.3., 85.4.

3. MEVSİMLER (FASL)

a. İlkbahar (Bahâr, Nev-bahâr, Fasl-ı
bahâr, Fasl-ı reb^â, Fasl-ı gül) ve İlgili
Tasavvurlar

K. 1.9., 1.25., 1.26., 2.24., 7.2., 7.3.,
7.5., 7.19., 7.36., 7.43., 8.1., 8.7., 8.29.,
9.12.

G. 7.4., 14.1., 15.5., 20.4., 39.2., 52.1.,
56.6., 97.3.

b. Sonbahar (Hazân, Mihricân) ve
İlgili Tasavvurlar

K. 7.1., 7.7., 7.36., 7.43., 7.44.

c. Kış (Şitâ, Zemherîr, Dey) ve İlgili
Tasavvurlar

K. 7.8., 7.9., 7.35.

G. 97.3.

4. GÜN VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Genel Olarak Gün (Gündüz, Rûz,
Nehâr, Eyyâm) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.16., 2.41., 3.14., 3.27., 5.23., 6.19.,
6.20., 6.38., 6.40., 7.19., 7.25., 7.37.,
8.1., 8.18., 8.28.

Mu. 11.III.1.

G. 2.3., 8.3., 8.6., 9.9., 12.1., 13.1.,
17.1., 20.2., 21.4., 23.6., 27.5., 29.1.,
38.3., 38.4., 42.4., 48.5., 57.1., 70.2.,
72.1., 78.4., 80.3., 85.6., 87.2., 89.1.,
89.6., 90.2., 90.7., 94.4., 95.5.

Kı. 4.3.

b. Sabah (Subh, Seher, Sehergâh,
Sepîde-dem, Şafak) ve İlgili
Tasavvurlar

K. 1.1., 1.24., 2.8., 5.1., 5.2., 5.3.

G. 2.2., 38.5., 45.5., 55.4., 61.2., 62.4.,
81.3., 100.5.

c. Akşam (Şâm), Gece (Gice, Şeb,
Leyl) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.16., 5.2., 5.3., 6.19., 6.34., 6.38.,
8.18., 8.28.

G. 20.2., 27.5., 29.1., 38.5., 41.5., 56.4.,
61.2., 62.4., 68.3., 95.6., 95.7., 101.5.

C. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA)

1. SU VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Su (Âb) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.38., 3.11., 6.15., 6.27., 8.13.

G. 5.1., 5.2., 38.6., 46.3., 51.6., 68.4.,
78.3., 79.6., 86.3., 101.3.

b. Deniz (Bahr, Bihâr, Buhûr, Deryâ, Ummân), Dalga (Mevc), Girdâb ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.18., 1.19., 1.20., 1.36., 2.15., 2.16.,
2.21., 2.23., 3.8., 3.9., 3.11., 5.24., 6.2.,
6.4., 6.6., 6.8., 6.10., 6.11., 6.31., 8.12.,
8.13., 9.9.

G. 24.3., 55.4., 80.4., 85.5., 85.7.,
92.5., 97.4.

Kı. 1.1.

c. Akarsu (Irmak, Cûy, Cûybâr, Cedvel) ve İlgili Tasavvurlar

G. 14.5., 16.1., 26.4., 54.6., 84.4., 87.6.

d. Bulut (Ebr) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.26., 1.41., 2.16., 6.2., 7.14.,
7.16., 7.29., 7.43., 9.9.

G. 38.3.

e. Yağmur (Bârân) ve İlgili Tasavvurlar

K. 2.16., 8.7.

G. 28.1., 63.1., 64.1.

f. Jâle (Şebnem) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.6.

G.71.1., 81.3., 82.3.

g. Katra ve İlgili Tasavvurlar

K. 2.15., 2.21., 6.15.

G. 63.1., 64.1., 65.3.

2. TOPRAK VE İLGİLİ UNSURLAR

a. Toprak (Türâb, Hâk) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.19., 1.37., 1.39., 3.24., 4.16., 4.20.,
7.1., 8.9., 9.8.

G. 3.4., 4.2., 8.6., 30.2., 30.5., 33.3.,
41.8., 43.3., 49.1., 49.5., 51.8., 54.1.,
57.1., 59.2., 63.3., 64.4., 70.7., 71.6.,
77.5., 80.4., 100.3.

b. Toz (Gerd, Gubâr, Zerre) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.12., 1.22., 2.15., 2.21., 3.11., 3.25.,
5.13., 5.21., 6.20., 8.7.

G. 2.3., 12.2., 18.4., 31.5., 38.4., 52.3.,
94.3., 98.5.

c. Dağ (Kûh, Kühsâr, Cibâl), Taş (Seng) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.21., 2.21., 2.22., 4.8., 4.9., 5.20.,
6.5.

G. 4.5., 11.5., 46.3., 50.3., 60.3., 71.5.,
84.5., 91.3., 91.6.

d. Kara (Ber, Kenâr), Çöl (Beyâbân, Beriyye) ve İlgili Tasavvurlar

K. 3.9., 6.6., 8.12.

G. 31.4., 52.2., 55.4., 78.3., 83.2.

Kı. 1.1.

e. Kân ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.21., 2.15., 3.9., 6.5., 8.12., 9.9.

3. ÂTEŞ VE İLGİLİ UNSURLAR**a. Âteş (Od, Nâr, Zebâne, Şerer, Şirâr, Şu'le) ve İlgili Tasavvurlar**

K. 1.11., 1.14., 1.25., 1.30., 2.5., 2.22., 3.4., 3.13., 4.7., 6.7., 6.8., 7.9., 7.17., 7.18., 8.5., 8.14.

Mu. 10.III.1., 11.III.1., 11.III.2.

G. 14.2., 23.1., 23.2., 25.2., 31.7., 36.6., 39.3., 42.3., 44.7., 45.1., 45.2., 45.5., 54.1., 54.5., 56.4., 58.3., 59.5., 63.6., 64.2., 64.7., 65.3., 66.5., 68.5., 73.4., 77.4., 77.6., 81.5., 82.1., 89.7., 91.4., 95.5., 97.1., 97.3., 98.1., 98.2., 100.1., 100.4., 101.5.

b. Duman (Dûd, Duhân), Kül (Hâkister, Remâd), Buhâr ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.25., 1.30., 3.13., 5.15., 7.16.

G. 23.2., 41.7., 42.3., 44.6., 94.4.

4. HAVA VE İLGİLİ UNSURLAR**a. Rüzgâr (Bâd, Nesîm, Sabâ, Yel, Yil, Semûm) ve İlgili Tasavvurlar**

K. 1.2., 1.4., 1.9., 1.12., 1.15., 1.25., 1.41., 2.4., 2.23., 2.24., 3.8., 6.8., 7.6., 7.7., 7.8., 7.43., 7.44., 8.7., 8.8., 8.29.

Mu. 11.II.1.

G. 4.3., 12.2., 17.3., 37.5., 64.4., 74.4., 79.3., 81.7., 82.4., 85.2., 92.4., 97.3., 97.4., 98.3., 98.5., 100.3.

b. Habbe (Habâb) ve İlgili Tasavvurlar

K. 6.10.

G. 5.1., 51.6., 97.2.

D. HAYVANLAR**1. KUŞLAR****a. Genel Olarak Kuş**

K. 5.6., 7.19.

G. 13.3., 72.3., 84.1., 84.3.

b. Kuş Çeşitleri**aa. Bülbül (Andelîb, Hezâr) ve İlgili Tasavvurlar**

K. 1.7., 1.8., 1.10., 1.16., 1.35., 3.21., 7.6., 8.5., 8.6., 8.8., 8.21., 9.2., 9.3., 9.4., 9.7., 9.10.

G. 1.4., 6.5., 7.2., 14.1., 15.5., 20.1., 20.6., 21.1., 21.6., 23.4., 23.6., 27.2., 28.1., 31.2., 35.2., 35.3., 37.1., 37.2., 37.4., 38.5., 39.3., 42.1., 44.2., 45.5., 46.1., 55.3., 60.1., 60.4., 67.1., 67.2., 70.7., 72.4., 73.5., 84.2., 86.2., 87.1., 88.1., 92.1., 93.1., 93.2.

Kı. 2.2.

bb. Papağan (Tûtî), Keklik (Kebk), Doğan (Bâz, Şâhbâz, Toğan) Hümâ ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.33., 2.8., 2.28., 2.32., 6.16., 7.28., 8.13.

G. 23.5., 24.6., 37.7.

2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

a. At (Hing, Edhem, Semend) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.34., 2.11., 3.5., 3.18., 6.25.

G. 12.2., 79.2.

b. Âhû (Gazâl) ve İlgili Tasavvurlar

Mu. 11.VI.1.

G. 55.1., 68.6., 69.2., 87.3.

c. Köpek (Seg) ve İlgili Tasavvurlar

G. 9.4., 64.5., 73.2.

d. Arslan (Şîr) ve İlgili Tasavvurlar

K. 2.30.

Kı. 1.1.

3. BÖCEKLER VE SÜRÜNGENLER

a. Pervâne ve İlgili Tasavvurlar

G. 32.1., 45.2., 96.1.

b. Karınca (Mûr) ve İlgili Tasavvurlar

G. 24.1.

c. Sinek (Mekeş) ve İlgili Tasavvurlar

G. 70.1.

d. Yılan (Mâr, Ejderhâ) ve İlgili Tasavvurlar

K. 8.14.

G. 57.3., 72.3., 87.4.

Kı. 1.3.

E. NEBATLAR

1. AĞAÇLAR

a. Genel Olarak Ağaç, Dal (Şâh), Fidan (Nihâl) ve İlgili Tasavvurlar

K.1.2., 1.3., 1.5., 1.8., 1.15., 1.32.,

1.42., 2.4., 6.27., 6.33.

Mu. 11.IV.1.

G. 14.1., 36.4., 56.2.

b. Ağaç Çeşitleri

aa. Çınâr ve İlgili Tasavvurlar

K. 3.16., 7.8., 8.2., 8.3.

bb. Selvi (Serv) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.10., 6.33.

Mu. 11.IV.1.

G. 3.3., 3.4., 5.1., 10.4., 16.1., 27.3.,

31.1., 44.1., 46.3., 58.5., 68.4., 78.3.,

82.4., 87.6., 98.3.

cc. Söğüt (Bîd), Karaağaç (Nârven), Ödağacı (Ud) ve İlgili Tasavvurlar

K. 7.7.

G. 31.1., 100.4.

2. ÇİÇEKLER

a. Genel Olarak Çiçek (Ezhâr)

G. 37.8.

b. Çiçek Çeşitleri

aa. Gül, Gonca, Diken (Hâr) ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.2., 1.3., 1.4., 1.5., 1.7., 1.8., 1.9.,

1.11., 1.15., 1.16., 1.27., 1.35., 3.2.,

3.16., 3.24., 6.37., 7.6., 7.11., 7.12.,

7.35., 7.44., 8.1., 8.4., 8.5., 8.6., 8.8.,

8.9., 8.19., 8.20., 8.29., 9.1., 9.2., 9.3.,

9.4., 9.7., 9.12.

G. 1.4., 5.2., 6.2., 7.2., 7.4., 9.1., 12.3.,

14.1., 14.2., 15.5., 20.1., 20.2., 20.3.,

20.4., 22.1., 23.4., 23.6., 27.2., 27.4.,

28.1., 31.2., 35.1., 35.2., 35.3., 35.4.,

35.5., 37.1., 37.2., 37.3., 37.4., 37.5.,
37.6., 37.7., 37.8., 37.9., 37.10., 37.11.,
39.3., 42.1., 44.1., 44.2., 45.5., 52.1.,
53.5., 55.2., 55.3., 56.1., 56.5., 56.6.,
58.1., 58.2., 60.1., 60.4., 63.1., 63.5.,
64.1., 67.1., 67.2., 72.2., 73.5., 78.1.,
81.3., 82.2., 82.3., 86.2., 86.3., 87.1.,
88.1., 89.7., 92.1., 93.1., 93.2., 93.3.,
94.1., 100.6., 101.4.

Kı. 2.2.

bb. Lâle ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.11., 7.12., 8.4., 9.4.
G. 14.4., 27.5., 36.3., 40.2., 45.1., 56.5.,
81.1., 91.3.

cc. Sünbül ve İlgili Tasavvurlar

G. 5.4., 14.5., 20.3., 42.6., 88.8.

dd. Yâsemîn (Yâsemen, Semen), Nergis, Ergavân, Menekşe (Benefşe), Nesrîn, Sûsen, Gülnâr ve İlgili Tasavvurlar

K. 1.11., 5.4., 6.37., 7.12., 7.13., 8.2.,
8.29., 9.2.

Mu. 10.I.1., 10.VI.1., 11.I.1.

G. 3.3., 23.4., 40.2., 56.1., 58.1., 79.6.,
82.2.

3. MEYVELER

K. 6.27.

F. BÂĞ, BOSTÂN, ÇEMEN, SEBZ, GÜLİSTÂN, GÜLŞEN, GÜLZÂR, LÂLEZÂR, NEYİSTÂN, ŞEKERİSTÂN

1. BÂĞ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.42., 2.4., 6.27., 7.11., 8.30.

G. 28.6., 35.1., 37.8., 38.5., 44.1., 52.1.,
56.2., 84.2., 98.3.

2. BOSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 7.4., 7.5., 7.13., 7.43.

3. ÇEMEN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.1., 1.5., 1.26., 8.1., 8.3.

G. 56.1., 58.1., 58.5., 93.1.

4. SEBZ VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 37.3.

5. GÜLİSTÂN (GÜLSİTÂN), GÜLŞEN, GÜLZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.1., 1.11., 1.12., 1.26., 1.35., 1.41.,
3.16., 3.21., 5.4., 6.30., 6.37., 7.13.,
7.35., 7.36., 7.43., 7.44., 8.1., 8.2., 8.6.,
8.7., 8.21., 9.1., 9.3., 9.4., 9.10.

G. 5.1., 6.5., 10.4., 20.3., 21.1., 31.1.,
31.2., 35.1., 37.4., 39.2., 46.1., 52.1.,
53.5., 58.1., 70.7., 72.4., 73.5., 82.2.,
82.4., 88.1., 93.2.

Kı. 2.2.

6. LÂLEZÂR VE İLGİLİ TASAVVURLAR

G. 12.3.

7. NEYİSTÂN VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 1.14.

8. ŞEKERİSTÂN (ŞEKKERSİTÂN)

VE İLGİLİ TASAVVURLAR

K. 2.28.

G. 24.6.

BİBLİYOGRAFYA

- Ali: Künhü'l-ahbâr, Üniversite Ktb. TY. 5959, yk.172.
- Âşık Çelebi: Meşâirü'ş-şuarâ, Meredith-Owens neşri, London, 1971.
- BARANOĞLU, Şahin: "Vasfî Dîvânı Gramer İndeksi", yüksek lisans tezi, Ege Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Beyânî: Tezkiretü'ş-şuarâ, Üniversite Ktb., TY. 2568.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed: Vasfî Dîvân -Tenkidli Basım-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1980.
- ÇETİN, Nihad M.: "Yâkût-ı Mustasîmi", İ.A., C.XIII., s. 352-357.
- DİLÇİN, Cem: Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK. Yay., Ankara, tarihsiz.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib: "Câfer Çelebi", İ.A., C.III., s.8-10.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki: "Hâfiz Dîvânî", M.E.B. Yay, İstanbul, 1992, s. I-III.
- HUART, Cl.: "Kâbûs", İ.A., C. VI., s.31-32.
- Kafzâde Fâizî: Zübdetü'l-eş'âr, Üniversite Ktb., TY.2772 ve 3289.
- Kınalızâde Hasan Çelebi: Tezkitetü'ş-şuarâ, Üniversite Ktb. TY. 1737.
- KOÇU, Reşat Ekrem: "Ali Paşa, Hadım", İ.A., C.I., s. 331, 332.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad: Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., 4. Basım, İstanbul 1986.
- KRAMERS, J.H.: "Kara Feriye", İ.A., C.VI., s.246.
- KURNAZ, Cemal: Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili, M.E.B. Yay., İstanbul, 1996.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir: "Koca Mustafa Paşa", İA, C. VIII, s. 732-736.
- Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İstanbul, 1314.
- LEVEND, Agâh Sırrı: Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Basım, Ankara 1988.
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, C.IV., England, 1971.
- ONAY, Ahmet Talât: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar (Haz. Cemâl Kurnaz), TDV.Yay., Ankara, 1992.
- PALA, İskender: Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, tarihsiz.
- Riyâzî: Riyâzü'ş-şuarâ, Üniversite Ktb. TY. 6199.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat: Nev'î Dîvân'ın Tahlili, KB. Yay., Ankara, 1990.

Sehi Bey: Tezkire-i Sehi, İstanbul, 1325.

Şemseddin Sâmî: Kâmûsü'l-a'lâm C. I - VI., Mihran Matbaası, İstanbul, 1316.

TARLAN, Ali Nihad: Şeyhî Divânı'nı Tetkik, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1964.

TİMURTAŞ, F. Kadri: "Şeyhî", İA, C. XI, s. 474 - 479.

TOLASA, Harun: Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: "Bayazid II", İ.A., C.II., s.392-398.

VAUX, Carra De: "Dârâ", İ.A., C. III., s. 479-480.

WENSİNCK, A.J.: "Âsaf", İ.A., C.I., s.664.

YAZICI, Tahsin: "Selmân-ı Sâvecî", İA., C. X, s. 458-461.